DE ERVDITIONE
APOSTOLORVM
LIBER SINGVLARIS.

RIENS SANS PEINE
RICASOLI FIRIDOLFI

IO. LAMI
DE ERVDITIONE APOSTOLORVM
LIBER SINGVLARIS

IN QVO MVLTA, QVAE PRIMITIVORVM CHRISTIANORVM
Litteras, doctrinas, ſcripta, placita, ſtudia, conditionem, cenſum, mores, & ritus, attinent, exponuntur, & illuſtrantur;

CRITICE SACRA IVVATVR ET PROMOVETVR

Prima Beati Pauli Apoſtoli ad Corinthios Epiſtola paſſim ediſſeritur;

PLVRIA PROFERVNTVR INEDITA

APTEQVE DISSERTATIONES DVAE INTERSERVNTVR

Quarum prima eſt De Re Veſtiaria Chriſtiani hominis primitivi; Altera De Codicibus MSS. Novi Foederis, qui in Bibliothecis Florentinis adſervantur.

AD

NEREVM CORSINIVM
S. R. E. DIACONVM
CARDINALEM AMPLISSIMVM.

FLORENTIAE ANNO MDCCXXXVIII.
Ex Typographio Bernardi Paperinii.

CVM APPROBATIONE.

הנני יוסף להפליא את-העם הזה הפלא ופלא ואבדה

Peribit enim ſapientia a ſapientibus eius, & intellectus prudentium eius abſcondetur. Eſaias Cap. XXIX. 14.

——

Κατηγορῶμεν Ἀποςόλων ὡς ἀμαθῶν· ἡ γὰρ κατηγορία αὕτη, ἐγκώμιον. *Accuſemus Apoſtolos, ut indoctos; haec enim accuſatio, encomium.* Ioannes Chryſoſtomus Hom. III. in Epiſt. I. ad Corinth. Cap. I.

——

Illud vero, quod poſt verba Doctorum verbis veſtris ſubiunxiſtis: *Ita igitur hoc uno modo Apoſtoli, & Evangeliſtae, & totius divinae Scripturae interpretes, cum Catholicis eius expoſitoribus, ab imperitiae calumnia rationabiliter defendi queunt. Nihil enim omnino contra regulam grammaticae dixerunt, quod non ita aut ratio aliqua, aut cauſa myſterii, dici exigeret.* Ab illis verbis veſtris multum Eccleſiaſtici Doctores diſſonant. Exiguitati noſtrae videtur, quod neque vos neque nos de hac re aliquid ſentire aut dicere debemus, niſi ea, quae Orthodoxos Magiſtros ſenſiſſe aut dixiſſe legimus. *Et ex intervallo:* Haec qua intentione dixeritis, nullus eorum, qui otioſa loqui timent, intelliget; niſi forte hoc etiam nobis crimen ſuperadditis, quaſi ruſticitatis reprehendamus Spiritum Sanctum. Quod ſi ita eſt, ideſt, tali intentione iſta dicitis, quid ad haec reſpondere poſſumus, niſi: Ipſe occultorum cognitor, cordium teſtis, ſcrutator renum, omnipotens Deus videat, & audiat. *S. Agobardus Lugdunenſis Lib. adv. Fredegiſum.*

EMINENTISS. ET REVERENDISS. PRINCIPI

D. D.

NEREO CORSINIO

S. R. E. DIACONO CARDINALI

&c. &c. &c.

IO. LAMIVS DEDICAT CONSECRATQVE.

Quo nam potius, PRINCEPS AMPLISSIME, *praesidium & tutelam meus hic Libellus quaesi-*

verit, quam ab EMINENTIA TUA, *quae Christi Ecclesiam, & sacrum Apostolicae Cathedrae imperium, admirandis consiliis regit, & incredibili prudentia moderatur? Nihil prope aliud in eo praedicatur, & luculenter exponitur, quam ratio ac via plane admirabilis, qua Deus, quum superbam mortalium sapientiam reprobavisset, virtutem suam in aliena imbecillitate exserens & ostentans, homines ab errore & superstitione revocavit, atque huius eiusdem Ecclesiae fundamenta firmissi-*

ma

ma iecit; & non in Tuum ſinum convolabit, TVAMQVE EMINENTIAM *ſuo argumento Volumen demerebitur, quod Eccleſiae, Tuae quodammodo curae, ac ſolicitudini, dum infirmae grandaevi Patrui* CLEMENTIS XII. PONTIFICIS MAXIMI *aetati opitularis, non ſine Numine commiſſae, exordia, ſtudia prima, mores, ac ritus, ediſſerit? Quam alacrem fiduciam, & laudabilem ſecuritatem, Tuo pectori non ingeneret ea cognitio, qua percipis, a deſpectis initiis, humilibus prae-*

conibus, rudibus imperitisque magistris, per maximas eam difficultates, & impedimenta, in tantam, & tam magnificam, amplitudinem divinitus esse provectam; ut temporibus etiam difficillimis, & in mediis procellarum periculis, PETRI *Navem, non littora iam orasque legentem, sed immensi Pelagi profunda secantem, facile* TE, *coelestibus oraculis confirmatum, & consueta sapientia usum, in portum tutissimum deducturum esse confidas? Itaque refugium in* TE, *aequo rerum aestima-*

tore,

tore, indagatore Ecclesiasticae vetustatis solertissimo, & litterarum fautore munifico, reperiat Opusculum, quod in meae a me pietatis & religionis defensionem elucubratum, lividis & indoctis hominibus adhuc me calumniis adpetendi ansam praebere posse videretur, nisi tanti Patroni nobilitate, virtute, meritis, dignitate, deterrerentur. Quod si minus Libellus ipse; tantae certe Apostolorum laudes, tanta primitivae Ecclesiae praeconia & Christianae antiquitatis monu-

menta

menta, tantaque divinae ſapientiae ac poteſtatis admiratio, quanta in eo exſtant atque eminent, Tuum iure optimo amorem, benevolentiam, patrociniumque, mereantur. Quid enim aliud in eo fuſe lateque celebratur, & in clariſſimam lucem continenter educitur, dum Chriſti Apoſtolos, ac Diſcipulos, pioſque illos primi aevi Chriſtianos, non callidae eloquentiae, & profanae eruditionis, & mortalis doctrinae, opibus divites; ſed coeleſtis omnino & arcanae ſapientiae, vir-

tutiſ-

tutiſque divinae, theſauris inſtructos adfatim, & locupletatos, fuiſſe non tam adfirmate pronunciat, quam dilucide perſpicueque demonſtrat? Excipe igitur ſereno vultu munuſculum, quod EMINENTIAE TVAE *obferre & conſecrare auſus ſum, neque tam ad eius tenuitatem reſpice, quam voluntatem meam, & obſequium, ergaque* TE *venerationem, aequi bonique conſule: nullam enim fortaſſis maiorem ac ſinceriorem inveneris, & eius, qui ardentioribus votis* EMINENTIAE

TVAE

TVAE & vitam diuturnam, & summam felicitatem, ab immortali Deo adsidue precetur atque expetat. Vale. Dabam Florentiae Kal. Iuliis A. R. S. MDCCXXXVIII.

INDEX CAPITVM

De

Ad-

ADmodum Reverendus, & Excellentiſs. D. Io. Baptiſta Minghetti Sacrae Theologiae Magiſter attente legat Librum hunc, cui titulus: *De Eruditione Apoſtolorum, &c.* & videat an aliquid contineat, quod Fidei Orthodoxae, ac bonis moribus adverſetur.

Dat. die 10. Ianuarii 1737. ab Inc.

Dominicus de Bardi Vic. Generalis.

IVſſu Illuſtriſſimi, ac Reverendiſſimi Domini Dominici de Bardi Florentinae Dioeceſis Vicarii Generalis evolvi, & perlegi hoc volumen, quod hunc titulum praefert: *De Eruditione Apoſtolorum, &c.* ab Io: Lamio viro longe doctiſſimo, veracis Hiſtoriae Eccleſiaſticae adprime conſulto, elaboratum, Chriſtianae Religionis, ac ſapientiae indubitatis placitis conſentaneum, & ob omnigenam eruditionem in eo enucleatius expoſitam antiquorum monumentorum intelligentiae, ut arbitror, mirabiliter profuturum; ea propter ut edatur iuſtiſſime cenſeo.

Nonis Aprilis 1738.

Iohannes Baptiſta Minghettius &c.

Attenta ſupradicta relatione imprimatur.

Dom. de Bardi Vic. Generalis.

ADmodum Reverend. Pater Theologus Thomas Maria Griſelli Cenſor huius Sanctae Inquiſitionis attente perlegat hunc librum, cui titulus: *De Eruditione Apoſtolorum, &c.* & videat an aliquid contineat, quod bonis moribus & Chriſtianae Fidei adverſetur, & referat.

Ex Aedibus S. Officii Florentiae XII. Kalen. Februarii MDCCXXXVII. ab Inc.

Fr. Franciſcus Antonius Benoffi Min. Conv. Vic. Gen. S. Off. Florentiae.

IVſſu Reverendiſſimi Patris Inquiſitoris Generalis Sancti Officii Florentiae diligenter evolvi, & ſumma animi cum voluptate perlegi egregium, & multiiugis eruditionis copia inſtructum, doctiſſimi Viri Ioannis Lami in Acad. Flor. P. P. celeberrimi opus, quod inſcribitur: *De Eruditione Apoſtolorum, &c.* & ex mea quidem ſententia non tantum nihil in eo offendi, quod aut expungendum, aut cenſura notandum, iudicaverim; verum etiam ſeverioris Critices ſtudium, ſplendidae orationis elegantiam, & in inluſtranda Apoſtolicorum temporum hiſtoria impigrum laborem ſum demiratus: quapropter dignum exiſtimo quod publici iuris fiat, ut famigeratiſſimo Auctori de Literaria Republica optime merito plurimum gloriae & laudis accedat

Ex Collegio D. Marci Ord. Praed. Florentiae XIII. Calendas Iulias A. R. S. 1738.

Fr. Thomas M. Griſelli S. Theolog. Profeſſor, & S. Inquiſitionis Cenſor, &c.

Attenta ſupradicta relatione imprimatur

Fr. Franciſcus Antonius Benoffi Min. Conv. Vic. Gen. S. Off. Florentiae.

Imprimatur.

Carolus Ginori pro R. C. vidit.

ERRATA CORRIGE.

Pag. 76. Erudiſſimus. *leg.* Eruditiſſimus. *Pag.* 92. Fr. Chifſletius. *leg.* Io. Chiffletius. *Pag.* 110. Theophylus. *lege* Theophilus. *Pag.* 144. Lignfootius. *leg.* Lightfootius. *Pag.* 222. *μαθήτων. leg. μαθητῶν. Pag.* 226. *ἡρμωμένους. leg. ἡρμωσμένους. Pag.* 226. *ὦσι. leg ὠσί. Pag.* 237. *ἔδαχθε. leg. ἐδάχθη. Pag.* 237. *ἔνθεν. leg. ἔνθεν δ'.*

IN-

DE ERVDITIONE APOSTOLORVM LIBER SINGVLARIS.

Quid operi occasionem dederit, & utrum haeretici Scriptores ab orthodoxo homine legendi, & adlegandi, umquam sint; totiusque operis distributio.

CAPVT I.

Empus iam, ubi concitati Adversariorum meorum spiritus mora ipsa paululum quieverunt, sedatoque turbulentarum cogitationum tumultu tranquilliores animi oblatam veritatem omnino non respuunt, ea disputandi, quae mores meos, & adversus Deum pietatem ac religionem, castamque doctrinam, a calu-

 mniiis

niis manifestissimis vendicent, & lividos obtrectatores vecordiae, & malignitatis, & ignorantiae, luculentissime arguant. Quum enim paucis abhinc annis, coelestium litterarum oraculis edoctus, & Sanctorum Patrum documentis instructus, historicos *De recta Christianorum in eo quod mysterium Divinæ Trinitatis attinet sententia* Commentarios lucubravissem, vix eos in vulgus prodidi, a doctioribus plerisque, & qui nullo partium studio agebantur, laudem & adprobationem meruerunt; sed alii Panico timore attoniti, & veluti surgentis arboris umbram messibus suis in effoeto iam solo languentibus ridicule atque inconsulte metuerent, indignarenturque ea, quae

Imberbes didicere, senes perdenda fateri;

commentationes illas maledictis proscindere, & me auctorem, laesae pietatis, & religionis, reum agere, Censoresque doctissimos ac prudentissimos, qui opus evulgandum existimaverant, insectari conviciis, & praevaricationis insimulare. Ipse quidem haec omnia tacitus audiebam, utpote qui lubentius alienam improbitatem feram, quam meam innocentiam tuear; & huiusmodi Fanaticorum insaniam non sine miseratione quadam inridebam, mirabarque vehementer canes illos, fere universos, ad meos Commentarios censura vexandos, illotis pedibus, ut aiunt, atque inconsiderate, & temere, adgredi. Nam mei iudices se constituebant, leguleii formularumque concentores; Poëtae veri steriles, & somniorum architecti; Theologi etiam plures, sed qui *Busembaum* aliquem, aut *Escobarium*, *Dianamque*, evolvere, & tertio quoque verbo crepare, consueverint; & illos maiorum gentium Scriptores, *Iustinum*, *Clementem*, *Origenem*, *Tertullianum*, *Cyprianum*, *Hierony-*

ronymum, *Basilium*, *Gregorium*, *Augustinum*, *Chrysostomum*, & id genus Patres eminentissimos, ne a limine quidem salutaverint. Huius igitur furfuris vitilitigatores, qui magis aleam, fritillum, & venereum, noverant, lusoriasque tractabant paginas, quam Ecclesiasticas litteras, & divina eloquia, didicerant; denique

Ambubaiarum collegia, Pharmacopolae,
Mendici, mimi, balatrones,

de meis scriptis, quae numquam legerant; de sanctorum Patrum doctrina & opinionibus, quas numquam perceperant; de meis moribus, pietate, religione, quam intelligere nolebant, insolenter, inique, procaciter, iudicium ferre minime verebantur. Tunc *Hieronymi* ad Paulinum scribentis verba iure & opportune usurpabam: *Quod medicorum est Promittunt medici, tractant fabrilia fabri. Sola scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti doctique poëmata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent, antequam discant . . . . quidquid dixerint hoc legem Dei putant: nec scire dignantur quid Prophetae, quid Apostoli, senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; &c.*

Quum vero leviter, sed iniuria semper, alii alia in meis lucubrationibus criminarentur, apud omnes tamen totum censurae pondus atque momentum in eo subsidebat ac versabatur, quod Ioannis Apostoli & Evangelistae, pro cuius coelesti doctrina adserenda laborem illum operamque susceperam, RVSTICITATEM & IMPERITIAM, veritate duce, re ipsa exigente, Ioannis honori congruenter, mirabili Ecclesiae institutioni consentanee, verbis

disertissimis praedicavissem. Hinc mihi prima mali labes; iam minus ego pius; iam ad Socinianorum castra deficiens; iam audax, & improbus, & in Sanctum Evangelistam contumeliosus. O viros doctos! O censores acutos! O homines pietatis custodes, religionis amantes, ὀρθοδοξίας ζηλωτάς! Adeo deridiculi & exsibilandi eiusmodi homines sunt, ut sanctum aliquem, & virtutibus divinis insignem, esse non posse arbitrentur, nisi etiam profana eruditione, liberalibus disciplinis, humanioribus litteris, instruatur; idemque habent sanctum dicere, atque doctissimum. Splenem Democriti olim iteratis votis expetebam, ut satis vecordem hominem ridere possem, qui, quod Rob. Bellarmini eruditionem, Sancti Bernardi Abbatis Claravallensis litteraturae praetulissem, meo adspectu correpta fuga illico se subtraxit,

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit.

Certe si huiusmodi ἀνθρωπίσκων pietas & religio oppugnatam Christianorum dogmatum veritatem adversus impios, & haereticos, tutari deberet, vereor ne vera, & rem ipsam, exhibitura esset illa tabula, quam Astelaedami vidi, & in qua immanis bilanx depicta erat, in cuius altera lance prae nimio pondere subsidente liber inerat a sectariis conscriptus; in altera vero sublime, tamquam pappo, evolante, Catholicorum volumina, & Ecclesiarum instrumenta, sursum ferebantur; nec ad aequum libramen insilientes in eam Monachi Clericique ullo conatu deducere poterant. Et profecto, quae spes reliqua foret ex istis, qui historiam Ecclesiasticam prorsus ignorant? qui antiquorum Patrum scripta ac traditiones ne primoribus quidem labris deliba-

verunt? qui coeleſtes ipſas litteras numquam evolviſſe, tam manifeſte & incredibiliter, cenſura adeo putida futilique, praeſetulerunt?

Profecto *hos ego poſſem*, ut cum *Hieronymo* Marcellae ſcribente loquar, *meo iure contemnere* (*aſino quippe lyra ſuperflue canit*) ſed tamen eis reſpondere lubet, ne tam hebetis cordis, & tam craſſae ruſticitatis, fuiſſe videar, ut aliquid, quod religioni iniurioſum, Chriſtiano homini indecorum, propoſito meo, qui divinam Ioannis Evangeliſtae ſcientiam laudibus ferebam, & a Socinianorum calumniis vindicabam, contrarium eſſet, litteris mandare potuerim. Itaque licet tota haec diſputatio in eo verſari debeat, quod meum de Ioannis eruditione iudicium attinet, quaedam quoque alia in anteceſſum attingam oportet, quae nonnullis aliis ſtultis & temerariis meorum obtrectatorum criminationibus faciant ſatis, eaſque diſſolvant. Et quidem a neſcio quibus etiam obiectum fuit, quod heterodoxorum interdum Scriptorum auctoritate functus ſim; quod *Io. Clericum* ipſum, quem impugnabam, aliquando laudaverim. At quidni id facerem? Si Scriptorum haereticorum teſtimoniis interdum abuſus ſum, apte id, & percommode, fieri intellexi, quum adverſus haereticos ſcriberem. Hanc artem ab Eccleſiae Patribus edoctus fueram, qui quum Ethnicos impugnarent & expugnarent, nonniſi Ethnicorum Sapientum rationibus, auctoritate, ſententiis, teſtimoniis, iſthuc ipſum exſequuti ſunt, ut Opera *Iuſtini*, *Tatiani*, *Theophili*, *Clementis Alexandrini*, *Origenis*, *Tertulliani*, *Euſebii*, *Lactantii*, *Arnobii*, *Athanaſii*, *Chryſoſtomi*, *Gregorii Nazianzeni*, *Auguſtini*, *Oroſii*, aliorumque id genus Eccleſiaſticorum Scriptorum, evolventibus patet. Et plane abſurdum & ridiculum eſt, iis auctori-

bus ſuam opinionem adverſus inimicos ſtabilire, quos ipſi non recipiunt, immo contemnunt: profectum enim nullum inde ſperare licet. Illis praeluſerat *Paulus*, qui in Areopago concionem habens, Graecum Poetam, & Atticam inſcriptionem, adlegat, atque inde ſua dicta confirmat, ut *Actorum Cap. XVII.* legere eſt; quique, ſi apocryphis libris, quibus *Clemens VI.* ϛρωμ. utitur, credere dignum eſt, ad Sibyllae & Hyſtaſpis oracula provocabat. Hanc viam Ethnicos revincendi ineundam verbis luculentiſſimis docent *Tatianus Orat. contra Graecos*, *Cyrillus Ierosolymitanus Catecheſ.* τῶν φωτιζ. *XIIX.* & eodem tendunt, quae ſub initium *Libri VII.* ϛρωματέων *Clemens* habet Alexandrinus. Et certe in Cypriano, quem alias, ut meretur, maximi facit, id notat, & virgula cenſoria, caſtigat *Lactantius Lib. V. Divin. Inſtit. Cap. IV.* quod adverſus Gentiles diſputans, Scripturae Sacrae teſtimoniis utatur; id quod & *Hieronymus* Epiſtola ad Magnum Oratorem obſervabat.

Inſuper non ſtatim ex eo, quod Scriptor aliquis alicubi erraverit, aut haereticus ſit, omnino reiiciendus eſt; ſed tantum cum delectu, & debita venia, legendus. Ad rem praeclariter laudatus *Hieronymus* Epiſtola LXV: *Lactantius in libris ſuis, & maxime in Epiſtolis ad Demetrianum, Spiritus Sancti omnino negat ſubſtantiam: & errore Iudaico dicit, eum vel ad Patrem referri, vel ad Filium; & ſanctificationem utriuſque perſonae ſub eius nomine demonſtrari. Quis mihi interdicere poteſt, ne legam Inſtitutionum eius libros, quibus contra gentes ſcripſit fortiſſime, quia ſuperior ſententia deteſtenda eſt? Apollinarius contra Porphyrium egregia ſcripſit volumina. Probo laborem viri, licet fatuum in pleriſque dogma contemnam.* Et Epiſtola ad Tranquillinum; *Ego Origenem*

nem propter eruditionem ſic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos Eccleſiaſticos ſcriptores Graecos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, vitemusque contraria, iuxta Apoſtolum dicentem: omnia probate, quod bonum eſt tenete. In Epiſtola vero ad Minerium & Alexandrum ita ſcribit: *Siquis autem contrariae factionis inmurmurat, quod eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non adquieſco: ſciat me illud Apoſtoli lubenter audire: Omnia probate, quod bonum eſt tenete. Et Salvatoris verba dicentis: Eſtote probati nummularii: ut ſiquis nummus adulter eſt, & figuram Caeſaris, non habet, nec ſignatus eſt moneta publica, reprobetur: qui autem Chriſti faciem claro praefert lumine, in cordis noſtri marſupium recondatur. Etenim ſi dialecticam ſcire voluero, aut philoſophorum dogmata, & ut ad noſtra redeam ſcientiam Scripturarum, nequaquam ſimplices Eccleſiae viros interrogare debeo, quorum alia gratia eſt, & unuſquisque in ſuo ſenſu abundat: praeſertim quum in domo magna patrisfamiliae vaſorum diverſitas multa dicatur; ſed eos, qui artem didicere ab artifice, & in lege Domini meditantur die ac nocte. Ego & in adoleſcentia & in extrema aetate profiteor, & Origenem & Euſebium Caeſarienſem viros eſſe doctiſſimos, ſed erraſſe in dogmatum veritate. Quod e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario, poſſumus dicere, & tamen omnes in explanationibus Scripturarum, ſudoris ſui memoriam reliquerunt. In terra aurum quaeritur, & de fluviorum alveis ſplendens profertur glarea, Pactoluſque ditior eſt coeno, quam fluento. Cur me lacerant amici mei, & adverſus ſilentem craſſae ſues grunniunt? Quorum omne ſtudium eſt, imo ſcientiae ſupercilium, aliena carpere, &*

ſic veterum defendere perfidiam, ut perdant fidem ſuam. Meum propoſitum eſt antiquos legere, probare ſingula, retinere quae bona ſunt, & a fide Eccleſiae Catholicae non recedere. Et bene quidem adpoſiteque Paulum Apoſtolum advocat, qui non verbis tantum, ſed exemplo ipſo praeivit; nam & libros Ethnicorum legerat, & Arati, Menandri, & Epimenidis verſus laudaverat, ut *Actorum Cap. XVII. & Epiſt. ad Titum Cap. I. & I. ad Corinthios Cap. XV.* videre eſt; & ſi *Clementi* Alexandrino *Lib. VI. Stromatum* id ex apocryphis libris repetenti credendum eſt, ad Ethnicorum libros, & Sibyllae & Hyſtaſpis oracula auditores, ut diximus, amandabat. Quin & apocryphos Scriptores lectitabat, & quae bona & probanda occurrebant, in ſuum uſum transferebat, ut librum Eliae Prophetae, librum Iannis & Mambris; non ſecus ac Iudas, qui Enochi prophetiam adlegavit; id quod *Origenes in Matthaeum Cap. XXVII.* ſapienter animadvertebat. An vero quae multa alias ignota in Epiſtola ad Ebraeos ſcribit ex eodem fonte derivaverit, vel potius ex ἀγράφων παραδόσεων, idem *Origenes Epiſtola ad Africanum* docuerit. Sed & Lucam ſe apocrypha quaedam Evangelia legiſſe in prooemio teſtari, Patres fere omnes arbitrantur, quamquam ſecus & verius cenſent Viri doctiſſimi *Caietanus*, & *Maldonatus*, Matthaei & Marci Evangelia intelligentes. Ratio autem Eccleſiaſticos Scriptores indiſcriminatim legendi, quam ſe iniviſſe Hieronymus profitetur, perpetuo Catholicorum uſu confirmata videtur: nam Catenae, quas vocant, in Sacram Scripturam, non tam ex Orthodoxorum Patrum dictis, quam ex Haereticorum, ut Theodori Heracleenſis, & Severi Antiocheni, adnotationibus conſeruntur.

Illud

Illud autem in primis conſiderandum, eos qui patriam religionem cordi habent, eiuſque decreta tueri ac propugnare cupiunt, haereticorum libros, debita ſemper venia implorata, adſidue verſare debere, ut eorum erroribus penitus animo comprehenſis, falſa placita, & exitialia documenta, tuto impugnare, & ſine calumniae metu facile poſſint evertere. Ipſe quidem non ſemel in haereticorum libros incidi, in quibus ſaepe illi queruntur, errores & decreta ſibi a Catholicæ Religionis Scriptoribus frequenter adfingi, quorum ne in mentem quidem ipſis venerat; & tunc eruditionem ampliorem & exactiorem, Romanae Eccleſiae decori conſulens, in quibusdam mei ritus hominibus deſideravi. Bene igitur ac ſapienter *Dionyſius* Alexandrinus *Epiſtola III. De Baptiſmo ad Philemonem* apud *Euſebium Lib. VII. Hiſtor. Eccleſ. Cap. VII.* ſcriptum reliquit: Ἐγὼ δὲ καὶ τοῖς συντάγμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν αἱρετικῶν ἐνέτυχον, χραίνων μὲν μου πρὸς ὀλίγον τὴν ψυχὴν ταῖς παμμιάροις αὐτῶν ἐνθυμήσεσιν. ὄνησιν δὲ οὖν ἀπ' αὐτῶν ταύτην λαμβάνων, τὸ ἐξελέγχειν αὐτοὺς παρ' ἐμαυτῷ, καὶ πολὺ πλέον βδελύττεσθαι· καὶ δή τινος ἀδελφοῦ τῶν πρεσβυτέρων με ἀπείργοντος καὶ δεδιττομένου συμφέρεσθαι τῷ τῆς πονηρίας αὐτῷ βορβόρῳ· λυμανεῖσθαι γὰρ τὴν ψυχὴν τὴν ἐμαυτοῦ, καὶ ἀληθῆ γε λέγοντος, ὡς ᾐσθόμην· ὅραμα θεόπεμπτον προσελθὸν, ἐπέῤῥωσέ με. καὶ λόγος πρός με γενόμενος, προσέταξε διαῤῥήδην λέγων· πᾶσιν ἐντύγχανε οἷς ἂν εἰς χεῖρας λάβοις· διευθύνειν γὰρ ἕκαστα καὶ δοκιμάζειν ἱκανὸς εἶ. καί σοι γέγονε τοῦτο ἐξαρχῆς καὶ τῆς πίστεως αἴτιον. ἀπεδεξάμην τὸ ὅραμα, ὡς Ἀποστολικῇ φωνῇ συντρέχον τῇ λεγούσῃ πρὸς τοὺς δυνατωτέρους· γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται. *Ego vero*, inquit, *in libris & traditionibus haereticorum cognoſcendis operam poſui; exſecrandis quidem illorum ſententiis animum meum tantiſper coinquinans: hanc tamen ex iis utilitatem percipiens, ut illos tacitus*

apud me refutarem, multoque magis quam antea detestarer. Et quum frater quidam ex presbyterorum ordine probiberet me, veritus ne forte nequitiae illorum coeno commiscerer: quippe animum meum contaminatum iri aiebat, & quidem verissime ut ipsemet sentiebam: visione coelitus missa confirmatus sum. Et vox ad aures meas perlata diserte mibi praecepit hoc modo: Lege omnia quaecumque in manus venerint. Idoneus namque es, qui singula disquiras & examines: bacque primum occasione ad Christi fidem impulsus es. Amplexus sum visionem illam, utpote quae Apostolicae voci consentiret robustissimos quosque ita compellanti: Estote periti nummularii. Id quod omne a *Cyrillo* Alexandrino *Praefat. Commentar. in Ioannem* tamquam proficuum & utile probatur ac suadetur; & a se factum tradunt *Irenaeus Libri I. Praefat. Cyrillus* Ierosolymitanus *Cathechef. VI.* & ex recentioribus late prosequitur *Pamelius* ad *Librum Novatiani de Trinitate Cap. LVIII.*

Animadvertendum quoque est, verissimum esse illud *Ambrosii* Mediolanensis effatum, Veritatem a quocumque sit, semper a Spiritu Sancto esse: adeoque ex libris etiam haereticorum illa seligenda est & excerpenda, & quasi ab iniustis possessoribus repetita sibi adserenda, quod pluribus adversus Ethnicos diduxerunt Viri longe praestantissimi *Hieronymus* & *Augustinus*.

Verum heic non subftitit calumniatorum meorum vecordia & impudentia. Hypocritae quidam, quorum nomina silentio premo, ne eorum commemoratione hunc meum commentarium temerasse videar,

Obstipo capite, & figentes lumine terras,

quique simplicioribus visi fuissent potes vitio praefigere

gere nigrum theta, me non tantum haereticorum testimoniis abuti, sed cum *Io. Clerico* etiam facere, in vulgus spargere non erubuerunt. Quo quid impudentius & falsius dici possit non video, quum *Io. Clerici* opiniones dedita opera & ex instituto impugnaverim, & Catholicum dogma adversus eum tam multipliciter confirmaverim. Certe huiusmodi nebulonibus illa *Hieronymi* adversus Vigilantium scribentis regerere possum, me ita *Clericum*, aliosque heterodoxos Scriptores, *legisse vel legere, ut Apollinarium vel ceteros tractatores, quorum in quibusdam libros non recipit Ecclesia. Non quod omnia dicam esse damnanda, quae in illorum voluminibus continentur, sed quod quaedam reprehendenda confitear. Verum quia operis mei est, & studii, multos legere, ut ex plurimis diversos flores carpam, non tam probaturus omnia, quam quae bona sunt electurus: adsumo multos in manus meas, ut a multis multa cognoscam, secundum illud, quod scriptum est: Omnia legentes, quae bona sunt retinentes. Vnde satis miror te voluisse Origenis* (*Clerici*) *mihi obiicere dogmata, cuius in plerisque errorem usque ad hanc aetatem penitus ignoras.* Et quidem Viri nonnulli prudentes atque eruditi, quos inter egregius Iuris in Pisano Athenaeo professor, mihi adserebant, & liquide sancteque iurabant, indoctissimum Pontificii iuris interpretem, criminatorem meum, eo stuporis ac rusticitatis devenisse, ut quid *Socinus* docuerit, quid *Clericus* scripserit, quid *Arminiani* teneant, penitus ignoraverit. O utinam illud saepe laudati *Hieronymi* vel legisset, vel intellexisset: *Non parum est scire quod nescias: prudentis hominis est nosse mensuram suam: nec zelo diaboli concitatum, imperitiae suae cunctum orbem testem facere.*

Et

Et tamen, quum me interim innocuum & religentem hominem, iniuria & falſo pietatis obtentu vappae iſti perſequerentur, audaculi quidam, atque procaces, ſacras conciones habebant, qui monſtroſo quodam & inaudito abuſu, quaecumque ſacrarum litterarum oraculis, & probatorum Patrum auctoritate & teſtimoniis alii Evangelicae doctrinae praecones confirmare conſueverunt, ipſi nunc Lutheri, nunc Calvini, nunc Bezae, nunc Zanchii, nunc Ochini, aliorumque haereſum Patriarcharum, ſententiis adductis, Catholicae plebi non tam impie quam ſtolide, adprobare non verebantur. At dormitabant tunc, immo ſomnum altiſſimum ſtertebant, Zelotae, qui animi adfectibus, non religionis amore, ducuntur; &, qui Scriptorum haereticorum auctoritate prudenter, & utiliter, & in tempore, fungenti veluti diem dixerant, inverecundorum indoctorumque oratorum confidentiam & impietatem non ſine quadam animi ſtupiditate tolerabant.

Quod ſi *Io. Clericum*, aut alium heterodoxum hominem, vel doctum adpellavi interdum, vel aliter eruditionis nomine ſubſpexi, quod tamen mihi feciſſe non videor; non id egi quod eorum in religionis negotio ſententiam, quam meis voluminibus impugnabam, adprobarem; ſed quod liberales diſciplinas, & multiplicis doctrinae proventum, in illis commendarem. Non enim ex eo quod quis minus recte de religione ſentit, indoctus etiam eſt & ineruditus; alioqui nec Plato, nec Ariſtoteles, nec Demoſthenes, nec M. Tullius, nec Origenes, nec Tertullianus, docti & bonis artibus exculti fuiſſent. Praeclariter nunquam ſine laude memorandus *Hieronymus* Epiſtola ad Pammachium & Oceanum, de Origene agens: *Obiiciunt mihi, quare*

Ori-

Origenem aliquando laudaverim . . . . laudavi interpretem, non dogmatiſten; ingenium, non fidem; philoſophum, non Apoſtolum. In Apologia vero adverſus Ruffinum ita diſſertat: *Alterum quidem nomen Euſebii, ſed eadem, quae ſuper Origenis vocabulo, eſt calumnia. Laudavi Euſebium in Eccleſiaſtica hiſtoria, in Digeſtione temporum, in Deſcriptione terrae ſanctae, & haec ipſa opuſcula in Latinum vertens, meae linguae hominibus dedi. Num ex eo Arianus ſum, quia Euſebius, qui hos libros condidit, Arianus eſt?*

Non me fugit profecto mihi obiectum iri a quibusdam, primos Chriſtianos a profanorum librorum lectione abhorruiſſe, eoſque Epheſi flammis omnes, quotquot habuerant, concremaſſe, ut *Lucas Actor. Cap. XIX.* memoriae prodit; non impune fuiſſe Athanaſio Presbytero Iſaurio, quod codex haeretica placita continens apud eum repertus fuerit, ut ex *Epiſtola LXIV. Lib. V. Gregorii Magni* elucet atque eminet; Concilium Bracarenſe primum *Canone XVII.* Scripturarum, quas Priſcillianus depravaverat, aut Dictinnius finxerat, lectione interdixiſſe; Synodum Nicaenam II. ne quis Iconomachorum libros evolveret aut retineret *Canone IX.* vetuiſſe; Synodum tandem Tridentinam haereticorum librorum condemnationem probaviſſe; & eorum Indicem a Paulo IV. & aliis ſubſequentibus Pontificibus, fuiſſe contextum, quo nemo eos ignorans a perniciofa lectione cautus abſtineret; ut quid de haereticorum libris Concilia Conſtantienſe, Colonienſe, & Senonenſe, decreverint; & quid Leo X. in Conſtitutione XL. excommunicationis poenam interminans pronunciaverit, ſilentio praetereatur. His Principales conſtitutiones addi poſſunt, quibus Chriſtiani Imperatores

Chri-

Christianorum dogmatum integritati consulentes, & haereticorum libros ultricibus flammis absumi; & qui eos legerent ultimo supplicio adfici iusserunt, ut ex Epistola Constantini Magni ad Episcopos & populum apud *Socratem Lib. I. Histor. Eccles. Cap. IV.* & *Photio* in *Nomocanone Tit. XII. Cap. III.* liquido constat; id quod deinde Theodosius & Valentinianus iterum sanxerunt, eorumque edictum est in *Codice Iustinianeo Lib. I. Tit. I. Leg.* Θεσπίζομεν, & exhibet etiam *Balsamon* in *Collect. Constit. Eccles. Tit. V.* cuius collectionis exemplar MS. pulcherrimum; & egregiis, interdumque non vulgatis tractatibus, auctum exstat in Bibliotheca Laurentiana Medicea. Quod siquis exempla huius iustae in haereticorum libros severitatis pluria desiderat, eruditi Iesuitae *Theoph. Rainaudi Erotemata De bonis ac malis libris Part. I. Erot. III.* adire poterit.

At haec quidem universa admittere & probare proclive est, quum tamen iis, quae superius disputavi, adversari omnino, ac repugnare, non facile ostensu videatur. Nam ut illae omnes cum Ecclesiasticae, tum Principales, constitutiones probe ac rite intelligantur, plura observanda ac distinguenda veniunt; libri scilicet, eorum auctores, personae, quae illos lecturae sunt, tempora, loca, & huiusmodi alia; sine quorum discreto examine, omnia susdeque miscenda essent, & sanctissimi atque ὀρθοδοξότατοι viri rei agendi, tamquam laudatissimarum legum violatores. Et quod libros attinet, non omnes ii eiusdem sunt classis, adeoque non illorum omnium lectio pari severitate prohibetur. Vt id pateat Indicem aliquem librorum prohibitorum, Pontificum Maximorum iussu concinnatum, evolvere sufficit; sufficit etiam *Regulas* Indici adiectas perlegisse.

giſſe. Inſuper non ſtatim ac liber quis ab haeretico homine ſcriptus fuit, damnatus & vetitus intelligitur, niſi placita quoque haeretico veneno infecta contineat, quod in ſecunda Indicis *Regula* pronunciatur. Sed & auctores ipſi non omnes aeque damnantur; immo quidam, quorum opera cenſoriam animadverſionem paſſa ſunt, priſtinae famae incolumitate laetantur, & ὀρθοδοξίας ordine minime moti ſunt. Sic Beati Theodoreti Cyrenſis Capitula in quincta Synodo Oecumenica improbata ſunt, perſona autem & exiſtimatio intacta atque illaeſa remanſit, ut apud Eccleſiaſticos Scriptores videre eſt. Id etiam elucet ex ſecunda laudata Indicis *Regulâ*, in qua Haereſiarchae, & Patriarchae haereticorum ita exſecrabiles ſunt, ut omnia eorum volumina indiſcriminatim prohibeantur, quum aliorum haereticorum cum delectu reprobentur. Si autem eos, qui haereticorum libros lecturi ſunt aut legunt, conſiderabimus, ii docti ſunt, vel indocti; Ὀρθοδοξίας tenaces, vel ambigua religione; haereticorum librorum lectione bene utuntur, vel non; eos legendi veniam impetravere, vel illam neglexerunt. Si hoc poſtremum, veniam ſcilicet ab iis, qui praeſunt, & legendi facultatem, obtinuerunt, ut ipſe quidem feci, nullus iam reſtat ambigendi locus, quin in haereticorum librorum lectionem iuxta Praeſidum praeſcripta quis incumbere poſſit. Siquis autem librorum, quos haeretici homines conſcripſere, lectione non abutitur (in quo ſemper veniam impetratam ſubintelligo) ſed potius ad orthodoxorum placitorum confirmationem eos lectitat, & neceſſariam in Catholico Scriptore eruditionem comparandam, quod ipſe facio, ut opera a me publici iuris facta luculenter evincunt: tunc lectio haec laudabi-

lis

lis evadit, & canonum etiam adprobatione commendatur. Ecce verba *Hieronymi* in *Caput I. Danielis*, quae a *Gratiano Distinct. XXXVII. Cap. XI.* referuntur: *Qui de mensa regis & de vino potus eius nolunt comedere ne polluantur, utique si ipsam sapientiam atque doctrinam Babyloniorum scirent esse peccatum, numquam adquiescerent discere, quod non licebat. DISCVNT autem NON VT SEQVANTVR, sed VT IVDICENT ATQVE CONVINCANT; quomodo si quispiam adversus Mathematicos velit scribere imperitus mathematis, risui pateat: & adversus philosophos disputans, si ignoret dogmata Philosophorum, &c.* Et etiam decretoria sunt *Ambrosii in Prooem. Explanat. Evangel. secundum Lucam* verba, quae pariter a *Gratiano* eadem distinctione *Cap. XI.* producuntur: *Legimus aliqua, ne legantur; legimus ne ignoremus; legimus, non ut teneamus, sed ut repudiemus.* Quam autem ipse sim avitae religionis tenax, Evangelicorum documentorum venerator, Ecclesiasticae traditionis adsertor ac vindex, Commentariis luculentis tempestive a me editis patefeci, in quibus non mediocris religionis amor, & casta persuasionis integritas eminet. Et profecto adeo etiam Romanae Ecclesiae, ceterarum omnium matris atque magistrae, augusto & venerando coetui, meae religionis firmitas ex memoratis lucubrationibus patuit, ut quum vir amplissimus, & non tam generis nobilitate, quam multiplici doctrina & eruditione, conspicuus, *Ant. Nicolinius* ad Eminentissimum Cardinalem *Io. Ant. Daviam* Congregationis *Indicis* Praesidem, facultatem mihi prohibitos libros legendi ampliorem impetraturus, ultro, quae est Viri humanitas & beneficentia, accessisset, exoptatum privilegium statim a Praeside illo doctissimo & sapientis-

simo

ſimo ſine ulla difficultate obtinuerit. Quod ſi minus doctorum illorum hominum, qui, quum haereticorum omnium libros utiliter & ſalubriter evolviſſent ac lectitaſſent, eos commentariis eruditiſſimis confutarunt, ut *Irenaei*, *Tertulliani*, *Athanaſii*, *Cyrilli*, *Auguſtini*, *Epiphanii*, *Hieronymi*, *Proſperi*, *Baronii*, *Bellarmini*, *Petavii*, *Natalis Alexandri*, & ſexcentorum aliorum, σύνεδρος eſſe poſſum; non me adeo tamen meae vitae & inſtitutionis poenitet, ut ne mihi ignavi anni obiiciantur pertimeſcam, vel illotis omnino manibus ad haec ſtudia tractanda adgredi vere dici poſſim. Iſthuc ipſum autem eſt quod exigitur, ut quis valeat inoffenſo pede etiam haereticorum ſcripta decurrere, quod *Hieronymus* ad Laetam de inſtitutione filiae ſcribens inſinuabat dicens: *Caveat omnia apocrypha: & ſi quando ea non ad dogmatum veritatem, ſed ad ſignorum reverentiam legere voluerit, ſciat non eorum eſſe, quorum titulis praenotantur, multaque his admixta vitioſa, & grandis eſſe prudentiae aurum in luto quaerere.* Et huiuſmodi expendebat quoque non ſpernendus auctor *Alph. De Caſtro Lib. II. De iuſta haeretic. punitione Cap. XVII.* Tempus autem talia ſuadere poteſt, ut librorum ab haereticis ſcriptorum lectio nullo modo permittenda videatur, ut tempus illud lacrimabile, quo Lutherus, & Calvinus, & Zuinglius, & Servetus, & Socinus, aliaeque id genus peſtes, Eccleſiam Chriſti non tam reformare, quam deformare, auſi ſunt; & quo Chriſtiani infirmi, & in religionis curſu offendentes, in lubricos errores facillime labebantur, ſeu novitatis libidine, ſeu pernicioſis exemplis, ſeu propria imbecillitate abſtracti ac miſerabiliter perditi. Sed quum jam impoſtores illi ſub ovina pelle lupi rapaciſſimi deprehenſi ſint; iam eorum error atque

haeresis luce meridiana clarior emicuerit; iam orthodoxa placita a calumniis omnibus vindicata luculentissime fuerint, aliquid de rigore illo primitivo remitti potuit, & interdum non summo iure agere licuit, & faciliorem ad haereticorum libros legendos, venia concessa, aditum aperire. Hinc quoad hoc, Concilium IV. Carthaginiense *Can. XVI.* non minimam temporis rationem habuit, atque ita praescripsit. *Episcopus Gentilium libros non legat; haereticorum autem pro necessitate, aut tempore.* Et quidem eo tempore, quo tantae turbae in Ecclesia ab ultimis sectariis excitatae sunt, quam facile Catholicorum mentes haereticorum commercio, eorumque librorum lectione, seducerentur, exemplo lamentabili esse possunt conterranei nostri, *Petrus Formilius*, *Petrus Carnesecchius*, *Antonius Bruciolius*; ut nihil de Senensibus dicam, duobus gentilibus, *Laelio*, & *Fausto*, *Socinis*, & *Bernardino Ochino*, Noeti, & Pauli Samosateni, Photinique, blasphemiarum instauratoribus. Locus quoque librorum quorumdam lectionem permittere consuevit: non enim ubique semper eadem lex obtinet, & quorum hic lectio prohibetur, alibi conceditur, quod late docet *Vanespenius Iur. Eccles. Univers. Tit. XXII. Cap. IV. Part. I.* Et ego usu ipso didici dum in Gallia & Germania versarer. Quin observandum quoque est in *Can. Sancta Romana Ecclesia Distinct. XV.* satis indicari libros quosdam tamquam apocryphos alicubi non recipi, qui tamen alibi privatae Ecclesiae consuetidine legerentur; quod, nisi brevitati consulerem, pluribus diducere esset, & huius rei praeclara exempla congererem. His & id genus aliis observationibus, adductarum superius constitutionum severitas emollienda est, ut verus dispositionis sen-

ſus eliciatur, & communi ac vetuſto uſui & conſuetudini adcommodetur. Huiuſmodi etiam quaedam prae oculis habenda, ubi in *Inſtructione Clementis VIII.* Regulis Indicis addita, *Sect. De Correctione librorum*, §. II. legitur: *Epitheta honorifica, & omnia in laudem haereticorum dicta deleantur*. Id enim vel Haereſiarchas reſpicit: vel ad ea prima tempora nimis periculoſa pertinet: vel laudes indicat, quibus illorum errores commendentur: vel alio huiuſmodi temperamento interpretandum eſt, ne tot Viri ſapientiſſimi & ὀρθοδοξότατοι, qui Scriptores quosdam doctos, licet haereticos, ob ſcientiam & eruditionem laudare veriti non ſunt, quemadmodum D. Hieronymum feciſse ſuperius vidimus, cenſurae obnoxii videantur. Cuius quidem rei unum recens & inſigne exemplum, dum ad finem propero, adducam, quod nobis praebuit Catholicus & doctus Epiſcopus Segovienſis *Did. Covarruvias*, qui etiam Tridentino Concilio interfuit; hic nempe, illum adeo diris devotum, & merito quidem, Carolum Molinaeum, ob iuris ſcientiam alicubi non ſubſpicere, & non laudare non potuit, & ne inverſo quidem aut immutato nomine, ut *Lib. III. Var. Reſolut. Cap. I. n. IV.* videre eſt.

Aliquid nunc de meorum Commentariorum ordine & methodo diſſerendum eſſet; nam indocti quidam, qui vix librorum praefationes ac prooemia perlegunt, quum aliam breviter diſputandi viam in Praefatione mei Operis indicatam offendiſſent, ſtatim eam ineundam potius, aliam vero relinquendam, proclamaverunt; quaſi id efficere non potuiſsem, qui aliam etiam illis probatam excogitaveram. At ideo non feci, quod ea meo propoſito minus commode inſerviret; nam multiplex rerum dicendarum

varietas, & late exporrecta argumenti amplitudo, iis finibus coërceri se minime patiebantur, quos alia methodus praescripsisset: & ipse illas omnes cognitiones facile mihi praestruere non potuissem, ex quibus operis praedestinati progressus ad finem propositum recta deduceretur. Quomodo enim primigeniarum humani generis opinionum, & rerum mundo adhuc tenero & recente gestarum notitiam ex primis hominibus in omnes gentes diverso & vago errore traductam propagavissem, nisi prius Orientalium quorumdam populorum mutua inter se commercia descripsissem? Nisi Graecorum Sapientes, in Aegyptum, in Chaldaeam, & alias Barbaras regiones, exsiliis, & laboriosa peregrinatione, deduxissem? Nisi de illorum placitis, & de Platonis vita, in primis, moribus, ingenio, studiis, decretis, itineribus prolixa tractatione praecedenter dissemuissem? Nam isthuc ipsum erat, quod veluti universae disputationis fundamentum praeiiciendum fuerat, ut ei illa tandem superstruerem, quae manifeste evincunt Demiurgicam Trinitatem, non esse Platonicum somnium aut deliramentum; non suam de ea doctrinam Ebraeos, & Philonem praecipue, ex huius Philosophi voluminibus derivavisse; ex neutro Ioannem Evangelistam repetiisse; id quod unicus erat mei laboris & operae scopus. Nihil enim aliud mihi proposueram, ut patet, quam a Socinianorum calumniis Ioannem Evangelistam vindicare, & divinam prorsus eius de Verbo Dei doctrinam adserere; quod quidem confici non poterat, nisi illa omnia tam varia, in antecessum ita praeparavissem, distribuissem, ordinassem. Sed decretorium de his iudicium esto viri longe doctissimi, & celeberrimi; *Iac. Bruckeri*, qui ita in suis huma-

manissimis litteris de meis Commentariis scribit: ,, Legi eruditissimum librum de recta Christianorum do-
,, ctrina de Sanctissima Trinitate, in quo nescio an vel
,, eruditionis & lectionis copiam, vel dictionis nito-
,, rem, vel totius tractationis habitum elegantissimum
,, miratus magis sim. Nihil hic auribus do, &c.,,

Sed quum hujusmodi omnia futilia plane, & ridicula, & vix Thersite digna, a vitilitigatoribus indoctissimis putide mihi obiici primore adspectu intelligatur, interim, si quae sunt aliae, huius furfuris censuras missas faciam, & ad censuram principem, & ex qua, velut ex equo Troiano, aliae universae prodierunt, prout decet, examinandam, & discutiendam progrediar, ut singularem meorum obtrectatorum malignitatem, ignorantiam incredibilem, & impudentiam minime ferendam, in propatulo conlocem. Si enim iusta Apologia iis, qui in lucubrationibus meis verba, & litterulas, & apices, iniuste criminati sunt, non sine vehementis orationis impetu, & gravi sententiarum pondere, & inextricabili argumentorum perplexitate, qua se adversarii nunquam expediant, respondere non dubitavi; quid mihi non faciundum audendumque arbitrer, ubi incocta meo pectore pietas, casta mea religio, mea erga Ecclesiam Christi reverentia, temere atque insolenter impetitur, & miris modis laceratur? Id haud patienter ferre me docent magnorum, & sanctissimorum, virorum exempla crebra ac praeclara, ut *Basilii*, *Hieronymi*, *Ioannis Pici*, aliorumque plurimorum, qui pietatem & ὀρθοδοξίαν suam operosis voluminibus scriptis strenue vindicarunt, & iniuriam calumniae huiuscemodi intolerabilem esse demonstraverunt. Faciam igitur ille ego, qui improbos alias, & procaces, ac perditos homines aequissimo

animo tandiu ſubſtinui, donec citra religionem eorum calumniae falſiſſimae ſubſtiterunt, & patientia eos frangere contentus fui, quum in omnibus aliis defenſione non egeat innocentia, & veritas temporis filia ſit; faciam, inquam, & me libroſque meos tuear, a calumniis adſeram, & ulciſcar laudabiliter, interea duo potiſſimum querens, unum quod me innocuum hominem, & nil mali adverſus quemquam cogitantem iniuria adgredi maluerint, & oppugnare; quam alios merentes cenſuris ſuis atque criminationibus divexare; qua quidem in re operae pretium facere potuiſſent. Quis enim non commendaviſſet, & tuliſſet laudibus, ſi accuſationes huiuſmodi, & maledicentiam, & dicteria, & inſultus, caecoſque ac temerarios impetus, adverſus eos exercuiſſent, qui non religionem tuentur, ſed impugnant; non mores formant, ſed evertunt; non pietatem colunt, ſed deſtruunt, & ludibrio habent? Sunt qui Mileſiis ſuis Dei cultum, homines Deo ſacros, Eccleſiaſtica miniſteria, irrident atque traducunt; ingenii elegantia, ſermonis nitor in eis, & ornatior ſtructura, ſubſpicitur. Sunt qui delinitis poëtico lepore conviciis Petri Cathedram adpetunt, Principes Eccleſiae praeſtringunt, inſontes premunt, nocentes extollunt: mens divinior, & os magna ſonans, in Poëta praedicatur. Eſt aliquis qui rem populi tractare doceat, & tyrannicam πολιτείας ſpeciem nulla pudoris, honeſtatis, iuſtitiae, pietatis, habita ratione, praeſcribat; magnum ſtatim patriae incrementum, & animus ſupra vulgarem captum perſpicax, praeiudiciiſque omnibus liber celebratur. Alius Deum natura, & rerum univerſitate duce deprehendi poſſe inficiatur; pernicioſa opinio ſoſpes, & tuta ſubſiſtit. Ille occaſionem peccandi pro-

ximam

ximam ſub inani obtentu delinquenti permittit; opinio non eſt improbabilis. Hic novæ indolis mendacia cudit aut ſomniat, & cum ipſa veritate confundit; immenſum aſſeclarum gregem fabricator pone ſe trahit. Falſo poenitentes, quos curſus inemendabilis vitæ in eadem vitia recidivus prope conclamatos arguit, abſolvendos alter temere pertendit, & Eccleſiae diſciplinam corrumpit: homo tamen communi ſenſu praeditus reputatur, & huc uſque non vapulat. Me unum qui tam vera & indubitata loquor, nec tam verba quam oracula fundo, utpote qui nihil amplius dicam, quam Scriptura divina me doceat, quam Spiritus Sanctus loquutus fuerit, quam Eccleſiae Patres univerſi proclament; me unum, inquam, impetunt, & tam putidis exſibilandiſque cenſuris oppugnant, ut iam ludibrium aeternum eruditis omnibus debeant. Cur illud igitur Virgilianum apte modo non uſurpem:

Quod genus hoc hominum, vel quem tam barbara morem
Permittit patria?

Alterum autem queror quod quum tantum temporis ſpatium a mei Operis editione huc uſque defluxerit, quantum ſocordibus etiam & oſcitantibus, ſi in veritatem inquirere voluiſſent, ad eam deprehendendam ſufficere poterat; nihilo tamen minus ignaviſſimi Cenſores mei, & aut adducto ſupercilio, aut criſpatis ſannis, aut buccis inflatis, tantum praeſignes, in mediis tenebris errare uſque voluerint, & veritate ſeſe obferente, oculos pertinaciter claudere, ne cognoſcant. Immo ſtolidum quemdam, ſed frontis perfrictae, & profligatae audaciae, hominem ſubmittere nuper veriti non ſunt, qui vultu ad fraudem compoſito, & ignorantiam δυσωπέιᾳ, & ob-

obstipo capite praeferens, me ob hoc ipsum reum ageret; sed impii conatus in irritum ceciderunt; nam magistratus sapientissimus stultam, & calumniosam, talique delatore dignam, postulationem reiecit.

Itaque post tam nefaria ausa, post tantam mihi impositam necessitatem, *respondere compellor*, verba sunt *Hieronymi* adversus Rufinum declamantis, *ne videar tacendo crimen adgnoscere; & lenitatem meam malae conscientiae signum interpreteris. Hoc est verum dilemma tuum, non ex dialectica arte, quam nescis, sed ex carnificum officina, & meditatione, prolatum. Si tacuero, criminosus ero; si respondero, maledicus. Tu me ergo, & prohibes, & cogis ad respondendum. In quo utrumque moderabor, & ut obiecta diluam, & ab iniuria temperem*. Quae quidem verba doctissimi viri, & sanctissimi hominis, eo lubentius usurpavi, quod ipsa dudum experientia didicerim innumeros ubique non deesse Rufinos, non litteris, & doctrina, ut illum, praestantes; sed calumnia, vi, dolo, minis, non secus atque illum, territantes, & maledicum eum, & conviciis debacchatum, perhibentes, quem certo scio, nisi se intrepide, prout fecit, ab impactis criminibus & tempestive purgasset, tamquam indoctum, & adrogantem hominem, & invidum, & aliena carpentem, digito monstrandum, & elevandum, traducendumque fuisse. Sed maleferiati omnes facessant, & nos iam Apologiae nostrae partitionem instituamus, quae ut certo ordine, ac facili via, progrediatur, primum altiùs omne expedientes de Apostolorum eruditione tam generaliter, quam speciatim, differemus, ea omnia ad examen revocaturi, & illustraturi etiam, quae huic tractationi praesidio & ornamento esse possunt, & difficultates universas amoliri; deinde de Ioannis Apo-
stoli

stoli & Evangelistæ vita, educatione, doctrina, peculiariter disputaturi sumus; tamdem, quam vere, quam apte, quam sapienter, de eius eruditione ac stilo iudicium tulerimus, serio ac diligentissime expendetur.

Duo tantum adhuc breviter animadversa velim,

Si nimius videar, seraque coronide longus;

unum πάρεργα quaedam, sed materiae & argumento adfinia, & Ecclesiasticae primi saeculi historiae mirabiliter conducentia, huic meae tractationi interdum interseri, non quod omnino necessaria existimaverim, sed quod commentationem illecebra varietatis amoenam conscribere animum induxerim; & Evangelica caritate instructus, bonum pro malo reddens, obtrectatores, & criminatores meos, qui inscitiam omnifariam, & praesignem rerum Ecclesiasticarum imperitiam, calumniando praeseferunt, erudire deliberaverim. Alterum vero, me esse publicum Ecclesiasticæ historiae in Florentina Academia Professorem, & annuo quinquaginta solidorum stipendio conductum; adeoque ne nos publico aere abuti, atque Epicureorum more venari voluptates, & otio ac lusibus indulgere, videamur, ἐντυγχάνοντας pro munere instructuri, quamquam nihil de cathedra illa personantes, hasce veluti praelectiones emittimus; demonstraturi insuper quid in feriis autumnalibus, dum tamen irrequieta edendorum Io. Meursii operum cura premimur, & nostrorum ἀνεκδότων collectanea incessanter publicamus, & Riccardianam Bibliothecam custodimus, & in nescio quod aliud opus gratificaturi Viro Nobilissimo incumbimus, quasi per iocum efficere potuerimus.

Apostolos, quos Christus elegit, humiles, abiectosque, homines fuisse.

CAPVT II.

BEne quidem ac sapienter Apostolus *Paulus* Corinthios monitis salutaribus instruens *Epist. I. Cap. I. vers. 26.* scribebat: Βλέπετε γδ' τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελφοὶ, ὅτι ϰ̓ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, ϰ̓ πολλοὶ ΔΥΝΑΤΟΙ, ϰ̓ πολλοὶ ΕΥΓΕΝΕΙΣ· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τῶ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα τὰς σοφὰς καταισχύνῃ· καὶ ΤΑ ΑΣΘΕΝΗ τῶ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά. καὶ ΑΓΕΝΗ τῶ κόσμου καὶ ΤΑ ΕΞΟΥΘΕΝΗΜΕΝΑ ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ ΤΑ ΜΗ ΟΝΤΑ ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. *Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi POTENTES, non multi NOBILES: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & INFIRMA mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & IGNOBILIA mundi, & CONTEMTIBILIA elegit Deus, & EA QVAE NON SVNT, ut ea, quae sunt, destrueret.* Hic a *Paulo* de Apostolis & Discipulis Christi praecipue agi ex iis, quae deinde consequuntur, elucet atque eminet; & observat vir longe doctissimus, & disertissimus, *Ioannes Chrysostomus Homil. V.* in hoc Epistolæ caput; & eum sequuti alii coelestium litterarum enarratores, ut *Theodoretus*, *Oecumenius*, & *Caietanus* νεώτερος in primis. Et quidem Apostolos, aliosque Christi Discipulos, humiles & de plebe homines fuisse, inficiari non potest, nisi qui numquam divinos Evangelistarum commentarios evolverit. Hinc passim Ecclesiae Patres ignobiles eos,

&

& obſcuros, atque contemtos, praedicant, vulguſque vile & abiectum adgnoſcunt. En *Arnobius Lib. I. Adverſus gentes* de Chriſto loquens ita ait: *Ex immenſa illa populi multitudine, quae ſuam gratiam ſectabantur admirans, PISCATORES, OPIFICES, RVSTICANOS, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes miſſi, cuncta illa miracula ſine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent.* Et ex intervallo: *Neque quidquam eſt ab illo geſtum per admirationem ſtupentibus cunctis, quod non omne donaverit faciendum PARVVLIS illis ac RVSTICIS, & eorum ſubiecerit poteſtati.* Et alibi de Apoſtolis pariter loquens infit: *Experiri libet ac recognoſcere, an cum ſuis efficere Diis poſſint, quod ab RVSTICIS Chriſtianis juſſionibus factitatum eſt nudis. Euſebius* vero Caeſarienſis, ſi is eſt operis auctor, *Lib. II. De Reſurrect. & Adſcenſ. Dom.* quos libros *Iac. Sirmundus* edidit, de Apoſtolis agens ita ſcribit: PISCATORES, PRIVATI, IGNOBILES, EGENI, *lumen mundi dicuntur.* Sed & *Joanni Chryſoſtomo Hom. III. in I. ad Corinth. Cap.* I. Apoſtoli dicuntur ΠΕΝΗΤΕΣ, ϗ ΕΥΤΕΛΕΙΣ, ϗ ἀσύνετοι, ϗ ΑΦΑΝΕΙΣ. *PAVPERES, & ABIECTI, & inſipientes, & OBSCVRI.* Quam praeclare autem ſunt quae late diſputat ὁ πάνυ *Auguſtinus* Apoſtolorum abiectionem exaggerans! Ecce *Epiſtola ad Voluſianum* de iis verba faciens, *Ex imperitiſſimis*, inquit, *ex* ABIECTISSIMIS, *ex pauciſſimis, illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, &c. Libro* autem *XVIII. De Civit. Dei Cap. XXXXIX.* in haec verba ſcribit: *Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominavit, HVMILITER NATOS, INHONORATOS, &c. Libro* vero *XXII. Cap. V.* de Chriſti reſurrectione, & ad coelum adſcenſione, ab Apoſtolis praedicata, agens, *Incredibile eſt*, inquit, *homines IGNO-*

BI-

BILES, INFIRMOS, paucissimos, imperitos, rem tam incredibilem, tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, persuadere potuisse. Et mox: *Si autem, ut verum est, paucis, OBSCVRIS, MINIMIS, indoctis, eam se vidisse dicentibus, & scribentibus, credidit mundus, &c.* Et alia huiusmodi etiam in aliis Episcopi doctissimi voluminibus offendere est, quae illud, quod dixi, mirabiliter confirmant & adstruunt.

Et profecto vel ipsa Apostolorum patria humilem eorum conditionem, & obscurum genus, arguit; nam *Theodoretus in Psalm. LXVII. vers.* 23. animadvertit plerosque Apostolorum e Zabulonis, & Nephthalimi, tribubus fuisse. Et quidem Galilaei omnes passim habebantur, ut ex *Actor. Capp.* I. *vers.* 11. & *II. vers.* 7. evidenter constat. *Ioannes* autem *Chrysostomus* Acta Apostolorum edisserens observat, Galilaeam, regionem fuisse, quae nihil boni proferre posse censebatur, & cuius incolae, rusticiores, atque intractabiles, incultique, magis erant, quàm in aliis Iudeae plagis. Id satis indicatur ex responso Nathanaelis ad Philippum, apud I*oannem Cap. VII. vers.* 41. 52. quod & *Calmetius* in *Dictionario Biblico* v. *Galilaei* animadvertebat; & coniicitur etiam ex eis, quae de Galilaeis *Iosephus Lib. III. De Bello Iudaic. Cap.* 11. habet, eos belli studiis asperos, audacesque, describens.

Sed humile & ignobile eorumdem genus ipsa opificia, & artes, quas, ut vitam tolerarent, exercebant, luculenter ostendunt, &, quibus premebantur, rei familiaris angustiae. Quod eorum ministeria attinet omnes indiscriminatim a quibusdam piscatores fuisse perhibentur. Ecce *Hieronymus Vida Lib.* 1. *Christiados* de Apostolis loquens, canit:

Qui-

Quique modo indociles vitam piscosa secundum
Flumina venatu tenui sine more trahebant.

Et quidem eos generatim non aliter adpellat *Isidorus* Pelusiota, ut videre est *Lib. I. Epist. CLXXXIII.* & *Augustinus Lib. XXII. De Civitate Dei Cap. V.* Auctor Epistolae supposititiae *De morte Hieronymi*, omnes, praeter Bartholomaeum & Matthaeum, *pauperrimos piscatores* fuisse ait. Synodus Mediolanensis anni DCLXXIX. ad Constantinum Pogonatum Imperatorem scribens, eos in piscatores & ruriculas dividit. *Nam si relegas*, inquit, *insignissime Imperator, non cum Dialecticis, non cum Rhetoricis, non cum Grammaticis, sed cum ruricolis & piscatoribus, Dominus posuit rationem, & his tradidit sui secreta consilii, quos & principes ordinavit, quibus ligandi solvendique tribuit potestatem.* Auctor *Constitut. Apostol. Lib. II. Cap. LXIII.* in tria opificum genera dispertit, hoc est in piscatores, in tentoriorum opifices, & in agricolas. *Origenes Lib. I. contra Celsum*, cum aliis Ecclesiae Doctoribus, eos in piscatores & publicanos distinguit. Et si paulo ante Iacobum & Ioannem nautas fecit; eo loci magis ex mente Celsi sermonem instituit, quam ex sua: quamquam in *Chronico Hippolyti* Thebani, & in *Nicephoro Lib. II. Cap. III.* Zebedaeus ἰδιοναύκληρος est, *navim propriam habens*. Publicanos, Matthaeum, Iacobum, & Iudam, facit adnotatio quaedam subiuncta Evangelio Matthaei, in Bibliothecae Regiae MS. Codice 1007. & quoad Iacobum idem adfirmant *Ioannes Chrysostomus, Euthymius*, & *Theodoretus*; illi ad *Matthaei Cap. X. v. 5.* hic ad *Psal. LXVII. 7.* Sed in titulo *Capitis LXIII. Libri II. Constitut. Apostol.* Editionis Bovianae, Iudas & Iacobus agricolae dicuntur, & testes *Hegesippus, Tertullianusque*, advocantur. At in editione Cotele-

telerii legitur: *οἱ δὲ περὶ ἰούδαν ἰακώβου γῆς ἐργάται. Iudas vero Iacobi, agricola.* Id quod confirmari videtur ex eo, quod *Eusebius* narrat; Iudae scilicet nepotes agricolas fuisse, & pauca sui ruris iugera colendo vitam toleravisse. Inter publicanos tamen, & quasi quidem eorum princeps, recensetur Matthias a quibusdam apud *Clementem* Alexandrinum *Lib. IV. ςρωματ.* Indiculus autem nominum Apostolorum sumtus a *I. B. Cotelerio* ex antiquis MSS. Christianissimi regis *num.* 1789. *&* 1026. Bartholomaeum cultorem pascui, seu olerum satorem, facit; Iacobum Alphaei arte lapicidam; & aurigam professione Philippum, *Metaphrastes* vero apud *Surium*, Thomam, & Bartholomaeum, piscatores fuisse ait, sicuti Petrus & Andreas, Ioannes & Iacobus, vere fuerunt, *Matthaeo Cap. IV. Marco Cap. I. Luca Cap. V.* auctoribus luculentissimis. Paulum vero tabernaculorum opificem *σκηνοποιὸν* fuisse *Lucas* laudatus in *Actis Cap. XVIII.* testatur; quare eum *σκυτοτόμον Theodoretus Quaest. XVI. in Iudices* vocat. Ceterum tenendum omnino est cum *Origene* loco laudato, praeter quatuor statim memoratos piscatores, & unum publicanum Matthaeum, ignorari qua ex arte victum sibi compararint reliqui ex duodecim, antequam a Christo essent vocati. Artes tamen etiam inter Evangelizandum exercuisse adfirmat *Auctor Constit. Apostol. Lib. II. Cap. LXIII.* quod confirmat *Hieronymus*, *Epist. IV. ad Rusticum* his verbis: *Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, laborabant manibus suis, ne quem gravarent;* & *S. Isidorus* in *Regula* sua sic scribens: *Siquidem & Petrus Princeps Apostolorum piscatoris gessit officium; & omnes Apostoli corporale opus faciebant, unde vitam corporis sustentabant.* Attamen ex *Augustini* sententia, *Libro*

de

de Opere Monachorum Cap. XX. ceteri Apoſtoli, & fratres Domini, & Cephas, manibus non operabantur, ſed Paulus dumtaxat & Barnabas, ut *ex I. ad Corinth. Cap. IX. verſ.* 4. conſtat.

Quamquam vere haec ipſa Apoſtolorum exercitia, eorum paupertatem & inopiam plane evincunt; ſunt etiam quaedam in Evangeliis loca, quae rite intellecta & expoſita, eamdem luculente confirment. Apoſtolos enim reſpexiſſe videtur Ieſus Chriſtus, quum *Matthaei Cap. V. verſ.* 3. *& Lucae Cap. VI. verſ.* 20. beatos pauperes eſſe declarat. Etſi enim *Auguſtinus*, aliique recentiores, ea loca aliter interpretati ſunt, nihilominus Chriſtus de vere, & reipſa, pauperibus loqui cognoſcitur, ut obſervat etiam *Bernardus Lamius* in ſua *Harmon. Evang.* Praeclara autem verba ſunt *R. Simonii Part. III. Hiſt. Crit. N. T. Cap. XVII. Il ſemble que Jeſus Chriſt parle de ceux qui etoient veritablement pauvres, comme le mot de* πτωχοί, *que Tertullien a traduit par* mendicantes, *l' inſinue. Il n' y avoit preſque, que des pauvres, qui ſuivoient Jeſus Chriſt; c' eſt pourquoi s' adreſſant a eux il loue le bonheur de leur pauvreté. Le mot de* τῷ πνεύματι, d' eſprit, *qui eſt ajoutè, fait toute l' ambiguitè de ce paſſage; mais comme il ſignifie quelquefois* veritablement, *ou* de cœur *&* d' affection, *je croi ch' on lui doit donner icì ce ſans la, parce qu' il eſt joint au mot de* πτωχοί. *Soit donc qu' on liſe avec S. Matthieu,* οἱ πτωχοί τῷ πνεύματι, les pauvres d' eſprit, *ou qu' on liſe ſimplement avec S. Luc* οἱ πτωχοὶ les pauvres, *le ſens n' eſt point different.* At id totum multo clarius *Lucas* VII. 22. inſinuat, apud quem Chriſti verba ad praeſentem multitudinem convertuntur: *Beati PAVPERES; quia VESTRVM eſt regnum Dei;* quod ſi & divites eodem modo adloquitur, certum tamen

eſt

eſt eos beatorum albo non inſcribi, quibus triſte illud *vae* comminatur. Ad eoſdem Apoſtolos, aliosque, qui eum ſectabantur, reſpexiſſe Ieſum arbitror, & eorum conditionem deſignaſſe, quum beatos eos, qui eſuriunt & ſitiunt, pronuntiavit; quamquam enim *Matthaeus* addit *iuſtitiam*, *Lucas* tamen loquitur abſolute. Nec aliud videtur illud *iuſtitiam* ſignificare quam *propter iuſtitiam*, quod quidem paulo poſt apud eumdem Matthaeum habetur. Hinc doctiſſimus *Maldonatus* hanc interpretationem omnibus aliis praetulit, nulla Patrum aliter ſentientium ratione habita; quod & *Simonius* loco laudato vehementer probat. Sed quod ambiguitatem omnem tollit, eſt quod Chriſtus *Matth.* XI. 5. *Lucae VII.* 22. a pauperibus regnum caelorum adnunciari ait: *PAVPERES Evangelizantur*. At licet pauperes Apoſtoli fuerint, *Ambr.* tamen *Catharino* non adſenſerim, dum diem *Caietano* dicit, quod Ieſum, eiuſque Apoſtolos, umquam mendicaſſe negaverit: nulla enim certa & indubia auctoritate *Catharini*, opinio fulcitur; & nugari videtur *Salmero*, qui ex eo quod Chriſtus *Ioann. IV.* 7. dixerit: *Mulier da mihi bibere*, Chriſtum mendicaſſe, & mendicantium ordinem probaviſſe, deducere fruſtra conatur; cui etiam ſocius *Pererius* obſtat, a *Chriſtoph. Pelargo* (liceat πολυμαθείας ἕνεκα Lutheranum ἐξηγέτην producere) ei merito oppoſitus.

Sed & illi ipſi, quibuſcum Apoſtoli conſuetudinem habebant, ſatis inſinuare poſſunt, eos humiles admodum, & obſcuri generis, fuiſſe. Petrus Ioppae quum eſſet, in domo Simonis coriarii diverſabatur, ut *Lucas Actor. Cap. X. verſ.* 6. memoriae prodidit. Paulus autem Corinthi apud Aquilam Ponticum σκηνοποιόν, hoc eſt *tabernaculorum artificem*, ὁμό-

τέχνος morabatur, eodem *Luca Actor. Cap. XVIII.* auctore.

Iure igitur *Petrus Chrysologus Sermone XXVIII.* scriptum reliquit: *Petrus & Andreas, Iacobus & Ioannes, germanitas combinata, imo congeminata paupertas, in Apostolorum principes eliguntur, pauperes censu, loco humiles, viles arte, obscuri vita, labore communes, addicti vigiliis, fluctibus mancipati, negati honoribus, iniuriis dati, praesidio retis, solo piscium captu, victum vestitumque conquirentes. Sed in istis quantum vilis mundanus videbatur adspectus, preciosas tantum animas Dei intuitus tunc videbat. Erant censu pauperes, sed innocentia locupletes; loco humiles, sed sanctitate sublimes; viles arte, sed simplicitate preciosi; obscuri vita, sed vitae merito perlucentes; labore communes, sed proposito singulares; addicti vigiliis, sed ad caelestes victorias iam vocati; fluctibus mancipati, sed fluctibus non demersi; negati honoribus, ditati magis honoribus, non negati; iniuriis dati, sed iniuriis non relicti; captores piscium, sed piscatores hominum iam decreti.*

Quae tamen de Apostolorum innocentia tradit, de iis postquam Iesum sequuti sunt intelligenda videntur. Nam vetus est Ecclesiae traditio, Apostolos, Dominique discipulos, non abiectos tantum, obscurosque, homines fuisse; sed peccatores etiam, & minus integris moribus. Auctor enim ille pervetustus Epistolae, quae Barnabae vulgo tribuitur, isthuc ipsum adfirmat *Cap. V.* & his, quae sequuntur, quidem verbis: Ὅτε δὲ οὕτως ἰδίους. Ἀποστόλους μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐξελέξατο ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους. *Tunc Apostolos tuos, qui Evangelium praedicare debebant, & erant super omne peccatum peccatores, elegit.* Id quum novisset *Celsus*

ille Epicureus, qui impiis voluminibus Chriſtianam ſapientiam impugnavit, Apoſtolos, nefarios homines, & publicanos, & nautas improbiſſimos, ſacrilego ore adpellavit; quod quidem *Origenes Libro I.* ei reſpondens minime inficiatur, ſed magis confirmat, haec litteris mandans: Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπιῤῥήτους εἶπεν ἀνθρώπους τελώνας καὶ ναύτας πονηροτάτους λέγων ὁ Κέλσος τοὺς Ἀποσόλους τοῦ Ἰησοῦ, καὶ περὶ τούτου φήσομεν, ὅτι ἔοικεν ἵνα μὲν ἐγκαλέσῃ τῷ λόγῳ πιςεύειν ὅπου θέλει τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα δὲ τὴν ἐμφαινομένην θειότητα ἐν τοῖς αὐτοῖς βιβλίοις ἀπαγγελλομένην μὴ παραδέξηται ἀπιςεῖν τοῖς εὐαγγελίοις, δέον τὸ φιλαληθὲς ἰδόντα τῶν γραφέντων, ἐκ τῆς περὶ τῶν χειρόνων ἀναγραφῆς πιςεῦσαι καὶ περὶ τῶν θειοτέρων. γέγραπται δὲ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπισολῇ, ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν εἶναι ἐπιῤῥήτους καὶ πονηροτάτους τοὺς Ἀποσόλους. ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους Ἀποσόλους ὁ Ἰησοῦς, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους. καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν δὲ Ἐυαγγελίῳ φησὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ Πέτρος. ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι κύριε. Ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεόν φησι καὶ αὐτὸς ὕςερον Ἀπόςολος γενόμενος Ἰησοῦ. ὅτι πιςὸς ὁ λόγος, ὅτι Ἰησοῦς Χριςὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. τί οὖν ἄτοπον βουλόμενον παραςῆσαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν ὑπηλίκην ἔχει ψυχῶν ἰατρικὴν, τοὺς ἐπιῤῥήτους καὶ πονηροτάτους ἐπιλέξασθαι. καὶ τούτους προαγαγεῖν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςε αὐτοὺς παράδειγμα εἶναι ἤθους καθαρωτάτου τοῖς δι' αὐτῶν προσαγομένοις τῷ Χριςοῦ εὐαγγελίου; *Sed quoniam nefarios homines, publicanos, & nautas improbiſſimos, Apoſtolos Ieſu Celſus adpellavit, & de hoc dicemus videri Celſum, quando libitum eſt, quo criminari poſſit, ſcriptis Evangelicis credere: ne autem adparentem divinitatem, quae libris illis teſtata eſt, admittat, fidem omnem Evangelii abrogare; quum par eſſet eum amorem veritatis in iis qui ſcripſerunt animadvertentem, ex eo ipſo, quod deteriora ſcripſerunt, & de divinioribus credere. Scriptum autem eſt*

in

in Barnabae Catholica Epistola, quod adripiens Celsus statim effutiit, nefarios & scelestos esse Apostolos, quod elegisset Iesus proprios Apostolos ex omni scelerum iniquitate concretos: & in Evangelio Lucae ait ad Iesum Petrus. Discede a me quia vir peccator sum, Domine. *Sed & Paulus, qui postea fuit Apostolus Iesu, in Epistola ad Timotheum scribit:* Fidelis sermo quia Iesus Christus venit in mundum ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. *Quid ergo alieni habeat, si Iesus quum hominum generi quantamcumque habebat animorum medicinam exhibere vellet, exsecrabiles & improbissimos delegit, hosque eo provexit, ut morum sanctissimorum exemplar iis essent, quos ad Christi Evangelium adduxissent?* Isthuc ipsum adseverasset etiam *Ignatius* Martyr, si *Eus. Hieronymo lib. III. Advers. Pelagium* fides adhibenda esset, dum haec scribit: *Ignatius vir Apostolicus & Martyr, scribit audacter: Elegit Dominus Apostolos, qui super omnes homines peccatores erant.* Sed ambigendum non est quin in hoc lapsus fuerit *Hieronymus*, & Ignatium Martyrem pro Barnaba Apostolo laudaverit, quum locus adhuc exstet, non in Ignatianis, sed in Barnabae, quae circumfertur, Epistola. *Caveus* autem opinatur ideo hallucinatum fuisse Hieronymum, quod olim Polycarpi, Barnabae, & Ignatii, Epistolae in eodem Codice, quandoque nulla interposita distinctione, describerentur. Et in Codice quidem Mediceo Polycarpi, & Barnabae Epistolae eo modo scriptae reperiuntur. Nil mirum autem ulterius si Iesus Apostolos peccatores elegit, quum pateat etiam *in genealogia Salvatoris nullam sanctarum adsumi mulierum, sed eas quas scriptura reprehendit; ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret;* quae *Hieronymi* in Caput I.

Matthaei verba ſunt. Hinc illa adverſus eum conflata calumnia, quam *Matthaeus cap. IX.* refert: *Ecce homo vorax, & potator vini; publicanorum, & peccatorum, amicus.*

Verum difficultates quaedam amoliendae iam ſunt. *Hieronymus* Epitaphio Marcellae haec ſcribere non dubitat: *Ieſus Ioannem Evangeliſtam amabat plurimum, qui propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, & Iudaeorum inſidias non timebat, in tantum ut Petrum introduceret in atrium, &c.* At quis non videat incertum omnino eſſe an ille, qui notus Pontifici in Evangelio dicitur, Ioannes Apoſtolus eſſet? Non me quidem fugit mercenarios ipſum, fratremque, & Patrem in navicula habuiſſe, ut ex *Marco cap. I. verſ.* 20. liquet, quod forte in cauſsa eſt cur *Origenes lib. I. contra Celſum*, ſeu *Celſus* ipſe, ναύτας illos adpellet, quum Petrum & Andream piſcatores ἁλιεῖς vocet; attamen exploratum quoque eſt, eos omnes piſcatores fuiſſe ut habet *Marcus* loco citato *verſ.* 19. & ea arte vitam toleraviſſe, quod explicat *Baſilius Magnus Reg. Fuſ. VIII. & Hilarius Lib. II. de Trinit.* confirmat. Quod ſi Scriptores quidam, ut *Sophronius* Ieroſolymitanus Epiſcopus, in Codicibus Regiis 750. & 2375., & *Metaphraſtes* in *Chronico* inedito eiusdem Bibliothecae *Cod.* 2363. & *Hippolytus* Thebanus in *Chronico* MS. Regio *Cod.* 1296. Salomen Ioſephi filiam, Zebedaei uxorem faciunt, adeoque eam ex regia Davidis ſtirpe derivant, apocryphis ſcriptis fidem adhibentes id adſeruiſſe videntur. Falſarius Auctor Epiſtolae *de morte* B. *Hieronymi*, Bartholomaeum nobili genere proſatum perhibet, & quidem his verbis: *Duodecim fatemur Chriſtum Apoſtolos elegiſſe: quorum omnium ſolus Bartholomaeus carnis origine fuit nobilis; & Matthaeus divitiis, antequam reciperet Apoſtola-*

ſtola-

ſtolatum, inſiſtebat: ceteri vero erant pauperrimi piſcatores. Hinc forte *Pſeudo-Abdias* tot illi veſtium ornatus adſerit, quot alibi opportune indicabimus. Sed quiſnam ſcriptis huiuſmodi adulterinis fidem adhibebit? Quis adeo floccifacienda auctoritate ſe abduci patietur? Nec aliam fidem meretur Vita Matthiae Apoſtoli, quae a Iudaeis conſcripta fuiſſe traditur, & in qua hunc Apoſtolum illuſtri proſapia ortum legere eſt; quum nulla certa ea auctoritate roboretur, & opus ſuppoſititium eſſe perſpicue deprehendatur, ut ex *Tillemontio* quoque eruditiſſimo ſatis intelligimus.

Recte igitur, ac divinis ſuis conſiliis congruenter, Ieſus Chriſtus Apoſtolos, & Diſcipulos, adeo humiles & abiectos elegit, qui quum Deus eſſet, & regia ſecundum conditionem humanam Davidis ſtirpe progenitus, ſervi formam & peccatoris ſimilitudinem ſumſerat; & bene ac ſapienter *Clemens* Epiſtola ad Corinthios tantam Ieſu humilitatem diſerte praedicavit. Τὸ σκῆπτρον, inquit, τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστὸς Ἰησοῦς, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας, οὐδ' ὑπερηφανείας, καίπερ δυνάμενος, ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν. *Sceptrum magnificentiae Dei Dominus noſter Ieſus Chriſtus, non venit in iactantia ſuperbiae, & adrogantiae, quamvis potuerit, ſed in humilitate.*

Primitivos Christianos humili admodum genere, & conditione, ut plurimum fuisse.

CAPVT III.

SED etsi de Apostolorum humilitate, & obscuro genere, testimonia adeo certa & luculenta non suppeterent; tamen id quod adseruimus, ignobilis ac vilis primitivorum Christianorum conditio, exiguae opes, genus pariter obscurum, satis evincerent atque demonstrarent. Ignobiles enim rusticique coelestis sapientiae praecones atque magistri, superbos divitum nobiliumque animos, gratiae, quae humilibus datur, resistentes, non facile persuadebant; sed turba simplex ac vilis admirabilem Apostolorum doctrinam faciliter amplexa est, dicente Deo per Prophetam: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & trementem sermones meos?* Egregie de more *Lactantius Lib. VII. Div. Instit. Cap. I. Eo fit ut pauperes, & humiles Deo credant facilius, quod sunt expediti, quam divites, qui sunt impedimentis plurimis implicati, immo catenati, & compediti serviunt ad nutum dominae cupiditatis, quae illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in coelum adspicere, quoniam mens eorum in terram prona humique defixa est.* Similia habet *Hieronymus in Ionam Cap. III.* Similia quoque vetusti Interpretes ad locum D. Pauli, quem ex *Epistola I. ad Corinthios* capite antecedente descripsimus; quem quidem locum, etsi de Apostolis potissimum cum longe doctissimis viris intellexerimus, tamen & reliquos primitivos Christianos respicere, res manifestior est, quam ut dubitare quis possit.

Er-

Ergo non multi nobiles, iuxta *Paulum*, non multi potentes, non multi divites; ſed ignobiles ut plurimum, & contemtibiles, & nauci homines, Chriſti myſteriis, Apoſtolis Evangelium adnunciantibus, primum initiati ſunt. Praeclariter ad hunc locum *Nicetas* Heracleenſis, cuius Commentarii in Epiſtolas omnes D. Pauli in Bibliotheca Laurentiana MSS. adſervantur: οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ εὐγενεῖς τύφου πεπληρημένοι· οἱ μὲν διὰ τὸν πλοῦτον· οἱ δὲ διὰ τὸ γένος, ἐξέλκουσιν ἑαυτοὺς τῆς θεογνωσίας, καὶ οὐκ αἱροῦνται τῶν παρόντων καταφρονεῖν. καὶ πανταχοῦ τὰ ἀποβόλιμα, καὶ τὰ εὐτελῆ προσελάβετο. *Potentes & nobiles ſuperbia pleni; illi quidem ob divitias; hi, ob genus, Dei cognitioni ſe ſubtrahunt, nec praeſentia contemnere eligunt; & omnino abiecta & vilia adſumta fuerunt.* *Pelagius* etiam, doctus quidem ſed haereticus, haec ad eumdem locum commentatur: *Videte enim vocationem veſtram, fratres. Exemplum accepit ex his qui crediderant, ut oſtendat quia non prodeſt gloriatio carnalis ad fidem, ſed magis obeſt; dum ſuperbia ſapientiae, & nobilitatis inflati, homines Dei ſapientiae ſubiacere noluerunt.* Equidem ſi ſacram Eccleſiae hiſtoriam percurrere lubet, & quinam ac quales Chriſtianis ritibus primo ſaeculo inhaeſerint, curioſius inquirere, eos ut plurimum viles, humiles, deſpectos, paupereſque, homines fuiſse comperiemus, ſive genus, ſive miniſteria, ſive ſexum & aetatem, ſive mores, ſive opes, ſive habitum, veſteſque, reſpiciamus.

Itaque etſi ſtatim ab acceptis Spiritus Sancti chariſmatis, Iudaeorum multos Petrus Apoſtolus ad Chriſti ſapientiam traduxerit, principes tamen omnes viros, & ſacerdotes, & magiſtratus, & Phariſaeorum Subducaeorumque haereſes, illi aliiſque Apoſtolis adverſatos fuiſse, eoſque captos in carce-

res coniecisse, *Lucas* in *Actis cap. IV. & V, & sequentibus*, diserte testatur. Hinc *Hieronymus* Prooemio *Libri III. suorum Commentariorum in Epistolam ad Galatas* litteris mandavit: *Ecclesia Christi non de Academia & Lyceo, sed de VILI PLEBECVLA congregata est*. Hinc & *Caecilius* apud *Minutium Felicem* in *Octavio* adversus Christianos ita dissertat: *Homines deploratae, inlicitae, ac desperatae factionis grassari in Deos non ingemiscendum est? Qui de VLTIMA FAECE collectis imperitioribus & mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, PLEBEM profanae coniurationis instituunt*. Et mox suae declamationi iam modum imponens ita Octavium Christianum hominem irridet: *At quid ad haec audet Octavius homo Plautinae prosapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum?* Haec omnia, quae humilem Christianorum conditionem attinent, non inficiatur Octavius, sed magis probat; quamquam & eam aliquando voluntariam esse subindicat: *Nec de* VLTIMA *statim*, inquit, *PLEBE consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus*. Sed & secundi saeculi *Auctor*, qui Dialogum *Philopatris* inscriptum Christianos irrisurus composuit, Christianos vel tamquam homunciones, vel tamquam rupicones, vel tamquam emarcidos vetulos passim traducit; & *Celsus* apud *Origenem Lib. III.* Christianos plerosque ait ἀγεννᾶς & ἀνδράποδα, IGNOBILES, & MANCIPIA, fuisse. Apud *Prudentium* autem ita Praeses Romanum martyrem adloquitur:

Tu ventilator urbis, & VVLGI LEVIS
Procella, mentes inquietas mobiles, &c.

Sed ne solis Ethnicorum saepe calumniantium testimoniis abuti videamur, *Tertullianus* quoque *Apologetico Cap. III.* obscurum Christianorum genus per-

spi-

ſpicue indicat, ubi ſcribit: *Alii, quos retro ante hoc nomen*, VAGOS, VILES, *improbos, noverant, ex ipſo denotant quo laudant, caecitate odii in ſuffragium impingunt, &c. Theodoretus* quoque *Serm. VIII.* fatetur, Chriſtianos pleroſque non divites aut doctos fuiſse, ſed χαλκοτύπες, οἰκέτας, &c. *fabros aerarios*, SERVOS, &c.

Et hic quidem *Theodoreti* locus plenior adferendus; nam alia miniſteria, & artes Chriſtianorum diſtincte docet, dum ait fuiſse χαλκοτύπες, οἰκέτας, καὶ προσαίτας, καὶ γηπόντας, καὶ ἀλσοκόμες. FABROS FERRARIOS, *ſervos, & mendicos*, & AGRICOLAS, & LIGNATORES. *Iuvenalis* quidem *Satira IV.* Chriſtianos *Cerdonum* nomine traducit, eos viles artifices, & qui labore ſuo victum quaererent, ita innuens; ait enim Domitiano tot clariſsimorum & nobiliſsimorum virorum caedes impune fuiſſe, & tunc demum morte ſua luiſse poenas, quum in cerdones, abiectaeque ſortis homines, hoc eſt, Chriſtianos, ſaevire coepiſſet. Caeſus eſt enim anno XCVI. quum praecedenti Chriſtianos perſequi adgreſſus eſſet. Verſus Poëtae ſunt:

> *Atque utinam his potius nugis tota illa dediſſet*
> *Tempora ſaevitiae, claras quibus abſtulit urbi,*
> *Illuſtreſque, animas impune, & vindice nullo:*
> *Sed periit poſtquam CERDONIBVS eſſe timendus*
> *Coeperat: hoc nocuit Lamiarum caede madenti.*

Id forte *Iuvenalis* obſervat, quod Chriſtiani in violenta Domitiani morte divinam ultionem adgnoſcerent ac praedicarent. Et quidem opifices, & deſpectos homines, pleroſque Chriſtianorum exſtitiſſe exemplis etiam inſignibus demonſtrari poteſt. Ecce Aquilam Ponticum, & Priſcillam uxorem eius, σκηνοποιὲς fuiſſe; Ioppenſem autem Simonem, coria-

rium,

rium, memoriae prodidit *Lucas* in *Actis*. Iudae autem Apostoli nepotes paternum rus exercendo vitam toleravisse, tradit Caesariensis *Eusebius lib. III. Histor. Eccles. cap. XX.*

Sed & feminas atque infantes puerosque, praecipue Christianum dogma coluisse, multa sunt quae persuadeant. Nil de viduis dixerim, quae primitivorum Christianorum mensis ministrabant, & quarum *Lucas Actor. cap. VI.* meminit. Nil de aliis viduis, quae Petrum circumsteterunt, ut mortuam Dorcadem in vitam revocaret rogantes, quas idem divinus auctor *Cap. IX.* laudati operis describit. Nil de viduis huiusmodi, de quibus non pauca habet Apostolus *Epist. I. ad Timoth. cap. V. & Epist. ad Tit. cap.* II. & tam multa disponuntur *Lib. III. Constitut. Apost.* Sed quid aliunde de feminis ad Christianos ritus convolantibus intelligi potest, heic a me producendum. Et primum ecce *Caecilii* apud *Minutium Felicem* iterum verba: *Homines deploratae, inlicitae, ac desperatae, factionis grassari in Deos non ingemiscendum est? Qui de ultima facce collectis imperitioribus, &* MVLIERIBVS *credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituunt.* Id *Octavius* non inficiatur, sed tantum respondere haec contentus est: *At quoniam meus frater erupit, aegre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illitteratos, pauperes, imperitos, de rebus coelestibus disputare: sciat omnes homines sine delectu* AETATIS, SEXVS, *dignitatis, rationis & sensus capaces, & habiles procreatos, &c.* Celsus autem apud *Origenem Lib. III.* Christianos criminans ait evidenter elucere ὅτι μόνους τοὺς ἠλιθίους, καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ ΓΥΝΑΙΑ καὶ ΠΑΙΔΑΡΙΑ πείθειν ἐθέλουσίτε καὶ δύνανται. *Solos fatuos, ignavos, stolidos, mancipia,* MVLIERCV-

CVLAS, PVEROS, *captare ac pellicere. Iulianus* Augustus ὁ παραβάτης apud *Gregorium Nazianzenum Orat.* II. & *Cyrillum lib.VI.* Christianos ridet quod cum pueris, & decrepita aetate mulierculis Ecclesias frequentarent. Praeses apud *Prudentium* in *Agone Fructuosi* ita martyrem adloquens,

Tu qui doctor, ait, seris novellum
Commenti genus, ut LEVES PVELLAE
Lucos destituant, Iovem relinquant;
Damnes si sapias ANILE DOGMA.

Non aliter ac ille Praeses, vetustior Dialogi *Philopatridos* auctor, Christianorum placita non nisi mulierum & anicularum somnia & deliramenta nuncupando, elevat atque contemnit. Sed nec *Theodoretus* ipse *Serm.VIII.* mulieres γυναῖκας bonam esse coetus Christiani partem negat; nec doctus *Tatianus* Assyrius Theodoreto multo antiquior, qui huiusmodi Ethnicorum criminationes egregie retundit atque confutat, non negans quidem feminas Christianae sapientiae mysteriis initiari, & divinos sermones edisserere; sed ita nihil fieri docens quod a Graecis factum non fuerit. Quum enim varias & multas Graecas feminas, doctrina & eruditione conspicuas recensuisset, subdit: ταύτας δὲ εἰπεῖν πρȣθυμήθην, ἵνα μηδὲ παρ' ἡμῖν ξένον τι πράττεσθαι νομίζητε, καὶ συγκρίναντες τὰ ὑπ' ὄψιν ἐπιτηδεύματα, μὴ χλευάζητε τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφȣ́σας. καὶ ἡ μὲν Σάπφω γύναιον πορνικὸν ἐρωτομανὲς καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσέλγειαν ᾄδει. πᾶσαι δὲ αἱ παρ' ἡμῖν σωφρονȣ̃σι καὶ περὶ τὰς ἠλακάτας αἱ παρθένοι τὰ κατὰ θεὸν λαλȣ̃σιν ἐκφωνήματα, τῆς παρ' ὑμῖν παιδὸς σπȣδαιότερον. τȣ́τȣ χάριν αἰδέσθητε, μαθηταὶ μὲν ὑμεῖς τῶν γυναίων εὑρισκόμενοι, τὰς δὲ σὺν ἡμῖν πολιτευομένας σὺν τῇ μετ' αὐτῶν πανηγύρει χλευάζοντες. *Has omnes enumerare volui, ut apud nos etiam nihil novum fieri existimetis, & mulierum vestrarum studia conferentes,*

eas

eas etiam, quae nobiscum philosophantur, non irrideatis. Vestra est meretricia muliercula Sappho, quae insano amore capta suam ipsa lasciviam cantat: nostrae vero omnes pudicae sunt, & intentae lanificio virgines, divinos sermones edisserunt, multo honestiore, quam vestra puella, studio. Quin igitur erubescite, quod quum ipsi muliercularum discipuli sitis, eas, quae nobis coniunctae sunt, subsannatis. Lactantius vero *Firmianus lib. V. cap. XX.* irrisores illos omnes ita repellit. *Doceant isti hoc modo, si qua illis fiducia veritatis est, loquantur, hiscant, audeant, inquam, disputare nobiscum aliquid eiusmodi: iam profecto ab* ANICVLIS *quas contemnunt, & a* PVERIS *nostratibus, error illorum ac stultitia irridebitur.* Et heic opportune observandum est primis Christiani nominis temporibus Christianas quasdam feminas fuisse prophetidas, ut Philippi quidem Evangelistae virgines filiae, cuius rei *Lucas* in Actis *cap. XXI. vers. 9.* testis est locupletissimus. *Eusebius* quidem Caesariensis *lib. III. cap. XXXI.* & *Nicephorus lib. III. cap. XX.* etiam Philippi Apostoli filias prophetiae munere illustres fuisse tradiderunt; sed forte unius Philippi filias cum alterius confuderunt, in quo tamem cum *Tillemontio* adsensum substineo. Feminarum prophetantium meminit etiam *Paulus I. ad Corinth. cap. XI.* illis verbis: πᾶσα δὲ γύνη προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς. *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite deturpat caput suum.* Quidquid tamen mulieres de divinis litteris meditarentur, aut differerent, domi id eas fecisse exploratae fidei est; non enim in Ecclesiis eis loqui fas erat, *Paulo* Apostolo eadem Epistola *Cap. XIV.* id prohibente: Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς

ἐν

λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν· αἶσχρον γάρ ἐστι γύναιξιν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. *Mulieres in Ecclesia taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut & lex dicit. Siquid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia.* Quin Apostoli feminas quasdam patrio more circumducebant, ut docet *Paulus* Apostolus Epist. *I. ad Cor. IX.* 5. quae eis deservirent; & primis Ecclesiae temporibus Diaconissae quaedam in multos Christianorum usus constitutae erant, quibus de agitur *Lib. III. Constit. Apost. cap. XV.* & ad quem locum consulendus eruditissimus *I. B. Cotelerius;* ut de viduarum ministeriis nihil dicam, quum superius de iis tacere mihi proposuerim, & quae innuunt etiam *Lucianus De Peregrino*, & *Libanius Orat.* XVI. in *Tisamenum*, & *Oratione de Vinctis*.

Saepe etiam, qui illis exordiis Christianum dogma amplectebantur, nec vitae integri, nec puri sceleris erant. *Caecilius*, ut vidimus, *Homines deploratae*, INLICITAE, *& desperatae factionis;* item *Plebem* PROFANAE *coniurationis*, Christianos adpellat. Sed crimina huiusmodi, & flagitia, quae passim Christianis Ethnici Scriptores, & divinae sapientiae impugnatores adfingunt, ut *Tacitus*, *Suetonius*, aliique, Viri iam longe doctissimi suis Apologiis, omni scientia, & eruditione, refertis, *Quadratus*, *Aristides*, *Iustinus*, *Tatianus*, *Tertullianus*; *Minutius Felix*, *Origenes*, *Eusebius*, aliique diluerunt, & vitam innocentissimam, moresque castissimos, Christi sectatoribus adseruere; quorum quidem dicta huc transferre supervacaneum esset, quum antiquorum Christianorum probitas & sanctitudo perspectissima

sit;

ſit; & nos heic non de Chriſtianis agamus, ſed de his, qui Chriſtianorum myſteriis initiabantur, idololatriam eiurantes. Horum igitur pleroſque dicimus improbos, & flagitioſos fuiſſe, ac deinde Chriſtianos effectos vitia ac ſcelera caſtis moribus & innocentia mutaviſse. Nam & Zacchaeus foenerator & iniuſtus; & mulier peccatrix, vocati fuerunt a Chriſto, cuius illud effatum eſt: *Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores*; ut de Apoſtolis, de quibus ſuperius diſſerui, nihil dicam. Sed ex anteacta vita calumniandi anſam adripiebant Ethnici, Chriſtiani nominis oſores. Hinc *Tertullianus cap. III. Apologetici*, *Alii*, inquit, *quos retro ante hoc nomen vagos, viles*, IMPROBOS, *noverant, ex ipſo denotant, quo laudant, caecitate odii in ſuffragium impingunt, quod mulier, quod* LASCIVA, *quod* FESTIVA, *quod iuvenis, quod Quinctus Lucii* AMASIVS, *facti ſunt Chriſtiani*. Et quidem nemo, etſi ſceleroſus, & facinoribus admiſſis infamis, a Chriſtianae religionis adytis repellendus erat, quae nihil aliud eſt, quam naturae humanae vitiis criminibuſque pollutae lavacrum atque purgatio, & in priſtinum innocentiae ſtatum ac beatitatem reſtitutio. Hinc Paulus Oneſimum furacem ſervum & fugitivum non tam Chriſtianum facit, quam ſanctum, ut ex *Epiſtola eius ad Philemonem*, & *cap. IV. Epiſtolae ad Coloſſenſes* elucet. Idem Neronis exoletum, & concubinam, ad ritus Chriſtianos, & ad meliorem frugem converterat, ſi *Ioanni Chryſoſtomo Homil. XLVI. in Acta Apoſtol.* fidem adhibemus. Ioannes Evangeliſta, iuvenem latronum coriphaeum amanter inſequitur, & paterne complectitur, & ex latrone in iuſtum & frugi hominem vertit atque reformat, ut ex Clemente Alexandrino, ut ipſe habet *Euſebius* Caeſa-

ſarienſis *lib. III. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. XXIII.* memoriae proditum eſt. Et quidem grande fuit legis chriſtianae miraculum, ut ad eius caſtigatam ſeveramque diſciplinam, diſcincti diſſolutique homines, & quos voluptatum flagitiorumque ac ſcelerum amor irretiverat, facillime convolarent.

Ex hiſce omnibus, quae huc uſque diſſeruimus, recta defluit ac conſequitur, primitivos chriſtianos etiam pauperes & tenuis fortunae fuiſſe. Et quidem quid aliud iudicabimus, ubi eos obſcuros, viles, opifices, deſpectorumque hominum colluviem fuiſſe intellexerimus? *Lucas* in Actis ſi quando ad fidem converſorum bona fortunaſque commemorat, agrum aliquem nominat: itaque quum dixiſſet, quotquot poſſeſſores agrorum aut domorum erant, vendentes attuliſſe pretia eorum, quae vendiderant, illico narrat ab Ioſepho Barnaba, & ab Anania agrum fuiſſe diſtractum. Eos igitur admodum locupletes non fuiſſe intelligere eſt. Intelligere quoque ex eo eſt, quod Chriſtiani, qui Ieroſolymis erant, ſtipe & collationibus aliarum provinciarum indigebant. Quare *Paulus* Apoſtolus *I. ad Corinthios cap. XVI. & II. cap. VIII. & IX.* eos hortatur ut copioſam pecuniam conferant Sanctis Ieroſolymitanis deferendam. Idem Eccleſiis Galatiae iniunxiſſe ſe, laudato *Cap. XVI.* ait; *Capite* autem *VIII.* poſterioris Epiſtolae laetatur, quod Macedones in eumdem uſum plurima contuliſſent, & eodem tempore diſcimus Macedones Chriſtianos, pauperrimos fuiſſe, de iis enim ita infit: καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. *At altiſſima paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis eorum.* Quod quidem mihi verba vetuſtiſſimi auctoris Epiſtolae ad Diognetum de Chriſtianis agentis

in

in mentem revocat. πτωχεύουσιν, inquit, καὶ πλουτίζουσι πολλούς· πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. *Mendici sunt, & multos ditant; rebus omnibus indigent, & omnia illis redundant.* Sed de his quaedam paulo inferius, & quidem opportunius. Pauperes incultosque Christianos primitivos describit etiam Auctor *Philopatridis*, nam eorum nonnullos memorans ait: ἀνθρωπίσκος δέ τις, τοὔνομα Χαρίκενος, σεσημμένον γερόντιον, &c. *Ceterum homuncio quidam nomine Charicenus; vetulus emarcidus, &c.* ἕτερος δὲ τοὔνομα χλευόχαρμος, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, ἀνυπόδετός τε καὶ ἄσκεπος, μετέπεμπε τοῖς ὀδοῦσιν ἐπικροτῶν, ὥς ἐπεδείξατό μοι τις κακήμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος, κεκαρμένος τὴν κόμην, &c. *Alius autem quidam, cui nomen Chlevocharmus, pallium habens admodum putre, sine calceis, & tegmine capitis incedens, interloquebatur, dentibus adplaudens: ut demonstravit mihi malevestitus quidam, qui ex montibus advenerat, detonsa coma, &c.* Inopiam quoque Christianorum insinuare videtur *Lactantius lib. V. cap. XXII.* dum ita scribit: *Nam in primis haec caussa est, cur existimetur religio Dei vivi vim non habere, quod inducantur homines spe terrenorum, & praesentium bonorum, quae ad curam mentis nullo modo pertinent, quibus quia* CARERE IVSTOS *vident, ac adfluere iniustos, & Dei cultum inanem arbitrantur,* IN QVO INESSE ILLA NON CERNVNT, *& Deorum ritus existimant veros, quoniam cultores eorum, & divitiis, & honoribus, & regnis, fruuntur. Theodoretus* quoque Christianos προσαίτας, hoc est, *mendicos*, ut vidimus fuisse ait; & sunt qui existiment primigenios Christianos *Ebionitas* a despicientibus Iudaeis adpellatos fuisse, quasi *Pauperes*. *Ebion* enim Ebraice, Latine *Pauper* est. *Origenes lib. II. contra Celsum*; Ἐβίωνε γὰρ ὁ πτωχὸς

παρὰ Ἰουδαίοις καλεῖται· καὶ Ἐβιωναῖοι χρηματίζουσιν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. *Etenim Ebion* pauper *apud Iudaeos vocatur; & Ebionaei adpellantur, qui ex Iudaeis Iesum, tamquam Christum, receperunt. Rich. Simonius Par. I. Hist. Critic. N. T. cap. VIII.* de Ebionitis agens: *Il y a plus d'apparence que les Juifs les appellerent ainci par mepris, parce que en ces premiers temps du Christianisme il n'y avoit presque que des pauvres qui l'embrassassent.* Dici etiam posset primitivos illos Christianos ultro hoc nomen ex ipsa re sibi vendicasse, quod mirabiliter consonat ei, quod *Epiphanius Haeres. XXX. n. XVII.* observat de Ebionitis scribens: Αὐτοὶ δὲ δῆθεν σεμνύνοντες, ἑαυτοὺς φάσκοντες πτωχοὺς, διὰ τὸ, φασιν, ἐν χρόνοις τῶν ἀποστόλων πωλεῖν τὰ αὐτῶν ὑπάρχοντα, καὶ τιθέναι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰς πτωχείαν, καὶ ἀποταξίαν μετεληλυθέναι. καὶ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι ὑπὸ πάντων φασὶ πτωχοί. *Ipsi vero tamquam gloriantes se ipsos adfirmant pauperes, quod, inquiunt, temporibus Apostolorum omnem suam substantiam venderent, & ad Apostolorum pedes deponerent, & ad paupertatem humilitatemque transiverint. Et propterea ab omnibus pauperes se vocari aiunt.* Verum hoc nomen deinceps ad sectam quamdam, Nazaraeorum propaginem, significandam traductum fuit, & Ebionitae inter haeriticos recensentur. Levem tamen primi Christiani sua virtute paupertatem efficiebant, eamque sibi laudi & gloriae vertebant. *Ceterum quod plerique pauperes dicimur,* inquit apud *Minutium Felicem* Octavius, *non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse qui non eget? qui non invidet alieno? qui Deo dives est? Magis pauper ille est, qui quum multa habeat, plura desiderat.*

Dicam tamdem quemadmodum ſentio: nemo tam pauper poteſt eſſe, quam natus eſt. Aves ſine patrimonio vivunt, & in diem pecua paſcuntur; & haec nobis tamen nata ſunt: quae omnia ſi non concupiſcimus poſſidemus. Igitur, ut qui viam terit, eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate ſe ſublevat, non ſub divitiarum onere ſubſpirat. Et tamen facultates ſi utiles putaremus, a Deo poſceremus: utique indulgere poſſet aliquantum, cuius eſt totum. Sed nos contemnere malumus opes, quam continere.

Et iure quidem haec *Octavius*, ſeu *Minutius Felix*, effatur. Licet enim Chriſtiani illi pauperes extiterint; tamen tanta erat inter eos mutua dilectio, tanta communis boni ſolicitudo, ut ipſi non tantum neceſſariis velut adfluerent, ſed aliis etiam erogarent; & eorum ſimplicitatis divitiae, ut cum Paulo loquar, tam in alios eiusdem Fidei conſortes, quam in Ethnicos ipſos, redundarent. Nunc verborum Auctoris Epiſtolae ad Diognetum ſupra adlatorum reminiſcendum, atque obſervandum pauperes eos, qui alios ditant, & quum nihil habeant, omnibus abundant. Et quidem memoranda eleemoſynarum Galatarum, Macedonum, & Corinthiorum, exempla ſuperius tempeſtive protulimus; nunc beatam eorum vitae communionem, quam *Lucas* in *Actis* praedicat, etiam ex Scriptore Chriſtianorum inimico, *Luciano* videlicet, adſtruemus. Hic igitur *De morte Peregrini*, quum de Chriſtianis agat, ita loquitur. Καταφρονοῦσιν οὖν ἁπάντων ἐξίσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται, ἄντευ τινὸς ἀκριβοῦς πίστεως τὰ τοιαῦτα παραδεξάμενοι. *Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemtui, exiſtimanturque eſſe communia, quae citra fidem exacte exploratam in communem uſum a quoquam*

quam deferente suscipiunt. Hinc profluebant Agapae illae seu convivia, quibus inopes passim recreabantur, & quarum mentio apud *Iudam in Epistola*; quasque indicat *Paulus* Corinthiis primum scribens *Cap. XI.* 21. & de quibus multa habentur apud *Baronium ad annum LVII. Cabassutium Notit. Concil. & Eccles. Bonarotium ad Vitra antiqua, Calmetum in Lexico* voce *Agape*, *Suicerum* in Ἀγάπη. Hinc illa caritas anxia & inrequieta, qua Martyrum, viduarum, pupillorum, infirmorum, indigentiae & necessitatibus omnes in commune consulebant. Οἱ εὐποροῦντες δὲ, inquit *Iustinus Apologia II.*, καὶ βουλόμενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται δίδωσι. Καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται· Καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον, ἢ δὲ ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δέσμοις οὖσι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὖσι ξένοις, καὶ ἁπλῶς τοῖς ἐν χρείᾳ οὖσι κηδέμων γίνεται. *Ceterum qui copiosiores sunt, & volunt, pro arbitrio quisque suo, quod visum est contribuunt; & quod ita colligitur, apud Praepositum deponitur: atque inde ille opitulatur pupillis, & viduis, & his, qui propter morbum, aut aliquam aliam causam egent, quique in vinculis sunt, & peregre advenientibus hospitibus: & ut simpliciter dicam indigentium is omnium curator est.* Egregie etiam de more *Tertullianus Apolog. cap.* XXXIX. *Non de oneraria summa quasi redemtae religionis congregatur: modicam unusquisque stipem menstrua die, vel quum velit, & si modo possit, adponit. Nam nemo compellitur, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis, dispensatur, sed egenis alendis humandisque, & pueris ac pupillis re ac parentibus destitutis, aetateque domitis senibus, item naufragis, & si qui in metal-*

 lis,

lis, & *siqui in insulis, vel in custodiis, dumtaxat ex causa Dei sectae, alumni confessionis suae sunt*. Sed quod multo pluris faciundum, isthuc ipsum *Lucianus* ipse, ille divum & hominum inrisor, fateri coactus est, laudato libello *De morte Peregrini* his verbis usus: τότε δὲ καὶ συλληφθεὶς ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῷ εἶναι χριστιανὸν) ὁ πρωτεὺς, ἐνέπεσεν εἰς τὸ δεσμοτήριον, ὅπερ καὶ αὐτὸ οὐ μικρὸν αὐτῷ ἀξίωμα περιεποίησε πρὸς τὸν ἑξῆς βίον, καὶ τὴν τερατείαν καὶ δοξοκοπίαν ὧν ἐρῶν ἐτύγχανεν. ἐπεὶ δὲ οὖν ἐδέδετο, οἱ χριστιανοὶ συμφορὰν ποιούμενοι τὸ πρᾶγμα, πάντα ἐκίνουν, ἐξαρπάσαι πειρώμενοι αὐτόν. εἶτ' ἐπεὶ τοῦτο ἦν ἀδύνατον, ἥγε ἄλλη θεραπεία πᾶσα οὐ παρέργως, ἀλλὰ σὺν σπουδῇ ἐγίγνετο. Καὶ ἕωθεν μὲν εὐθὺς ἦν ὁρᾶν παρὰ τῷ δεσμωτηρίῳ περιμένοντα γραΐδα, χήρας τινας καὶ παιδία ὀρφανά. οἱ δὲ ἐν τέλει αὐτῷ καὶ συνεκάθευδον ἔνδον μετ' αὐτοῦ, διαφθείροντες τοὺς δεσμοφύλακας. εἶτα δεῖπνα ποικίλα εἰσεκομίζετο, καὶ λόγοι ἱεροὶ αὐτῷ ἐλέγοντο. Καὶ ὁ βέλτιστος περεγρῖνος (ἔτι γὰρ τοῦτο ἐκαλεῖτο) καινὸς σωκράτης ὑπ' αὐτῶν ὠνομάζετο. Καὶ μὴν καὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεών ἐστιν. ὧν ἧκόν τινες, τῶν χριστιανῶν στελλόντων ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, βοηθήσοντες καὶ ξυναγορεύσοντες, καὶ παραμυθησόμενοι τὸν ἄνδρα. ἀμήχανον δέ τι τὸ τάχος ἐπιδείκνυνται, ἐπιδάν τι τοιοῦτον γένηται δημόσιον, ἐν βραχεῖ γὰρ ἀφειδοῦσι πάντων. καὶ δὴ καὶ τῷ περεγρίνῳ πολλὰ τότε ἧκε χρήματα παρ' αὐτῶν ἐπὶ προφάσει τῶν δεσμῶν, καὶ πρόσοδον οὐ μικρὰν ταύτην ἐποιήσαντο. *Tunc vero comprehensus etiam ob hoc ipsum* (quod esset Christianus) *Proteus in carcerem illapsus est. Quae quidem res ipsi non mediocrem dignitatem cum ad insequentem vitam, tum ineptias & gloriam, quarum erat amantissimus, conciliavit. Itaque postquam in carcerem coniectus est, Christiani hanc rem graviter & indigne ferentes, nullam non impendebant operam, tentantes si quo modo illum furtim, possint eripere. Deinde animadvertentes hunc conatum frustra esse, nihil tamen ex altero, quo captivus egebat obsequio, intermittebant; verum omnia cum magna fide*

& diligentia praestabant. Ac mane quidem illico videre erat iuxta carcerem praestolantes anus, viduas quasdam, & orbos puerulos. Illorum vero pars etiam, una intus cum illo somnum capiebant, corruptis pecunia custodibus. Exin omnis generis coenae inferebantur variae, ac sacri inter sese sermones dicebantur. Atqui optimus ille Peregrinus (adhuc enim hoc nominis obtinebat) novus quoque Socrates ab illis nominabatur. Quin etiam in Asia plerasque urbes fuisse constat, a quibus venerunt quidam laturi auxilium, Christianis mittentibus ex publico, neque non colloquuturi, & virum consolaturi. Incredibile vero est, quantum studium & celeritatem in hoc ostendant, siquid tale vulgo innotuerit. Illico enim nulli rei parcunt. Proinde Peregrino quoque multae tunc opes ab illis mittebantur, sub vinculorum praetextu, nec vulgarem rerum proventum lucrifaciebat. At palmarem calumniam esse non dubito quod de Christianis furtim Peregrinum de carcere eripere tentantibus dicit. Christiani enim mala pro Christo perpeti, non infortunium, sed felicitatem & gloriam existimabant. Hinc ille moriendi amor & alacritas, qualem cognoscere est ex *Tertulliano ad Scapulam, cap. V. Eusebio Append. Lib. VIII. Histor. Eccles. cap. III. Ioanne Chrysostomo Homil. XIX. in Gordium, Rufino lib. II. Histor. Eccles. cap. V.* Immo eo prorupit virtus Christianorum imperterrita, ut causas moriendi ipsi facerent, quod tamen a sapientioribus improbatum est, ut videre licet apud *Clementem Alexandrinum lib. IV. Stromat. Cyprianum Epist. LXXXIII. & apud eius passionis acta; Augustinum Libro contra secundam Gaudentii Epistolam cap. XXIII. Gregorium Nazianzenum Invect. I. in Iulianum, & Orat. de fratre suo Caesario; Origenem Comm. in Ioann. Tom. XXXI.*

& lib. I. contra Celsum; Lactantium lib. IV. cap. VIII. Athanasium Apolog. ad Constantium, & De fuga sua; item Epistola ad omnes Orthodoxos; Sozomenum lib. V. cap. X. Sed ipse *Lucianus* eodem libello id non dissimulat. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι, inquit, τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὑτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. *Quamobrem & mortem magno contemnunt animo, & non pauci sua sponte semet occidendos obferunt.* Hinc forte Auctori *Philopatridis* Christiani τὰ κάκιστα εὐχόμενοι, καὶ χαίροντες ἐπὶ τοῖς λυγροῖς videntur. Sed ut ad propositum revertamur, tanta erat Christianorum veterum beneficentia, & erga egenos ac miseros quosque largitas & liberalitas, ut ipsos etiam Ethnicos iuvarent atque alerent. *Iulianus Apostata Epistol. ad Arsacium:* Τρέφουσι, inquit, οἱ Γαλιλαῖοι πρὸς τοῖς ἑαυτῶν καὶ τοὺς ἡμετέρους. *Nutriunt Galilaei praeter suos, etiam nostros.* Consulendus omnino *Sozomenus lib. V. cap. XVI.* At pauperes Christiani non his, quos diximus, tantum divites erant; verum etiam sacris, & ceremoniis, & divinae liturgiae, cui perficiendae aurea argenteaque vasa adhibebant, ut ex *Prudentio* in *Agone Laurentii* perspicuum est.

Sed humilitatem suam & pauperiem incessu ipso, & habitu corporis, vesteque, primitivi Christiani prae se ferebant. Itaque macie ob crebra ieiunia extenuati, pallida ora ac moesta ferebant, lumine terram figentes, & peccata sua, aliorumque, animo obversata dolentes. Hinc illa apud *Auctorem Philopatridis* eorum descriptio, in qua eos dicit ἄνδρας ἐπικεκυφότας καὶ κατωχριωμένους, *viros in faciem inclinatos & pallescentes*, & τὰ κάκιστα εὐχομένους καὶ χαίροντας τοῖς λυγροῖς, *quam pessima optantes, & tristibus gaudentes;* hinc etiam alibi eidem Christianus quidam *homuncio* ἀνθρώπισκος adpellatur. *Prudentius*

autem *Hymno Cypriani*, illum, poſtquam Chriſti ſapientiam amplexus fuiſſet, ſeverum vultum, priſtina hilaritate depoſita, ſumſiſſe ait:

Iamque figura alia eſt, quam quae fuit, oris & nitoris;

Exuitur tenui vultus cute, tranſit in ſeverum.

Quantum autem Chriſtianum oris ſeveritas deceat, oſtendit *Clemens Alexandrinus Lib. II. Paedag. Cap. V.* Huc faciunt, quae *Hieronymus* ad Marcellam ſcribit: *Quia ebrii non ſumus, nec cachinno ora diſſolvimus, continentes vocamur & triſtes.* Quod ſi Chriſtus apud *Matthaeum Cap. VI. verſ.* 16. 17. triſtes ſicut hypocritas fieri, & facies ſuas exterminare, damnat atque improbat; adfectatam moeſtitiam & tetricitatem, ut ieiunantes hominibus videantur, & inanem gloriolam captent, in illis condemnat: non mundicias inculcat, ſed hypocriſin excludit. Egregia laus illa eſt Aſellae apud *B. Hieronymum Epiſt. ad Marcellam. Nihil illius*, inquit, *ſeveritate iucundius, nihil ſuavitate triſtius, nihil triſtitia ſuavius. Ita pallor in facie eſt, ut quum continentiam indicet, non redoleat oſtentationem. Sermo ſilens, & ſilentium loquens. Nec citus, nec tardus inceſſus. Idem ſemper habitus; neglecta mundicies, & inculta veſtis: cultus ipſe ſine cultu.* Quod ſi *Ioannes Chryſoſtomus Homil. XV. in Acta Apoſtol.* Barnabam facie amabilem fuiſſe dicit, *Homil. XXX.* maieſtatem quamdam & dignitatem comitati illius admiſcens ἀπὸ τῆς ὄψεως ἀξιοπρεπῆ eumdem exiſtimat. Si *Pſeudo-Craton* Bartholomaeum Apoſtolum ſemper hilarem, eodemque vultu, eſſe viſum, memoriae prodidit: falſarium Scriptorem non moror. Quid vero iam de Chriſtianorum veſtitu dicemus? Nonne eorum veſtes cum *Hieronymo Epiſt. ad Lucinum* ita ciliciola ad ſe miſ-

ſa adpellante, *inſignia paupertatis*, & *quotidianae ſymbolia poenitentiae*, nuncupabimus? Eos Ethnici, *Minutio Felice* auctore, *ſeminudos* vocabant, laceras veſtes & tritas illi exprobrantes. Auctor *Philopatridis* laudatus Chriſtianum quemdam κακείμονα *maleveſtitum* dicit; aliuſque ei memoratur τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, ἀνυπόδετός τε καὶ ἄσκεπος, *pallium habens admodum putre, ſine calceis, & tegmine capitis, incedens*. Nec aliter amiciri Chriſtianos decuit, quum Chriſtum imitari deberent. Praeclariter *Tertullianus* De I*dololatria: Tu vero nullius ſervus, in quantum ſolus Chriſti, qui te etiam captivitate ſaeculi liberavit, ex forma dominica agere debebis. Ille Dominus in humilitate & ignobilitate inceſſit, domicilio incertus. Nam Filius, inquit, Hominis non habet ubi caput collocet. Veſtitu incultus, neque enim dixiſſet: Ecce qui teneris veſtiuntur in domibus Regum ſunt. Vultu denique & adſpectu inglorius, ſicut & Eſaias pronuntiaverat*. Et quidem ſtatim ac Chriſtiani aliqui evaſerant, ſimpliciores veſtes ſumebant, ſi antea pretioſis uti conſueviſſent; id quod ex eodem *Tertulliano* intelligitur, dum libro *De cultu Feminarum* obiecta quaedam ſolvit ac diluit. *Sed enim*, inquit, *dicitur a quibuſdam: ne blaſphemetur nomen eius in nobis, ſiquid de priſtino habitu & cultu detrahamus. Non auferamus ergo nobis & vitia priſtina, ſimus & moribus iiſdem, ſi & ſuperficie eadem: & tunc vere non blaſphemabunt nationes. Grandis blaſphemia ſi qua dicatur, ex quo facta eſt Chriſtiana, pauperius incedit*. Non veſtis tamen formam immutabant omnes. Nam Iuſtinus Martyr ἤκμαζεν ἐν φιλοσόφου σχήματι πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον, ut ait *Euſebius Lib. IV. Hiſtor. Eccleſ. Cap. XI.* quod & Iuſtinus ipſe *Dialogo cum Tryphone* confirmat. Ariſtides quoque

Phi-

Philosophus Atheniensis, & *sub pristino habitu discipulus Christi* fuit, ut *Hieronymus* in *Catalogo* scribit. Et minus forte subsistere eorum videatur opinio, qui censent eos, qui ab Idololatria ad Christianos ritus transibant, pallium, tamquam commune Christianorum indumentum, sumsisse, quo nomine *Dionys. Petavius* a *Cl. Salmasio* in *Respons. ad Ant. Cercoetium* vapulat & traducitur.

De re vestiaria hominis Christiani primitivi.

CAPVT IV.

DIGRESSIO PRIMA.

SED in habitum primitivorum Christianorum, adrepta heinc occasione, paulo curiosius inquiramus; de iis scilicet vestibus breviter disserentes, quae in novi Foederis libris memorantur, & a Christianis gestari solitas, vel inde, vel ex aliis antiquis Scriptoribus, intelligimus. Non quod communi eos aliorum vestitu usos non existimemus, sed quod communem hunc habitum in homine Christiano contemplari nunc lubeat, dum iucundae varietatis lenocinia & illecebras in nostro hoc commentario adfectamus.

Iam sine pileo interdum, & galeto, aliove capitis tegmine, processisse perspeximus; quod quidem ex antiquis etiam Christianorum picturis simulacrisque confirmatur, ut apud *Aringhum* in *Roma subterranea*, & *Bonarotium* in *Vitris illustratis*, & *Lambecium Lib. II. Commentarior. Cap. VIII.* & *Libro III.* videre est; atque id praecipue in usu apud Iudaeos

fuis-

fuiſſe obſervat *Calmetius Diſſert. De re Veſtiar. Ebraeorum*. Ceterum & ſi antiqua Ethnicorum hominum ſimulacra, imagineſque, ſpectemus, capite nudo fere ſemper intueri ea licet, ut Cimeliarchium Mediceum inviſentibus, & antiquarios libros conſulentibus, patet. Haec tamen vere de viris dicta ſunt; de feminis aliter ſentiendum. Sed non ſtatim exiſtimandum nullo ſemper tegmine caput habuiſſe primos illos Chriſtianos; nam Ioannem Apoſtolum auream laminam in fronte geſtaſse, auctor eſt *Polycrates* Epheſi Epiſcopus apud *Euſebium Lib. V. Hiſt. Eccleſ. Cap. XXIV.* & ex eo *Hieronymus De Vir. Illuſtr.*, & id quidem portaviſſe, tamquam Ieſu Chriſti Pontificem; nam Pontifices Ebraeorum primi illi Epiſcopi imitabantur; quod loco citato *Euſebius* ſubindicat, adſtruitque ad annum XXXIV. *Baronius*. *Epiphanius Haereſ.* LXXVIII. memoriae prodidit, ſimile inſigne Sacerdotii Iacobum etiam Minorem Apoſtolum portaviſse; Anonymus autem Auctor *Actor. D. Marci* quum Marcum Evangeliſtam ex Aaronis genere deduxiſset, eum *pontificalis apicis petaſum* geſtaviſse, litterarum monumentis conſignavit. *Actorum Apoſtolicorum Cap. XIX.* Pauli ſudaria memorantur, quae quidem *Theophylactus*, & *Oecumenius*, ad eum locum auctores ſunt, capiti imponi ſolita fuiſſe; & *Theophylacti* verba producemus inferius, ubi de ſemicinthiis agendum fuerit. Et quidem Lazari facies *ſudario erat ligata*, ut ſcribit *Ioannes Cap. XI.* 44. Et *Cap. XX. v.* 7. ubi de linteaminibus, quibus Chriſtus mortuus involutus fuerat, agitur: *Et ſudarium quod fuerat ſuper caput eius*. καὶ τὸ σουδάριον ὃ ἦν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ. *Gregorius Magnus* quoque *Lib. III. Epiſt. XXX.* ſcribit B. Pauli ſudarium Romae cum reliquis eius lipſanis exſtitiſſe. Hic obiter tan-

tum

tum obſervaverim Nonnum Panopolitanum, elegantem Ioannis Evangeliſtae paraphraſten, vocem σουδάριον Syram exiſtimaſſe, quum Latinam linguam penitus ignoraret; & de eo quaedam ſcitu non indigna habere *Io. Iac. Chiffletium Criſis hiſtor. De linteis Sepulcral. Chriſti Cap. V. & ſeqq.* ut nihil de *Svicero* & *Calmetio* in ſuis Lexicis dicam. Sed apud laudatum *Aringhum* Sanctorum Martyrum Abdon & Sennen, Perſarum, imagines tamquam Phrygio galero tectae conſpiciuntur, quali etiam trium puerorum Ebraeorum in ignem in Perſide coniectorum ſimulacra apud eumdem ornata cernuntur: tali etiam capitis tegumento Magi Chriſtum adorantes ibidem exhibentur. In veteribus quoque Chriſtianorum picturis, & imaginibus, circulum quemdam ſeu diſcum caput & crines ambientem videre eſt; ſed quum ille non aliquod frontis velamen indicet, ſed praecipui honoris inſigne & ornamentum, quo Deorum ſimulacra veteres Ethnici, & Imperatorum deinde ſtatuas decorarunt, ut apud *Bonarotium* opere ſuperius laudato videre eſt; & quod quidem proprio vocabulo *Nimbus* adpellabatur; de eo nunc agere ſuperſedemus. At quocumque operimento antiquiſſimi Chriſtiani caput tegerent, certe neceſſitatem, non ornatum, reſpiciebant; quare nec ſertis, nec floribus, Ethnicorum more, redimiti, aut aliter ornati, procedebant; quod *Q. Septimius Tertullianus* toto *De Corona Militis* Volumine inſinuat, ubi & generalem conſuetudinem adſtruit his verbis: *Omnes ita obſervant a catechumenis uſque ad confeſſores, & martyres, vel negatores.* Et diſerte quoque docet *Clemens* Alexandrinus *Lib. II. Paedagog. Cap. VIII.* ubi etiam quatenus & quomodo Chriſtiani homines unguentis & floribus uti debeant, ſapienter oſtendit:

dit: quamquam eos, qui baptiſsati fuerant, ſertis ornari ſolitos fuiſſe, docet ex vetuſtis auctoribus *Io. Bapt. Caſalius De Veter. Chriſtian. Ritibus Par. II. Cap. V.* At non tantum nullo tegmine aut ornatu capitis, antiquae Chriſtianorum imagines proſtant ut plurimum, verum etiam attonſis brevibuſque capillis; quod quidem non Chriſtianorum peculiare, ſed Ethnicorum etiam virorum commune fuiſſe, vetuſta, quae ſuperſunt, ſimulacra manifeſtiſſime comprobant; & conſulendus eſt ſuper hoc *Salmaſius* ad *Tertullianum De Pallio*. Et quidem Apoſtolus *Paulus* Corinthiis ſcribens, virum detecto ac nudo capite orantem laudaverat, & quadam veluti naturae lege tonderi debere demonſtrarat, ut eius quidem verba, quae producentur inferius, aperte ſignificant. Hinc *Tertullianus Lib. De Velandis Virginibus* ſcribit: *Horum certe omnium contraria efficiunt, ne vir caput velet: ſcilicet quia non ſit naturaliter conſequutus ambitionem capillorum, quia radi ſive tonderi non ſit turpe illi*. Capitis tamen tonſura ea fuiſse videtur, ut crines non ad cutem raſi ac reſecti, ſed decurtati tantum & attonſi eſſent, ut quidem vetuſta ſimulacra prae ſe ferunt; & *Actorum Cap. XVIII. Lucas* tradit ſeu Paulum, ſeu Aquilam (nam ambigua lectio eſt) in Cenchris ſe totondiſſe, & quidem ex voto, more Nazaraeorum, quod forte ex morticino, ut *Caietanus* putat, pollutus fuiſſet: quamquam tunc capilli ex Nazaraeorum inſtituto creſcere potuiſſent; de quo conſulatur *Tillemontius* in *Paulo Art.* XXVI. Ceterum Paulum Apoſtolum non brevibus tantum crinibus, ſed etiam recalvaſtrum, fuiſſe docet *Philopatridos Auctor* ſupra laudatus, ſic enim illum deſcribit: *ἤνικα δέ μοι Γαλιλαῖος ἐνέτυχεν, ἀναφαλαντίας, ἐπίῤῥινος, ἐς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας. Quando*

au-

autem me Galilaeus ille convenit, recalvaster, naso aquilo, qui in tertium usque caelum per aerem ingressus est. Ex hoc ignoti illius Auctoris testimonio liquido exsistit, minus vere Apostolum, in vetusta quadam aerea pulcerrimaque Gazae Medicae lucerna, quae navem, Petro gubernaclum in puppi moderante, Paulo vero in prora praedicante, mysticam refert, capillis etiam in fronte crispantibus repraesentari, licet brevibus illis, & per ambitum concinne attonsis; minus etiam vere crinibus similibus in antiquis vitris apud *Bonarotium* exhiberi, nisi quod *Tab. X. & XVI.* etiam calvus depingitur. Itaque Christiani ut plurimum antiquitus tonsi, quod luculentius eminet ex *Cap. XI. vers.* 14. *Epistolae I. ad Corinthios*, ubi *Paulus* ita scribit: *Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi. Mulier vero si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.* Et paulo ante dixerat: *Omnis mulier orans aut prophetans, non velato capite deturpat caput suum: unum enim est ac si decalvetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi vel decalvari, velet caput suum.* Hinc *Actor. Cap. XXI* quibusdam ut capita radant iniungitur: & hinc non mirum si *Prudentius Hymno in Cyprianum* indicat, Sanctum hunc Martyrem, statim ac Christianus effectus est, caput totondisse, promissamque decurtasse caesariem:

Deflua Caesaries compescitur ad breves capillos;

Hinc irrisor ille, Dialogi, qui *Philopatris* inscribitur, Auctor, Christianum quaemdam describit κεκαρμένον τὴν κόμην, *attonsa coma;* & huc forte adludens alibi Christianos κεκαρμένους ταῖς γνωμαῖς καὶ διανοίᾳ, *detonsos mente & sententiis* adpellat. Auctor autem

Con-

Constitutionum Lib. I. Cap. III. τὴν τρίχα τῆς κόμης *comae capillum* ne quis nutriat iubet. Sed rem magis in propatulo collocat laudatus *Prudentius Hymno in Hemitherium & Chelidonium*, ubi ait ignorari an longa custodia detenti, vinclisque & catenis obligati, *longum capillum paverint*, hoc est, comam alias brevem, & crebro attonsam, quum aliter fieri non posset, aluerint.

Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia
Iugibus longum catenis an capillum paverint,
Quo viros dolore tortor, quave poena ornaverit.

Nec obstat quod idem *Prudentius Agone Hippolyti* Christianos crinitos vocet.

Carcereo crinita situ stare agmina contra
Iusserat, horrendis excrucianda modis.

Nam signanter crinita dixit, quod carceris custodia cohibiti, manibusque revinctis praepediti, se de more tondere non potuissent. Hinc *Hieronymus* ad Eustochium De Custodia Virginitatis, viros improbat, *quibus feminei contra Apostolum crines, hircorum barba, &c.* Quod si testes non adeo antiquos producere Iubet, certe apud *P. Lambecium Lib. II. Comment. De Biblioth. Caesar. Cap. VII.* pictura quaedam Evangelistarum ex vetusto Codice exhibetur, in qua Lucas tonsura in coronae speciem efformata caesariem habet circumcisam, quali fere Franciscani & Dominicani Monachi utuntur. Sed licet illa omnia, quae hactenus disservimus, aut certa aut saltem probabilia videantur, nihilo tamen minus universas fere Iesu Christi imagines capillo oblongo, & in humeros defluente, cernere est, cum apud *Aringhum*, tum in nummo aereo Christiano, quem eruditis commentariis Eques *Victorius* nuper illustravit. Apud *Bonarotium Tab. IX. Fig. I.* Christus cernitur coma

qui-

quidem non admodum prolixa, ſed duobus hinc inde cincinnis attorta, uti etiam occurrit in vitro apud *Aringhum* laudatum *Lib. VI. Cap. L.* Et Chriſtum quidem criſpos cincinnatoſque capillos habuiſse tradunt *Theodorus Lector*, *Damaſcenus*, *Theophanes*, & *Suidas in* ἀκῶ, ut apud *Cangium Diſſ. De inf. aevi Numis. n. XXVIII.* videre eſt. Ceterum brevibus etiam attonſiſque capillis Chriſtus occurrit in vetuſtis imaginibus apud *Bonarotium* ſaepe memoratum. Sed & Iacobum Minorem Apoſtolum, *Hegeſippus* apud *Euſebium & Hieronymum*; & Ioannem Evangeliſtam, numquam capillos totondiſſe, ſcribit *Epiphanius Haereſ. XXX. Cap. XXIV.* Attamen dubium non eſt, quin Chriſtianorum plerique capillos ſaltem circumciderent, ut vidimus; barbam vero nutrirent, de qua iam agendum. Et profecto veteres prope omnes Chriſtianorum picturae Chriſtum, & Apoſtolos barbatos ſpectantium oculis obferunt; & quin tunc temporis in Oriente & in Graecia barbam alere in uſu eſset, non video cur ambigendum ſit; licet apud Romanos ſerius id inductum fuerit, Hadriani Caeſaris aetate videlicet, ut ex antiquis Numiſmatis conſtat. *Tertullianus* autem *De cultu feminarum*, dum viros barbam acrius caedentes, & intervellentes, formamque excolentes, damnat, contrarium uſum probare maxime videtur. *Siquidem & viris propter feminas*, inquit, *& feminis propter viros, vitio naturae ingenita eſt placendi voluntas. Propriaſque praeſtigias formae & hic ſexus ſibi adgnoſcit, barbam acrius caedere, intervellere, circumdare capillum, diſponere, etiam colorare canitiem, primam quamque ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diſtinguere, cetera pulveris cuiuſdam aſperitudine levigare, tum ſpeculum omni occaſione conſule-*

re,

re, anxie inspicere; quum tamen cognito Deo, ademta placendi voluntate, per luxuriae vacationem, omnia illa ut ociosa, ut hostilia pudicitiae, recusantur. Auctor Constitutionum Lib. I. Cap. III. χρὴ δὲ ἐδὲ γενέε τρίχα διαφθάρειν, καὶ τὴν μορφὴν τε ἀνθρώπε παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν. *Oportet praeterea non barbae pilum corrumpere, nec formam hominis contra naturam mutare.* Sed, ut quae barbae apud antiquos Christianos cura esset, & capillorum etiam, nam utraque adfinia, distinctius intelligatur, verba eruditissimi *Clementis* huc transscribenda sunt ex *Lib. III. Paedag. cap. XI.* quae ita habent: Τριχῶν δὲ πέρι. ταύτῃ δοκεῖ· ψιλὴ μὲν ἡ τῶν ἀνδρῶν κεφαλή. πλὴν εἰ, μὴ ἔλας ἔχοι τὰς τρίχας· λάσιον δὲ τὸ γένειον· αἱ δὲ συνεστραμμέναι τῶν τριχῶν, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθικέσθωσαν ἄγαν, εἰς πλοκάμες κατολισθαίνεσαι γυναικείες· ἀπόχρη γὰρ τὸ ἠϋγένειον τοῖς ἀνδράσιν. Εἰ δέ τις καὶ κείραιτό τι τε γενείε, ἐ μέντοι παντελῶς ψιλωτέον αὐτό· αἶσχρον γὰρ τὸ θέαμα· καὶ κατέγνωσται ἡ τε γενείου ἐν χρῷ κερά, παρατίλσει καὶ λειότητι γειτνιῶσα. . . . . ἐπεὶ δὲ ἐχ ὡραισμε χάριν ἡ κερὰ παραληπτέα, διὰ περίστασιν δέ· τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τρίχας, ὡς μὴ αὐξόμεναι ταῖς ὄψεσιν ἐμποδίζοιεν καταβαίνεσαι· καὶ ἴσως τὰς ἐπὶ τῷ μυστακίῳ μολυνομένας κατὰ τὴν τροφὴν περικαρτέον. ἐ ξυρῷ. ἄγενες γάρ· ἀλλὰ ταῖς δυσὶν μαχαίραις ταῖς κερικαῖς. Τὰς δὲ τε γενείε, μηδέν τι παραλειπέσας, ἐχ ἐνοχλητέον· σεμνότητα μὲν τε προσώπου, καὶ κατάπληξιν γεννητικὴν ἐμποιέσας. *De pilis autem ita videtur. Virorum quidem caput ne sit hirsutum, nisi forte pilos crispos habeat: barba autem hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes: viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum: barbaeque ad cutem usque tonsura, non videtur multum abesse a vulsione & levore . . . . Quoniam autem*

non

non decoris gratia tonſura ſed propter alias accipitur circumſtantias, pili quidem capitis, ne ſuccreſcant, & deſcendentes viſum impediant, & forte qui in ſuperiori labri parte inter comedendum polluuntur, tondendi ſunt non novacula, eſt enim illiberale, ſed duabus tonſorum forficibus. Barbae autem pili, qui nihil moleſtiae adferunt, non ſunt vexandi, ut qui vultui gravitatem adferant, & quemdam paternum terrorem incutiant. Iam vero aliquid de capitis muliebris cultu delibandum. Non enim de viris tantum agere nobis propoſitum eſt, ſed quatenus praefixa brevitas patitur de muliebribus etiam indumentis quaedam obiter diſſerere.

Feminas obnupto capite proceſſiſſe, ſaltem dum orarent, aut prophetarent, ex Apoſtoli praecepto ad Corinthios primum ſcribentis colligere eſt. Nam *Cap. IX.* ita infit: *Omnis autem mulier orans, aut prophetans, non velato capite, deturpat caput ſuum; unum enim eſt ac ſi decalvetur. Nam ſi non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe eſt mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput ſuum . . . . Ideo debet mulier poteſtatem habere ſupra caput propter Angelos.* Et quidem Chriſtianas olim feminas intonſas fuiſſe, elucet etiam ex *Clemente* Alexandrino, qui dum capitis cultum mulieribus praeſcribit, comas eas aluiſſe perſpicue indicat, *Lib. III. Paedag. cap. XI.* Ταῖς γυναιξὶ δὲ ἀπόχρη μαλάσσειν τὰς τρίχας, καὶ ἀναδεῖσθαι τὴν κόμην, εὐτελῶς περόνῃ τινὶ λιτῇ παρὰ τὸν αὐχένα, ἀφελεῖ θεραπείᾳ συναυξούσαις εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σώφρονας κόμας. Καὶ γὰρ αἱ περιπλόκαι τῶν τριχῶν αἱ ἑταιρικαὶ καὶ αἱ τῶν σειρῶν ἀναδέσεις πρὸς τὸ εἰδεχθεῖς αὐτὰς δεικνύναι κόπτουσαι τὰς τρίχας, ἀποτίλλουσαι ταῖς πανούργοις ἐμπλοκαῖς . . . . Ἀλλοτρίων καὶ αἱ προσθέσεις τριχῶν, τέλεον ἔκβλητοι· ὀθνείας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κε-

φαλῇ τὰς κόμας, ἀθεώτατον, νεκροῖς ἐνδιδυσκούσαις πλοκάμοις τὸ κρανίον. Mulieribus autem crines mollire ſufficit, & tenui aliqua fibula comam adligare frugaliter, ſimplici cultura pudicas comas in veram & germanam pulcritudinem alentibus. Meretricii enim pilorum plexus, & catenarum nexus, cum eas deformes reddunt, tum etiam pilos diſcerpunt, artificioſis inſertis vinculis evellentes . . . . Alienorum autem capillorum adpoſitiones omnino reiiciendae ſunt, & externas comas capiti adhibere, eſt maxime impium, quae mortuis pilis cranium induunt. Idem ex *Tertulliano De cultu feminarum* intelligitur: *Quid enim*, inquit, *tanta ornandi capitis onerositas ſalutem ſubminiſtrat? Quid crinibus veſtris quieſcere non licet, modo ſubſtrictis, modo relaxatis, modo ſuſcitatis, modo eliſis? Aliae geſtiunt in cincinnis coërcere: aliae ut vagi & volucres elabantur non bona ſimplicitate. Adfigitis praeterea neſcio quas enormitates ſutilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quaſi vaginam capitis, & operculum verticis, nunc in cervicem retro ſuggeſtum.* Lubenter haec *Clementis*, & *Tertulliani*, loca protuli, nam praeter propoſitum, & illud oſtendunt, quae ornatus capitis vanitas iam inter Chriſtianas feminas ſerperet. Ceterum alere comas feminis apud omnes aeque gentes in uſu fuit, ut ex antiqua hiſtoria, & vetuſtis ſimulacris, intelligere eſt. Sed apud Iudaeos praecipue; quare legimus in Evangelio mulierem, quum Chriſti pedes lacrimis laviſſet, abſterſiſſe capillis, *Luca* referente *Cap. VII. verſ.* 38. Caput quidem Chriſtianas feminas velaviſſe, iam ex adlatis Apoſtoli verbis percipiatur, ſed dum orarent aut prophetarent; verum uſu, & Patrum expoſitione, ut apud *Chryſoſtomum* ad hunc locum videre

eſt,

eſt, factum eſſe videtur, ut virgines & mulieres Chriſtianae velatae ſemper incederent. Hinc illud *Tertulliani De cultu feminarum: Deus vos velari iubet: credo ne quarumdam capita videantur. Clemens* autem Alexandrinus *Lib. III. Paedag. cap. XI.* iubet: πλεῖον τοῦτο ἐχέτω ἡ γυνή· κεκαλύφθω τὰ πάντα πλὴν εἰ μὴ οἴκοι τύχοι. *Hoc amplius habeat mulier; ſemper tecta ſit, niſi quum domi fuerit.* Virgines vero etiam velandas ex eodem Apoſtoli loco laudatus *Tertullianus* comprobat, & ex Corinthiorum ipſorum conſuetudine *Libro de Virginibus velandis. Hodie denique*, inquit, *virgines ſuas Corinthii velant.* Et generale etiam antiquumque Eccleſiarum Apoſtolicarum inſtitutum adducit: *Sed eas ego Eccleſias propoſui, quas & ipſi Apoſtoli, vel Apoſtolici viri, condiderunt, & puto autem quosdam. Habent igitur & illae eamdem conſuetudinis auctoritatem, tempora & anteceſſores opponunt magis quam iſtae.* Quatenus autem velarentur indicat idem *Tertullianus*, dum laudato ſtatim libro abuſum quarumdam carpit, & inquit: *Mitris & lanis quaedam non velant caput, ſed conligant, a fronte quidem protectae; qua proprie autem caput eſt, nudae. Aliae modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures uſque demiſſis, cerebro tenus operiuntur. Miſereor ſi tam infirmo auditu ſunt, ut per tegmen audire non poſſint. Sciant quia totum caput mulier eſt. Limites & fines eius eo uſque porriguntur unde incipit veſtis. Quantum reſoluti crines occupare poſſunt, tanta eſt velaminis regio, ut cervices quoque ambiantur.* Iam haec omnia etiam ex antiquis Chriſtianorum imaginibus confirmantur, inter quas feminae, aut ſparſis promiſſiſque crinibus, aut colligatis, & velamine tectae, vario tamen modo, frequenter occurrunt, & inter

 oran-

orandum praecipue, ut apud *Aringhum* videre est *pag.* 475. 531. 537. 549. quamquam mulier capite nudo, sed crinibus diffusis, orans offenditur *pag.* 461. Quaedam vero de virginibus, & sponsis observanda; & eas quidem non velo saepe, sed mitra, aut mitella, tantum caput ornavisse dicendum est ex *Tertulliano De Velandis Virgin.* & ex antiquis picturis apud *Bonarotium Tab. XVIII. fig. II. & Tab. XXI. fig. I.* Christianas item sponsas primis illis temporibus *Flammeum* non usurpasse, utpote vestem Ethnicorum superstitione profanam, ex antiqua nuptiarum pictura apud laudatum *Bonarotium Tab. XXI. fig. III.* intelligere datur: quod tamen velum adhibere in nuptiis contrahendis insequentibus temporibus in usu fuit, ut ex *Ambrosio Exhort. ad Virgin. Cap. VI. & Epist. XIX.* ex *Epistola Siricii ad Ecclesiam Mediolanensem adversus errores Ioviniani*, ex *Epistola Nicolai I. ad consultationes Bulgarorum cap. III.* ex *Isidoro De divin. Offic. cap. XIX.* percipimus. In memorata tamen *figura III. Tab. XXI.* sponsa, vestibus pretiosis ornata est, ut quidem communis consuetudo ferebat, quod tamen minus probat *D. Paulinus* in *Iuliani Epithalamio*. Non tamen inaures sponsa habet, non monilia, ut *pag.* 154. *Bonarotius* observat, quum tamen exploratae fidei sit Christianas feminas interdum ea gestavisse, dum hunc luxum improbant Patres, *Clemens lib. III. Paedag. cap. XI. Tertullianus De cultu feminarum*, *Cyprianus De habitu Virginum*. Adscititia quoque capillamenta usurpabant, ut ex laudatis Patribus eminet, & ornamenta quoque alia, quorum abusum, quum nec illi, nec ipse probem, feminae primitivae Christianae facile abiudicaverim. Sed quacumque modestia olim incederent feminae Christianae, tamen dubitan-

tandum non videtur, ſecundo, & tertio ſaeculo, luxum, & ſuperfluum capitis ornatum, veſtiumque pretioſarum uſum, apud eas invaluiſſe, ſi expendantur ea, quae declamat *Tertullianus De habitu muliebri*, *&* *De cultu feminarum*, *&* *De Virginibus velandis*; atque inſuper *Clemens* Alexandrinus *Lib. III. Paedagogi*.

Iam de aliis veſtibus verba faciamus. Chriſtum pallio, & tunica, indutum fuiſſe, ex Evangeliſtarum commentariis elucet: nam *Ioannis cap. XIX. verſ. XXIII.* ita ſcribitur: οἱ οὖν στρατιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. *Igitur milites, quum crucifixiſſent Ieſum, acceperunt veſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam*. Vbi obſervat *Salmaſius* τὰ ἱμάτια poſuiſſe Ioannem pro τὸ ἱμάτιον ex Graece loquentium uſu, & ἱμάτιον heic pallium ſignificare; quod confirmari poteſt ex iis, quae adducit eruditus *Suicerus* in ſuo *Rerum Eccleſiaſticarum Theſauro* voce ἱμάτιον. Quare *Euſebius lib. VII. Hiſtor. Eccleſ. cap. XVIII.* Servatoris ſtatuam, quae Paneade proſtabat, διπλοΐδα indutam fuiſſe ait, hoc eſt, pallium duplicatum, quale cernitur apud *Bonarotium Ad vitra Tab. V. Fig. III.*, ut explicat etiam laudatus *Salmaſius* dum ſub *Fr. Franci* nomine ab *Dionyſ. Petavii* obiectionibus ſe tueri conatur. Igitur duas Chriſti veſtes conſiderabimus, tunicam, & pallium. Chriſti tunica, eſt interior veſtis, ut ex *Theophylacto ad Matthaeum cap. V.* intelligere eſt, ubi ait: Χίτων κυρίως τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ὑποκάμισον. *Tunica proprie dicitur, quam ſubuculam vel induſium vocamus*. Erat autem *inconſutilis* ἄῤῥαφος, auctore *Ioanne* loco laudato: ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄῤῥαφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *Erat vero tunica inconſuti-*

sutilis desuper contexta per totum. Hoc est, quum duo praecipue essent tunicarum genera, unum earum, quae σχιςοὶ dicebantur, & quum apertae essent, fibulis, aut corrigiis, coniungebantur; alterum earum, quae nullis eiusmodi vinculis connecterentur, ut nostrae subuculae sunt, quum vel textoris, vel sartoris ope, iam undique clausae & connexae sint; huius secundi generis erat Christi tunica. Ἄῤῥαφος autem, idest, *inconsutilis* dicta est, non quod suturas nullas haberet, sed quod scissa & aperta non esset, nec iis fibulis necteretur, quae ῥαφαὶ dicebantur, ut late ostendit doctissimus *Suicerus* in voce χιτών. Huiusmodi tunicis etiam Apostoli usi sunt, ut ex Christi praecepto intelligimus iubentis eis unam tantum tunicam gestare, *Matth. cap. X. vers.* 10. μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. Et *Marci VI. v.* 9. καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. Et ita quidem Apostolos se vestire consuevisse indicant etiam verba Christi *Lucae cap. XXII. v.* 36. dicentis Apostolis suis: *Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Ioannis* autem *Cap. XXI. v.* 7. scribitur: *Simon Petrus, quum audisset quia dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.* Sed quomodo locus hic explicandus sit, inferius docebimus. In *Actis* vero *Apostolorum cap. XII. v.* 8., ubi de Petro vincto agitur, legitur: εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὸν, περίζωσαι καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου· ἐποίησε δὲ οὕτω, καὶ λέγει αὐτῷ, περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου καὶ ἀκολούθει μοι. Vbi evidenter tunica indicatur illo verbo περίζωσαι; nam tunica succingebatur, ut ex loco Ioannis statim producto perspicue elucet. Quod si apocryphorum Scriptorum auctoritate fungi fas

est,

eſt, *Pſeudo-Abbdias lib. V. §. XXI.* Ioannem Apoſtolum tunica uſum fuiſſe docet; & Bartholomaeum colobio, quod eſt tunica ſine manicis, auctoribus *Alb. Rubenio, H. Valeſio, & C. Cangio*, ut ipſius *Abdiae lib. VIII.* videre eſt. Hinc ad Apoſtolorum imitationem Chriſtiani quoque alii, ſeu potius conſuetudinem ſervantes, antiquis illis temporibus tunica induebantur. Si *Stephano* III. Papae in Epiſtola ad Hilduinum Abbatem credendum eſt, Dionyſius Areopagita, colobio indutus, ei καθ' ὅρασιν viſus eſt. Et quidem Monachi veteres, qui antiquum & primitivum Chriſtianorum habitum retinuiſſe videri poſſunt, tunica, vel colobio, utebantur. *Rufinus* de Monachis Tabenneriis, ingentis abſtinentiae viros vocat, *quibus uſus eſt indui colobiis, quaſi ſaccis lineis, & pelle confecta. Hieronymus* in vita Hilarionis. *Igitur octogeſimo aetatis anno, quum abſens eſſet Heſychius, quaſi teſtamenti vice, brevem manu propria ſcripſit epiſtolam, omnes divitias ſuas ei derelinquens, Evangelium ſcilicet, & tunicam ſaccineam, cucullam, & palliolum.* Idem ſaccum alio loco adpellat: *Igitur ſacco tantum membra coopertus, & pelliceum habens ependyten, quem illi beatus Antonius proficiſcenti dederat, ſagumque ruſticum.*

Tunicae pallium a pluribus ſuperponebatur, quo Chriſtus uſus eſt, ut ſuperius auctoritate Evangeliſtae *Ioannis* adſtruximus. Eodem etiam Apoſtoli induti ſunt, quare Angelus *Actor. cap. XII. verſ. VIII.* ait Petro: περιβαλȣ̃ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολȣ́θει μοι. Vbi τῷ περιβαλȣ̃ τὸ ἱμάτιόν σου pallium manifeſte denotatur, quod & περιβόλαιον propterea proprie adpellabatur. *Pſeudo-Abdias* Ioanni Apoſtolo, Simoni, & Iudae, & Bartholomaeo, pariter Apoſtolis, pallium tribuit, ut *Lib. V. Lib. VI. Lib. VIII.* videre

 eſt.

eſt. Et pallio quidem uti Apoſtolos conſueviſſe late demonſtraverunt *Grotius* ad *Acta* XII. 8. & *Salmaſius* ad *Tertullianum De Pallio*. Hinc Chriſtus quum eos alioſque in Monte adloqueretur apud *Matthaeum cap.V.* 40. de veſtibus agens, nonniſi χιτῶνα *tunicam*, & ἱμάτιον hoc eſt *pallium*, commemorat. *Stephanus* III. Pontifex Maximus in laudata ſuperius Epiſtola ad Hilduinum Abbatem, Dionyſium Areopagitam pallio amictum inducit; & certe primitivorum Chriſtianorum pleroſque pallium geſtare ſolitos fuiſſe, tam verum eſt, quam quod maxime; & ſufficit Librum *De Pallio*, *Quincti Septimii Florentis*, evolvere. Hinc ab Auctore *Philopatridos* Chriſtianus indicatur τριβώνιον ἔχων *pallium habens*. Sed *B. Rhenanum* in *Librum Tertulliani De Pallio* differentem audiamus: *Quoniam*, inquit, *Graecorum geſtamen erat pallium, ut toga Romanorum, & Chriſtiani frugalitatis gratia pallio veſtiebantur, tamquam veſte ſimpliciore, & philoſophica, factum eſt ut vulgari convicio, qui noſtris ſacris initiati forent, Graeci vocarentur, & ab iniectione pallii, quod tunicae ſuperimponebant, etiam Imponentes, ut ita dixerim, ſive Impoſitores. Nam pallium, ut Tertullianus inquit, interulae ſupereſt, cuius tota molitio, operire ſolutim, ideſt uno circumiectu. Quoties ergo Chriſtianus aliquis prodiiſset, ſtatim illud de trivio audiebat* ὁ γραικὸς ἐπιθέτης. *Id ſimpliciter accipiebat indoctum vulgus ob pallii ſuperimpoſitionem; ceterum litterati figuratum morſum intelligebant in vocabulo* ἐπιθέτης, *in quo fieret ad impoſtoris nomen apud Latinos adluſio, hoc eſt, deceptoris, & hominis ſanctitatem mentientis; atque hoc eſt quod* Hieronymus *ad Furiam ſcribens*, Vbicumque, *inquit*, viderint Chriſtianum ſtatim illud de trivio

ὁ γραι-

ὁ γραικὸς ἐπιθέτης, vocant impoſtorem, detrahunt. *Quamquam, ut* Eraſmus *noſter illic adnotavit, illa duo verba* vocant impoſtorem, *non ſunt in exemplaribus vetuſtioribus, indubie pro gloſſa primum adſcripta in margine, deinde recepta in contextum. Senſum ſcommatis idem* Hieronymus *expreſſit in Epiſtola ad Marcellam, de Chriſtianis agens, qui propter veſtitum viliorem a Gentilibus, nonnumquam etiam a Pſeudo-Chriſtianis riderentur.* Nos, *inquit*, quia ſerica veſte non utimur, monachi iudicamur: quia ebrii non ſumus, nec cachinno ora diſſolvimus, continentes vocamur, & triſtes. Si tunica non canduerit, ſtatim illud e trivio, Impoſtor & Graecus eſt. *Vbi vides ad veſtem pertinere dicterium, qua Philoſophi Graecorum peculiariter uterentur, & poſt illos Chriſtiani, quum inquit*, ſi tunica non canduerit. *Porro ob ſuam & utentium eo ſimplicitatem pallium in contemtum venit, ut fieret dicterio locus apud Carthaginienſes, quemadmodum ex hoc libello adparet*, A toga ad pallium, *de mutatione vitae ſplendidioris in frugalem, & magnarum opum in paupertatem, ſimile illi:* Ab equis ad aſinos. *Inde natum quod ſummae apud Gentiles auctoritatis viri relicto paganiſmo Chriſtianae religioni frequenter nomen dantes pallio veſtirentur.* Atque ita quidem ille. Sed ab hominibus doctis diſceptatum eſt, an Chriſtiani omnes pallio philoſophico paſſim uterentur, vel quorumdam tantum auſteriorem diſciplinam profitentium peculiare veſtimentum eſſet. Illud quidem quibusdam adriſit, & *Dionyſ. Petavio* in primis, ſub adſcititio *Antonii Cercoetii* nomine latitanti; hoc vero *Cl. Salmaſio*, qui ita in ſuo *Commentario ad Librum Tertulliani De Pallio* inter cetera ſcriptum reliquit: *Sciendum eſt pallium illud, quod quidam ex Chriſtianis tunc geſſere, & propter*

quod

quod γραικοὶ ἐπιθέται per convicium vulgo dicebantur, non fuisse Graecorum commune pallium, sed proprium ac peculiare philosophorum. Τρίβων & τριβώνιον *vocabatur, quae vox vilem usuque detritam vestem sonat; unde & τριβωνοφόροι philosophi dicti. Quemadmodum autem Graeci generis haud alii ferme τρίβωνα sive pallium soliti erant usurpare, quam qui philosophos profiterentur; sic inter Christianos habitum illum philosophicum, hoc est, pallium, nemo tunc temporis usurpavit, nisi qui Christianum vere philosophum agere vellet. Nam qui disciplinae Christianae diligentissimos & exactissimos cultores praestare volebant in omnibus, hi Christiani philosophi erant, & dicebantur. Tales Tertulliani aetate Episcopi, Presbyterique, & omnes Clerici, ac postea Monachi.* Hactenus ille, qui isthuc ipsum non spernendis rationibus & argumentis confirmare conatur. Et profecto si Aristides, & Iustinus Martyr, ut superius vidimus, philosophicum habitum post Christianae sapientiae professionem retinuisse signanter dicti sunt, quorsum isthaec, si pallium philosophicum omnium Christianorum commune erat? Insuper tradit idem *Iustinus Dialogo cum Tryphone*, se vestis indicio a Tryphone pro philosopho cognitum; quod difficile fuisset, si Christiani omnes pallio utebantur huiusmodi. Sed pallium gestavisse primaevos Christianos probabiliter quoque adstruitur ex eo, quod Monachi, quos antiquae vestis modum retinuisse mature observavimus, pallio superinduebantur, ut ex *Hieronymi* loco in *Vita Hilarionis* superius adlato constat, & luculentius exsistet ex Scriptorum testimoniis, quae inferius proferenda sunt. Pallii autem forma exhibetur ab erudito *Oct. Ferrario Part. II. De re Vestiar. lib. IV.* & *Analect. De re Vestiar. Tab. XXIX.* eamque discere

est

eſt etiam ex duobus Philoſophorum marmoreis ſimulacris, quorum unum in Muſeo Gaddiorum, alterum in aedibus Nicoliniorum, Florentiae adſervatur; quaeque depingi, & tabulis aeneis incidi, feci ad Volumen ſecundum Operum *Io. Meurſii* a me producenda. Ceterum qui Tertulliani tempore praeter Chriſtianos pallium uſurparent, ita idem *Tertullianus* docet libro *De Pallio*. *Viderit nunc philoſophia quid proſit. Nec enim ſola mecum eſt. Habeo alias artes in publico utiles. De meo veſtiuntur & primus informator litterarum, & primus adornator vocis, & primus numerorum arenarius, & grammaticus, & rhetor, & ſophiſta, & medicus, & poëta, & qui muſicam pulſat, & qui ſtellarem coniectat, & qui volaticam ſpectat.*

De tunicae, ac pallii, materia, colore, ornamentis, & longitudine, aliquid etiam dicendum. Pallia igitur, tunicas, chlamides, chlaenas, & alias id genus veſtes, laneas fuiſſe oſtendit *Ferrarius* laudatus *Part. II. De re Veſtiaria lib. IV. cap. XI.* At *Hegeſippus* apud *Euſebium lib. II. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXIII.* (ſi tamen is ille eſt) Iacobum Ieroſolymorum Epiſcopum linea tantum veſte uſum fuiſſe, lanicio autem abſtinuiſſe, memoriae prodidit. οὐδὲ γὰρ ἐρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ συνδόνας. *Neque enim lanicio, ſed linea tantum veſte, utebatur. Epiphanius Haereſ. XXX. cap. XXIV.* idem de Ioanne Evangeliſta litteris mandavit. Sic adoleſcens ille, de quo loquitur *Marcus cap. XIV.* erat περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ, *amictus ſindone ſuper nudo*, hoc eſt *linea veſte*, *ſeu tunica*, quam coenatoriam fuiſſe veſtem cenſet *Baronius ad annum XXXIV. num. 39.* & de qua pluribus agit *Io. Iacobus Chiffletius* in ſua *Criſi Hiſtorica De Linteis ſepulcral. Chriſti cap. V.* Sed paſſim ſericis, auratiſque,

&

& pretiosis, vestibus Christiani abstinebant. *Clemens lib. II. Paedag. Cap. X.* Τὰς μεμωρημένας λεπτουργίας, καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέργους πλοκὰς, ἐκ ποδῶν μεθιςάντας· νῆμα χρυσοῦ, καὶ σῆρας Ἰνδικοὺς, καὶ τοὺς περιέργους βόμβυκας χαίρειν ἐῶντας. *Nimis subtiliter per summam stultitiam laborata opera, curiosae quae in texturis plicaturae, longissime amandentur: auri fila, & Indicos seres, & operosos bombyces, valere iubentibus.* Tunicae color albus. Hinc illud *Hieronymi: Si tunica non candueri.* Et pluribus ostendit *Oct. Ferrarius Par. ... lib. III. De re Vest. cap. X. & Analect. De re vest. cap. XII.* Hinc in *Actis SS. Perpetuae & Felicitatis* legitur: *Pridie quam pugnaremus, video in oramate huc venisse Pomponium Diaconum ad ostium carceris, & pulsare vehementer: & exivi ad eum & aperui ei, qui erat vestitus discinctam candidam*, ut locum corrigit erudissimus *Ph. Bonarotius Ad Vitra antiqua*. Monachis tamen etiam pulla tunica in usu fuisse videtur. *Hieronymus* ad Rusticum Monachum: *Videas nonnullos accinctis renibus, pulla tunica, barba prolixa, a mulieribus non posse discedere, &c.* Idemque indicat *Epistola ad Salvinam*. Et quidem *Clemens* Alexandrinus *Libro III. Paedagogi cap. XI.* candidam vestem, ceu maxime Christianos decentem commendat: nam & Apostoli tunica alba utebantur, quum *Pseudo-Abdias* candidum colobium Bartholomaeo tribuat: & candidissima tunica amictum Dionysium Areopagitam *Stephanus III.* in sua Epistola repraesentet. Sed num & Christus tunica alba utebatur? At quorsum tunc Herodes, ut illuderet, veste alba illum induisset? Observandum igitur *Lucam cap. XXIII. v. 11.* non vestem albam dixisse, sed λαμπρὰν *splendidam*, quam Syrus interpres coccineam dicit. Et quum *Iacobus cap. II. v. 2.* ἐσθῆτα λαμπρὰν

πρὰν opponat veſti ſordidae, nil aliud illo *Lucae* loco ſignificari credendum eſt, quam Herodem veſtem Chriſto circumiecſſe privata ſplendidiorem, licet utraque candida eſſet, ioculare indicium adfectati regni. Quum vero adeo generaliter *Clemens* candidum veſtium colorem in Chriſtianis hominibus adprobet, oportet ut in Aegypto pallio Chriſtiani minime uterentur; quum ſatis compertum ſit pulli coloris fuiſſe pallium philoſophorum. *Baſilius* presbyter in Nazianzenum: Τρίβωνες, περιβλήματά τινα. τῶν μὲν ῥητόρων ἐρυθροί τε καὶ φοινικοὶ, φαιοὶ δὲ τῶν φιλοσόφων. *Pallia, amictus quidam; rhetorum quidem rubra, & purpurea, pulla vero Philoſophorum.* Hoc item ſcriptum habetur in Lexico *Cyrilli*. Pallium etiam Monachorum & Aſcetarum nigrum. *Syneſius Ep. CXLVI.* ad Ioannem, qui aſceticum habitum ſumſerat: Καὶ φαιὸν τριβώνιον ἀμπέχεσθαί σε φασί. *Et nigro pallio amiciri te dicunt.* Hinc de Monachis humilitatem adfectantibus & hypocritis *Hieronymus Epiſtola ad Euſtochium De Cuſtodia Virginitatis. Viros quoque fuge, quos videris catenatos: quibus feminei contra Apoſtolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, & nudi patientia frigoris pedes.* Quamquam vero haec ita habent, tamen exploratae fidei eſt univerſa veſtimenta Catechumenorum, qui luſtrali aqua tinguendi erant, candida fuiſſe, & ideo φωτοειδῆ ἱμάτια adpellabantur. *Pachymeres* ad *Dionyſ. Areopagitae Cap. II. de Ecclеſ. Hierarchia.* Φωτοειδῆ ἱμάτια ὁ τελούμενος ἀμφιέννυται, διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀῤῥύπωτον; καὶ τὴν πρὸς τὸ ἓν φῶς σύννευσιν, καθ᾽ ἣν ὁ ῥυπαρὸς βίος καὶ ἄκοσμος καὶ ἀνείδεος οἱονεὶ δυσειδής. *Candidis veſtibus initiatus induitur, propter paſſionum ac ſordium vacuitatem, & ad unum lumen inclinationem, per quam ſordida & immunda informiſque vita quaſi diſparuit.* Eorumdem

dem vestem *Basilius Magnus Exhort. ad Baptism.* ἔνδυμα φωτεινὸν *vestem splendidam* vocat; & in *Prato spiritali Ioannis Moschi cap. CCVII.* νεοφωτιστικὰ ἐνδύματα dicuntur. *Nazianzeno* autem *Orat. XL.* ἐμφώτειος ἐσθὴς nuncupatur. Quare recens Baptissati λαμπροφορεῖν dicebantur. *Iobius* apud Photium *Cod.CCXXII.* οἱ φωτιζόμενοι ἑπτὰ ἡμέρας λαμπροφοροῦσι. *Baptissati septem diebus candidati incedunt.* Sed fides ne habenda erit Sisinnio Novatianorum Constantinopoli Episcopo, qui candidis indumentis Christum usum fuisse opinabatur, ut apud *Socratem lib. VI. Hist. Eccles. cap. XXII.* videre est? Fides *Stephano III.* Papae, qui Dionysium Areopagitam pallio purpureo circumamicit? Certe *Clemens* Alexandrinus *Lib. II. Paedagogi cap. X.* vestium tincturas omnino improbat. παραιτητέον δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τὰς βαφάς. *Reiiciendae quoque sunt vestimenti tincturae.* Non me quidem latet in antiquis vitris Christi & Apostolorum imagines occurrere vestibus vario colore efflorescentibus indutas; sed eorum non est fortassis antiquitas tanta & auctoritas, ut vetustiorum apertissimis testimoniis praeferendae sint. Et *Phil.* quidem *Bonarotius* observat, non veritatem pictores in hoc sequutos esse, sed suae aetatis morem; & propensioni ita Christum & Apostolos honorandi indulsisse. Hinc & ornatus alios vestium, & luxum, primitivos Christianos reiecisse credibile est. Vestis tamen Christi fimbria legitur in Evangelio *Matthaei cap. IX. v.* 20. ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. *Et tetigit fimbriam vestimenti eius*, hoc est *pallii*. *Theophylactus* ad hunc locum Κράσπεδον exponit τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου, *oram vestimenti extremam*. Sed, ut quae nam hae vestimentorum extremitates essent perspicue comprehendamus, sciendum est Deum *Deuteronom. cap. XXII.*

vers.

verſ. 11. ita praecepiſſe. *Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris.* Itaque pii Iſraëlitae, non luxu, ſed religione, pallii ſui angulos ornabant, funiculis contortis, ſeu filis contortis duplicatis, qualia videre eſt in his ornamentis, quae vernacule dicimus *Nappe* & *Peneri*; tantum enim ſonat vox גדלים *ghedilim* loco Deuteronomii adlato. Hinc intelligitur alter *Matthaei* locus *cap.* XXIII. *verſ.* 5. ubi de Scribis & Phariſaeis agitur: μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν. *Producunt fimbrias palliorum ſuorum.* Ad quem locum ita commentatur *Hieronymus*: *Iuſſerat quoque aliud Moyſes, ut in quatuor angulis palliorum hyacinthinas fimbrias facerent, ad Israëlis populum dignoſcendum: ut quomodo in corporibus circumciſio ſignum Iudaicae gentis daret, ita & veſtis haberet aliquam differentiam. Superſtitioſi magiſtri, captantes auram popularem, atque ex mulierculis ſectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, &c.* Super quo tamen loco conſulendus eſt idem *Hieronymus* etiam *Epiſtola ad Celantiam*, ſeu quicumque auctor eſt. *Theophylactus* ad eumdem locum eas violaceas aut coccineas fuiſſe ſcribit. Vbi autem hae fimbriae adligarentur, & qua forma eſſent docet *Epiphanius Haereſ. XV.* de Scribis agens: Ῥοίσκους γάρ τινας ἐπὶ τὰ τέσσαρα πτερύγια τοῦ τρίβωνος ἕκαστος εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στήμονος δεδεμένους. *Corymbos enim quoſdam ad quatuor alas pallii unuſquiſque habebat adligatos ex eodem ſtamine.* Pallium enim erat quadrangulare. *Pſeudo-Abdias lib. VIII.* ita de Bartholomaeo ſcribit: *Veſtitus colobio albo, clavato purpura. Induitur pallio albo, habente per ſingulos angulos ſingulas gemmas purpureas. Salmaſius* ad *Tertullianum de Pallio* huic *Abdiae* loco hanc cenſuram ſubiungit: *Pallium utique quadrangulum habuit, ſed illa de gemmis*

mis

mis singulis ad singulos pallii angulos ; ac de purpura colobio intexta, de fabula plane attexta sunt, & commentitium Scriptorem arguunt. Idem iudicium ferendum est de Dionysii Areopagitae colobio *candidissimo purpura clavato*, & *pallio toto purpureo auro interstellato*, ut habet *Stephanus III.* in *Epistola ad Hilduinum Abbatem*. Quamquam dissimulandum non est, in antiquis picturis Christi, & Apostolorum, tunicam clavis aut aureis, aut purpureis, adsutis insignem exhiberi, ut apud *Bonarotium* saepe laudatum videre est; sed quanta fuerit in hoc pictorum licentia iam animadvertimus, quum praesertim illae imagines IV. & V. saeculi ut plurimum sint. At laudatus *Bonarotius* quoad gemmas recte sentire Salmasium censet; non tamen quoad clavos, qui saltem, si minus purpurei, aureique, essent, rubri coloris tantum in plebei ordinis, & pauperioribus, hominibus esse potuerunt. Aut, etsi vere ex purpura constitissent, id vulgare, & cuiusvis conditionis, servis & id genus exceptis, hominibus proprium, & non temere quidem opinatur. *Tabulis* insuper X. & XI. apud laudatum *Bonarotium* fibulae quaedam gemmatae ante pectus Apostolorum Petri, & Pauli occurrunt, de quibus etiam mox opportunius agemus. Et quidem antiqui Christiani vestium simplicitatem, vilitatem, & illuviem ipsam sectabantur. Hinc apud Auctorem *Philopatridis* Christianus est τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, *pallium habens, admodum lacerum*. Hinc illud apud *Hieronymum* supra commemoratum. *Si tunica non canduerit*. Hinc pallium pulli coloris, quod humilitatem praefert, & pauperiem. Nam color hic vulgi pauperioris, & despectioris, erat; quare vulgus a *Plinio*, *pullatum hominum genus*, & a *Quinctiliano*, *pullatus circulus*, ac *pullata turba*, voca-

vocatur. Quo forte respexit *Calpurnius*, quum dixit:

Venimus ad sedes ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras.

Et alibi eidem *pulla paupertas* dicitur:

. . . . *sed mihi sordes,*
Pullaque paupertas, & adunco fibula morsu,
Obstiterunt.

Quare *Hieronymus De vitando subspecto contubernio: Vestis ipsa vilis, & pulla.* Quam quidem sordium, illuvieique, rationem Monachi, vetustae simplicitatis tenaciores, iugiter habuerunt, easque adfectarunt quodammodo; & quam semel tunicam induissent, numquam exsuebant, priusquam penitus tota usu detrita, & scissa esset, ac de altera habenda cogitandum foret. *Hieronymus Vita Hilarionis. Saccum, quo semel fuerat indutus, numquam lavans, & superfluum esse dicens munditias in cilicio quaerere: nec alteram tunicam mutavit, nisi prior penitus scissa esset. Rutilius* autem *Numatianus* de solitario Christiano agens in *Itinerario:*

Infelix putat illuvie coelestia pasci;
Seque premit saevis saevior ipse Deis.

Hinc laudatus *Hieronymus* Rustico Monacho ita praescribit: *Sordidae vestes, candidae mentis indicia sint: vilis tunica, contemtum saeculi probet.* Et Epistola ad Salvinam: *Aliis nihil prodest vile palliolum, furva tunica, corporis illuvies, &c.* Nil mirum igitur, si gemmarum lapillorumque, auri argentique, usum maxime improbent in feminis Christianis *Tertullianus De habitu muliebri, & De cultu feminarum,* & *Clemens lib. II. Paedag. cap. XII.* quod eo magis illi maribus fecissent, si illa gestare ausi essent. In *Actis* nihilominus *SS. Perpetuae & Felicitatis* legitur Dia-

conus tunicam albam indutus *multiplices* habuisse *calliculas*; qui ornatus quidam vestium erant ob pulcritudinem ita adpellati, & interdum ob rotunditatem τροχάδες dicti, observante *P. Lambecio Tom. IV. Biblioth. Caesar. in Append.* Has autem *multiformes calliculas ex auro argentoque factas fuisse* aliquando ex laudatis *Actis* elucet. *Ph. Bonarotius Ad Vitra antiqua* in figura II. Tab. V. & figura II. Tab. VI. huiusmodi calliculas se deprehendisse arbitratus est; censuitque eas non semper pretiosas esse potuisse, & ex panno etiam purpuram colore referente vestibus adsui; & figuras quasdam apud *Arringhium* adlegat. Sed quamquam simplicitatem vestium, & frugalitatem amarent vetusti illi Christiani, non tamen credendum omnibus sordes, & lurida vestimenta, adeo haesisse, ut & munditiem quamdam innocentem minime praeseferrent. *Haec utique*, inquit *Tertullianus De cultu Feminarum*, *non ad crudam in totum & ferinam habitudinem insinuandam vobis suggeruntur, nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo, & cardine, & iustitia corporis excolendi. Non supergrediendum ultra quam quod simplices & sufficientes munditiae concupiscunt, ultra quam Domino placere.* Egregie *Hieronymus* ad Eustochium De Virginitate servanda: *Nec adfectatae sordes, nec exquisitae mundiciae, conveniunt Christiano.* Tunica & pallium, vestimenta longa erant; & *Clemens* quidem Alexandrinus vestes talares esse vult. Τὸν γοῦν μηκέτι διηνθισμένον ποικιλίᾳ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων, ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄχρι ποδῶν ἐσχάτων καθαρὸν εἶναι ἐθέλει. *Eum ergo qui varietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult, &c.* Attamen non adeo longas vestes Christia-

ſtianorum fuiſſe crediderim, ut ad pedes uſque defluentes, illos tegerent; ut elucet ex antiquis Chriſtianorum ſimulacris, quae *Aringhus* & *Boſius*, in *Roma ſubterranea*, & *Bonarotius* in *Vitris antiquis*, exhibent; & ex communi uſu veſtiendi etiam apud Ethnicos, quem tibi obſeret *Oct. Ferrarius* in ſuis *De re veſtiaria* eruditis lucubrationibus. Sed nec ipſe *Clemens* longas adeo veſtes probare videtur; *Libro* enim II. laudati Operis *Cap.* X. ita ſcribit: Τὸ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας, ἐπ' ἄκρους κατιὰς τοὺς πόδας, κομιδῇ ἀλαζωνικὸν, ἐμποδὼν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ περιπατεῖν γινόμενον, καλλύντρου δίκην, ἐπισυρομένης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιπολαίους τῆς γῆς ἀχυρμίας, &c. *Trahere autem veſtes ad ſummos uſque pedes demiſſas, valde eſt adrogans & ſuperbum, quod ambulandi actionem impedit, quum veſtis inſtar verriculi, quae in ſoli ſunt ſuperficie, ſordes ſecum attrahat, &c.* Sed nec nimis breves e contra commendat, nam, ut ipſe ait, τῆς χρήσεως τὴν ἀμετρίαν εὐλαβητέον, *vitanda eſt uſus immoderatio.* οὐδεγὰρ ὑπὲρ γόνυ καθάπερ τὰς Λακαίνας φασὶ παρθένους, ἐσολίσθαι καλόν. *Neque enim ſicut Lacaenas virgines ſupra genu veſtiri honeſtum eſt.* Ergo veſtes Chriſtianorum iuxta *Clementem* infra medium crus, & prope talos, deſcenderint, quales hodienum Armeni ferunt; quales in feminis agri Roetici, quum illac tranſirem, adſpexi. Sed tractu temporis apud Romanos longae, & uſque ad imos pedes fluentes, tunicae in uſu fuere, & tunc zonarum quoque uſus, & cingulorum, invaluit; nam tunicae paulo breviores minime cingebantur, ut ex *Tertulliano Libro De Pallio* intelligitur; adeoque *tunicae rectae*, & *diſcinctae*, Graecis ςάδιοι, ὀρθοςάδιοι, ςατοὶ χιτῶνες, adpellabantur, ut eruditiſſimus *Bonarotius* noſter obſervat. Apud Ebraeos tamen talares tunicas fuiſſe oportet; nam Chriſtus Apoſtolo-

rum pedes lavaturus, pallio deposito, praecinxit se, apud *Ioannem cap. XIII. vers.* 4. Petrus quoque in *Actis* praecingi iubetur; & tunica seu ἐπενδύτῃ succingitur apud laudatum *Ioannem cap. XXI.*

At non hae tantum Apostolorum vestes fuisse videntur. Penula Paulus induebatur, de qua *Tertullianus De Corona militis: Habebit*, inquit, *etiam penulam Paulus*. Et quidem *Paulus* ipse id testatur *II. ad Timoth. cap. IV. v.* 13. Τὸν φαιλόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε. *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens adfer tecum.* Nec mirandum quod Paulus Iudaeus, peregrina, idest, Romana, veste usus sit; nam ad eum locum *Hilarius* Diaconus observat id evenisse, *quia erat ex Tarso, quos constat in societatem Romanorum receptos, ut de cetero adpellarentur cives Romani; idcirco necesse est & curiam habere, in quam more Romanorum penulati conveniunt*. Et laudatus *Tertullianus* libro *De Oratione* Christianos penula pariter indutos nobis commemorat. Sed alii φαιλόνην non *Penulam*, sed saccum, interpretantur, in quo ille membranas & volumina haberet. Vide *Tillemontium Art. XLVII.* Ceterum in Vita S. Hugonis Abbatis Cluniacensis planeta Petri Apostoli memoratur, quam ille Antiochia Lutetiam Parisiorum attulerit, & in D. Genovefae collocaverit. Penula autem planeta fuisse videtur, & hac veste antiquos passim Christianos usos *Tertullianus Ad Martyras* innuere videtur, ubi scribit: *Deus scilicet non audiat penulatos, qui tres sanctos in fornace Babylonii regis orantes cum sarabaris, & tiaris, suis exaudivit*. Et certe credibile est etiam ἀσκήτας quosdam fuisse, qui rudioribus asperioribusque indumentis amicirentur. Ecce Ioannes Baptista, deserti & nemorum cultor, veste pilis camelorum contexta tegebatur, cinge-

gebatur autem zona pellicea, auctoribus *Matthaeo cap. III. v.* 4. & *Marco cap. I. v.* 6. Igitur Ioannis vestitus, potius cilicium erat, factum ἀπὸ τριχῶν καμήλου, quam ipsa cameli pellis, ut quidam censent, quod recte animadvertit & illustrat *B. Lamius* in *Harmon. Evang.* Ceterum in antiqui nummi Christiani, quem *Victorius* illustrat, aversa parte Ioannes Baptista pelle cameli tectus adspicitur; quemadmodum in antiqua gemma apud eumdem. *Chrysostomus* ad *Cap. III. Matthaei* huiusmodi habitum, utpote iis, qui quotidie in urbibus atque agris oberrabant, maxime adcommodatum, Petro quoque ac Paulo Apostolis tribuit. Et quidem Apostolos, saltem dum iter agerent, zonis accinctos fuisse, constat ex *Matth. X.* 9. *Marco VI.* 8. Zona autem Pauli memoratur *Actor. cap. XXI.* 11. Eodem referri possunt illa loca, quae *lumbos nostros praecinctos esse* iubent, *Lucae XII.* 35. & *ad Ephes. VI.* 14. Si autem Apocalypseos *cap.* 1. 13. Christus adparet περιεζωσμένος ζώνην χρυσῆν, *praecinctus zona aurea*. & *Cap. XV.* 6. Angeli prodeunt περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς, *praecincti circa pectora zonis aureis*; & id mysteria altissima continet, & zonarum usum confirmat. *Ph. Bonarotius* subspicatur quasdam tunicas apud Iudaeos, ut diximus, praelongas fuisse, & non uno loco eas zona praecingi solitas, ita ut uno cingulo circa pectus & mammas adstringerentur; altero vero, circa lumbos, quando vel iter facere, vel aliquo ministerio exerceri, opus erat, quo expeditior quis esset ad operandum. Sanctum Polycarpum cingulo usum fuisse eius martyrii acta testantur. *Matthaei cap. X.* 10. pera memoratur, sed ibi sacculum viatorium significat. Ceterum Aegyptii Monachi melotas & pelles caprinas, quibus etiam induebantur, sicut &

cucullo, peras adpellabant, ut apud *Caſſianum De habitu Monachorum Cap. XI.* videre eſt. *Hieronymus* in *Vita Hilarionis pelliceum ependyten* vocat. Sed ependyte Petrum etiam Apoſtolum uſum fuiſſe docet *Ioannes cap. XXI. 7.* ubi de Petro: τ̃ ἐπενδύτην διεζώσατο. *Vulgatus & Eraſmus, Tunica ſuccinxit ſe. Ideſt*, inquit *Eraſmus*, *pallio, ſive penula, aut toga. Nam tunica veſtis eſt interior, ependytes dicta, quod ſuperne induatur. Et veriſimile eſt piſcatoribus tunicam fuiſſe ſummam veſtem. Fullerus* etiam *Miſcellaneorum Lib. II. cap. XI.* vult hac voce intelligi *veſtem ſuperiorem. Boiſius* interpretatur *velamentum earum partium, quae honeſte conſpici non poſſunt. Ludovico* ἀποθέῳ ἐπενδύτης nec ſuprema nec infima veſtis, fuiſſe videtur, ſed inter induſium & ſtolam media. *Gloſsae Graeco-Latinae* habent: ἐπενδύτης, *inſtata, ſuperaria.* Et *Latino-Graecae: Superaria*, ἐπενδύτης. *Superaria*, quae ſupra induſium, ſupra primam veſtem, induitur. Eratque ex levi ſemper, tenuique, materia, goſſypina plerumque & interdum linea. Vnde etiam *Theophylactus* in *cap. XXI. Ioannis* dicit; ἐπενδύτην fuiſſe λινοῦν τι ὀθόνιον, *linteum quoddam.*

Iam de femineis veſtibus aliquid dicendum eſt. Femineam veſtem a virili aliquatenus diverſam fuiſſe non dubitandum; & earum tunica, ſtola; pallium, palla, dicebatur ut plurimum, quas veſtes antiquae feminae induebantur, ut apud *Octav. Ferrarium Analectis De re veſtiaria*, & *Baiſium* eiusdem tituli opere, videre eſt. At ſimplicitas veſtium & vilitas, eadem in illis debuit eſſe, atque in viris, ut ex *Tertulliano De Habitu muliebri*, & *De Cultu feminarum*, intelligimus. Praeclariter *Clemens* Alexandrinus *Lib. II. Paedagogi cap. X.* Φημὶ τοίνυν οὐκ

ἄλλα

ἄλλου τινὸς ἕνεκα δεηθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄνθρωπον, ἢ σκέπης σώματος, πρὸς ἀπαλέξησιν κρυμῶντε ὑπερβολῆς καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως, μή τι ἡμᾶς παραλυπῴη τοῦ περιέχοντος ἡ ἀμετρία. εἰ δὴ οὗτός ἐςι τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπός, ὅρα μὴ οὐκ ἄλλη μὲν ἀνδράσιν, ἄλλη δὲ ἐσθὴς ἀπονεμητέα γυναιξίν. κοινὸν γὰρ ἀμφοῖν τὸ σκέπεσθαι, κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἐσθίειν, καὶ πίνειν. Κοινῆς οὖν οὔσης τῆς χρείας, τὴν ὁμοίαν κατασκευὴν δοκιμάζομεν. ὡς γὰρ τὸ δεῖσθαι τῶν σκεπόντων κοινὸν ἑκατέροις. οὕτως καὶ σκέποντα παραπλήσια εἶναι χρή. *Dico ergo hominem non alia de causa opus habere vestimentis, quam ut tegatur corpus, ad maxima frigora & vehementes aestus propulsandos, ne nos laedat ambientis aeris immoderatio. Quod si hic est vestis scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero feminis, vestis tribuenda sit: tegi enim utrisque commune est, quemadmodum comedere, & bibere. Quum usus itaque sit communis, constructionem similem comprobamus. Quemadmodum enim utrisque commune est ut egeant iis, quae tegunt, ita a quibus tegendi sunt esse oportet similia.* Deinde ad summum vestibus paulo mollioribus indui feminis concedit, at iis usque simplicissimis. Ipse quidem, de muliebris habitus cum virili similitudine, quae heic *Clemens* disserit, de simili vestium simplicitate intellexi: sed si vera persequi lubet, non ea erat inter muliebrem & virilem vestem diversitas, ut illae tunica & pallio indutae fuisse dici non possent, quod ex antiquis imaginibus apud *Aringhium*, & *Bonarotium* comprehendere datur. Immo & breviores tunicae, & clavatae, & discinctae, iis fuisse videntur. Non tamen heic quaesierim an Mariae Deiparae tunica cingeretur, quod quidem verosimile; nec eius zonam alicubi, ut perhibent, adservatam morabor: quum alicuius gentis credulitatem nec nocere mihi, nec iuvare, posse deprehendam. Vnum heic de Sanctimonialibus

observandum supereſt, ſcilicet eas antiquitus virile pallium uſurpaſſe, quod *Canon XIII.* Synhodi Gangrenſis prohibuerat. Et neſcio an huc partim ſpectent illa *Hieronymi* ad Euſtochium, quae cuncta exſcribere lubet, quod rem veſtiariam religioſarum mulierum illuſtrent, atque ita habent: *Sunt quippe nonnullae exterminantes facies ſuas, ut adpareant hominibus ieiunantes: quae ſtatim ut aliquem viderint ingemiſcunt, demittunt ſupercilium: & operta facie vix unum oculum liberant ad videndum. Veſtis pulla, cingulum ſacceum, & ſordidis manibus, pedibuſque, venter ſolus, quia videri non poteſt, aeſtuat cibo . . . . . Aliae virili habitu, veſte mutata, erubeſcunt eſſe quod natae ſunt, crinem amputant, & impudenter erigunt facies eunuchinas: ſunt quae ciliciis veſtiuntur, & cucullis fabrefactis: ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.*

Actorum cap. XIX. Pauli ſudaria, & ſimicinthia memorantur, ad quem locum ita commentatur *Theophylactus*: Σουδάρια καὶ σιμικίνθια, λινεδῆ εἰσιν ἀμφότερα, πλὴν τὰ μὲν σȣδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια φορῆσαι. οἷοί εἰσιν οἱ φορȣ̃ντες, ὑπατικὰς ϛόλας πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τȣ̃ προσώπȣ. *Sudaria & ſimicinthia linea ſunt utraque, ſed ſudaria quidem capiti imponuntur, ſemicinthia vero in manibus tenent, qui non poſſunt oraria geſtare; quales ſunt qui ferunt conſulares veſtes, ut abſtergant humores faciei.* Eadem fere habet *Oecumenius*. Et quidem σιμικίνθιον eſſe τὸ ἐν χερσὶ κατεχόμενον confirmat etiam *Baſilius* Seleucienſis *Homil.* εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς θεοτόκȣ, quando σιμικίνθιον, de quo in Actis, vocat ἐγχείριον, *quod manu geſtatur*. Sed *Ludovicus* ἀπόθεος Heſychii auctoritate fretus, qui σιμικίνθια

ait

ait esse quoque *ζωνάρια cingula*, simicinthia cingula intelligit, quibus Paulus praecingeretur, ut expeditius incederet: & simicinthiis etiam praecingi ostendit *Ferrarius Analect. De re Vestiar. cap. XV. Ioannis* autem *cap. XIII. vers.* 4. *&* 5. Christus linteo quodam se praecinxisse legitur. Quando autem orariorum mentio incidit, sciendum est orarium probabiliter nihil aliud esse, quam fasciam quamdam, laudato *Ferrario cap. XXIII.* memorati operis demonstrante, & *Suicero* in *'Ορἀριον*; & vestes vulgares erant, omnibusque communes, de quibus multa egregie disputavit *Casaubonus* ad illa Vopisci: *Ipsumque primum donasse oraria populo Romano, quibus uteretur populus ad favorem;* fuisse scilicet veteribus, ut hodie quoque, linteamina quaedam parva ad munditiem corporis, usus magni, & multiplicis, sudaria, simicinthia, oraria, & quorum unus meminit *Arnobius*, muccinia. Orariis igitur antiqui etiam Christiani utebantur, ut elucet ex *Prudentio*, qui Hymno Hemitherii & Chelidonii, qui milites stipendia meruerant, ait eos quum mortem violentam subituri essent, munera Deo quemlibet obtulisse, unum, annulum aureum; alterum, candidum orarium: quae quidem sublime lata caelo recepta fuerunt.

Illa laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras evolarunt munera,
Quae viam patere coeli praemicando ostenderent.
Illius fidem figurans, nube fertur annulus,
Hic sui dat pignus oris (ut ferunt) orarium:
Quae superno rapta flatu lucis intrant intimum.
Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit:
Subvehuntur usque in astra, nec videntur amplius.

Item ex *Ambrosii Oratione De obitu Satyri fratris: Di-*

vi-

vinum illud fidelium sacramentum ligari fecit in orario, & orarium involvit collo, atque ita se deiecit in mare. Ex *Augustino lib. XXII. de Civit. Dei cap. VIII. Tunc sicut potuit oculum lapsum atque pendentem, loco suo revocatum, ligavit orario.* Tandem orarium vestis sacerdotalis & Ecclesiastica factum est, & ita adpellarunt *pannum oblongum*, brachio sacerdotis imponi solitum, quod Graeci etiam λῶρον adpellant. Orarium etiam vocata est fascia illa, quae collo sacerdotis imponitur, & ἐπιτραχήλιον a Graecis, *stola* a nostris, nuncupatur; quamquam *Codinus Lib. De Officiis* ἐπιτραχήλιον ab *orario* separat. Consulendus de his inter alios *Suicerus* in Ὀράριον. λῶρον. ἐπιτραχήλιον. & *Ferrarius* supra laudatus. Hic autem ἐπιτραχήλια gestandi mos ex ipso Apostolorum instituto aut tempore defluxisse videatur. Nam Iudaei, quum orarent, ἐπώμιδος speciem quamdam, ab ephod sacerdotis summi diversam, humeris circumiecisse, ex *II. Regum Cap. VI. v.* 14. facile credantur: quare non mirum si Iudaei, qui Christianos ritus amplexi fuerant, hunc morem retinuerunt, primis illis Ecclesiae temporibus, & Apostoli ipsi usurpaverunt. Et quidem imagines Apostolorum Petri, & Pauli, huiusmodi velaminibus contectae circa humeros, occurrunt apud *Bonarotium Tab. X. XI. XII.* quae quidem fasciae fibula, ut videtur, gemmis ornata ante pectus adstringuntur. Consulatur etiam *Tab. XVIII. Fig. III.*

Sed ex elegantibus *Prudentii* versiculis Christianos annulos gestare consuevisse, & quidem aureos, etiam ediscimus. Ipse quidem Castri Franci, Etruriae in valle Arni inferiori oppido, Severi martyris λείψανα contemplatus, aureo annulo eius digitum insigniri conspexi. Et quidem aurei annuli meminit etiam

Iaco-

Iacobus cap. II. 2. *Etenim si introierit*, inquit, *in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu.* *Pseudo-Craton* vero scribit Bartholomaeum Apostolum annulis ac gemmis ornatum processisse; cuius rei fides penes Auctorem esto. Annulum Mariae Deiparae nuptialem Perusii exstare perhibent; sed mihi de eo liquido nihil constat; & forte eiusdem generis est cum D. Zenobii Florentini Episcopi annulo, qui Florentiae a quibusdam ostenditur. Quales autem annulos, & quomodo, quibusque figuris insignitos, veteres Christiani aut ferrent, aut ferre deberent, docet *Clemens lib.* II. *Paedagogi cap.* XI. Ἀλλὰ καὶ τὸν δακτύλιον οὐκ ἐπ' ἄρθρῳ φορητέον τοῖς ἀνδράσι, γυναικεῖον γὰρ τοῦτο· εἰς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον καὶ τοῦτο εἰς τοὔσχατον καθιέναι. ἔσται γὰρ οὕτως ἐνεργὴς ἡ χείρ, ἐν οἷς αὐτῆς δεόμεθα. Καὶ οὐ ῥᾷστα ὁ σημαντὴς ἀποπεσεῖται, τῇ μείζονι τοῦ ἄρθρου συνδέσει φυλαττόμενος· αἱ δὲ σφραγῖδες, ἡμῖν ἔστων πελειάς, ἢ ἰχθῦς, ἢ ναῦς οὐρανοδρομοῦσα· ἢ λύρα μουσική, ᾗ κέχρηται Πολυκράτης· ἢ ἄγκυρα ναυτική, ἣν Σέλευκος ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ. Κἂν ἁλιεύων τις ᾖ Ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνασπωμένων παιδίων. οὐ γὰρ εἰδώλων πρόσωπα ἐναποτυποτέον· οἷς καὶ τὸ προσέχειν ἀπείρηται· οὐδὲ μὴν ξίφος, ἢ τόξον, τοῖς εἰρήνην διώκουσιν· ἢ κύπελλα, τοῖς σοφρωνοῦσιν· πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστων, γεγυμνωμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους, ἢ τὰς ἑταίρας κτλ. *Sed neque est a Viris annulus in articulo ferendus, hoc enim est muliebre: sed in parvo digito, atque adeo in extrema eius parte est collocandus: ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis, in quibus ea egemus, neque facile excidet sigillum, quod maiore articuli ligamento custoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis, quae celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel ancora nautica,*

tica, quam insculpebat Seleucus; & siquis sit qui piscetur, meminerit Apostoli, & puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim Idolorum sunt imprimendae facies, quibus vel solum attendere prohibitum est: sed nec ensis vel arcus iis, qui pacem persequuntur: nec pocula iis, qui sunt moderati & temperantes. Multi autem libidinosi nudatos habent eos, quos amant, vel amicas, &c. Et quidem Eques *Victorius* in suo commentario, quo veterem Christianorum numum illustrat, gemmam annularem profert, in qua ancora & duo pisces, hinc & hinc, sculpti sunt; in superna autem parte IHCOTC, in inferna XPEICTOC, scriptum est. Idem tres quoque Christianorum aereos annulos profert, in quibus Christi monogramma conspicitur, & in uno A & Ω, ad monogrammatis latera. Achatem quoque varium antiquum exhibet, in quo crux, & YESV, & YA VA, ad quatuor Crucis cornua divisim insculpta sunt, quem annularem fuisse non videtur dubitandum. Item gemmam in cuius antica facie Χω, in postica vero columba cernitur; & aliam gemmam in cuius aversa parte ancora adspicitur. Non ἀπροσδιόνυσον videatur adnotare Christianos quidem illos vetustos, sed haereticos, Basilidis sectatores, aliosque Gnosticos, quaedam nominum, & figurarum, portenta in suis annulis incidere aut exsculpere solitos fuisse, qualia videre est in antiquis gemmis, quas Abraxas vulgo adpellant, & de quibus *Fr. Chiffletius* commentarium pereruditum conscripsit. Dignus etiam qui videatur *Io. Kirchmannus De Annulis cap. XIII.* Baculum ne ferrent Christus Apostolis praecepit, ut *Matthaeus cap. X.* 10. & *Lucas cap. IX.* 3. memoriae prodiderunt. *Marcus* tamen *cap. VI.* 8. virgae usum eis concessisse scribit: quae divinorum Scriptorum

di-

discordia quomodo concilietur, vide apud *B. Lamium* in *Harmon. Evangel.*

Calceamenta quod attinet, Christum soleis, sandaliisque, usum ex eo constat, quod in Evangelio Iohannes Baptista se indignum, qui corrigiam Christi calceamentorum solveret, professus est, ut apud *Matthaeum cap. III. Marcum cap. I. & Lucam cap. III.* legere est. Ebraeorum calcei plantarum calces tantum infime tegebant; cetera prope nuda & teretibus habenis iuncta erant; quales Romanorum soleae & gallicae, dictae a Graecis κρηπίδες. Non tamen perpetuo sandalia illa Christus usurpasse videtur, quare *Hieronymus Epistola XXII.* scribit: *Milites vestimentis Iesu sorte divisis, caligas non habuere quas tollerent. Non enim habere dominus potuisset, quod servos suos habere prohibuerat.* Domi autem saltem saepe non habuit, unde apud *Lucam cap. VII.* 35. *Mulier stans retro secus pedes eius, lacrymis coepit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & unguento ungebat.* Et *Ioannis cap. XIII. v.* 4. 5. Christus post coenam Apostolorum pedes lavat; qui certe non alio habitu ac illi erat. Non enim videntur antiqui, saltem in calidis regionibus, domi calceati manere consuevisse, ut *Calmetius* quoque *Dissert. De re vestiar. Ebraeorum* non difficulter concedit. Quare Angelus Petro in custodia vincto ait: ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, quod vulgatus Interpres vertit: *Calcea te caligas tuas*, & quod servat etiam *Pseudo-Abdias lib.* 1., quum tamen vertendum sit, *crepidas*, sive *soleas*, ut patet, & ostendunt *Salmasius Adversus Cercoetium*, & *Nigronus De Caliga.* Et hinc elucet Apostolos sandaliis esse usos; & sandaliorum Apostolorum frequens mentio apud *Pseudo-Abdiam*. Et quidem *Marcus*

cap.

cap. VI. v. 9. scribit Christum sandaliorum tegmen Apostolis concessisse. Sed quid *Matthaeo* faciemus, qui *cap. X. v.* 10. ait Christum praecepisse Apostolis ne calceamenta secum tollerent? Ad quem locum *Ioannes Chrysostomus* habet; *Apostoli cum una tunica, & discalceati circumibant totum mundum, &c.* Sunt qui inter ὑποδήματα, quae apud Matthaeum a Christo prohibentur, & σανδάλια, quae apud Marcum permittuntur, distinguant, & censeant illa, quae totum pedem tegunt, inhiberi; haec, quia plantam pedum dumtaxat subtegebant, concedi. Et quidem sandaliorum, quibus Apostoli utebantur, mentio frequens, ut diximus, apud *Abdiam*; & in eburneo Diptycho Musei Riccardiani Petrus & Andreas sandaliis instructi conspiciuntur; & hoc sensu Dominicum praeceptum accipiebant Aegyptii Monachi, qui calceos recusabant, sandalia vero induebant, ut apud *Cassianum De Habitu Monachorum lib. I. cap. X.* videre est. Quidquid autem sit, in antiqua aerea lucerna Gazae Mediceae, quam alibi laudavimus, Ecclesiam sub navis symbolo referente, Petrus, qui gubernaclum regit, habet pedes calceis undique vestitos, quod quidem in Anaglyphorum imaginibus quas *Aringhus* exhibet, nusquam cernere est; licet in iisdem nudis omnino pedibus Christus & Apostoli non frequenter occurrant, sed omnes fere semper subligaculis & sandaliis instructi, quemadmodum & apud *Lambecium lib. II. Comment. cap. VII.* Polycarpus autem Ioannis Apostoli discipulus calceatus exstitisse traditur in insigni Smyrnensis Ecclesiae Epistola, in qua eius martyrium describitur apud *Eusebium*. In hac discordi consuetudine, & non una Evangelicorum verborum intelligentia, nil mirum, si Christiani antiquissimi nu-

dis pedibus ingrederentur. Hinc Christianus apud crebro advocatum *Philopatridis* Scriptorem est ἀνυπόδετος. *Tertullianus* autem *Libro De Pallio*, *Calceos*, inquit, *nihil dicimus proprium togae tormentum, immundissimam pedum tutelam, verum & falsam. Quem enim non expediat in algore & ardore rigere nudipedem, quam in calceo unguipedem*. Et mox: *Si quis calceatus inducitur, mundissimum opus est* (scilicet cum pallio) *aut pedes nudi magis, certe virile magis, quam in calceis*. Sic *Libro De corona militis*, militem commendat calceos exsuentem, quia Christianus; & terrae nudis pedibus insistentem. *Idem gravissimas penulas posuit relevari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absolvit terrae sanctae insistere incipiens*. Sed perspicue distincteque exponit *Clemens* Alexandrinus *Lib. II. Paedag. cap. XI.* quomodo pedibus ingredi Christiani consuescerent, seu mares, seu feminae. Ἡ γὰρ χρῆσις, inquit, τῶν ὑποδημάτων, ἡ μὲν αὐτῶν εἰς σκέπην ποδῶν· ἡ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προπταισμάτων, καὶ τῶν ὀρειβατικῶν τραχυτήτων τὸ πέλμα ποδῶν σώζουσαν. Γυναιξὶ μὲν οὖν τὸ λευκὸν ὑπόδημα συγχωρητέον· πλὴν μὴ ὁδεύοιεν· τότε δὲ τῷ ἀλείπτῳ χρηστέον· ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττυμάτων αἱ ὁδεύουσαι· πλὴν τὰ πολλὰ ὑποδήμασι χρηστέον αὐταῖς· οὐ γὰρ ἁρμόζει γυμνὸν ἐπιδείκνυσθαι τὸν πόδα· ἄλλως τε καὶ εὐέσθητον εἰς βλάβην ἡ γυνή. Ἀνδρὶ δὲ εὖ μάλα ἁρμόδιον ἀνυποδησία πλὴν εἰ μὴ στρατεύοιτο. Καὶ γάρ πως ἐγγὺς τὸ ὑποδέδεσθαι τῷ δεδέσθαι. ἀσκητικώτατόν γε τοι, γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσὶν, καὶ πρὸς ὑγείαν καὶ εὐκολίαν εὔθετον, ἔνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύοι. εἰ δὲ μὴ ὁδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέροιμεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαύταις ἢ φαικασίοις χρηστέον. *Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes: alius autem ad propulsandas offensiones, & a montanis asperitatibus plantam pedis conservans. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant: tunc autem eis unctis utendum*

dum est. Clavis autem perforatis opus habent soleis, quae viam conficiunt: quamvis illis ut plurimum calceis utendum est. Neque enim feminam decet pedem ostendere: & alioqui mulieri tener est sensus, ut facile laedatur. Viro autem pulcre convenit nullos habere calceos, praeterquam si militet. Ὑποδέδεσθαι *enim, non parvam habet adfinitatem cum* δεδέσθαι, *quod est, esse ligatum. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, & ad sanitatem, & ad expeditam facilitatem, ubi non prohibeat necessitas. Quod si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est.* Illud autem quod a viduis spectatis Apostolus exigit, ut scilicet sanctorum pedes laverint, tam ad eos qui nudis pedibus ingrederentur, quam ad eos qui sandaliis & soleis uterentur, referri potest. Ceterum *Hieronymus* ad Eustochium, *nudos patientia frigoris pedes* in Monachis quibusdam non probat, & adfectatae eos abiectionis insimulat. Feminas autem nudis pedibus incedere vetitum idem *Clemens lib. II. cap. X.* quoque ait, quemadmodum velari praeceptum. Καὶ οὐδὲ ὅτι τε παραγυμνοῦν τὸ σφυρὸν κεκώλυται μόνον, ἐγκεκαλύφθαι δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐπισκιάσθαι προστέτακται. *Nec vero solum calcaneum est proibitum ut nudent iis, verum etiam caput ut tegant atque obnubant, illis est impositum.* Et quidem in antiquis anaglyphis ab *Aringhio* productis feminae pedibus calceatis fere semper occurrunt. Ceterum id multum differt ab Ethnicarum feminarum moribus & instituto; siquidem hae, quum soleis tantum & crepidis uterentur, pedis ac cruris partem nudam ostendebant, ut recte docet *Oct. Ferrarius Analect. De re Vestiar.* vetustorum simulacrorum imaginibus in medium adductis. Harum solearum figuram habes etiam

in

in antiquo marmore ſepulcrali, quod in Muſeo Mediceo adſervatur, & quod V. Cl. *I. Gruterus*, & *B. Monsfalconius*, & *Ant. Fr. Gorius* edendum curaverunt. Sed ut exemplum Chriſtianorum, qui nudis tantum pedibus incedebant, opportune proferam; ita conſueviſſe Origenem Adamantium presbyterum tradit *Euſebius Lib. VI. Hiſtor. Eccleſ. cap. III.* quod ex Evangelii verbis calceorum uſum a Chriſto interdictum opinaretur.

Duo interim a nobis obſervanda ſunt, quae rem noſtram veſtiariam illuſtrabunt: Vnum, etſi tam multa de Chriſtianorum veſtibus peculiariter diſſeruerimus, tamen exploratae fidei eſſe, Chriſtianos veſtes cum Ethnicis, iuxta regionis & patriae ſuae mores, generaliter loquendo, habuiſſe communes; nec enim verum eſſe videtur, ut *Cl. Salmaſius* advertit, ſtatim ac quis Chriſtianus effectus eſſet, habitum veſtemque mutaviſſe, aut id ſemper perpetuumque ſervatum. Inſuper pro loco, pro aetate, pro dignitate, conditione, & officio, varios fuiſſe Chriſtianorum amictus perſpicue docet *Clemens Alexandrinus lib. III. Paedag. cap. XI.* & iis adplicanda ſunt, quae de habitu Monachorum *Caſſianus lib. I. cap. XI.* habet. *Haec dicta ſunt, nequid praetermiſiſſe de Aegyptiorum habitu videamur. Ceterum a nobis tenenda ſunt illa tantummodo, quae vel locorum ſitus, vel uſus provinciae, admittit. Nam neque caligis nos, neque colobiis, ſeu una tunica, eſſe contentos hiemis permittit aſperitas.* Hinc apud *Aringhium* Abdon & Sennen Martyres Perſae, more Perſarum induti, non aliarum gentium ritu, conſpiciuntur. Magi item, qui Ieſum adoratum ex Oriente venerunt, apud eumdem *Aringhium*, braccis, ſeu ſarabaris, ut cum *Tertulliano De Oratione* loquar, & bre-

vibus palliis, pileoque acuto & inflexo, vestiti occurrunt, non secus ac Martyres laudati; de quorum habitu & vestibus multa disserunt, *Aringhius* laudatus, aut *Severanus*, & *Bonarotius*. Alterum est, etsi Christianos primi saeculi multam in vestibus simplicitatem praese tulisse satis demonstravisse credamus, tamen inficiandum non esse, saeculo secundo iam, & tertio, luxum inter Christianos sensim irrepsisse, id quod ex *Tertulliani Libris De Habitu muliebri*, & *De Cultu feminarum*, & *De Virginibus velandis*, atque ex *Clementis* Paedagogi *lib. II.* & *III.* & *Cypriano De Lapsis* colligere proclive est, & perspicue intelligeretur ex figuris *Tab. XXI. XXII. XXIII. XXIV.* apud *Bonarotium Ad Vitra antiqua*, nisi aetate posteriores essent.

Iam tempestive inquirendum videatur, an ulla esset primis illis Ecclesiae temporibus inter Clericos, & laicos, vestium discretio, & adfirmat quidem *Cl. Salmasius* in suo ad *Tertullianum De Pallio* Commentario. *Pallium igitur*, inquit, *Tertulliano* Sacerdos habitus *adpellatur, quod eo habitu tunc sacerdotes uterentur Christiani, eumque praeferendum adserit, non solum omnibus vestibus, & ornamentis, quibus paganae* θρησκείας *antistites uterentur, sed etiam omnibus exuviis & peplis, quibus Deorum simulacra vestiri & ornari solebant. Ex hoc vel unico Tertulliani loco satis liquide liquere arbitror, illa aetate non passivum & communem omnium, qui Christianam fidem profiterentur, habitum fuisse pallium, sed solorum presbyterorum.* Locus *Tertulliani*, quem laudat *Salmasius*, est qui sequitur: *Enimvero quum hanc primum sapientiam vestit, quae vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuvias & peplos augusta vestis, superque omnes apices ac tutulos sacerdos habitus;*

bitus; quorum postremorum verborum lectionem strenue eruditeque contra *Gelenium* tuetur. Et Heraclas quidem presbyter pallium philosophicum gestavisse traditur ab *Eusebio Lib. VI. Hist. Eccles. cap. XX. Ceterum*, pergit ex intervallo *Salmasius*, *ne illa quidem ipsa tempestate perpetuum hoc fuit, aut pro regula observatum, ut omnes Clerici pallium sumerent, aut soli istum habitum usurparent. Multos quippe ex laicis propter ἄσκησιν, hac eadem veste philosophica & ascetica usos esse scimus, & ex presbyteris eos solos, qui asceticam profiterentur, hoc est, qui Apostolicae humilitati, & severiori Christi disciplinae, congruam & consentaneam sectam sectarentur. Nondum enim Ascetarum πολιτεία, qui Monachi postea dicti sunt, certis legibus ac regulis constituta, in notitiam venerat, &c.* Sed quantas mutationes decursus temporis invehit! Hoc pallium, quod prima Ecclesiae aetate sacerdotum erat, & clericorum, praecipue indumentum, sub Constantino principe ita exoleverat, quum Episcopi & Clerici communi cum aliis veste uterentur, ut indecens & incongruum Clericis vestimentum haberetur, id quod ex *Synhodi Gangrensis Epistola*, & *Socrate lib. II. Histor. Eccles. cap. XXXIII.* late *Salmasius* laudatus ostendit.

At haec pauca de hominis Christiani primitivi habitu & re vestiaria delibasse suffecerit, quum ex divortiis hisce in regiam viam & ad propositum revertendi tempus iam sit; quamquam & πάρεργον hoc intentioni meae conducere deprehenditur. Nam & heinc antiquorum Christianorum humilitas, simplicitas, paupertas, exsistere forte aliquatenus, atque eminere, videatur; id, quod ipse demonstrandum susceperam, quodque vere dici potest, esse veras divitias, veras delicias, de quibus soli Christiani par-

ticipant, quia boni & honesti, ut late exsequitur *Clemens* eruditissimus *Lib. III. Paedag. cap. VI. & VII.*

Nonnulli primitivorum Christianorum nobiles, & locupletes.

CAPVT V.

At, quum superius de primigeniorum Christianorum humilitate, & obscuro genere, disseruimus, non ita isthuc ipsum demonstrare conati sumus, ut neminem prorsus inter eos nobilem & illustrem & locupletem fuisse pertenderimus; sed id tantum de plerisque adfirmavimus, ipso *Paulo* Apostolo praeeunte, qui *Epist. I. ad Corinth. Cap. I.* ait, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δύνατοι, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μῶρα τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός. *Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quae stulta sunt mundi elegit Deus.* Ad quem locum *Ioannes Chrysostomus Homil. V.* ἵνα μὴ δόξῃ ἑαυτῷ περιπίπτειν, καὶ γὰρ τὸν ἀνθύπατον ἔπεισε, καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην, καὶ τὸν Ἀπολλὼν καὶ ἑτέρους δὲ εἴδομεν σοφοὺς τῷ κηρύγματι προσελθόντας, οὐκ εἶπεν ὅτι οὐδεὶς σοφὸς, ἀλλὰ οὐ πολλοὶ σοφοί. *Ne videretur sibi ipsi adversari, persuasit enim Proconsuli, & Areopagitae, & Apollo, & alios quoque vidimus accessisse ad praedicationem, non dixit, nullus sapiens, sed, non multi sapientes. Nicetas* Heracleensis ad eadem verba: καὶ πανταχοῦ τὸ πολλοὶ διὰ τοῦτο πρόσκειται· ὅτι ἦσάν τινες δύνατοι καὶ εὐγενεῖς πιστεύσαντες, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν πάροντα βίον,

κὴ τὴν ἔξωθεν παίδευσιν. *Et ubique propterea illud* multi *adponitur, quia erant quidam potentes & nobiles, qui crediderant, secundum id quod adparet, secundum praesentem vitam, & externam eruditionem.* Et quidem huiusmodi quosdam ex Corinthiis fuisse colligit ex laudata Pauli Epistola memoratus *Nicetas:* atque Aethiopem Eunuchum, potentem Candacis Reginae Gazophylacem, Philippus undis lustralibus tinxit, & Christianum effecit, *Luca Actorum cap. VIII.* auctore. Cornelius Italicae cohortis Centurio, Petro instruente, Christianis mysteriis initiatus est; ut apud laudatum *Lucam Act. cap. X.* legitur. Sed Christi sacra iam & doctrinam amplexi fuerant, viri duo nobiles, ut videtur, & locupletes, Nicodemus Iudaeorum princeps & doctor, & Iosephus ab Arimathia, ut *Ioannes cap. III.* & *XIX.* memoriae prodidit. Gamaliel quoque Christianam sapientiam inter Iudaeos profitebatur, & Pharisaeus erat, & legisperitus, populoque omni venerabilis. Quin multa quoque turba sacerdotum Iudaeorum postmodum Christianae religionis consultis inhaesit, ut in *Actis Apostolorum cap. V. & VI.* litteris a *Luca* mandatum est. Apollos quoque Alexandrinus, vir doctus & disertus, Iudaeus genere, Christianus effectus est, & novam persuasionem mirabiliter sua praedicatione propagavit, ut *Actorum cap. XVIII.* pariter traditur. Sed alium ne Alexandrinum Iudaeum, Philonem scilicet, commemorem, illustrem virum, atque philosophum, qui an umquam cum Petro Apostolo Romae colloquia habuerit, dubitant Critici recentiores quidam, licet *Eusebius Caesariensis*, & *Hieronymus*, & *Photius*, & *Suidas*, id adfirmate memoriae prodiderint? Nam certe ille numquam Christianus fuit, etsi quibusdam adcreditus, ut *Photio Cod. CV.* Et

haec de Iudaeis nobilioribus ac potentioribus, qui Christianos ritus suscepere, dicta sunto; quibus merito Aethiopem Eunuchum, & Cornelium Centurionem, utpote proselytos, adcensuimus, quod quidem apud *Tillemontium* & *Calmetium* videre est.

Sed & inter illos, qui ex Gentibus ad Christi ritus convertebantur, paucos quosdam nobiles ac potentes prima illa aetate fuisse, satis constat; & *Paulus* Apostolus *Epistol. ad Philippenses cap. IV. v.* 22. nonnullos, qui de familia Caesaris erant, Romae Evangelio credidisse, luculenter indicat illis verbis: Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιςα δὲ οἱ ἐκ τῆς καίσαρος οἰκίας. *Salutant vos omnes sancti; maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* At incertum est an hi inter primores essent, & muneris dignitate conspicui; quod forte non videatur, quum exempla exoleti, & concubinae Neronis, quae ex Chrysostomo superius attulimus, aliud persuadeant. Nisi forte verum est, quod *Car. Daubuzo* in erudita *Dissertatione De testimonio Iosephi de Christo*, opinatur, Epaphroditum videlicet, libertum Neroni carissimum, & qui adeo sub Nerone & Domitiano principibus potentia & auctoritate valuit, esse Epaphram illum, cuius *Paulus Epist. ad Colossenses cap. IV. vers.* 12. & *Epist. ad Philemonem vers.* 23. mentionem facit; quod etiam *Abr. Berkelius* sibi persuaserat. Sed nec Senecam, virum doctum, & illustrem, & ditissimum, praeceptoremque Neronis, Christianae sapientiae mysteriis initiatum fuisse crediderim, quamquam inter Ecclesiasticos scriptores locum ei tribuit *Hieronymus*, & quidam eo temeritatis devenerunt, ut LXX. Christi discipulis accensuerint. Nec refert, quod eius Epistolae ad Paulum, Paulique ad Senecam, olim circumferrentur, quum suppo-

posi-

poſititiae probabiliter fuerint, aeque ac adulterinae ſunt, quae ſub iis nominibus, in omnium, & imperitorum praecipue, manibus hodie verſantur; de quibus conſulendus *Io. Alber. Fabricius* in *Apocryphis N. T. C. Baronius* ad annum XLIV. Pudentem quemdam Senatorem Romanum a Petro Apoſtolo Chriſtianis dogmatis inſtructum fuiſſe cenſet; ſed licet per ea tempora Pudens quidam Chriſtianus Romae eſſet, ut ex *Epiſtola II. ad Timoth. cap. IV.* elucet, eum tamen ſenatoria dignitate fulſiſſe, nulla certa ſunt monumenta quae doceant, ut *Tillemontius* in *Petro Art. XXIX.* animadvertit. Sed licet haec ita ſe habeant, tamen exploratae fidei eſt, Sergium Paulum Cypri Proconſulem, a Paulo Apoſtolo perſuaſum, Chriſtianam ſapientiam eſſe profeſſum, *Luca Actor. cap. XIII.* narrante. Dionyſius quoque Areopagites, quin nobilis & eximius fuerit, non eſt dubitandum, quum nonniſi huiuſmodi in ſenatum illum adlegerentur, quod *Io. Meurſius* praecipue in ſuo *Areopago* demonſtrat, & obſervat in hoc *Dionyſio Tillemontius*. Quod ſi veteribus quibusdam, ut *Chryſoſtomo* & *Aſterio*, fides habenda eſt, Damaris eius uxor erat, & ea quoque eamdem religionem amplexa eſt, ut *Actor. cap. citato* traditur. Siquid vero de Thecla virgine credendum eſt, ut quidem videtur, nobili orta eſt proſapia, atque domo illuſtri ac locuplete fuit, ut ſcriptor *Methodius* memoriae tradidit; & Chriſtianos ritus a Paulo Apoſtolo edocta eſt, quod *Chryſoſtomus*, aliique, litteris mandaverunt. Fortaſſis autem & Pomponia Graecina Auli Plautii, qui ovans ſe de Britanniis retulerat, uxor, quum a *Tacito lib. XIII. Annalium*, ſuperſtitionis externae rea dicatur, Chriſtiana cenſenda videatur, primariae nobilitatis femina, de qua

consulendus *Tillemontius* in *Persequutione Neronis*, & in *Nerone Art. V.* Flavius vero Clemens Domitiani Imperatoris patruelis, ut *Suetonius* auctor est, cuius filii duo, quos ei Flavia Domitilla ex Domitiani sorore orta pepererat, Imperii successioni a Domitiano destinati fuerant, & Christianus erat, & hac de causa martyr occubuit, statim post consulatum, anno XCV. Cuius rei memoria non tantum apud *Dionem Cassium lib. LXVII.* exstat, verum etiam certum & indubitatum monumentum Romae nostra aetate repertum est; sepulcrum videlicet & epitaphium, in quo Martyr diserte declaratur. Vxor quoque eius Flavia Domitilla in insulam Pandatariam in sinu Puteolano, eadem de causa relegata, longum ibidem martyrium fecit, auctore inter ceteros *Eusebio Hieronymo Epist. XXVII.* Sed & sororis Clementis filia, alia Domitilla virgo memoratur, quae in Pontiam insulam, ob Christi fidem deportata fuit, ut *Eusebius* testatus est, & antiqua martyrologia confirmant. Nazarius quoque, qui in Neronis persequutione pro Christo passus est, illustri ac divite progenie ortus fuerat, ut Mediolanensis *Ambrosius* auctor est. In dignitate etiam nonnulla Gordianus Martyr constitutus erat, cuius Epitaphium apud *Mabillonium Itinere Italico* ita habet:

TEMPORE ADRIANI IMPERATORIS
MARIVS ADOLESCENS DVX MILITVM QVI
SATIS VIXIT DVM VITAM PRO CHRISTO
CVM SANGVINE CONSVMSIT IN PACE TANDEM
QVIEVIT BENEMERENTES CVM LACRYMIS
ET METV POSVERVNT ID. VI.

Et in Hadriano quidem gradum sistam, quum ab eius aetate viri dignitate & ortu clari Christia-

nos

nos ritus amplexi crebrius inveniantur, ut ex *Libris Tertulliani Ad Scapulam*, & *De cultu feminarum*, & *Lib. III. Origenis contra Celſum*, aliiſque antiquis monumentis, intelligimus. Quod quidem non mirum, quum ipſe Hadrianus aliquando erga Chriſtianos æquior fuerit, & Chriſto ipſi templa paſſim excitare meditaretur. Audiamus *Lampridium*, quum de Alexandro Severo agat, ita loquentem: *Chriſto templum facere voluit, eumque inter Deos recipere, quod & Hadrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris iuſſerat fieri: quae hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quae ille ad hoc paraſſe dicebatur: ſed prohibitus eſt ab iis, qui conſulentes ſacra, repererant omnes Chriſtianos futuros, ſi id optato eveniſſet, & templa reliqua deſerenda*. At perinſigne exemplum a me omiſſum in hoc capite nonnullis videatur, Abgari ſcilicet Edeſsae regis ad Chriſtum Thadaeo exhortante converſio; quod quidem in primis, fateor, adferendum fuiſſet, ſi minus hanc hiſtoriam vehementer a Criticis agitatam & controverſam vidiſſem. Quare in tanta opinionum diſcordia, ἐπέχειν cum dubitantibus malui, & lectores amandare ad eos, qui rem tractant & examinant, ut *Caveum*, *Serrium*, *Tillemontium*, *Baronium*, *Dupinium*, *Nat. Alexandrum*, *Fabricium*, aliosque doctiſſimos & eruditiſſimos viros.

Chri-

Christianos primitivos imperitos, ut plurimum, & rudes litterarum, fuisse.

CAPVT VI.

CHristianos primo saeculo humiles ac pauperes despectosque ut plurimum fuisse iam vidimus; ex quo veluti sponte consequitur, eos etiam litterarum rudes, & imperitos, liberaliumque artium & disciplinarum expertes, fuisse. Iure igitur *Paulus* Corinthiis scribens, dicebat: *Οὐ πολλοὶ ΣΟΦΟΙ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δύνατοι, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ ΜΩΡΑ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. Non multi SAPIENTES secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed QVAE STVLTA sunt mundi elegit Deus, ut confundat SAPIENTES.* Etsi vero id minus testatum & perspicuum foret his verbis, tamen facile persuadere esset, & ex ignavia Christianis licet per summam calumniam ab Ethnicis obiecta; & ex ignorantia eisdem exprobrata; & ex passiva doctrinae eorum contemtione; & ex ingenua ac simplici ipsorum Christianorum confessione; & tandem ex numero, indole, & stilo, eorum Scriptorum, qui post Apostolos, & Evangelistas, aliquid elucubrantes commentati sunt.

Et quidem, quum Ethnici passim Christianos inertiae, & vitae inutilis, insimularent, id contigisse quoque videtur ex eo, quod non solum remp. non capesserent, & honoribus abstinerent, & communibus negotiis minime implicarentur; sed etiam quod

lit-

litteras, & bonas artes, Graecanicasque, ut ita dicam, doctrinas, aut negligerent, aut aversarentur. Hinc *Suetonius* in *Domitiano* Flavium Clementem Consulem, *contemtissimae inertiae* hominem adpellare non dubitat. Et *Tertullianus Apologetici cap. XLII.* hanc Christianis impactam calumniam memorat: *Sed alio quoque iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotiis dicimur.* Quam quidem calumniam diluens ita *Libro De Pallio* infit: *Ego nihil foro, nihil campo, nihil curiae debeo: nihil officio advigilo, nulla rostra praeoccupo, nulla praetoria observo. Cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, causas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo: imo unicum negocium mihi est, & aliud non curo, quam ne curem. Vita meliore magis in secessu fruare, quam in promtu. Sed ignava infamique. Scilicet patriae, & imperio, reique publicae, vivendum est. Erat olim ista sententia. Nemo alii nascitur, moriturus sibi. Certe quum ad Epicuros & Zenonas ventum est, sapientes vocas, totum quietis magisterium, qui eam summae atque unicae voluptatis nomine conservavere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum prodesse. Soleo de qualibet margine vel ara medicinas moribus dicere, quae felicius publicis rebus & civitatibus & imperiis bonas valetudines conferent, quam tuae operae.* Et quidem Ethnici etiam inertiae Christianis vertere poterant quod a docendis litteris abstinerent. Laudatus *Tertullianus De Idololatria: Quaerendum autem est etiam de ludimagistris, sed & ceteris professoribus litterarum. Immo non dubitandum adfines illos esse multimodae Idololatriae. Primum quibus necesse est Deos nationum praedicare, nomina, genealogias, fabulas, &c. . . . . Quis haec competere*

Chri-

Christiano existimabit, nisi qui putabit convenire etiam non magistro? Scimus dici posse, si docere litteras Dei servis non licet, etiam nec discere licebit . . . . Fideles magis discere quam docere litteras capit. Diversa est enim ratio discendi & docendi. Sed & alias liberales artes, ut picturam, & sculpturam; & mathematica quaedam, ut Astrologiam, mirifice negligebant, immo exhorrescebant, utpote quae magnam cum superstitione & Idololatria adfinitatem habere existimarent, quod late docet eodem libro *Tertullianus;* & quod in caussa est, cur antiquas Christianorum picturas & sculpturas, adeo rudes, & informes, videamus, quod recte vir eruditissimus *Ph. Bonarotius* in suis ad Vitra antiqua Commentariis observabat.

Hinc Christiani passim indocti, & imperiti, & literarum rudes, habebantur ab Ethnicis, & dicebantur. *Caecilius* quidem apud *Minutium Felicem* eos, *de ultima faece collectis IMPERITIORIBVS, & mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituere* calumniatur. Et antea eosdem respiciens dixerat: *Itaque indignandum omnibus, ingemiscendumque est, audere quosdam, & hos STVDIORVM RVDES, LITTERARVM PROFANOS, EXPERTES, artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac maiestate decernere, &c. Lucianus De morte Peregrini* Christianos *ἰδιώτας ἀνθρώπους, rusticos indoctosque homines*, adpellat, & quorum quis simplicitate facile abuti posset. Praesidi in *Agone Romani* apud *Prudentium* Christiani *imperita turba* dicuntur:

Tu ventilator urbis, & vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
Ne se IMPERITA TVRBA dedat legibus.

Iulia-

Iulianus Auguftus apud *Gregorium Nazianzenum* στηλιτευτικῷ α΄ ita Chriftianos irridet: Ἡμέτεροι, φησιν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἑλληνίζειν, ὧν καὶ τὸ σέβειν θεούς· ὑμῶν δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ἡ ἀγροικία, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὸ πιστεύω, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας. *Noftrae, inquit, funt orationes, & Graece fcire, quorum etiam Deos colere; veftrum vero infantia, & rufticitas, & nihil fupra illud Credo, veftrae fapientiae eft.* At criminator *Celfus* apud *Origenem Lib. III.* ulterius progreditur, & Chriftianos non rudes tantum, ftolidos, & indoctos effe ait, verum doctos etiam fapientefque homines averfari, & a fe longe repellere. Εἶθ᾽ ἑξῆς τούτοις ὁ Κέλσος τὰ ὑπ᾽ ὀλίγων πάνυ παρὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν λεγόμενα νομιζομένων Χριστιανῶν, οὐ φρονιμοτέρων ὡς οἴεται, ἀλλ᾽ ἀμαθεστάτων φέρων, φησὶ τοιαῦτα ὑπ᾽ αὐτῶν προστάττεσθαι. Μηδεὶς προσίτω πεπαιδευμένος, μηδεὶς σοφὸς, μηδεὶς φρόνιμος. κακὰ γὰρ ταῦτα νομίζεται παρ᾽ ἡμῖν. ἀλλ᾽ εἴ τις ἀμαθὴς, εἴτις ἀνόητος, εἴτις ἀπαίδευτος, εἴτις νήπιος θαῤῥῶν ἡκέτω. τούτους γὰρ ἀξίους εἶναι τοῦ σφετέρου θεοῦ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες, δῆλοί εἰσιν, ὅτι μόνους τοὺς ἠλιθίους, καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται. *Pergit Celfus, & quae de Iefu doctrina dicuntur a paucis e Chriftianorum numero non prudentioribus, ut ipfe putat, fed rudioribus, ait praecepta effe noftrorum hominum: nemo accedat eruditus, nemo fapiens, nemo prudens: arcemus enim tales, fed fi quis eft indoctus, infipiens, infans, fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, fatis adparet, quod folos fatuos, ignavos, ftolidos, mancipia, mulierculas, pueros, captent & pelliciant.* Immo Chriftiani Barbari paffim audiebant, dum ludibrio habebantur, ut apud *Iuftinum* Martyrem, *Tatianum* Affyrium, & *Clementem* Alexandrinum, videre eft.

Quare iam non mirum fi Chriftianorum doctrina, & placita, & inftituta, nugae & gerrae merae, ftul-

titia,

titia, amentia, ab Ethnicis ſolas diſciplinas & litteras ſubſpicientibus paſſim haberentur, ut vulgo apud *Origenem* contra Celſum ſcribentem videre eſt. Perantiquus autem ille Auctor Dialogi, qui *Philopatris* inſcribitur, & cum Luciani operibus circumfertur, de Chriſtianorum opinionibus loquens ait: γυναικῶν γὰρ εὑρήματα ταῦτα. γραϊδίων, καὶ παίγνια. *Nam haec mulierum atque anicularum inventa ſunt & ludicra.* *Theophylus* vero Antiochenus *Lib. III. ad Autolycum* ſcribit: λῆρον ἡγῆ τυγχάνειν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. *Nugas eſſe exiſtimas veritatis ſermonem.* Et alibi de Gentilibus loquens: ἀλλὰ καὶ ὡς προσφάτου ὁδεύοντες τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου καὶ μηδὲν ἔχειν ἡμᾶς λέγειν ὡς ἀπόδειξιν ἀληθείας τῆς καθ' ἡμᾶς, καὶ διδασκαλίας· μωρίαν δὲ εἶναι τὸν λόγον ἡμῶν φατιν. *Nec ceſſant noſtram religionem ſeu doctrinam maledictis inceſſere, ut nuperam & omni veritate vacuam, quam nec nos, ſi controverſia oriatur, ſatis luculentis demonſtrationibus tueri poſſimus. Ad haec noſtram doctrinam nihil aliud quam ſtultitiam eße, & meras nugas, cavillantur.* Ethnicis inſuper *inſania* fides noſtra dicitur apud *Cyprianum* ſub finem *Libri ad Demetrianum; amentia* apud *Plinium Iuniorem Lib. X. Epiſt. XCVII. dementia* apud *Tertullianum Apolog. cap. I. XXVII.* & *Minucium Felium* in *Octavio*, ubi inſuper *furioſa* adpellatur *opinio;* quemadmodum in *Actis Martyrum Scillitanorum* apud *Baronium* ad annum CCII. *furoris inſipientia.* Sed & *ſtultitia* eadem audit Idololatris apud laudatum *Minucium*, *Lactantium lib. VII. cap. XXVII.* & *Rutilium lib. I. Itinerarii.* Quod querens dolenſque *Tertullianus* in *Apologetico Cap. ultimo*, *Haec ſunt*, inquit, *quae in nobis ſolis praeſumtiones vocantur, in philoſophis & poëtis ſummae ſcientiae, & inſignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti; illi honorandi,*

nos

nos irridendi; imo vero amplius & puniendi. Et merito quidem: nam eo processit Ethnicorum malignitas & iniquitas, ut quod virtutis opus, & magni animi indicium in suis admirarentur & praedicarent, in Christianis pervicaciam, desperationem, perditionemque nuncuparent atque contemnerent. *Tertullianus* loco laudato: *Licet nunc sarmenticios & semissios adpelletis, quia ad stipitem dimidii assis revincti sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus victoriae nostrae. Haec palmata vestis: tali curru triumphamus: merito itaque victis non placemus. Propterea enim desperati & perditi existimamur. Sed haec desperatio & perditio, penes vos in caussa gloriae & famae, vexillum virtutis extollunt. Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi. Empedocles totum sese Catinensium Aetneis incendiis donavit. O vigor mentis! &c.* Sed & testis omni exceptione maior ipse *M. Aurelius* Augustus, qui & Christianos persequutus est, & *Lib. XI.* εἰς ἑαυτὸν ita scribit, ut sit, Christianae virtutis aestimator iniquissimus. Quum enim docuisset animam mori paratam, ita paratam esse debere, ut id ἀπ' ἰδικῆς κρίσεως ἔρχηται, *a peculiari iudicio veniat*, subdit: μὴ κατὰ ψίλην παράταξιν ὡς οἱ χριστιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως καὶ σεμνῶς. *Non ut simpliciter mortem aliquis subeat, id quod Christiani faciunt, sed bene subductis rationibus, & cum gravitate.*

Christiani tamen divina sapientia, & coelestibus doctrinis, instructi, se profanae eruditionis exsortes, & litteraturae imperitos, ac simplices, ingenue profiteri non verebantur. Iam superius mature *Pauli* Corinthiis scribentis verba protulimus, quibus id pronunciatur; qui etiam Colossenses monet ut caveant ab inanis philosophiae fallaciis, & ne ab humanis

manis traditionibus & documentis ſeducantur. Immo primos Chriſtianos a profanis diſciplinis abhorruiſſe luculenter indicare videtur, quod *Lucas* in *Actis cap. XIX.* narrat, Epheſi ſcilicet eos, qui fuerant curioſa ſectati, contuliſſe libros, & coram omnibus concremaſſe. Hinc quum Caecilius apud *Minutium Felicem* rudes, imperitoſque homines, Chriſtianos fuiſse obieciſſet; id non inficiatur Octavius, ſed ita Caecilio reſpondet: *Et quoniam meus frater erupit aegre ſe ferre, ſtomachari, indignari, dolere, illitteratos, pauperes, imperitos, de rebus caeleſtibus diſputare: ſciat omnes homines ſine delectu aetatis, ſexus, dignitatis, rationis, & ſenſus capaces, & habiles procreatos: nec fortuna nactos, ſed natura inſitos eſſe ſapientiam; quin ipſos etiam philoſophos, vel ſi qui alii artium repertores in memorias exierunt, priuſquam ſolertia mentis parerent nominis claritatem, habitos eſſe plebeios, indoctos, ſeminudos.* Propterea etiam *Tertullianus*, quum artes quasdam, & diſciplinas *Libro De Idololatria*, ut ſuperius vidimus, damnet, *Libro* etiam *De Praeſcriptionibus*, philoſophiam, & Graecanicas doctrinas, elevare videtur, & minus Chriſtiano homini congruentes adſerere. *Quid ergo Athenis*, inquit, *& Ieroſolymis? Quid Academiae & Eccleſiae? Quid haereticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt; qui & ipſe tradiderat Dominum in ſimplicitate cordis eſſe quaerendum. Viderint qui Stoicum, & Platonicum, & Dialecticum, Chriſtianis praetulerunt. Nobis curioſitate opus non eſt poſt Chriſtum Ieſum, nec inquiſitione poſt Evangelium.* Atque haec quidem ille. Quae, ut videtur, reſpiciens *Hieronymus* Epiſtola ad Oceanum, Chriſtianos omnes RVSTICORVM nomine denotat. *Ignorat*, inquit, *momentaneus ſacer-*

cerdos humilitatem & mansuetudinem RVSTICORVM ignorat blanditias Christianas, nescit se ipsum contemnere. Immo *Arnobius lib. II. Adversus Gentes* censere videtur profanae eruditionis ignorationem, prope a Christo Iesu, ut inutilem & supervacaneam, proscriptam fuisse. *Et ideo,* inquit, *Christus licet vobis invitis Deus, Deus inquam Christus, hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium dissiliat, & dirumpatur auditus, Dei principis iussione loquens sub hominis forma, quum mortalium sciret caecam esse naturam, neque ullam posse comprehendere veritatem positarum nec ante oculos rerum, pro comperto habere & cognito quidquid sibi esse suasisset, & prorsus subspicionibus haesitare, litigiosas serere atque intendere quaestiones, omnia ista nos linquere & posthabere praecepit; neque in res eas, quae sint a nostra procul cognitione dimotae, infructuosas immittere cogitationes: sed quantum fieri potest, ad Dominum rerum tota mente atque animo proficisci, substolli ab his locis, atque in eum traducere suspensas pectoris conversiones, memoriam eius habere perpetuam; & licet nulla possit imaginatione formari, alas tamen nescio quas eius sibi contemplationis adfingere.*

At horum omnium argumentum indubitatum, & evidens demonstratio est, indoles & eruditio & stilus primitivorum Christianorum, qui aliquid post Apostolos & Evangelistas commentati litterarum monumentis consignaverunt. Etenim praeterquamquod haud multi sunt, eorum stilus simplex admodum est, & incomtus, quique exiguum, aut nullum, profanae eruditionis adparatum praesefert, & ab divinorum novi foederis Scriptorum genio minime recedit. Horum primus memoriae occurrit Clemens Romanus Episcopus, qui utilem ad Corinthios no-

mine Romanae Ecclesiae scripsit Epistolam, & in qua Graecanicae doctrinae non omnino ineruditum se prodit; de cuius dictione audiamus *Photium Cod. CXXVI.* ita iudicantem: ἁπλᾶς δὲ κατὰ τὴν φράσιν, καὶ σαφὴς ἐστιν, καὶ ἐγγὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος. *Simplex eius oratio est ac perspicua, & ad Ecclesiasticam & inelaboratam dicendi formam accedens.* Sed & Hermas quidam Librum *Pastoris* sub primi saeculi exitum scripsit, in quo simpliciter revelationes quaedam referuntur. Ignatius quoque Antiochenus Episcopus sub secundi saeculi initium Epistolas septem conscripsit, de quibus *Polycarpus* Smyrnensis Episcopus, eius σύγχρονος, ita in sua Epistola scribit: ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε, περιέχουσι γὰρ πίστιν, καὶ ὑπομόνην, καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. *Ex iis magnam vobis percipere utilitatem licebit; continent enim fidem, patientiam, & cetera, quae ad augendum Domini nostri cultum pertinent.* Et eodem tempore Epistolae Polycarpi meminimus, quae tamen controversa est, & an genuina sit dubitatur; & quam *Photius Cod. CXXVI.* dicit plenam πολλῆς νουθεσίας μετὰ σαφανείας καὶ ἁπλότητος, *multis admonitionibus, cum perspicuitate & simplicitate.* Papias quoque, Hierapolitanus Episcopus, cum Apostolorum discipulis consuetudinem habuerat, & Polycarpi σύγχρονος erat, & quinque *De explanatione Oraculorum Dominicorum* libros reliquit. *Eusebius Lib. III. cap. XXXIX.* eum σφόδρα μίκρον εἶναι τὸν νοῦν, *fuisse mediocri admodum ingenio* ait; & *H. Valesius* eruditissimus iudicium illud *Eusebii* de eodem Papia *Lib. III. cap. XXXVI.* ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιώτατος, καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων. *Vir in primis disertus, & eruditus, & scripturarum peritus,* ab imperito quodam Scholiaste adiectum esse subspicatur, non

tan-

tantum quod alii Eusebii iudicio adversetur, sed etiam quod in quibusdam MSS. Codicibus desit. Barnabae etiam Apostoli mentio facienda, & quidem ante alios, fuisset, nisi & Epistola, quae sub eius nomine circumfertur, νοθείας argueretur, & antiquitus etiam, teste *Hieronymo*, reiiceretur inter ἀπόκρυφα. Epistola quoque secunda Clementis Romani supposititia videtur, adeoque eius superius nullam mentionem fecimus, quamquam, *H. Grotio* auctore, ante excidium Ierosolymitanum scripta fuerit. Evidentissima autem est νοθεία & falsitas operum Dionysio Areopagitae paulo serius tributorum, quare immerito illius, tamquam primi saeculi Scriptoris, meminissem. Idem de *Evodii*, *Marcelli*, *Achivorum Presbyterorum*, *Abdiae*, *Martialis*, *Prochori*, & id genus aliorum, supposititiis voluminibus & epistolis, iudicium esto. Sed quoniam de apocryphis sermo est, heic lubenter addiderim *Pseudo-Ignatium* in Epistola ad Hieronem Diaconum Antiochenum, Mariam quamdam venerabilem & eruditissimam feminam commemorare: *πρόσειπε δὲ καὶ τὴν σεμνοτάτην Μαρίαν τὴν θυγατέρα μου τὴν πολυμαθεστάτην. Saluta autem & maxime venerandam Mariam filiam meam, & eruditissimam*. Cuius rei penes falsarium Scriptorem fides esto. Si quis autem Nicodemum, & Gamalielem, & Apollon, & Zenam, Iurisperitos mihi obiecerit; eos nihil litteris mandavisse exploratae fidei est, & eorum scientiam atque doctrinam ultra Ebraicae legis, & litteraturae fines, progressam non fuisse, probabile omnino ac verisimile videatur; id quod amplius constabit, ubi de cuiusque divini Scriptoris eruditione, & doctrina, peculiariter disseremus. Haereticos etiam primi saeculi Scriptores contemno, ut *Simonem*, *Cleobium*, *Cerinthum*, aliasque

id genus pestes, de quibus pluria inferius dicemus; quum eorum scripta non sapientia, & eruditione, sed stultitia & deliramentis referta ad miraculum fuerint; nec eos veros Christianos adgnoscam.

Apostolos, litterarum rudes, & imperitos, homines fuisse.

CAPVT VII.

Qvae tot obliquis disputationum anfractibus, longisque vagantis orationis ambagibus hactenus disseruimus, illo tendebant omnia ac collimabant, ut latum veluti limitem agerem, & planam viam regiamque mihi sternerem, qua recta & facile ad evidentem meae verae & indubitabilis adsertionis demonstrationem progrederer. Illa Apostolorum humilitas ignobilitasque in antecessum & tempestive in propatulo collocata; Illa non absimilis primitivorum Christianorum conditio, quae eos praeceptoribus & institutoribus suis convenienter aequabat, & thesin propositam confirmabat; Illa eorumdem primigeniorum Christianorum simplicitas & imperitia, tamquam in luce meridiana omnium oculis exposita & explicata, similes & in hoc eis Apostolos arguit; quum passim Discipuli expressae sint Magistrorum imagines, & ab eorum moribus, exemplis, atque indole, minime ut plurimum recedere consueverint. Itaque, quomodo in obscuris, despectis, piscatoribus, opificibus, publicanis, pauperrimis hominibus, ingenuam liberalemque institutionem, litteras, elo-

quen-

quentiam, ſcientiam, bonas artes, diſciplinaſque, requiremus? Nonne iam de illis omnibus intelligendum, quod congruenter & adpoſite *Ioannes Chryſoſtomus* de Evangeliſta Ioanne *Homil. I. in Ioann.* pronunciat? Ἁλιέων δὲ οὐδὲν πενέςερον, οὐδὲ ευτελέςερον· ἀλλ᾽ ὐδ᾽ ἀμαθέςερον γένοιτ᾽ ἄν. πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τύτοις οἱ μὲν μείζυς, οἱ δὲ ἐλάττυς εἰσίν. ὁ δὲ ἀπόςολος ἡμῶν ὗτος κἀνταῦθα τὴν ἐλάσσω τάξιν ἐπεῖχεν· ὐ γὰρ ἀπὸ τ̃ θαλάσσης ἐθήρευεν· ἀλλὰ ἐν μικρᾷ τινι λίμνῃ διέτριβε, καὶ περὶ ταύτην αὐτὸν ςρεφόμενον μετὰ τῦ πατρὸς καὶ Ἰακώβυ τῦ ἀδελφῦ αὐτοῦ, καὶ διεῤῥηγότα ῥάπτοντα δίκτυα. ὁ καὶ αὐτὸς τ̃ ἐχάτης πενίας ἦν· οὕτως ἐκάλεσεν ὁ χριςός. παιδείας δὲ ἕνεκεν τ̃ ἔξωθεν, ἔςι μὲν καὶ ἐκ τύτων μαθεῖν, ὅτι ὐδὲ ὁτιῦν αὐτῆς μετῆν. ἄλλως δὲ καὶ ὁ Λυκᾶς μαρτυρεῖ γράφων, ὅτι ὐ μόνον ἰδιώτης, ἀλλὰ καὶ ἀγράμματος ἦν. εἰκότως. ὁ γὰρ ὕτω πένης, καὶ μήτε εἰς ἀγορὰς ἐμβάλλων, μήτε ἀξιοπίςοις ἐντυγχάνων ἀνδράσιν, ἀλλὰ τῇ ἁλείᾳ προσηλώμενος. εἴποτε δέ τινι καὶ συνεγένετο, καπήλοις ἰχθύων καὶ μαγείροις ὁμιλῶν. τί τῶν θηρίων καὶ ἀλόγων ἔμελλεν ἀμείνων διακεῖσθαι; πῶς δὲ οὐχὶ αὐτῶν μιμεῖσθαι τῶν ἰχθύων ἀφωνίαν; οὗτος δὴ ὁ ἁλιεὺς ὁ περὶ λίμνας ςρεφόμενος καὶ δίχτυα καὶ ἰχθῦς, ὁ ἀπὸ βηθσαίδα τ̃ γαλιλαίας, ὁ πατρὸς ἁλιέως πένητος, καὶ πένητος πενίαν τὴν ἐχάτην, ὁ ἰδιώτης, ἰδιώτειαν καὶ ταύτην τὴν ἐχάτην, ὁ γράμματα μήτε πρότερον μαθὼν, μήτε ὕςερον μετὰ τὸ συγγενέσθαι τῷ χριςῷ, ἴδωμεν τί φθέγγεται, καὶ περὶ τίνων ἡμῖν διαλέγεται. *Piſcatoribus vero nil pauperius, nil abiectius, addo etiam indoctius: in eorum autem numero alii aliis praeſtant; hunc autem Apoſtolum ex vilioribus fuiſſe, id argumentum eſt quod non in mari, ſed parvo quodam in ſtagno, cum patre & Iacobo fratre piſcabatur, ſciſſaque reſarciebat retia: quod non modicae erat paupertatis indicium. Sic enim vocavit Chriſtus.* EX HIS SANE INTELLIGI POTEST QVAM EXPERS FVERIT EXTERNAE DOCTRINAE, ET OMNIVM PENITVS STVDIORVM. *Lucas etiam non ſolum indoctum,*

sed ignarum omnino litterarum, fuisse testatur, & recte quidem. NAM QVI QVVM ADEO INOPIA LABORARET, VT NEC IN FORO VERSARETVR, NEQVE VIRORVM PRAESTANTIVM VLLAM HABERET CONSVETVDINEM, SED PISCATIONI TOTO ANIMO INTENDERET: VEL SI CVI ALIQVANDO CONGREDERETVR, CVM PISCIVM CAVPONIBVS ET COQVIS VERSANS, QVIDNAM FERIS ET BRVTIS PRAESTARE DEBVISSET? QVID NON PISCIVM POTIVS MORE OBMVTVISSET? *Hic tamen piscator circum stagna, retia, pisces, semper versatus, a Bethsaida Galilaeae, patre piscatore paupere, & extrema quidem paupertate paupere, imperitus, & hac quoque extrema imperitia, qui litteras neque ante, neque postquam Christus sequutus est, usquam didicit, videamus quid loquitur, quam adgreditur disputationem.* Res igitur iam confecta esset, nec aliud quidquam addere oporteret; sed ut obtrectatorum meorum ignorantiam & hebetudinem amplius revincam, ulterius procedendum est, & aperte certis argumentis, & rationibus, & testimoniis, comprobandum & ostendendum, Apostolos, quos Iesus Christus elegit, rusticanos homines, imperitos, indoctosque fuisse; quod primum satis indicant illa toties repetita *Pauli* Corinthiis ἐπιςέλλοντος verba: *Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia NON MVLTI SAPIENTES secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae STVLTA sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, &c.* Et Apostolos quidem, aliosque divinos Novi Testamenti Scriptores, humanarum litterarum, & mundanae scientiae prorsus ignaros fuisse, tria sunt quae evidentissime ostendant

dant & comprobent; eorum natales, conditio, & professio; eorum scripta ipsa, ac stilus, dicendique forma; veterum Scriptorum, & Sanctorum Patrum, testimonia luculentissima; denique ipsa divinae providentiae ratio mirabilis, & Christi incarnationis oeconomia. Sed priusquam ad haec singula discutienda progrediamur, animadvertendum est, non producta tantum Pauli verba ignorantiam & ruditatem in profanis Apostolorum disciplinis diserte ac perspicue indicare; verum etiam aliis caelestium litterarum locis insignibus id manifeste demonstrari. Quid enim aliud significant illa Apostoli pariter verba ad eosdem Corinthios primum scribentis: Ἡμεῖς δὲ ȣ̓ τὸ πνεῦμα τȣ̃ κόσμȣ ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκ τȣ̃ θεȣ̃, ἵνα εἴδωμεν τὰ ὑπὸ τȣ̃ θεȣ̃ χαρισθέντα ἡμῖν ἃ καὶ λαλȣ̃μεν, ȣ̓κ ἐν διδάκτοις ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδάκτοις ἁγίου πνεύματος, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. *Nos autem NON SPIRITVM HVIVS MVNDI ACCEPIMVS, sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus ea, quae a Deo donata sunt nobis, quae & loquimur, non in verbis, quae humana sapientia docet, sed in iis, quae docet Spiritus Sanctus, spiritalibus spiritalia comparantes.* *Petrus* vero Apostolorum Princeps *Epist. II. cap. I.* ita diserte infit: Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολȣθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τȣ̃ κυρίȣ ἡμῶν Ἰησȣ̃ Χριςȣ̃ δύναμιν καὶ παρȣσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. *Non enim DOCTAS FABVLAS sequuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & praesentiam; sed speculatores facti maiestatis illius.* Hoc enim est quod Christus ipse declaravit *Matthaei cap. XI.* dicens: Ἐξομολογȣ̃μαί σοι πάτερ, Κύριε τȣ̃ ȣ̓ρανȣ̃ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ ΣΟΦΩΝ καὶ ΣΥΝΕΤΩΝ καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ΝΗΠΙΟΙΣ. *Confiteor tibi, Pater,*

Domine coeli & terrae, quia abscondisti haec a SAPIENTIBVS & PRVDENTIBVS, & revelasti ea PARVVLIS. hoc est, *indoctis* & *insipientibus*, quod vox νηπίοις designat hoc loci, quo de Apostolis agitur, ut observat ad eumdem locum *Hieronymus*. Alia divinorum eloquiorum loca proferre possem quae idipsum perspicue comprobarent confirmarentque, sed quoniam vel alibi adducenda opportunius sunt, vel a Patribus modo advocandis adlegantur, ea in praesens omitto, ut quid super hoc illi scriptum reliquerint, inspiciamus; contentus interim adducere verba *Origenis Tom. IV. in Ioannem*, qui, quum de soloecismo, & tenui sacrae Scripturae dictione loqueretur, animadvertebat, id mirum videri non debere, μάλιστα ἐπὰν ὁμολογῶσιν οἱ ἅγιοι ἄνδρες τὸν λόγον αὐτῶν καὶ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἐν πιθοῖ σοφίας τῶν λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος, καὶ δυνάμεως. *Maxime vero quum profiteantur viri sancti sermonem suum & praeconium non in persuasione sapientiae verborum, sed in demonstratione spiritus & potestatis esse.*

Patrum, & Scriptorum Ecclesiasticorum, de Apostolorum imperitia, & rusticitate, testimonia.

CAPVT VIII.

IPsa quidem Apostolorum conditio, professioque, & genus ipsum, luculenter demonstrare possunt, eos litterarum rudes, & imperitos fuisse, & nullo fere animi cultu, & ingenii exercitatione, claruisse; ars enim piscatoria, & pau-

per-

pertas, & vectigalium exactio, & vilia huiusmodi, & abiecta, negotia, nequaquam permittunt, ut emergant homines, & liberalibus disciplinis, bonisque artibus, vacent. Sed quum illud iam tempestive a nobis luculentissime demonstratum fuerit, capite singulari super hoc ipsum in antecessum praemisso, ad istud Lectorem amandamus, ne actum agere videamur. Itaque ad aliud modo gradum faciemus, & testimoniis Virorum doctissimorum, qui Christianam antiquitatem veluti stellae fulgentissimae illustraverunt, & suis scriptis ac laboriosis doctisque voluminibus cum adgressorum omnium impetus retuderunt, tum rem Christianam magnis tumultibus turbantibus stiterunt, & coelestem Christi doctrinam docte ac perspicue exposuerunt, unde merito Ecclesiae Patres adpellantur, atque suspiciuntur: horum, inquam, testimoniis in medium adductis, & auctoritate venerabili, nostram adsertionem confirmabimus, & verissimam esse evincemus. Primus autem omnium in medium prodeat *Iustinus* Martyr, qui Apologia secunda, quae tamen prima dicenda esset, ita scriptum reliquit: ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλὲμ ἄνδρες δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν, ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὗτοι ἰδιῶται, λαλεῖν μὴ δυνάμενοι. *Nam Ierosolymis duodecim viri profecti sunt in mundum, atque ii quidem indocti, & minime eloquentes.* Iustinum autem consequatur *Adamantius Origenes*, Pater omnium Graecorum longe doctissimus, cuius rerum Christianarum peritiam proclivius est admirari, quam imitari; cuius studium indefessum vere *Adamantium* fuisse, & non ψευδώνυμον, arguit. Hic igitur *Tom. IV. in Evangelium secundum Ioannem* ita scribit: Ἅτε δὲ οὐκ ἀσυναίσθητοι οἱ Ἀπόστολοι τυγχάνοντες τῶν ἐν οἷς προσκόπτουσι, καὶ περὶ ἃ οὐκ ἠσχόληνται, φασὶν ἰδιῶται εἶ-

ναι

ναι τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει· νομιστέον γὰρ αὐτὸ οὐχ ὑπὸ Παύλου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων λέγεσθαι· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ, ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐξειλήφαμεν, ὡς θησαυροῦ μὲν λεγομένου τοῦ ἀλλαχόσε θησαυροῦ τῆς γνώσεως καὶ σοφίας τῆς ἀποκρύφου. ὀστρακίνων δὲ σκευῶν τῆς εὐτελοῦς καὶ εὐκαταφρονήτου παρ' Ἕλλησι λέξεως τῶν γραφῶν ἀληθῶς ὑπερβολῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ ἐμφαινομένης. *Sed Apostoli, qui non ignorarent ad quae impingunt, & in quibus studiis non essent versati, profitentur loquutione se esse idiotas, non intelligentia: existimandum enim est id non a Paulo solum, sed etiam a reliquis Apostolis dici. Nos autem item illud:* Et thesaurum hunc habemus in testaceis vasis, ut sit exsuperatio potestatis Dei, & non a nobis, *accepimus, quasi thesaurus dicatur, qui aliunde desumtus est, thesaurus cognitionis, & sapientiae reconditae: figlinis vero vasis, quum & apud Ethnicos despecta Scripturarum dictione vere declarata exsuperantia divinae potestatis.* Et *Libro I. contra Celsum* de Apostolis pariter loquens: Οὐ γὰρ ἡ εἰς τὸ λέγειν δύναμις καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς καὶ ῥητορικὰς τέχνας ἦν ἐν αὐτοῖς ὑπαγομένη τοὺς ἀκούοντας. *Non enim facultas dicendi, & orationis compositio, ad Dialecticam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta in ipsis erat, quae audientes quo vellet perduceret.* Et ex intervallo: Νυνὶ δέ τις βλέπων ἁλιεῖς καὶ τελώνας μηδὲ τὰ πρῶτα γράμματα μεμαθηκότας, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγράφει περὶ αὐτῶν, καὶ ὁ Κέλσος κατὰ ταῦτα πεπίστευκεν αὐτοῖς ἀληθεύουσι περὶ τῆς ἰδιωτείας αὐτῶν κλτ. *Nunc vero quis quum videat piscatores & publicanos, qui nec elementa didicissent, ut de ipsis testatur Evangelium, & Celsus ob eam rem eis credidit, de sua inscitia vere profitentibus, &c.* Et *Philocaliae cap. XV.* ita ait: διόπερ οἱ ἰδιῶται, ὡς πρὸς φιλοσοφίαν Ἑλληνικήν, μαθηταὶ

τοῦ

τῦ Ἰησῦ ἐκπεριῆλθον πολλὰ Ἔθνη τ̃ οἰκυμένης διατιθέντες ὡς ὁ λόγ☉ ἐβύλετο κατ' ἀξίαν ἕκαςον τῶ ἀκυόντων, &c. *Quamobrem, quantum ad Graecorum philosophiam, ignari & rudes discipuli Iesu plurimas gentes orbis terrarum peragrarunt, quemlibet audientium pro dignitate ad verbi Dei voluntatem adficientes, &c.* Haec quae *Adamantius* sapientissime scribit ab *Arnobio lib. I. Adversus gentes* disertis his verbis confirmantur, ubi de Christo ita loquitur: *Ex immensa illa populi multitudine, quae suam gratiam sectabatur admirans, piscatores, opifices, RVSTICANOS, atque id genus elegit IMPERITORVM, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent.* Et post quaedam: *Neque quidquam est ab illo gestum per admirationem stupentibus cunctis, quod non omne donaverit faciendum PARVVLIS illis & RVSTICIS, & eorum subiecerit potestati.* In quibus verbis observandum, vocem illam *parvulis*, pro *stultis* & *insipientibus* esse usurpatam, Graece νηπίοις; νήπι☉ enim tam *parvulum* & *infantem* significat, quam *stultum* denotat, & *insipientem*. Quare *Vulgatus Interpres* in *Psalmo XVIII.* vertit: *Testimonium Domini fidele, sapientiam praestans* PARVVLIS; quum in Graeco habeat: Μαρτυρία κυρίυ πιςὴ σοφίζυσα νήπια. Ipsa autem sententia aperte monstrat, hic de stultis, & insipientibus agi, qui divinis documentis sapientes evadunt, atque eodem sensu vox νήπι☉ usurpatur, *parvulusque* convertitur, *Matthaei cap. XI.* Id quod olim me docebat Praeceptor meus clarissimus *Ant. Mar. Salvinius*. Et profecto quidquid de huius vocis significatione commentetur *Clemens Alexandrinus Lib. I. Paedag. cap. VI.* tamen certum est νήπιον insipientem significare, ut diximus, & constat etiam ex iis, quae addu-

adducit *Casp. Suicerus Thesauro rerum Ecclesiastic.* in νήπιος. Heinc forte quis coniiciat, cum vulgati Interpretis aetate, tum Arnobii, obtinuisse, ut *parvulus* pro *stulto* insipientique adhiberetur. At idem *Arnobius* alibi de Apostolis pariter loquens ait: *Experiri libet ac recognoscere, an cum suis efficere Diis possint, quod ab RVSTICIS Christianis, iussionibus factitatum est nudis.* Quam aperte vero, quam eleganter, & copiose, de more suo *Euseb. Hieronymus* Apostolos humanarum litterarum rudes, & liberalium disciplinarum imperitos, sed scientia tantum & doctrina divina coelitus instructos Paulino scribens ostendit! Eius verba sunt quae sequuntur: *Pharisaei stupent ad doctrinam Domini; & mirantur in Petro & Ioanne, quomodo legem sciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio, tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggerebat; & erant iuxta quod scriptum est* θεοδίδακτοι. *Duodecim annos Salvator impleverat, & in templo senes de quaestionibus legis interrogans magis docet, dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem, quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia.* In *Prooemio* vero *Libri III.* suorum Commentariorum ad Galatas, de Apostolis agens ita ait: *RVSTICANOS vero & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat. Itaque sermone simplici, simplicia eorum verba pandenda sunt.* Sed omnium luculentissime de Apostolorum imperitia, & rusticitate, testimonium perhibet *Augustinus* ille, cuius magis doctrinam an sanctitatem admirer animi pendeo. Hic igitur *Lib. XXII. de Civit. Dei cap. V.* ita scribit: INERVDITOS LIBERALIBVS DISCIPLINIS, & OMNINO *quantum*

tum ad iſtarum artium doctrinas IMPOLITOS, NON PERITOS GRAMMATICA, NON ARMATOS DIALECTICA, NON RHETORICA INFLATOS, *piſcatores Chriſtus cum retibus fidei ad mare huius ſaeculi pauciſſimos miſit*. Et mox de Apoſtolis pariter loquens: *Incredibile eſt homines ignobiles, infirmos, pauciſſimos, IMPERITOS, rem tam incredibilem tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, perſuadere potuiſſe*. Et ex intervallo: *Paucis, obſcuris, minimis, INDOCTIS, eam ſe vidiſſe dicentibus & ſcribentibus credidit mundus*. *Libro* vero *XVIII*. eiusdem Operis *Cap. IL*. ita ſcripſerat: *Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, ILLITTERATOS, &c.* In *Epiſtola* autem ad *Voluſianum*, quam & ſuperius laudavimus, ita infit de Apoſtolis agens: EX IMPERITISSIMIS, *ex abiectiſſimis, ex pauciſſimis, illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, praeclariſſima ingenia, cultiſſima eloquia, mirabileſque peritias acutorum, facundorum, atque doctorum, ſubiugant Chriſto*. Sed omnium maxime de Apoſtolorum ruſticitate & imperitia teſtatur *Ioannes Chryſoſtomus Homil. III. in Epiſtol. I. ad Corinth. cap. I.* apud quem Apoſtoli ἀμαθεῖς, καὶ ἀγράμματοι, καὶ πένητες, καὶ εὐτελεῖς καὶ ἀσύνητοι, καὶ ἀφανεῖς. *Indocti, & illitterati, & pauperes, & viles, & ſimplices, & obſcuri*, audiunt; id enim ipſis glorioſum eſſe cenſet, διαλεγόμενοι inquit πρὸς Ἕλληνας ἐπειδὰν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἀγὼν ἦν, κατηγορῶμεν ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν· ἡ γὰρ κατηγορία αὕτη, ἐγκώμιον. *Diſſerentes adverſus Graecos, quum nobis cum illis certamen erit, accuſemus Apoſtolos, ut indoctos; haec enim accuſatio, encomium*. Et iterum: Οὐκ ἔστι βλασφημία τῶν Ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τοὺς τοιούτους τῆς οἰκουμένης πάσης λαμπροτέρους φανῆναι. *Non ſunt haec Apoſtolorum improperium, ſed gloria, huiuſmodi quum fuerint, omnibus*

bus, qui orbem terrarum incolunt, clariores exsistere. Homilia vero IV. in Acta Apostolorum, de Apostolis loquens: Καὶ τὸ θαυμαστὸν ὅτι γύμνῳ τῷ σώματι παρετάξαντο πρὸς ὡπλισμένους πρὸς ἄρχοντας κατ' αὐτῶν ἔχοντας ἐξουσίαν, ἄπειροι, ἄγλωττοι, καὶ ἰδιωτικώτερον διακείμενοι, πρὸς γόητας, πρὸς πλάνους, πρὸς σοφιστῶν, πρὸς ῥητόρων, πρὸς φιλοσόφων πλῆθος κτλ. *Atque illud interim mirabilius, quod Apostoli nudo corpore consistebant adversus armatos, adversus principes, qui publicum in ipsos ius habebant; imperiti, elingues, ac simplices idiotae, adversus impostores, adversus sophistarum, rhetorum, ac philosophorum, turbam &c. Isidorus* Pelusiota *Lib. II. Epist. IV.* de Apostolis scribens: ἀσθενεῖς ὄντες, τῶν ἰσχυρῶν περιεγένοντο, καὶ πένητες ὄντες, τῶν πλουσίων ἐκράτουν, καὶ ἰδιῶται τυγχάνοντες, τῶν σοφῶν περιῆσαν. *Infirmi & imbecilli quum essent, robustos frangebant: & quum paupertate laborarent, divites & copiosos vincebant: & quum rudes & indocti essent, sapientes & eruditos superabant. Libro* autem *IV. Ep. CCV.* Apostolos vocat λόγων ῥητορικῶν ἢ συλλογιστικῶν ἀπείρους, *orationum rhetoricarum aut syllogisticarum rudes atque imperitos.* Epistola vero XXX. eiusdem libri *ait*, sermonem de divino praeconio promulgatum fuisse διὰ τῶν ἰδιωτῶν καὶ ἀμαθῶν, ἀνδρῶν, *per homines plebeios & rudes.* Similia quoque occurrunt *Libro* eodem *Epistola XXVII.* Sed hisce omnibus praeivit *Eusebius* Caesariensis *Oratione De laudibus Constantini*, qui Apostolos ἄνδρας εὐτελεῖς καὶ ἀγροικοὺς, *viros abiectos & rusticos* adpellavit. Quare *Theodoretus* apud Nicetam Heracleensem in *Epist. I. ad Corinth.* hisce omnibus adstipulatus scriptum reliquit: Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος τὴν τῶν λέξεων ἁπλότητά φησι· ἰδιῶται μὲν γὰρ τῷ λόγῳ ἦσαν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· *Stultitiam autem praedicationis, dictionis dicit simplicitatem.*

tatem. Rustici enim sermone, & imperiti, erant divini discipuli. Sermone vero *VIII. De Cur. Graecor. adfect.* ita scribit: *Eamque ob rem, piscatorum, publicanorumque, ac sutoris ministerio usus, protulit hominibus salutarem divinamque doctrinam, nequaquam linguis immutatis, quibus verbi sui praecones ab initio usi fuerant, &c.* Accederent etiam Viri longe doctissimi recentiores, sed eos hic proferre supersedeo, quum inferius *Cap. XI.* adlegandi sint, eorumque verba interdum describenda; quamquam lubet haud in praesens tempus omittere, quod vir de Christiana religione optime meritus *Abbadius Tract. De Veritat. Relig. Christ. Part. II. cap. III.* habet. Scribit enim: *Il est d' abord remarquable que les quatre Evangelistes, qui conviennent dans la simplicitè avec la quelle ils ecrivent, sont pourtant d' un caractere different.* Et mox: *Il est absurde de penser que de pecheurs simples & grossiers, abbatus &c.* At quoniam testimonia eorum, qui de religionis Christianae veritate scribunt eo pluris facienda sunt, quo magis illi omnia captare videntur, quae caussae inservire possunt, & haud quaquam obsicere, *H. Grotii* etiam Viri multis nominibus subspiciendi verba ex paris argumenti opere *Lib. II. §. XIIX.* proferemus: *Apud Graecos,* inquit, *qui morum praecepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriae studio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoici dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit & admirabilis quaedam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, sermo simplicissimus, & sine illecebris, &c.* Quum vero isthuc ipsum argumentum *Io. Alf. Turretinus* nuper in suis *Cogitationibus*

&

& Dissertationibus Theologicis non sine laude tractaverit, eius quoque verba ex *Dissertat. VI. Tom. II.* producenda sunt, atque ita habent: *Primo igitur notabile est, doctrinam illam eximiam, quam supra descripsimus, a viris obscurissimis, infimo loco natis, nulloque institutionis ac humanarum disciplinarum praesidio ornatis, originem ducere.* Et ex intervallo: *Sed si unum Paulum excipias, qui ad pedes Gamalielis, doctoris Iudaei, institutus, aliquid litterarum Iudaicarum, nec tamen magni pretii, didicerat, ceteri nullos magistros audiverant, nullas scholas frequentaverant, nullis disciplinis exculti fuerant: neque alibi quam in teloniis, cymbis, aut textrinis, fuerant educati.* Licet vero haec omnia vera sint, non tamen heinc velim, quosdam cum Manichaeis, & quibusdam Criticis intemperantibus facientes subspicionem iniicere, nonnullos novi Testamenti libros, & Evangelia etiam, ab Apostolis auctoribusque, quos credimus, scripta non fuisse. Etsi enim *Faustus* Manichaeus apud *Augustinum Lib. XVII. contra Faustum*, ut illud adfirmet, Apostolorum imperitia minime nitatur; tamen aliis falsis rationibus ostendere conatur ab aliis, quam ab ipsis Apostolis, Apostolorumque discipulis, scripta esse Evangelia, & Matthaei praecipue, unumque concedit Ioannis Evangelium, Apostoli foetum esse. Et miror profecto *Theodorum Bezam* eis veluti frigidam suffudisse, dum *Seb. Chastillionium* reprehendit, quod κατὰ ματθαῖον *auctore Matthaeo* Latine in Evangelio vertisset; quasi *Fausto* adstipulatus adfirmanti *secundum Matthaeum*, auctorem Matthaeum non denotare, sed ex Matthaei praedicatione fuisse exceptum significare. Quare merito vapulat a *Simonio P. I. Histor. Crit. N. T. Cap. II.* & *Beausobrio P. II. Hist. Critic. Manichaeismi Cap. V. §. VI.*

De ſtilo Novi Teſtamenti.

CAP. IX.

ILlud autem, quod hactenus a me certa hiſtoriae fide, monumentis indubitatis, multis doctiſſimorum & ſanctiſſimorum Patrum teſtimoniis, non tam diſputatum, quam adſtructum ac demonſtratum fuit, amplius confirmare lubet, rei ſeſe prodentis evidentia & emicantis veritatis fulgore, ſimplicem, & incomtum, rudemque, Novi Federis commentariorum ſtilum arguente: quod quidem luculentiſſimum argumentum eſt, divinos eorum Scriptores litteraturae politioris ignaros fuiſſe, neve Rhetoricis, & Philoſophicis, exercitationibus excultos & eruditos. Sed quia inventi ſunt quidam, qui de ſtilò, & dictione, memoratorum voluminum aliter iudicare potuerunt, primum eorum iudicia in medium adducenda ſunt, & revocanda ad examen. *Auguſtinus* quidem *Lib. IV. Doctrinae Chriſtianae* eloquentiam quamdam, ipſis decenter adcommodam, in Novi Teſtamenti Scriptoribus admiratur, atque ita ſcribit: *Hic aliquis forſitan quaerit, utrum auctores noſtri, quorum ſcripta divinitus inſpirata canonem nobis ſaluberrima auctoritate fecerunt, ſapientes tantummodo an eloquentes etiam nuncupandi ſint. Quae quidem quaeſtio apud meipſum, & apud eos, qui mecum, quod dico, ſentiunt, facillime ſolvitur. Nam ubi eos intelligo, non ſolum nihil eſſe eis ſapientius, verum etiam nihil eſſe eloquentius videri poteſt. Et audeo dicere & omnes, qui recte intelligunt quod illi loquuntur, ſimul intelligere non eos*

aliter loqui debuisse. Sicuti est enim quaedam eloquentia, quae magis aetatem iuvenilem decet, & est quae senilem; nec iam dicenda est eloquentia, si personae non congruat eloquentia: ita est quaedam, quae viros summa auctoritate dignissimos, planeque divinos, decet. Hac illi loquuti sunt: nec ipsos decet alia, nec alios ipsa. Ipsis enim congruit; alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate sed soliditate transcendit. Vbi vero non eos intelligo, minus quidem mihi adparet eorum eloquentia; sed eam non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas divinorum salubriumque dictorum tali eloquentiae miscenda fuerat; in qua proficere noster intellectus, non solum inventione, verum etiam excitatione, deberet. Possem quidem si vacaret omnes virtutes & ornamenta eloquentiae, de quibus inflantur isti, qui linguam suam nostrorum auctorum linguae non magnitudine, sed tumore, praeponunt, ostendere in istorum litteris sacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc saeculo pravo in beatum saeculum transferendis, providentia divina providit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quae sunt his viris cum oratoribus Gentilium Poëtisque communia. Illud magis admiror & stupeo, quod nostra eloquentia ita usi sunt per alteram quamdam eloquentiam suam, ut nec eis deesset, nec emineret in eis; quia nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat, quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile adgnosceretur. Atque haec quidem ille, qui tamen ita de divinorum Scriptorum eloquentia agit ac loquitur, ut facile & aperte insinuet, se non in eis facundiam & eloquentiam cultam, & industria elaboratam, atque arte perfectam, deprehendere; sed talem, qualem homines fervido ingenio acres, &

qui

qui ea, quae probe potenterque noverunt, ita vel narrationis, vel praeceptionis ordine, rebusque ipsis, quae dicuntur, aut exigentibus aut suggerentibus, naturali quadam vi, & spontaneo orationis impetu, praestare consueverunt. Nam, ut optimus iudex *Flaccus* aiebat,

. . . . cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deseret hunc nec lucidus ordo.

Hinc est quod idem *Augustinus* statim subdit: *Et in quibus forte locis adgnoscitur a doctis, tales res dicuntur, ut verba, quibus dicuntur, non a dicente adhibita, sed ipsis rebus velut sponte subiecta, videantur: quasi sapientiam de domo sua, idest, pectore sapientis procedere intelligas, & tamquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.* Et de Apostolis praecipue intelligendum est, siquidem aliqualem in illis eloquentiam intellegit, quod paulo ante dixerat, videlicet: *Quapropter quum ex infantibus loquentes non fiant nisi loquutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri non possunt, nulla eloquendi arte tradita, sed eloquutiones eloquentiae loquendo & audiendo, & quantum adsequi conceditur, imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine praeceptis rhetoricis novimus plures eloquentiores plurimis, qui illa didicerant, &c.* Et huc ratio illa facere potest aliquatenus, quam *Pelagius* (illum modo non ut Haereticum, sed ut virum doctum & eruditum nomino) in *Commentariis ad Epistol. I. ad Corinth.* adducit: *Hoc habet*, inquit, *sensus humanus ut quocumque eum tetenderis consequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde est quod multi illiterati poëmata componunt tam exquisita, quae viri eruditissimi admirentur.* Et quidem, quomodo cultam, exactam,

elaboratamque eloquentiam in Novi Teſtamenti Scriptoribus *Auguſtinus* ſubſpicere poterat, qui *Lib. XXII. De Civit. Dei cap. V.* tam diſerte, tam perſpicue de illis edixerat: *Ineruditos liberalibus diſciplinis, & omnino quantum ad iſtorum artium doctrinas impolitos, non peritos grammatica, non armatos dialectica, non rhetorica inflatos, piſcatores Chriſtus cum retibus fidei ad mare huius ſaeculi pauciſſimos miſit?* Quem quidem *Auguſtini* locum lubenter attuli, quod in eo de Apoſtolis ſpeciatim loquatur; nam ſi generale aliquid, quod divinas ſcripturas reſpiceret, adferre voluiſſem, poteram ex eius Confeſſionum *Lib. III. cap. V.* iſtam ingenuam de ſacrarum Scripturarum ſtilo confeſſionem adducere: *Itaque inſtitui animum intendere in ſcripturas ſanctas, ut viderem quales eſſent. Et ecce video rem non compertam ſuperbis, neque nudatam pueris: ſed inceſſu humilem, ſucceſſu excelſam, velatam myſteriis &c.* Id quod hactenus Auguſtinum explicans & ſibi concilians dixi, Criticus etiam emunctae naris, & ſubacto iudicio *R. Simonius* animadverterat, & aliquid aliud addiderat, quod nunc ex *Par. I. Hiſtor. Critic. N. T. cap. XXVI.* in medium adducimus: *Je ſcay*, inquit, *que S. Auguſtin a composè un chapitre expres dans ſes livres de la Doctrine Chretienne, pour montrer qu' il y avoit une veritable eloquence dans l' Ecriture Sainte, principalement dans les ecrits de S. Paul, ou il trouve une parfaite ſageſſe accompagnee d' une grande eloquence. Mais comme ce Pere n' entendoit pas la langue Grecque, nous devons preferer la deſſus le ſentiment des Peres Grecs aux ſien. Il ſemble neammoins, qu' il ne parle en cet endroit que d' une certaine eloquence, qu' il appelle ſageſſe, & qu' il fait plûtoſt conſiſter dans les choſes, que dans les expreſſions.* Sed nullum prope

alium

alium ex antiquis praeter *Augustinum* invenire est, qui eloquentiam Scriptorum novi Testamenti vel subspexerit, vel observaverit, si quosdam paucos cum apud Graecos tum apud Latinos, sed obscuri nominis, ut videtur, exceperis, qui hanc stili in Apostolis elegantiam admirari frustra, & laudibus ferre, voluerunt; & eorum iudicium eo minoris faciendum est, quo certius constat eos, a doctissimo viro, & eloquentissimo homine, *Io. Chrysostomo* & irrisos, & confutatos, fuisse. *Homilia* enim *III. in cap. I. Epist. ad Corinthios* haec litteris mandavit: *Ταῦτα δὲ εἶπον ἐπειδή τινος ἤκουσά ποτε χριστιανοῦ πρὸς Ἕλληνα καταγελάστως διαλεγομένου, καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἑαυτῶν καταλυόντων. ἃ γὰρ ἔδει τὸν χριστιανὸν εἰπεῖν, ταῦτα ὁ Ἕλλην ἔλεγε· καὶ ἃ τὸν Ἕλληνα εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, ταῦτα ὁ χριστιανὸς προεβάλλετο. περὶ παύλου γὰρ καὶ πλάτωνος ζητήσεως οὔσης, ὁ μὲν Ἕλλην ἐπειρᾶτο δεικνύναι ὅτι ὁ παῦλος ἦν ἀμαθὴς καὶ ἰδιώτης· ὁ δὲ χριστιανὸς ὑπὸ ἀφελείας ἐσπούδαζε κατασκευάζειν ὅτι πλάτωνος λογιώτερος ἦν ὁ Παῦλος.* *Haec autem dixi quoniam audivi quemdam Christianum cum Graeco RIDICVLE differentem; & utrumque in ea, quae inter ipsos exstitit concertatione, sua infirmantem ac convellentem. Quae enim oportebat dicere Christianum, ea dicebat Graecus: quae Graecum erat dicere consentaneum, ea adferebat Christianus. Nam quum esset quaestio de Paulo & Platone, Graecus quidem conabatur ostendere Paulum esse RVDEM & IMPERITVM: Christianus autem ob SIMPLICITATEM studebat probare Paulum esse Platone doctiorem, & disertiorem.* Hanc eamdem simplicitatem, seu errorem, egregie redarguit in Fridegiso Abbate Lugdunensis Episcopus *Agobardus* eo libro, quem adversus illum ob hoc ipsum exaravit. Nec modo meminisse lubet iudicii Dio-

nyſii Alexandrini de Ioannis Evangeliſtae eloquentia, quum de eo latius commentarii huius decurſu agendum ſit a nobis, quanti illud faciendum ſit prudenter iuſteque molituris.

Inter recentiores vero *Henricus Stephanus* vir quidem Graece doctiſſimus hanc tractavit quaeſtionem in Praefatione, quam ſuo novo Teſtamento Graeco praepoſuit, & in eam ſententiam ivit, quae vult, & ſtili elegantiam interdum, & optimorum auctorum imitationem, in divinis Novi Teſtamenti Scriptoribus deprehendi. Quin librum ſe editurum recepit, quo oſtenderet memoratos ſacros Scriptores, plus nitoris & elegantiae habere, quam quidam cenſuerint. Indignatur praecipue quod eos nonnulli in ſcribendo rudes ac barbaros dixerint, & omnem dictionis venuſtatem iis abiudicaverint. Sed libellum, quem *H. Stephanus*, ut videtur, non praeſtitit, parilis tamdem argumenti *Seb. Pfochenius* concinnavit, Diatribenque edidit, quae titulum praefert: *De linguae Graecae Novi Teſtamenti puritate:* in qua Auctor nihil omittit, ut illorum commentariorum contextum vere Graecum, nec a ſtilo profanorum Scriptorum procul abeſſe, evincat. *Textum novi Teſtamenti*, inquit ille, *vere Graecum, nec alienum plane a ſtilo Graeco profano eſſe adſerimus.* Ebraiſmos autem omnes, qui in Novo Teſtamento deprehenduntur, tales eſſe inficiatur, & ſelectis profanorum Scriptorum locis & exemplis in medium adductis, phraſes illas ac verba linguae Graecae purioris eſſe propria demonſtrare conatur. Sed ſtant e regione viri pariter doctiſſimi ac κριτικώτατοι, qui non ſolum ſtili nitorem & elegantiam minime Apoſtolis tribuunt, ſed etiam illos Scriptores barbaros iudicant, quorum libri Ebraiſmis, &

pere-

peregrinis, & exoticis, loquutionibus ſcateant. Non heic quidem *Martini Petri Cheitomaei* mentionem faciam qui eleganti libello Graeco-barbara Novi Teſtamenti, quae Orienti originem debent, recenſuit & explicavit; non *Rob. Stephani*, qui Henrico Stephano magis ingenuus, in Praefatione Novi Teſtamenti editi anno 1543. & 1545., fatetur a Viris doctis ſecum communicatam *partem nonnullam Ebraiſmorum, qui in novo Teſtamento ſunt plurimi*; non *Othonis Gualtperii*, qui anno 1508. Vittebergiae libellum edidit, cuius titulus *Sylloge vocum exoticarum . . . . quae habentur in textu Graeco Teſtamenti Novi cum interpretatione etymologica, & rerum utilium adhaerentium commonefactione*: ſed *Seb.* quidem *Caſtalio*, vir Ebraice Graeceque doctiſſimus, adeoque huiuſmodi controverſiae iudex idoneus, in *Translationis Bibliorum Defenſione* ita ſcribit. *Erant Apoſtoli natu Ebraei, & peregrina, hoc eſt Graeca, lingua ſcribentes Ebraizabant, non quia iuberet ſpiritus; neque enim pluris facit ſpiritus Ebraiſmos quam Graeciſmos . . . . . . res enim dictat ſpiritus, verba quidem & linguam ſcribenti liberam permittit*; quae quidem poſtrema verba ſententiae Lovanenſium Ieſuitarum, de qua inferius loquuturi ſumus, ad miraculum conſonant. At cur Apoſtoli, quis dicat, non pure potius & eleganter, quum fortaſſis poſſent, ſcripſere, ſed Ebraiſmorum obſcuritate perplexam & difficilem orationem reddiderunt? *Primum*, inquit *Caſtalio*, *quia erant ſacris litteris adſueti; deinde quia, quum eſſent Graecae linguae non uſque adeo periti, id quod eorum ſcripta oſtendunt, facile in patriam conſuetudinem deflectebant*. Hanc igitur ultimam opinionem Critici doctiores cum orthodoxi, tum heterodoxi, amplexati ſunt, & inter illos *Ioan.*

Hentenius praecipue, qui *Praefat. Translat. Comm. Euthymii in Evangelia*, ita ſcribit: *Animadvertendum eſt Evangeliſtas & Apoſtolos, quum genere Ebraei eſſent, hac in re, ſicut & in aliis multis, Ebraicum ſequutos idioma, quo illi frequentiſſime pro praeſenti, quod proprium non habent; aut pro futuro, efferunt praeteritum. Vtque in univerſum dicam, tempus unum pro alio Ebraei ſaepenumero collocant. Quod etiam Evangeliſtae non raro fecerunt, nec ſolus Matthaeus, qui patria ſcripſit lingua, hoc eſt Ebraea, ſed & ceteri, qui Graece ſcripſerunt, &c.* Sed & *Dominicus Soto*, vir doctiſſimus, *Prologo* ſuorum *Commentariorum in Epiſtolam ad Romanos*, hoc de Apoſtolorum dictione iudicium tulit: *Scribebant Apoſtoli ſapientiſſime quidem, quia numine inflati; at non ita nitide.* Et ex intervallo: *Quemadmodum ſcientiarum naturalium non ampliorem ſortiti ſunt Apoſtoli revelationem, quam quae ad propagandam fidem ſatis erat: ita neque linguarum politiem edocti.* Non in aliam diſceſſit ſententiam vir iudicio & doctrina ſuſpiciendus *Io. Gagnaeus*, qui in *Scholiis* ad *Cap. VII. Apocalypſeos*, verba quaedam ediſſerens, ſcribit: *Graeca nullum ſenſum habent: complectuntur enim verum ſoloeciſmum, a quo non abhorruerunt Scriptores Evangelici, utpote non adeo curioſi proprietatis verborum & loquutionum.* Et *Origenes* quidem, de divinarum litterarum ſoloeciſmis egit, atque ea, quae dixit, in *Philocaliae Cap. IV.* habemus; cuius veſtigiis inhaeſiſſe videtur *Hieronymus*, huiuſmodi errores in divinis Scriptoribus arguens; quibuſcum mitius agendum fuiſſe opinatur *R. Simonius*, & probabili de cauſsa quidem, ut *Par. I. Hiſtor. Critic. N. T. cap. XXVI.* ſub finem videre eſt. Quum vero idem *R. Simonius* ὁ κριτικώτατος lauda-

to *Capite XXVI.* illud omne luculenter ostendat, lateque atque erudite pertractans mirifice confirmet, superfluum videri posset; aliqua eius verba excerpere, & huc transferre; quum satius sit ut lector cupidus totam illius dissertationem litteris instructissimam consulat: attamen non omittam exscribere quaedam, quae *Cap. XXVIII.* habentur, & ex quibus *Cl. Salmasii* etiam de Apostolorum stilo iudicium comprehendere erit. Igitur de opinione *Salmasii* agens, qui Apostolos Syriace scripsisse voluit, aliosque habuisse Graecos suae scriptionis interpretes, ait: *Car s'ils s'etoient servis de personnes sçavantes dans la langue Grecque, on n'y trouveroit pas tant d'Ebraismes. Le stile de l'Evangile de Saint Jean montre qu'il a ete plutot ecrit par un Galileen, que par un Grec. Quoiqu'il en soit, Saumaise est obligè d'auover que les Ecrits du Nouveau Testament son remplis de manieres de parler, qui sont tout a fait Syriaques.* Et mox: *Pour ce qui est de S. Paul & de S. Luc, qui ont sçu la langue Grecque, Saumaise reconnoit aussì que leurs Ecrits sont remplis de Caldaismes &c.* A *Salmasio* aliisque non dissensit vir pariter longe doctissimus, *Lud. Capellus*, qui similiter haec litteris mandavit. *Quum enim novi Testamenti phrasis tota sit Ebraica . . . . sane penitior & accuratior eius intelligentia pendet a linguae Ebraicae, Syriacae, Chaldaícae, Rabbinicae, earumque propriae phraseos cognitione.* Lubenter a referendis hominis maxime impii verbis abstinerem, quum vel ipsum eius nomen exsecrer & exhorrescam, *Michaëlis Serveti* scilicet, nisi id mei voluminis ratio exposceret, in quo etiam heterodoxorum opiniones congerere mihi proposui, utpote in mea caussa maximi faciendas; quum illi nullam aliam credendi nor-

mam

mam adgnoſcentes, dubitandum non ſit quin ſacras litteras ſumma veneratione proſequantur, & quoad fieri poteſt, praedicent atque ſubſpicient. Ille igitur ſacerrumus homo, *Lib. I. De error. Trinit.* ſuo iudicio, & doctrina, alicubi non abuſus ita loquitur: *Imitemur Apoſtolos, qui non arte humana compoſitis verbis Chriſtum praedicabant.*

Et eo probabilior ſententia haec videri debet, quo certius exploratiuſque eſt, antiquos Graecos Eccleſiae Patres, iudices profecto idoneiſſimos, talem Apoſtolorum ſtilum ſerio iudicatoque declaraviſſe. Et *Origenes* quidem, qui Patrum omnium doctiſſimus, & in caeleſtibus litteris exercitatiſſimus fuit, exactiori quam alii fecerint diligentia & critica uſus, horum praecipuus cenſendus. Sed antequam eius verba profero, *Tatiani* Aſſyrii, Iuſtini Philoſophi ac Martyris diſcipuli erudituſſimi, iudicium producam, utpote Origene ipſo antiquioris. Hic igitur, quum in *Oratione contra Graecos* de ſua ad Chriſtum converſione ageret, eius occaſionem & initia ediſſerens ita infit: περινοοῦντί δέ μοι τὰ σπουδαῖα, συνέβη γραφαῖς τισι ἐντυχεῖν βαρβαρικαῖς, πρεσβυτέραις μὲν, ὡς πρὸς τὰ Ἑλλήνων δόγματα, θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων πλάνην. Καί μοι πεισθῆναι ταύταις συνέβη διάτε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον, καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, καὶ τῶν μελλόντων τὸ προγνωστικὸν καὶ τῶν παραγγελμάτων τὸ ἐξαίσιον, καὶ τῶν ὅλων τὸ μοναρχικόν. *Et quum diligenter circumſpicerem, in libros quosdam barbaros incidere mihi contigit, antiquiores multo quam Graecorum philoſophia, ſi ſpectes aetatem; & diviniores, ſi illorum errores. His ergo fidem adhibui, quod ſtilus non eſſet phaleratus, nec ulla Scriptorum adfectatio, & ſermo nuſquam obſcurus: futurorum item eventuum praenotione, & magni-*

gnitudine promiſſionum, & quod unam univerſorum monarchiam ſtatuerent, impulſus. Vt autem ad laudatum *Origenem* deveniamus, is *Tom. I. in Ioannem* ait veritatis myſteria, eorumque virtutem, quae ab Apoſtolis dicebantur, οὐκ ἐμποδιζομένην ὑπὸ τῆς εὐτελοῦς φράσεως, *nihil obſtante tenuitate dictionis*, ad fines terrae pervenire potuiſſe. Et *Lib. I. contra Celſum* de Apoſtolis agens ſcribit: Οὐ γὰρ ἡ εἰς τὸ λέγειν δύναμις καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς ἢ ῥητορικὰς τέχνας ἦν αὐτοῖς ὑπαγομένη ἀκούοντας. *Non enim facultas dicendi & orationis compoſitio ad Dialecticam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta in ipſis erat, quae audientes quo vellet perduceret.* *Capite* autem *I. Philocaliae* ſcribit Chriſtianorum eſſe κεκρυμμένην λαμπρότητα τῶν δογμάτων ἐν εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξει ἀποκειμένην. ἔχομεν γὰρ θησαυρὸν ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν. *arcanum ſplendorem dogmatum, qui in tenui & contemta loquutione deliteſcit. Habemus enim theſaurum in vaſis fictilibus. Cap.* vero *Philocaliae XV.* quum ſacrarum Scripturarum incultam & inelegantem dictionem adſtruat, huiuſmodi ſtili in divinis ſcriptoribus neceſſitatem & utilitatem oſtendit ac praedicat, ita inquiens: Φαμὲν οὖν ὅτι ἅπερ τὸ προκείμενόν ἐστι τοῖς πρεσβεύουσι τὰ τῆς ἀληθείας, πλείους, ὅσῃ δύναμις ὠφελεῖν, καὶ προσάγειν ὡς οἷόν τε ἐστὶν αὐτῇ διὰ φιλανθρωπίαν πάνθ' ὁντινοῦν οὐ μόνον ἐντρεχῆ, ἀλλὰ καὶ ἀνόητον· πάλιν τ' αὖ οὐχὶ Ἕλληνας μὲν οὐχὶ δὲ καὶ βαρβάρους, πολὺ δὲ τὸ ἡμέτερον ἐὰν τοὺς ἀγροικοτάτους καὶ ἰδιώτας οἷόστε τις γένηται ἐπιστρέφειν, δῆλόν ἐστι ὅτι καὶ χαρακτῆρος ἐν τῷ λέγειν φροντιστέον αὐτῷ κοινωφελοῦς καὶ δυναμένου πᾶσαν ἐπαγαγέσθαι ἀκοήν. ὅσα δὲ πολλὰ χαίρειν φράσαντες, ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ἰδιώταις καὶ μὴ οἵοις τε κατακούειν τῆς ἐν φράσει λόγων καὶ τάξει ἀπαγγελλομένων ἀκολουθίας, μόνον ἐφρόντισαν τῶν ἀνατραφέντων ἐν λόγοις καὶ μαθήμασιν, οὗτοι τὸ κοινωνικὸν εἰς κομιδῆ στενὸν καὶ βραχὺ

συνήγαγον. ταῦτα δέ μοι λέλεκται ἀπολογουμένῳ περὶ τῆς κατηγορουμένης ὑπὸ Κέλσου καὶ ἑτέρων ἐν λέξεσι εὐτελείας τῶν γραφῶν ἀμαυροῦσθαι δοκούσης ὑπὸ τῆς ἐν συνθέσει λέξεων λαμπρότητος, ἐπεὶ οἱ καθ' ἡμᾶς προφῆται Ἰησοῦς τε καὶ οἱ Ἀπόστολοι αὐτοῦ ἑνὶ ἤδον τρόπῳ ἀπαγγελίας, οὐ τὰ ἀληθῆ μόνον περιεχούσης, ἀλλὰ καὶ δυναμένης, ἐπαγαγέσθαι τοὺς πολλούς, ἕως προτραπέντες καὶ εἰσαχθέντες ἕκαστος κατὰ δύναμιν ἀναβῶσιν ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς δοκούσαις εὐτελέσιν εἶναι λέξεσιν ἀποῤῥήτως εἰρημένα. Sic igitur statuimus, quum omnibus veritatis interpretibus id propositum sit, ut, quamplurimos possunt, pro communi iure humanitatis iuvent, & ad ipsam quantum facere poßunt, adducant quemlibet non acutum modo & solertem, sed stolidum. Nec Graecos aut Barbaros, quod vero nostri est instituti, si agrestissimos, & omnium rudes queat, ad veritatem convertat: eam dicendi formam teneat oportet, quae in commune prosit, & omnium auditu percipi possit, & omnium aures devinciat. Qui vero imperitis, veluti mancipiis, qui ad politae & elegantis orationis contextum & seriem aures non adiiciunt, longum valere iussis & repudiatis, eorum tantum, qui eloquentia, & disciplinis instructi erant, rationem habuerunt, ii sane communitatem rerum in maximas angustias coëgerunt. Haec a me idcirco dicta sunt ut dictionis Scripturae tenuitatem, quae compositae orationis splendore praestringi videtur, a Celsi & aliorum reprehensione vindicarem, quoniam Prophetae nostri, Iesus, & Apostoli eius, unam sequuti sunt praedicandi rationem, quae non modo vera continet, sed & adducere plurimos potest, quoad persuasi & adducti singuli pro viribus mente ascenderint ad arcana simplici, ut videtur, dictione contenta. Et *Lib. VII.* eiusdem operis ita infit: *Οὕτως ἡ προνοουμένη θεία φύσις, οὐ τῶν πεπαιδεῦσθαι νομιζομένων μόνον τὰ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, συγκατέβη τῇ ἰδιωτείᾳ τοῦ πλήθους τῶν ἀκροω-*

ἀκροωμένων, ἵνα ταῖς συνήθεσιν χρησαμένη λέξεσι προκαλέσηται ἐπὶ ἀκρόασιν τὸ τῶν ἰδιώτων πλῆθος. *Ita divina natura non iis tantum, qui Graecorum ſapientia inſtituti credebantur, ſed Graecis etiam reliquis conſulens, multitudinis audientium ſimplicitati & ignorantiae condeſcendit, ut conſuetis dictionibus uſa, idiotarum multitudinem ad audiendum provocaret. Ce' eſt ſur ce principe,* inquit opportune *Simonius Par. I. Hiſtor. Critic. N. T. Cap. XXVI. qu' on doit former l' idee du ſtile des Apotres, & des Evangeliſtes, & non ſur les prejuges de quelques Proteſtans, qui croient relever l' autoritè de l' ecriture, en ne mettant rien de trop ſimple dans la bouche des Apotres.* Aliter quidem, quam zelotae huiuſmodi, nimis inepti & ſtulte anxii, ac recte & ſapienter *Ioannes Chryſoſtomus* cenſuit, & non tantum a nobis concedi debere ait Apoſtolos rudi incultoque ſermone eſſe uſos, ſed huius ſimplicitatis & tenuitatis dictionis atque ignorantiae, a nobis magis accuſandos eſſe, quam Ethnici Graecique facere conſueverint. *Homilia* enim *III. in Epiſtol. I. ad Corinth. cap. I.* ita ſcribit: Ὅταν οὖν Ἕλληνες κατηγορήσωσι τῶν μαθητῶν ὡς ἰδιωτῶν, πλέον ἡμεῖς ἐκείνων κατηγοροῦμεν αὐτῶν. *Quum Graeci igitur Diſcipulos* (Ieſu) *tamquam idiotas accuſaverint; nos magis quam illi ipſos accuſamus. Gregorius* autem Nyſſenus *Oratione* in *Gregorium Thaumaturgum* vocat ſacras Scripturas τὸν ἑςῶτα λόγον τῆς πίςεως, τὸν οὐδεμιᾷ λογικῇ τινι περιεργίᾳ καὶ τεχνικαῖς πλοκαῖς κρανυνόμενον, ἀλλὰ διὰ ἁπλότητος ῥημάτων ὁμοτίμως πᾶσιν ἀπαγγελλόμενον ὡς ἐν αὐτῷ τὸ ὑπὲρ τὴν πίςιν εἶναι, τὸ πιςὸν ἔχει. *Stabilem & firmum fidei ſermonem; qui non exquiſita quadam & redundante verborum curioſitate, & artificioſis nexibus argumentorum confirmatur, ſed per ſimplicitatem verborum omnibus ex aequo*

ad-

adnunciatur ; qui in hoc ipſo, quod ſupra fidem eſt, vim fidei faciendae habet. Hinc *Agobardus Lib. Adverſ. Fredegiſum*, qui eum calumniatus fuerat, quia exacte & caſtigate loqui Apoſtolos, quod Grammaticae canones attinet, prudenter negaverat, numquam adduci poteſt ut fateatur Apoſtolos, eorumque interpretes, eleganter ſcripſiſſe, & abſtinuiſſe ſoloeciſmis & barbariſmis; ſed tantum dicit, *neque imperitia, neque malitia* id feciſſe, *ſed ratione condeſcenſionis*, ut *manifeſtiorem ſenſum legentibus praeberent ;* & potuiſſe eos *ſi voluiſſent, omnia ſecundum diſciplinam Grammaticam proferre, ſed ut nobis condeſcenderent, & ſimplicitatem veritatis non deſererent*, non eſſe veritos *aliqua contra eamdem diſciplinam loqui*. Qui tamen ita tergiverſari non debuit, quum melius facturus fuiſſet, ſi cum antiquioribus Patribus ſtili ſimplicitatem, & incultam dictionem, in Apoſtolis aperte ac ſimpliciter praedicaſſet. Nec mirum profecto, ſi adeo ſimplici ac rudi ſtilo uſi ſunt Apoſtoli; non enim ſolum ob tam multa, quae de iis huc facientia mature diſſeruimus, id contigiſſe credendum eſt; ſed etiam, quia Ieſum Chriſtum, divinum ſuum praeceptorem, in omnibus imitaturi erant. Ille enim συγκαταβάσει quadam uſus, ut omnium captui ſeſe adcommodet, *non ubique ſequitur genus dicendi accuratum & exactum ad normam philoſophorum & oratorum ; ſed utitur ut plurimum & fere ſemper iis loquendi formulis, quae populo erant in ore ;* quae verba ſunt *Io. Cameronis ad Caput VIII. Matth. v.* 17. Lubet vero tamdem ut iis, qui contraria ſentiunt, recte ſapienterque reſpondeatur, ipſa *R. Simonii* τοῦ κριτικωτάτου verba ex *Par. I. Hiſt. Critic. N. T. cap. XXVI.* heic exſcribere, quae quidem ita habent: *Ce n'eſt pas au reſte qu'on ne puiſſe monſtrer, que*

la plus part des mots dont S. Paul, & les autres Ecrivains du Nouveau Testament, se sont servis ne soient veritablement Grecs : mais le tour de leurs phrases & leurs manieres de parler ne sont pas toujours Grecques. Ce qui n' est point extraordinaire. Car chaque nation a de certaines façons d' exprimer ses pensees qui lui sont propres : & quoiqu' elles les expriment en des termes purement Grecs ou Latins, on s' apperçoit bientost que le tour n' est pas tout-a-fait Grec ni Latin. Haec autem de stilo tantum Novi Testamenti disputare lubuit; si enim rerum, quae in Novo Testamento docentur, examen instituissemus, nihil tunc sublimius, nihil secretius, nihil perfectius atque divinius, excogitari posse nossemus, & cum *Hieronymo* Epistola ad Marcellam ἀϱωνικῶς quoad aliquos diceremus: *Diligentiam, qua avium silvas, & concharum gurgites norunt, in Scripturis legendis abiiciant, sintque in hac re tantum simplices, & Christi verba existiment rusticana, in quibus per tanta iam saecula, tantorum ingenia sudaverunt, ut rationem verbi uniuscuiusque magis opinati sint, quam expresserint.* Claudat autem hoc caput suis egregiis verbis S. *Agobardus* Lugdunensis *Libro Adversus Fredegisum : Ex quibus patet nobilitatem sacrae Scripturae non secundum Philosophos in disertitudine esse verborum, in quo nulla est sapientia, sed in potentia & astutia sensuum, atque virtute sententiarum.* Et mox: *Ecce quia laus divinae sapientiae in sacris mysteriis & in doctrina spiritus invenitur, non in adinventionibus verborum.* Nunc illud tantum e re nata mihi dicendum superesse video, me eorum viam & rationem Graecas litteras adolescentibus tradendi non satis probare, qui horum Graecanicam institutionem a librorum Novi Federis lectione auspicantur.

tur. Quum enim Scriptores Graecos puerorum captui sua facilitate & perspicuitate maxime adcommodatos, simulque fontes eloquio purissimo fluentes habeamus, Isocratem, Lucianum, Herodianum; cur rudes mollesque eorum animos barbarica potius lectione, cuius vitia iis impressa difficile deinde deleantur, inconsulte fingamus; quam nitidae puraeque eloquutionis adsuetudine studioque formemus?

De cuiuslibet Scriptoris divini N. T. stilo & eruditione.

CAPVT X.

HActenus generatim, quid de Novi Testamenti stilo, ratione ipsa duce, Ecclesiae Patribus doctissimis, aliisque Scriptoribus eminentissimis, praeeuntibus, disceptatum est, & quid de eo sentiendum sit, satis probabiliter stabilitum; sed quum diversum inter se ac dissimilem divinorum Scriptorum stilum & orationem esse non semel enunciaverimus, & legenti cuilibet pateat; singulorum sermonem, & eloquentiam, & eruditionem, examinare fert animus, & quid de ea iudicandum sit, eamdem viam ineuntes, inquirere.

MATTHAEVM Apostolum Evangelium suum Ebraica, seu Syriaca, quae tunc apud Iudaeos in usu erat, lingua scripsisse, *Papias*, *Irenaeus*, *Origenes*, testes locupletissimi sunt, & hanc sententiam antiquitas tota suffulcit; quare frustra eam evertere conati sunt *Erasmus*, *Caietanus*, *Flacius Illyricus*, *Chamierus*, *Wolzogenius*, *Lignfootius*, aliique

que

que, ut Viri doctiſſimi demonſtraverunt, & inter alios *R. Simonius* ὁ κριτικώτατος *Part. I. Hiſt. Critic. Novi Teſtam. Cap. V. Calmetius Prolegom. in Matthaeum; Tillemontius Tom. I. Memorab. Eccleſ. in S. Matthaeo Not. IV.* licet illorum ſententiae probabilitatem adſtruat *Fabricius* in *Apocryphis* N. T. *Notit. Evangel. Apocryphorum, numer. XXXV.* Sed quum Matthaei Evangelium αὐθεντικὸν lingua ea, qua exaratum fuerat, aetatem non tulerit, ſatius fuerit inquirere quis Evangelium iſtud in Graecum ſermonem converterit. Verum & hoc in ſententiis eſt: nam *Auctor Synopſeos*, ſeu potius Additamentum quoddam illius *Synopſeos*, quae vulgo *Athanaſio* tribuitur, ut *Tillemontius* animadvertit, Iacobum, primum Ieroſolymorum Epiſcopum, Matthaei commentarios ad Graecas aures tranſtuliſſe videtur innuere, niſi vox ἡρμηνεύθη *de explicatione & enarratione* quadam potius intelligenda eſt, quod iure laudato *Tillemontio* probatur. *Papias* vero apud *Euſeb. lib. III. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXXIX.* illud perhibet a quoque in proprium uſum, pro ſua eruditione, Graece converſum fuiſſe; ὡς ἠδύνατο ἕκαστος. Alii autem Ioanni Apoſtolo, alii Barnabae, Paulo alii, aut Lucae, aut Apoſtolo Matthaeo ipſi, huiuſmodi translationem adſeruerunt, quod animadvertebat etiam *Iſ. Caſaubonus Exercit. XV. ad Annal. Baronii*, qui id ſaltem demonſtrare ait, *ipſis Apoſtolorum temporibus ab uno illorum, aut illorum auſpiciis, vel potius Spiritus Sancti, cuius ipſi erant organa, Graecum textum ex Ebraico eſſe confectum;* ſuper quo tamen ei litem movet, & iure quidem, *Simonius* laudatus *Par. I. citata cap. IX.* Quum igitur Evangelium Matthaei in Graecam linguam vel ab Apoſtolo aliquo, vel ab alio Chriſtiano primitivo, translatum fuerit, nil mi-

rum, ſi in illo eadem ſtili ſimplicitas, atque in aliis, deprehenditur, & ſi Ebraïſmis frequentibus ſcatet; quum de his omnibus interpretibus idem iudicium ferendum ſit, ac generatim ſuperius pronunciavimus. Quod ordinem, quo ſua Matthaeus digeſſit, attinet, ita de eo *Aug. Calmetius Prolegom. in Matthaeum* ſcribit: *Si Evangelium iſtud cum ceteris conferatur, rerum geſtarum ſeriem aliter ab illo, atque ab aliis, digeri ſtatim adparebit; quod mire torquet Chronologos & interpretes. Alii temporum ordinem ſequutum Scriptorem; alii vero neglectum ab illo autumant . . . . Sunt qui meditato conſilio id adfectaſſe ſanctum Scriptorem credant, ut plures veluti ſub uno conſpectu hiſtorias argumento ſervientes proponeret, quo Iudaeos incredulos magis atque magis revinceret. Malunt tamen alii, hanc ordinis inverſionem fortuito caſui, ex tumultuaria ſchedarum ſacri Scriptoris collectione, tribuere, &c.* Eſt hoc Matthaei Evangelium perpetua Eccleſiae traditione receptum, & tamquam genuinus divini Apoſtoli foetus, admiſſum; quod aliis ſuppoſititiis & adulterinis libris, eiusdem Apoſtoli nomine inſcriptis, minime contigit; & merito quidem. Nam eidem Scriptori falſo tributus eſt liber, cui titulus *Infantia Ieſu Chriſti*, ſeu *De Ortu S. Mariae*, qui inter Opera B. Hieronymi habetur, & quem *Gelaſius* Pontifex improbans, ἀπόκρυφον declaravit; *Baronius* autem ad annum XLIV. eo Valentinianos abuſos autumat in iis, quae de Chriſto referebant apud *Irenaeum Lib. I. cap. XVII.* De hoc autem fabuloſo opuſculo conſulendus in primis *Io. Albertus Fabricius in Apocryphis* N. T. qui aliorum omnium de eo cenſuras colligit, atque ipſum volumen quoque exhibet; & adeundus etiam *Beauſobrius P. II. Hiſt. Crit.*

Ma-

Manich. Lib. II. Cap. II. Sunt qui Liturgiam quamdam Aethiopicam Matthaeo vendicent, quae tamen apocrypha esse cognoscitur, ut apud *Bonam lib. I. Rer. liturg. cap. VIII. Tillemontium* in *Matthaeo*, *Caveum De Scriptor. Eccles.* & *Fabricium P. III. Apocryphorum N. T.* apud quem exstat, videre est. Nihil dixerim de Ebionitis, qui Matthaei Evangelium interpolarant, atque corruperant, quaedamque ipsi supposuerant, *Epiphanio Haeres. XXX. cap. XXIII.* teste locupletissimo; super quo consulantur *Simonius Par. I. Hist. Crit. N. T. cap. VIII. & Calmetius Prolegomen. in Matthaeum*, & *Tillemontius in Matthaeo*, & *Caveus*, & *Fabricius in Apocryphis*, qui observat contra *Simonium*, aliosque, Evangelium, quo Nazaraei utebantur, & Matthaei esse adfirmabant, non fuisse Matthaei Ebraicum & genuinum Evangelium, sed diversum: illudque *Evangelium secundum Ebraeos* dictum fuisse, cuius fere tota antiquitas meminit. Hoc, etiam *Evangelium secundum Syros*, vocabatur.

Nunc ad MARCVM transeamus, quem post Matthaeum Evangelium primum scripsisse constans veterum traditio est, quam videas apud *Simonium Par. I. Hist. Critic. N. T. cap. X.* & ipse Evangeliorum ordo declarat, qui fere in omnibus exemplaribus est, qualis vulgo habetur, si antiquissimum exemplar Cantabrigense Graecum & Latinum excipias, in quo Ioannes Matthaeum statim subsequitur, omniumque postremus Marcus est, ut testatur *Simonius* loco laudato omnino consulendus. Quamquam in Bibliotheca quoque Riccardiana Codex MS. saeculi X. ut videtur, exstat, in quo Evangelia duo habentur, Matthaei scilicet, & Ioannis; hoc posteriore statim consequente, nec ullo adparente vesti-

gio, ex quo alia Evangelia interposita fuisse facile subspicemur. Quin Codex est in eadem Bibliotheca MS. alius, in quo Italicis rhythmis cum Veteris, tum Novi, Testamenti librorum canon ab *Antonio Guidonis* Florentino tali ordine exhibetur, ut Evangelium Ioannis primum, Marci ultimum, ponatur; quem quoad Novi Federis libros heic exscribere lubet, nam non abs re nostra esse profecto videatur. Titulus autem ita habet: *Queste istanze di là iscritte fe Messer Antonio, cioè Messer Antonio di Guido Cittadino Fiorentino, e contengon tutta la Scrittura del Vecchio e Nuovo Testamento, cioè la Scrittura Santa. Felle a preghiera d' un Servigiale di Santa Maria Nuova; essendo lui ammorbato guarì e soddisfece a preghi del detto Servigiale, ch' era stato a governarlo nella sua malattia.* Pars canonis est quae sequitur:

Ora seguita il nuovo Testamento:
Prim' è il Vangel dell' aquilin Giovanni,
Po' è Matteo del duodeno reggimento,
Po' Luca, e Marco ne' secondi scanni.
Po' Perseguente Pagol tutto attento
A procurar di Stefano, e' su' affanni,
Il qual Iddio percosse, e in terra il misse,
E Pagol surse, e le Pistole scrisse.
Pistole di San Iacopo troviamo,
E di San Pier, che fu primo Pastore,
Di San Giovanni Pistole leggiamo
Di sottil senso, e di molto sapore;
Iuda anche scrisse, e quel Mattia chiamiamo,
Pistola ardente in carità e amore,
E gli Atti degli Apostol Luca iscrisse,
E Giovanni in Pamòs l' Apocalisse.

Marcus igitur quum *interpres & sectator Petri* esset, *Irenaeo lib. III. Advers. Haeres. cap. XI.* auctore

ctore, *iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romae a fratribus, breve ſcripſit Evangelium*, quae ſunt verba *Hieronymi* de Viris illuſtribus ſcribentis. Id quidem ex *Clemente* Alexandrino apud *Euſebium Lib. VI. Hiſtor. Eccleſ. cap. XIV.* hauſit Hieronymus, & ex ipſo *Euſebio Lib. II.* eiusdem Hiſtoriae *cap. XV.* ex quo etiam *Auctor Synopſeos* Athanaſio adſcriptae deſumſiſſe videatur; quibus quidem omnibus praeiviſſe potuit Apoſtolorum diſcipulus *Papias*, ita apud laudatum *Euſebium Lib. III. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. XXXIX.* ſcribens: Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν· οὐ μέν τοι τάξει, τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα, οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ. ὕστερον δὲ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο διδασκαλίας· ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λόγων. ὥστε οὐδὲν ἥμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπομνημόνευσεν. ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλιπεῖν, ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς. *Marcus, quum Petri interpres eſſet, quaecumque memoriter retinuerat, diligenter litteris tradidit, ordinem tamen eorum, quae Chriſtus dixerat aut fecerat, minime ſervans. Ipſe enim Dominum non audiverat, neque eum ſequutus fuerat; ſed poſtea, ut dixi, Petrum ſectatus eſt, qui, prout opus erat, utiliter ſua praedicatione docebat, at non quaſi in ordinem dominica verba digereret. Itaque nihil peccavit Marcus, quum ita quaelibet ſcripſit, quemadmodum menti ac memoriae occurrerunt. Curam enim eius unice habuit, ut nihil eorum, quae audierat, praeteriret, vel in iis referendis aliquatenus mentiretur. Auguſtino* tamen *Lib. I. De Conſenſu Evangel. cap. II.* non tam Petri interpres Marcus, quam *Matthaeum ſubſequutus, tamquam pediſſequus & breviator eius videtur.* Hinc *H. Grotius Adnot. in Tit. Matth.* ita ſcriptum

reliquit: *Sicut autem Marcus usus est Matthaei Ebraeo ni fallor codice, ita Marci libro Graeco usus mihi videtur quisquis is fuit Matthaei Graecus interpres. Nam quae Marcus ex Matthaeo desumserat, idem hic iisdem prope verbis posuit, nisi quod quaedam a Marco, Ebraico aut Chaldaico loquendi genere, expressa, propius ad Graeci sermonis normam emollivit.* Sed digna sunt quae hic exscribantur *Calmetii* verba in Prolegomenis: *Quantum ex collatione utriusque Evangelii SS. Matthaei & Marci intelligimus, postremum hoc summam esse illius subspicamur. Saepe enim easdem refert historias iisdem fere coloribus expressas; addit etiam nonnulla quibus lucis aliquid textui Sancti Matthaei adferatur. Refert tamdem S. Marcus duo vel tria prodigia a S. Matthaeo omissa*, ut *Cap. I. II. V. IX. XVI.* videre est. *Quod autem animadvertendum in eius opere maxime, illud est, nimirum in reliquis omnibus S. Matthaeum sequutum, in ordine tamen narrationis a Cap. IV. 12. usque ad XIV. 13. illum deserere, ut S. Lucae & S. Ioanni adhaereat. Nec de generatione Iesu Christi saeculari, neque de eius crepundiis quidquam attingit, opus suum exorsus a praedicatione S. Ioannis Baptistae. Parabolas etiam plures omittit relatas apud S. Matthaeum Cap. XX. XXI. & XXV. sicut & sermones nonnullos ad discipulos & Pharisaeos, legendos in Cap. V. VI. VII. XVI. XXIII. S. Matthaei.* Haec quidem de iis, quae *Marcus* scripserit; ceterum quo tempore, aut ubi scripserit, inquirere parum nostro proposito cohaeret; quare varias Patrum sententias, ut *Eusebii* & *Hieronymi*, qui Romae eum scripsisse perhibent; & *Ioannis Chrysostomi*, qui in Aegypto adfirmat; & eius *Actorum* a *Bollandianis* vulgatorum, quae Aquileiae litteris Evangelium mandavisse tradunt, recen-

censere omittemus. Satius fuerit vestigare qua lingua *Marcus* Evangelium suum exaraverit; & quidem Graece eum scripsisse constans & uniformis antiquorum fere omnium traditio est, & consuli possunt *Simonius P. I. Hist. Crit. N. T. Cap. XI. Calmetius Prolegom. in Marcum*, *Lamius Adparat. ad Harmon. Evangel. Caveus De Scriptor. Eccles. Tillemontius* in *Marco*, *Bollandiani* ad *diem XXV. Aprilis*. Nihilo tamen minus non defuerunt, ut *Baronius*, & *Seldenus*, quibus Syriacus, & Arabicus, & Persicus, textus suffragantur, qui Marcum Latine scripsisse contenderent; hi tamen egregie confutantur a laudatis *Simonio*, *Calmetio*, *Tillemontio*, aliisque. Quum igitur Graece Marcus scripserit, *subspicatur Grotius*, (sunt verba *Calmetii* in Prolegom. in Marcum) *S. Marcum Ebraeo S. Matthaei codice in versione sua adornanda usum, sicut vicissim interpretem Graecum S. Matthaei prae oculis habuisse textum Graecum Sancti Marci; recurrunt enim in S. Matthaeo, & Marco, similes loquendi phrases; quasi scilicet postremus hic Scriptor, qui omnium sententia S. Matthaei summam dedit, non aeque potuisset phrases Graeci interpretis S. Matthaei in suum opus transferre. Facile persuasum habuit Grotius, Evangelium Ebraeum Sancti Matthaei nondum Graecis litteris traditum fuisse, quum S. Marcus ad scribendum se contulit. Addit in suis Prolegomenis ad Marcum, versionem Latinam eiusdem Evangelii remotissimae esse antiquitatis, nec semel textum Graecum ad versionem illam Latinam reformatum fuisse*. Sed de stilo Marci *Grotius* laudatus eodem loco ita loquitur, ut magis Ebraicam & Chaldaicam phrasin hic redolere intelligatur, quam Graeca Matthaei Evangelii interpretatio. *Io. Chrysostomus Homil. IV. in Matthaeum* non longe ab initio, de-

Marci ſtilo obſervat, ipſum Petri magiſtri ſui veſtigiis inhaerentem, dicendi brevitatem, parcitatemque verborum, ubique ſectatum fuiſſe. Antiqua controverſia eſt, an duodecim poſtremi verſiculi ultimi Capitis Marci, ab eo ſcripta fuerint, vel ab alio ſuppleti, qua de egregie agunt *Grotius in Marcum*, *Simonius Hiſtor. Crit. Nov. Teſt. Par. I. cap. XI. Calmetius Proleg. in Marcum*, *Tillemontius in Marco*, ut *Sixtum* Senenſem, & *Baronium*, alioſque, ſilentio praeteream. Praeter Evangelium, etiam Liturgia quaedam circumfertur, quae vulgo *Marco* tribuitur; ſed ea ἀπόκρυφος & ſpuria eſt, quidquid *Nicetas Paphlago* in contrarium ſenſerit, ut recte *Balſamon*, & recentiores *Tillemontius*, & *Caveus*, arbitrantur; & tantummodo *Marci Liturgia* adpellata eſt, quod *Liturgia* Eccleſiae Alexandrinae a Marco inſtitutae eſſet; id quod oſtendit eruditiſſimus *Euſeb. Renaudotius Diſſert. De Liturg. Oriental. origine & auctoritate Cap. IV. & V.* apud quem ea exſtat, quemadmodum apud *Fabricium lib. III. Apocryph. N. T.* Fruſtra quoque Syri pertendunt ipſum Marcum Evangeliſtam Novi Federis libros in Syriacam linguam convertiſſe, quod *Corn. a Lapide in Matthaeum*, & *Tillemontius* in *Marco*, obſervarunt. Quamquam eoſdem libros primis ſtatim illis temporibus Syriace converſos fuiſſe haud temere opinari videtur *Beauſobrius* in ſua *Hiſtor. Critic. Manichaeiſmi Par.* .... *Cap.* .... Itaque ſiquid aliud canonicum authenticumque Marco Evangeliſtae competit, id ad ſummum prima Petri Epiſtola eſt, quam tamen uti interpres tantum, non uti auctor, exaraverit; de quo laudatus *Tillemontius* conſulendus omnino eſt.

LVCAM, ſeu LVCANVM, ut Codices quidam MSS. habent, & recte, ut videtur (nam Lucas ex

Lu-

Lucani contractione efformatum) Antiochenum, post Matthaeum, & Marcum, scripsisse veteres universi tradiderunt, ut apud *Simonium P. I. Hist. Crit. N. T. cap. XII.* & *Tillemontium* in *Luca*, videre est. Quemadmodum vero antiqui Patres Marcum ea, quae ex Petro audierat, litteris mandasse censuerunt; ita & Lucam, qui Pauli itinerum comes fuit, nonnisi Pauli praedicationem litterarum monumentis consignavisse. Λουκᾶς ὁ ἀκόλουθος Παύλου, ait *Irenaeus* apud *Eusebium Lib. V. Hist. Eccles. cap. VIII.* τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο. *Lucas Pauli comes Evangelium ab illo praedicatum in libro deposuit.* Auctor vero *Synopseos Sacrae Scripturae* ita scribit: Τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἰατροῦ. *Evangelium secundum Lucam ab Apostolo quidem Paulo praedicatum est, a Luca vero beato Apostolo & Medico conscriptum atque praedicatum.* Ceterum ipse *Lucas* de se ipso ita testatur: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quae in nobis completae sunt, rerum: sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est mihi adsequuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Quare iam videatur non unum tantum, uniusque fidem, sed multorum, *Lucas* esse sequutus; & ea propter *Hieronymus* in *Catalogo* generaliter tradidit, *Lucam non solum ab Apostolo Paulo didicisse Evangelium, qui cum Domino in carne non fuerat, sed a ceteris Apostolis, quod ipse quoque in principio sui voluminis declarat: sicut tradiderunt nobis, qui a principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis. Igitur Evan-*

gelium

gelium ſicut audierat ſcripſit. Et *Irenaeus Lib. III. Adverſ. Haereſes cap. XIV.* ait: *Lucas nemini invidens ea, quae ab Apoſtolis didicerat, tradidit nobis*. Cur autem, quum iam Matthaeus, & Marcus, Evangelium conſcripſiſſent, *Lucas* etiam idem opus moliri adgreſſus ſit, varie diſputant Viri docti, & praeter ceteros adeundus *Simonius* loco paulo ante citato. Quo tempore, aut quo loco, ſcripſerit, valde incertum, ut apud laudatum *Simonium*, & *Calmetium* in *Prolegomenis* & *Tillemontium* in *Luca* videre eſt: ſed tamen Graece ſcripſiſſe extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt. Si vetuſtis Scriptoribus credimus, *Lucas* hic Medicus erat, & de eo intelligenda illa *Epiſtolae ad Coloſſenſes cap. IV.* 12. *Lucas medicus cariſſimus ſalutat vos*; & fruſtra ac temere quidem recentiorum aliqui contra omnium veterum fidem Lucam Evangeliſtam a Medico diſtinguere conantur, ut recte doctiſſimus *Tillemontius* obſervat. Et certe *Hieronymus* eum Medica facultate praeſtitiſſe *Comment. in Cap. VI. Eſaïae* prodit: *Evangeliſtam Lucam tradunt veteres Eccleſiae Tractatores Medicae artis fuiſſe ſcientiſſimum, & magis Graecas litteras ſciſſe, quam Ebraeas. Vnde ſermo eius tam in Evangelio, quam Actibus Apoſtolorum, comtior eſt, & ſaeculorum redolet eloquentiam*. In Catalogo autem eum *Graeci ſermonis non ignarum* dicit, idque eius ſcripta indicare adfirmat; & *Epiſtola ad Damaſum* ſcribit: *Lucas igitur, qui inter omnes Evangeliſtas Graeci ſermonis eruditiſſimus fuit, quippe ut Medicus, & qui Evangelium Graecis ſcripſerit, &c.* *Lucas* praeter Evangelium, Acta etiam Apoſtolorum compoſuit, quorum quidem oculatus teſtis fuerat: *Acta Apoſtolorum*, ait *Hieronymus*, *ſicut viderat ipſe compoſuit*. In his Pauli praecipue praeceptoris ſui

res

res gestas narrat, quod *Chrysostomus* in *Acta* observabat; & quod mira simplicitate exsequi deprehenditur. Hunc librum a Luca post Evangelium scriptum fuisse perhibent, ut apud *Calmetium* in *Prolegomenis in Acta* videre est. *Auctor Synopseos sacrae Scripturae* Acta haec a Petro dictata fuisse tradit, sed nulla probabilitate, ut recte *Simonius*, & *Tillemontius*, *Calmetiusque*, arbitrantur; & aperte quidem *Hieronymus*, ut vidimus, contradicit. Iam aliquid de *Lucae* stilo dicendum; & quale de eo Hieronymi iudicium fuerit, eius verba superius prolata satis edocuerunt. *Io. Chrysostomus Homil. IV. in Matthaeum* dicendi copiam in Luca demiratur, cuius rationem reddit, Paulinae orationis ubertatem: Pauli enim ille discipulus & comes fuerat. *Ambrosius* in *Lucam* hunc Evangelistam stilum historiae consuetum magis sequi, quam alios, ait. Sed quid de eo recentiores censeant ex *Calmetio* videamus. *Ad stilum quod attinet*, inquit, *redundare Hellenismis Grotius observat, quos forte simul cum Iudaicae religionis professione, & librorum Ebraicorum lectione, adsciverat. Medicinae studebat, unde stili puritas & correctio maior, quam in aliis N. T. Scriptoribus. Occurrunt etiam aliquando tales loquendi phrases, quae Syriacam & vernaculam Scriptoris originem produnt. Addit etiam nonnulla ad genium & saporem linguae Latinae.* R. autem *Simonius P. I. Hist. Critic. N. T. cap. XXVI.* in eadem sententia est, & Graecorum Scriptorum auctoritate innititur. *Je n'aurois*, inquit, *jamais fait, si je voulois raporter ici en detail tous les temoignages des Ecrivains Grecs touchant le stile simple & bas des Evangelistes, & des Apotres. Ils n'en ont pas meme exemptè Saint Luc, bien qu'on croie ordinairement qu'il a eu une connoissance plus*

exa-

exacte de la langue Grecque, que les autres Ecrivains du Nouveau Testament. Praeter Evangelium & Acta Apostolorum, *Clemens* Alexandrinus apud *Eusebium Lib. VI. Hist. Eccles. cap. XIV.* & *Hieronymus de Viris illustribus*, & *Theophylactus* in *Epistol. ad Ebraeos*, scribunt, Lucam Epistolam Pauli ad Ebraeos in Graecam linguam convertisse. *Origenes* apud *Eusebium* eodem *lib. cap. XXV.* eiusdem Epistolae Lucam auctorem censet, ex verbis sententiiqsue Pauli, quas memoriter retinuerat, coagmentatae: a qua opinione doctus *Estius* in *Epist. ad Ebraeos* non longe recedere videatur. Idem Alexandrinus Catechistes *Clemens* Iasonis & Papisci Altercationem, ut *Hieronymus* vocat, Lucae pariter tribuit: at nihilominus *S. Maximus* Abbas, qui saeculo VII. floruit, eam ab Aristone Pellaeo, qui anno circiter CXL. vivebat, scriptam fuisse perseverat: & certe eam a Luca exaratam non fuisse, modus, quo *Origenes* & *Hieronymus* de ea loquuntur, luculenter indicare quis censeat. Περὶ τῶν Pauli & Theclae περιόδων nihil dicam, quum eorum *Hieronymus* in Luca quidem meminerit, sed eos Lucae foetum esse falso creditum fuisse, haud quaquam indicet; quod & *Caveus* prudenter animadvertit. *Lucae* Epistola ad Claudium Galenum ipsis temporum numeris falsa revincitur, & observat *Phil. Labbeus Biblioth. Nov. MSS.* Verum *Lucas* ille sive *Lucius*, Tarsensis fuerit, praeceptor Galeni, qui eius vice plus simplici meminit. Ferunt quoque Liturgiam XII. Apostolorum a Luca Evangelista ordinatam fuisse, & eam ex Syriaco vertit eruditissimus *Euseb. Renaudotius*, exstatque etiam apud *Fabricium P. III. Apocryphor N. T.* Non eadem tamen est, ac *Liturgia* quaedam *Apostolorum* dicta a Nestorianis, qui ita vocant Adaeum seu Thadaeum,

daeum, & Marin, quos etiam *Doctores Orientis* adpellant, ut apud laudatum *Renaudotium Tom. II. Liturg. Orient. Differt. De Neftorian. Liturgiis* reperias.

Iam de IOANNE agendum effet; fed quum peculiarem ei locum in alia huius Commentationis parte adfignaverim, eumque tamquam primarium illius fcopum propofuerim, eius criticam hiftoriam in praefens tempus omitto.

PAVLVS, qui & SAVLVS, Tarfenfis, σκηνοποιὸς, ut tradit *Lucas* in *Actis*, feu σκυτοτόμος, ut vocat *Theodoretus*, quod fupra *pag.* 30. videre eft, Apoftolus gentium plane admirandus, iuxta vulgatum facrorum librorum Novi Federis ordinem, Evangeliftis fuccedit, cuius Epiftolae XIV. in Ecclefiae Canone nobis fufcipiendae ac venerandae proponuntur. De eorum ordine ac tempore, quo quaeque fcriptae funt, confulantur *Simonius Par. I. Hiftor. Crit. N. T. Tillemontius* in *Paulo*, *Calmetius* in *Prolegomenis*, aliique viri doctiffimi, qui haec copiofe ac luculente tractaverunt. Ceterum hic obfervandum de Epiftola ad Ebraeos multum difceptatum fuiffe, & adhuc effe in fententiis, Pauli ne fit, an alicuius alterius Scriptoris, aeque tamen divini. Quamquam Ariani (*Beaufobrius Par. II. Lib. I. Hift. Crit. Manich. cap. V. §. I.* a Manichaeis eam iam ante reiectam putat) contra perpetuam Ecclefiae Orientalis, quae hanc Epiftolam Pauli vere effe adgnofcebat, confuetudinem, eam, tefte *Theodoreto* in *Epiftol.* ad *Ebraeos*, omnino reiiciebant: fimiliter autem Occidentis Ecclefias reprobaffe, auctor eft *Eufebius*, quosdam Latinos Scriptores adlegans; quorum tamen auctoritas flocci facienda eft, quum ipfe *Eufebius*, Epiftola Clementis Romani Epifcopi ad Corinthios adducta, eam Paulo Apoftolo vendicet. Adeundus eft Scriptor

ptor hic *Lib. III. Hist. Eccles. Cap. III.* & *Lib. VI. Cap. XX.* Sed *Hieronymus* quoque *Epist. ad Dardanum*, & *Lib. II. Comment. in Esaiam Cap. VI.* tradit Latinorum consuetudine Epistolam ad Ebraeos non recipi inter Scripturas canonicas, eo quod forte in Latinis Ecclesiis ea publice non legeretur; quamvis privati quidam Scriptores eam tamquam canonicam admitterent, ut *Hilarius*, *Optatus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, quod omne explicat & illustrat *Simonius Part. I. Histor. Criticae N. T. Cap. XVI.* Sed cuiusnam auctoris esse ferebatur illa Epistola? Nos iam in *Luca* superius vidimus *Origenem*, & prope νεωτερικὸν *Estium*, opinatos esse Lucam Pauli voces & sensa exprimentem fuisse huius Epistolae Scriptorem; & certe *Clemens* Alexandrinus, *H. Grotius*, *D. Erasmus* inter huius Epistolae, & Actorum Apostolorum, Evangeliique Lucae, phrases admirabilem similitudinem deprehendunt; adeo ut *Grotius* vere eam a Luca proprio marte scriptam censeat; quo tamen progredi *Erasmus* ausus non est, sed Clementi potius vindicare non dubitavit. Mirum autem quod alii Critici, ut *Spanhemius*, & *Iac. Capellus* stili diversitatem maximam adlegent, ideoque eam Lucae ob hoc ipsum abiudicent. *Tertullianus* vero eam nonnisi sub Barnabae nomine laudat, quam opinionem *Camero* lubenter amplexus est. Quare mirabiliter ineptire videantur, qui eius Epistolae Tertullianum auctorem esse adfirmare minime verentur. Fuerunt etiam qui Clementis Romanae postea Ecclesiae Episcopi opus esse, ut iam innuimus, censerent, *quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone*, ut scribit *Hieronymus* ex Origene apud *Eusebium Lib. VI. Histor. Eccles. cap. XXV.* & quidem stili similitudinem inter Epistolam ad Ebraeos, &

Epi-

Epiſtolam Clementis ad Corinthios, ſibi deprehendere videbantur. At ſequitur *Hieronymus*, *vel certe quia Paulus ſcribebat ad Ebraeos, & propter invidiam ſui apud eos nominis, titulum in principio ſalutationis amputaverat, ſcripſerat ut Ebraeus Ebraeis Ebraice, ideſt ſuo eloquio diſertiſſime, ut ea quae eloquenter ſcripta fuerant in Ebraeo, eloquentius verterentur in Graecum, & hanc cauſſam eſſe quod a ceteris Pauli Epiſtolis diſcrepare videatur*. Et profecto, ut ipſe paulo ante dixerat, alterius quam Pauli, haec epiſtola credebatur *propter ſtili ſermoniſque diſtantiam*. *Hippolytus* Martyr, & *S. Irenaeus* apud *Photium*, Paulum Epiſtolae ad Ebraeos auctorem, alium a Paulo Apoſtolo eſſe cenſuerunt, ſed nullo argumento & ratione, ut videtur. *Lutherus* & *Beza* Apollo eam tribuunt, ſed temere quidem; quemadmodum ii faciunt, qui illam Marco Evangeliſtae adſerere conati ſunt. Aut S. Lucae, aut Clementi, ambigens *I. Calvinus* adiudicat; Helleniſtae cuidam *Ioſephus Scaliger*; in incerto vero relinquunt incerti ipſi ac dubitantes *Ludovicus Vives*, *Cardinalis Caietanus*, *Eraſmus*, *Schmidius*, *Tanaquillus Faber*, *Cl. Salmaſius*, aliique. Sed de hiſce controverſiis omnibus conſulendi ſunt viri doctiſſimi, *R. Simonius P. I. Hiſt. Crit. N. T. Cap. XVI. Tillemontius in Paulo*, *Calmetius in Prolegomenis*. Vt autem aliquid de Pauli ſtilo & eruditione dicamus, advertemus iam eius Epiſtolas Graece omnes, praeter illam ad Ebraeos, ſi *Hieronymo*, aliiſque veteribus credendum, (nam de hoc multi recentiorum, & non ſine magna ratione aut dubitant, aut impugnant, ut apud *Calmetium* videre eſt) ſcriptas eſſe, ipſumque Paulum Helleniſten fuiſſe, utpote Tarſenſem ex Cilicia; quapropter Graece ab infantia eum aliquatenus ſciviſſe non

eſt

eſt dubitandum; quamquam *Chryſoſtomus in II. Timoth. Homil.* 4. eum Graece ignoraſſe adfirmat & unam linguam Ebraicam calluiſſe. Idem a parentibus *ob ſtudia legis miſſus Ieroſolymam*, ut *Hieronymus* ait, *a Gamaliele viro doctiſſimo, cuius Lucas meminit, eruditus eſt;* quod ipſe Paulus apud *Lucam* in *Actis* adſeruit, ſeque etiam ſecta Phariſaeum fuiſſe adſeveravit. Praeter ſacra volumina, Scriptores quoque Graecos lectitaviſſe, argumento ſunt verſus Poëtarum, Arati, Epimenidis, Menandri, ab ipſo laudati, ut *Act. cap. XVII. & Epiſt. ad Titum I. & Epiſt. I. ad Corinth. XV.* videre eſt; ſuper quo legatur *Hieronymus* Magno Oratori ἐπιςέλλων. Hic autem opportune proferantur loca, quae ex profanis, ſeu apocryphis, Scriptoribus a Paulo Apoſtolo repetita adnotantur in Codice Graeco membranaceo ſcripto ſaeculo XI. Bibliothecae Monaſterii S. Baſilii Romae, prout exhibentur a doctiſſimo *B. Montefalconio Diarii Ital. Cap. XV.* Sunt autem quae ſequuntur: *Locus qui ex Eliae apocrypho libro uſurpatus hic dicitur:* ἃ ὀφθαλμὸς ἐκ εἶδεν, καὶ ἐς ἐκ ἤκεσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπε ἐκ ἀνέβη ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. *Quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quae praeparavit Deus diligentibus ſe. I. Cor. II. 9.* Λακονικὴ καὶ ἀρχαία παροιμία· φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. *Laconicum & vetus Adagium: Comedamus & bibamus; cras enim moriemur. I. Cor. XV. 32.* Μενάνδρε γνώμη, Ἐπιμενίδε μάντεως χρησμός. φθείρεσιν ἤθη χρηςὰ ὁμιλίαι κακαί. *Menandri ſententia, & Epimenidis vatis oraculum: Corrumpunt mores bonos colloquia mala. I. Cor. XV. 33. Locus iſte dicitur ex apocrypho Moyſis uſurpatus:* οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, ὄτε ἡ ἀκροβυςία. *Neque circumciſio aliquid valet, neque praeputium.*

Ga-

Galat. V. 6. Ex *apocrypho Hieremiae id desumtum est*, ἔγειρε ὦ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ χριστός. *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Ephes. V.* 14. Ἐν τῇ πρὸς Τίτον μαρτυρία μία Ἐπιμενίδου Κρητὸς καὶ μάντεως χρησμὸς, καὶ Καλλιμάχου Κυρηναίου ποιητοῦ ἡ αὐτὴ μία· ά. *In Epistola ad Titum testimonium adest unum, Epimenidis scilicet Cretensis, & vatis oraculum, quod ipsum est etiam Callimachi Cyrenaei Poëtae. Cap. I.* Haec quidem apud citatum *Montemfalconium*, de quibus nonnulla generatim *Cap. I. pag. 6. &* 8. mature praelibaveramus. Quamquam vero Festus eum propter multas litteras insanire dixerit, auctore *Luca Act. cap. XXVI.* tamen, (si minus verum est nullis doctrinis eum instructum fuisse, quod vult *Chrysostomus Homil. IV. in II. Timoth.*) litteraturam perfecte novisse non est credendum, quod observat *Hieronymus* in *Galat. IV. v.* 24. Immo ipse Apostolus *Epistol. ad Galatas cap. VI. vers.* 11. profiteri videtur se recte scribere non novisse, deformesque litteras exarare, ut locum intelligit & enarrat disertissimus *Ioannes Chrysostomus*: Τὸ δὲ, πηλίκοις, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τῶν γραμμάτων ἐμφαίνων λέγειν, μονονουχὶ λέγων· ὅτι οὔτε ἄριστα γράφειν εἰδὼς, ὅμως ἠναγκάσθην δι' ἐμαυτοῦ γράψαι &c. *Quod autem dixit: qualibus: mihi videtur, non magnitudinem, sed deformitatem, litterarum significans hoc dicere. Nam propemodum illud dicit, quod, quum non nosset optime scribere, tamen compulsus sit perseipsum scribere, &c.* Hinc *Hieronymus* in *Caput III. Epist. Ad Ephes.* etiam soloecismos in eius scriptis deprehendit, atque ita infit: *Nos quotiescumque soloecismos, aut tale quid adnotamus, non Apostolum pulsamus, ut malevoli criminantur; sed magis Apostoli adsertores sumus, quod Ebraeus ex Ebraeis absque nitore ser-*

monis, & verborum compositione, & eloquii venustate, numquam ad fidem Christi totum mundum traducere valuisset, nisi evangelizasset eum non in sapientia verbi, sed in virtute Dei. Iam quod de eo iudicium ferat *Hieronymus* vidimus; qui *Epistola ad Algasiam Qu. X.* ita insuper scribit: *Illud quod crebro diximus: etsi imperitus sermone non tamen scientia, nequaquam Paulum de humilitate, sed conscientiae veritate, dixisse, etiam nunc adprobamus. Profundos enim & reconditos sensus lingua non explicat, & quum ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures puro non potest transferre sermone. Quem quum in vernacula lingua habeat disertissimum, quippe Ebraeus ex Ebraeis, & eruditus ad pedes Gamalielis, viri in lege doctissimi, seipsum interpretari cupiens involvitur . . . . Conabimur itaque παραφραςικῶς sensus eius evolvere, & tricas implicati eloquii suo ordini reddere atque iuncturae; ut simplici stamine verborum fila decurrant; puroque subtemine, Apostolici sermonis textura subcrescat . . . . Multaque sunt verba, quibus iuxta morem urbis, & provinciae suae, familiarius Apostolus utitur: e quibus exempli gratia pauca ponenda sunt. Mihi autem parum est iudicari ab humana die, hoc est, ἀπ' ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Et, Humanum dico, hoc est, ἀνθρώπινον λέγω. Et, οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς, hoc est, non gravavi vos: & quod mox dicitur, μηδεὶς ὑμᾶς καταβαβρευέτω, idest, nullus bravium accipiat adversum vos: quibus & aliis multis verbis usque hodie utuntur Cilices. Nec hoc miremur in Apostolo, si utatur eius linguae consuetudine, in qua natus est, & nutritus; quum Virgilius, alter Homerus apud nos, patriae suae sequens consuetudinem, sceleratum frigus adpellet.* Hactenus *Hieronymus*, qui nihil plus dicit, quam veteres Ec-

clesiastici Scriptores, qui eum praecesserant, de Pauli doctrina & oratione iudicaverint. Ecce *Irenaeus Lib. III. cap. VII. Hyperbatis*, inquit, *frequenter utitur, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum, qui in ipso est, spiritus. Origenes cap. IV. Philocal.* non aliter de eo loquitur, ex quo quaedam superius *Cap. VIII. p.* 122. observavimus. Ἱκανῶτο γὰρ ὑπὸ θεοῦ διάκονος εἶναι τῆς καινῆς διαθήκης χρώμενος ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα τῶν πιστευόντων συγκατάθεσις μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ανθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ. *Reddebatur enim idoneus a Deo minister novi federis, utens demonstratione spiritus & virtutis, ut eorum, qui crediderunt, adsensio, non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Sed haec omnia fusius explicat & confirmat doctissimus homo, & disertissimus vir, *Ioannes Chrysostomus* in suis Homiliis, & in III. praecipue in *Epist. I. ad Corinth. cap. I.* ubi eos ridet & exsibilat, qui Pauli Apostoli doctrinam, eruditionem, eloquentiam, mirantur & extollunt, & Platoni ipsi praeferre non dubitant. Archiepiscopi sanctissimi verba, superius retulimus *Cap. IX. pag.* 133. omnino iterum consulenda. Quare *Guil. Cavei* temeritatem, qui Hieronymi in iudicando de Paulo audaciam sugillat, satis mirari non possum; quum verum proferre, numquam audacis hominis sit, sed sapientis ac moderati: quum insuper idem *Caveus* ita scribat: *Stilus Paulinus rudis plane, ac simplex, a veteribus iudicatur; gravitatem tamen spirat, quandoque etiam eloquentiam.* Sed nec in aliam sententiam abierunt Critici recentiores. Ecce *Dominicus Soto* in *Proleg. Comment. in Epist. ad Roman.* sermonem Pauli *Ebraeograecum* adpellat. *Io. Gagnaeus Argum. Epistol. ad Ebraeos* scribit: *Paulus Graecae linguae non admodum peritus.* Et *Epistola de-*

dicatoria Scholiorum in Epiſtolas Pauli univerſas ita infit : *Salebroſas illas Pauli Epiſtolas plerumque lectitanti mihi tam longis hyperbatis hiulcas, tot anapodotis inabſolutas, tanta ſenſuum profunditate inacceſſas & invias, viſum eſt non hic divinatore Apollinis pythone, ſed divino Pauli ſpiritu, opus eſſe. Calmetius* autem *Prolegom.* in Epiſtolam ad Romanos haec habet : *Stilus neque puritatem, neque elegantiam illam refert, quae in Graecis eiusdem aetatis delectat; horret enim aliquando Ebraiſmis, vix Ebraeo homini, & in lectionem ſacrorum librorum enutrito, evitandis. Inſpergitur etiam eius eloquium ſoloeciſmis, perverſo interdum ordine, & longioribus parentheſibus moroſus eſt; quandoque e via pariter divertens, contextum ſermonis & ſenſum abrumpit, quod difficultatem, & obſcuritatem lectoribus non modicam ingerit. Cornel. a Lapide Canon. XX.* ait : *In hiſce (Pauli) Epiſtolis voces parum Graecas . . . . quin & ſoloeciſmos, & plurimos Ebraiſmos, invenias.* Poſt horum orthodoxorum criticorum Scriptorum iudicia, heterodoxi etiam adducere fert animus, *Oecolampadii* videlicet; nam ita de Pauli ſtilo loquitur, ut ſuorum *ὁμοφύλων* planam & apertae ſacrae Scripturae facilitatem praedicantium opinionem parum curare, immo impugnare, videatur. Hic igitur Epiſtolam Pauli ad Romanos ediſſerens de ea ita ſcribit : *Sunt alia, quae difficultatem videntur invehere, nempe Ebraiſmi, hyperbata anantapodota, perſonarum mutationes : verum illa omnia ſunt ſuperabilia ſtudio & diligentia.* Nihilo tamen minus *Auguſtin. Lib. IV. De Doctrina Chriſtiana cap. VII.* quemadmodum in Apoſtolis reliquis, ita, & praecipue quidem, in Paulo Apoſtolo eloquentiae flores & ornamenta invenire ſe putat. Hinc per eius Epiſtolas late diſcurrit, & quae-

quaecumque diserte dicta, & eleganter dispofita, & enunciata suaviter, in illis occurrunt, colligit, & ut sententiam suam firmet, ante legentis oculos collocat. Sed hisce omnibus in antecessum *Cap. IX.* fecimus satis, & ipse *Augustinus* satis superque se explicat, ubi ait: *Sicut ergo Apostolum praecepta eloquentiae sequutum fuisse non dicimus; ita quod eius sapientiam sequuta sit eloquentia non negamus.* Isthuc quidem animadvertisse videtur etiam *Philippus Melanchthon*, haereticus quidem, sed eruditus, dum *Dispos. Orat. in Epistol. ad Roman.* haec litteris mandavit.: *Res loquitur ipsa non sine certa ratione disputasse Apostolum. Nam ut fuerit illitteratus, tamen omnes sani, & ingeniosi homines, in dicendo rationem aliquam adhibent, ut auditorem ordine de re doceant, & ne quid temere admisceant alienum a causa; concedant saltem communem sensum Paulo, si qui trivialem doctrinam adimunt. Nam ut maxime defuerit ei illa pars artis, quae continet eloquutionem, tamen inventionem & dispositionem, quae non tam doctrinae, quam mediocris prudentiae, sunt, concedi ei necesse est.* Quare ipse Paulus adflatam sapientiam doctis verbis haud loqui ad Corinthios primum scribens ingenue testatus est, & alibi se oratione minus pollere professus illis verbis: *Etsi inferior sermone, sed non scientia.* Quod si Listri in Lycaonia Mercurius ipse praesens ob eloquentiam existimatus fuit, ut scribit *Lucas Act. cap. XIV.* id evenisse videtur, quod, ut *Lucas* laudatus ait, ἀρχηγὸς λόγου, Barnaba alia curante, cognosceretur. Et certe, quidquid sit, Paulo ipsi magis credendum; cuius rei evidentia in ipsis eius Epistolis exstat. Atque ista quidem de eruditione & eloquio Apostoli Pauli dicenda fuerunt. Ceterum de sensibus & sapientia eiusdem quisnam recte

& pro merito pronunciare poteſt? Sed & ea, quaecumque eſt, copia, quam praefert, ceteros facile Apoſtolos antecelluit, ut ſentit *Euſebius lib. III. Hiſt. Eccleſ. cap. XXIV.* & in eius obſcura, & dedita opera occultata oratione, profundiſſimos ſenſus ſubſpicit *Epiphanius Haereſ. LXIV. n. 29.* ut nihil amplius de *Auguſtino* libro laudato dicam. Nimis ultra tantum proceſſiſſe aio haereticos quosdam, qui ſolum Paulum veritatem adgnoviſſe, & ei ſoli Evangelii myſteria revelata fuiſſe, adſerere non erubuerunt, quos iure merito confutat *Irenaeus lib. III. adverſ. haereſ. cap. XIII.* Videamus iam ſiqua alia opera ſunt, praeter Epiſtolas memoratas, quae ei tribuantur. Et primum occurrit *Epiſtola ad Laodicenſes*, cuius fragmentum *Iacobus Faber*, *Sixtus* Senenſis, *Io. Albertus Fabricius*, aliique, typis excudendum curarunt, & quod *νοθέας* arguitur. Eam, ſed certe ſuppoſititiam, Eccleſiae quaedam antiquitus, *Hieronymo* in *Catalogo* teſte, ſub nomine Pauli legerunt, & in Codice Latino Bibliorum MS. Bibliothecae D. Marci Florentiae, eadem inter Epiſtolas Paulinas occurrit; ſed, ut ille ait, *ab omnibus exploditur;* fictamque adfirmant *Chryſoſtomus*, *Epiphanius*, & *Theodoretus;* quorum ſententiam *Baronius* amplectitur, contra Latinorum quosdam, qui vere genuinam Pauli ad Laodicenſes Epiſtolam exſtitiſſe, ſed iam temporis iniuria intercidiſſe, crediderunt. Qui eam Epiſtolam Paulo ſuppoſuerunt, ex *Epiſtola ad Coloſſenſes cap. IV. verſ. 16.* occaſionem adripuere; ſed *Ioannes Chryſoſtomus* recte obſervat, non ibi Epiſtolam quamdam ad Laodicenos ab Apoſtolo ſcriptam iudicari, at litteras potius ab ipſis Laodicenſibus datas. Marcionitas tamen Epiſtolam Pauli ad Epheſios ſub titulo Epiſtolae ad Laodicenos legiſſe, ex-

ſtat

ſtat ex *Epiphanio Haereſ. XLII.* & tradiderat *Tertullianus lib. V. adverſ. Marcionem cap. V.* Sed & *tertiam Epiſtolam ad Corinthios*, *tertiamque ad Theſſalonicenſes*, & *ſecundam ad Epheſios* quidam confinxerunt; ut apud *Simonium P. I. Hiſt. Critic. N. T. cap. XV.* & *Calmetium Proleg. in I. ad Corinthios* videre eſt; & latius apud *Fabricium* in *Apocryphis N. T.* qui opiniones omnes adducit, & loca indicat Epiſtolarum Pauli univerſa, ex quibus alias Apoſtoli Epiſtolas quidam commenti ſunt. *Vſcanus* Archiepiſcopus Armenus Io. Bapt. Cotelerio adfirmavit, apud ſuos Epiſtolam Corinthiorum ad S. Paulum circumferri, quam tamen apocrypham exiſtimant, quemadmodum & tertiam Pauli ad Corinthios, ut tradit idem *Cotelerius Not. ad Conſtitution. Apoſtolicas*. Epiſtola vero Epheſiorum ad Paulum exhibetur a laudato *Fabricio* in *Apocryphis* praedictis. Nam impoſtores Pauli σύγχρονοι falſas ſub eius nomine litteras circumferebant, quibus ſua prava dogmata confirmarent; id quod Apoſtolum compulit ad nomen ſuum in fine Epiſtolarum certa nota conſignandum, quod ipſe in fine Epiſtolae ad Theſſalonicenſes ſecundae teſtatur. *Apocalypſis* etiam quaedam ab Encratitis haereticis Paulo adficta eſt, quo de opere tamquam fabulis inferto, & nullam in Eccleſia auctoritatem obtinente, agit *Auguſtinus in Ioannem Tract. XCVIII. n. VIII.* *Acta* pariter quaedam *Pauli* circumferebantur, de quibus tamquam apocryphis agit *Euſebius lib. III. Hiſtor. Eccleſ. cap. III.* & meminerat *Origenes lib. I.* περὶ ἀρχῶν *Cap. II.* & *Tom. XXI. in Ioannem*; cuiuſmodi *Acta* etiam *Leucius Charinus* Manichaeus confinxit, ut apud *Photium Cod. CXIV.* videre eſt. Sed ea, quum Pauli opus minime dicerentur, parum ad nos pertinere intelligi-

mus; quare neque *Actorum Pauli & Theclae* rationem habebimus, de quibus superius in *Luca* egimus. Ἀναβατικὸν quoque, sive *Ascensio*, occasione eius ἐκστάσεως, procusa est a Caianis haereticis, & pluris habita fuit a Gnosticis, de quo consulatur *Epiphanius haeresi* XXXVIII. Haec etiam a *Michaële Glyca* laudatur ut in Catalogo Scriptorum ab eo citatorum *Par. I. eius Epistolarum* inter *Delicias Eruditorum* adnotavimus. *Evangelii* sui plus vice simplici mentionem facit Apostolus, ut *Roman. II. 16. Galat. I.* 8. & *II. Timoth. II. 9.* sed ex his locis a Paulo Evangelium scriptum fuisse colligere non est, quum nihil tale veteres tradant; & *Hieronymus* in Catalogo ex *Irenaei Lib. III. cap. I.* scribat: *Quotiescumque in Epistolis suis dicit Paulus iuxta Evangelium meum, de Lucae significat volumine.* Nam Lucas Pauli sectator Evangelium a Paulo praedicatum litteris mandavit; seu Evangelium Paulus suam doctrinam adpellavit, quod observabat *Beausobrius in sua Histor. Critic. Manichaeismi P. I. lib. I. cap. IV. §. V.* *Epistolae sex* Pauli ad Senecam, una cum octo Senecae ad Paulum, circumferuntur, exstantque apud *Sixtum* Senensem *Lib. II. Bibliothecae Sanctae*, & apud *Fabricium* in *Apocryphis N. Test.* apud quem vide de his ea quae oportet; ubi reperies etiam memoratam ex *Lambecio*, manu exaratam, & in Caesarea Bibliotheca exstantem, εὐχὴν τοῦ ἁγίου Παύλου εἰς τὸν δάκνοντα ὄφιν. *Orationem Sancti Pauli in anguem mordentem.* Hic tamen opportune monuerim Epistolas Pauli ad Senecam, & Senecae ad Paulum, haberi MSS. in codice membranaceo Bibliothecae Riccardianae *Plut. K. ordine III. n. XXIII.* ibique hoc Senecae Epitaphium, aeque supposititium, legere quoque est.

Cura,

Cura, labor, meritum, ſumti pro munere honores,
Ite, alias poſthac ſolicitate animas.
Me procul a vobis Deus evocat ilicet, actis
Rebus terrenis, hoſpita terra, vale.
Corpus avara tenens ſollennibus accipe ſaxis,
Namque animam caelo reddimus, oſſa tibi.

Hae eaedem Epiſtolae Italice converſae exſtant in codice MS. Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, de quo inferius mentionem opportune faciemus. In codice chartaceo eiusdem *Plutei numer. VII.* legitur huiuſmodi inſcriptio: *Vna Epiſtola di San Paolo, come per ragione moſtra, che in queſta vita non ſi truovi mai ripoſo*. Sed ex ipſa Epiſtolae lectione conſtat, id per librarii fortaſſe errorem ſcriptum fuiſſe, quum potius ſcribere debuiſſet, ex Epiſtola quadam D. Pauli id deduci: ex illis videlicet verbis: *Non habemus heic civitatem permanentem, ſed futuram inquirimus*. At nugae illae & quiſquiliae ſunt. Ceterum Pauli quaedam, quae in Epiſtolis eius non exſtant, citat *Clemens* Alexandrinus in *Stromatis*.

IACOBVS ille, cuius canonica ſeu catholica circumfertur Epiſtola, quis nam fuerit, diu a viris doctiſſimis diſceptatum eſt; alii enim Iacobum Maiorem Zebedaei filium, Ioannis fratrem; alii Iacobum Alphaei filium, cognomento Minorem, & fratrem Domini; alii denique Iacobum, cognomine Iuſtum, Ieroſolymorum Epiſcopum, de quo *Clemens* Alexandrinus, *Hegeſippus*, & *Euſebius* agunt, eius auctorem arbitrantur; quibus autem quilibet argumentis, apud *Calmetium*, *Simonium*, & *Tillemontium*, videri poteſt. Ceterum verius eſt Iacobi Minoris hanc Epiſtolam eſſe foetum: Graeceque eam ſcriptam fuiſſe non eſt dubitandum. *Eius ſtilus*, in-

quit

quit *Calmetius* laudatus, *brevis & sententiis creber est, cui neque certos rei agendae praescribit fines, neque sententias invicem innectit, quemadmodum in Proverbiis Salomon, & in praesentia etiam Orientales, nempe per sententias seiunctas, non ratiocinando, morum regulas docent; suam porro doctrinam Scripturis fulcit, & exemplis, sacrisque adlusionibus ornat. Quaedam denique loca adlegat, quae iisdem verbis in Scriptura non referuntur. At Novi Testamenti Scriptores, praesertim quum Ebraeos Scripturarum peritos, & adlusiones intelligentes, adloquerentur, verbis serviliter non inhaerebant, sensus & sacrorum Scriptorum mentem referre contenti.* Fuere alias qui Iacobo quaedam tribuerint, quae numqnam Canonicam auctoritatem obtinuere. *Evangelium S. Iacobi Alphaei Filii*, *Gelasius* reiicit, & vulgo Πρωτο-Ευαγγέλιον inscribitur, deque eo praecipue consulendus *Fabricius* in *Apocryphis N. T.* & *Beausobrius P. II. lib. II. cap. II.* Sed & *Evangelium Infantiae Salvatoris* Iacobo interdum adseritur, ut apud laudatos *Fabricium* & *Beausobrium* videre est. Exstat in Bibliotheca Caesarea, auctore *Dan. Nesselio* in *Epitome Lambeciana*, alia apocrypha narratio sub Iacobi nomine (etsi Ioannes in ipsa sic loquens inducitur, ut ille potius, quam Iacobus, auctor fingatur) *De obitu & adsumtione Mariae Deiparae*: Κοίμησις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου Μαρίας, συγγραφεῖσα ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. *Origenes* in *Matthaeum* de quodam Iacobi opusculo meminit, quem falso Sancti Petri Evangelio iungit. Ebionitae, *Epiphanio* teste *Haeres. XXX. cap. XXIII.* eius nomine plura vulgarunt. Ebraicum S. Matthaei Evangelium Graece ab eo redditum fuisse apud *Pseudo-Athanasium* in *Synopsi* perhibetur. Quaedam ei adscribitur *Liturgia*,

quae

quae in *Bibliotheca Patrum* & apud *Fabricium P. III. Apocryph.* exſtat, & cuius mentio fit in *Oratione* quadam *Proclo* Patriarchae CP. attributa, & in XXX. Canone Concilii Quiniſexti in Trullo. Sed de hac Liturgia idem ſentiendum ac de Liturgia D. Marci, de qua tempeſtive ſuperius egimus, & ſuper hoc conſulendi praecipue *Io. Bona De rebus Liturgicis*, & *Euſ. Renaudotius in Liturgiis Orientalibus*.

PETRVS, Apoſtolorum Princeps ex piſcatore Bethſaidae, quem Graece neſciſſe perperam opinatur *Salmaſius*, duas ſcripſit Epiſtolas, quarum prima, *Origene* & *Euſebio*, aliiſque veteribus, a quibus adlegatur, teſtibus, canonicam ſemper auctoritatem obtinuit. Hanc primam Epiſtolam Ebraice a Sancto Petro ſcriptam, Graece vero a S. Marco converſam, *Baronius* exiſtimat; ſed probabiliter fallitur, ut apud *Calmetium* videre eſt. Variae in ea Epiſtola ſimilitudines, & phraſes, occurrunt, quae ad eas, quas Paulus adfert, prorſus accedunt, quod laudatus *Calmetius* obſervat. Epiſtolae autem huius *ipſam compoſitionem* inquit *Ioach. Camerarius Comm. in Act. Apoſt. cap. III. verſ. 21. eiuſmodi eſſe, quae, ut in neglectione huius ſtudii praeclara videri poſſit, ut diligenter & accurate iſtam Epiſtolam perſcriptam eſſe adpareat*. Eam & gravitate, & eloquentia, & fidei ardore pollentem, & Apoſtolorum principe dignam, *H. Grotius* iudicat. *Eraſmus* vero & *Eſtius* plenam auctoritatis & maieſtatis Apoſtolicae, verborum parcam, ſententiis refertam, dicunt. Secunda vero Petri Epiſtola non ſemper in Eccleſia pro canonica habita eſt. Quidam falſam, *Didymus* vitiatam, *Origenes* incertam, adpellavere. *Euſebius* unicam tantummodo Epiſtolam a Petro, certo ſcriptam, & a veteribus adlegatam, teſtatur. *S. Amphilochius*, an Petri fuerit,

ſua

ſua aetate dubitatum fuiſſe refert, id quod etiam ab *Hieronymo* adſeritur. *Gregorius Magnus Homil. XVIII. in Ezechiel.* ſcribit, quosdam hanc Epiſtolam Cephae illius, a Paulo Antiochiae increpati, quem diverſum a Petro faciebant, foetum eſſe opinatos; & certe ſententiam, quae Petro eam abiudicat, *Grotius* amplectitur, & Simonem Ieroſolymorum Epiſcopum eius auctorem fuiſſe arbitratur. Syrae quoque Eccleſiae eam non recipiunt *Ioſepho Aſſemanno Tom. III. Bibl. Oriental. P. I.* auctore doctiſſimo & luculentiſſimo. At hiſce omnibus non obſtantibus & Petri Apoſtoli eſſe longe probabiliſſimum, & canonica auctoritate pollere minime dubitandum, ex innumerorum veterum Patrum conſenſu, quos *Calmetius* recenſet. Stili quidem varietatem, quam Critici quidam recentiores vix ſentiunt, in ea *Hieronymus* deprehendit; cuius tamen cauſsam idem in varios interpretes refert: modo enim Petrus Glauciam, modo Marcum, adhibuit. Alia quoque ſcripta ſed apocrypha Petro tributa fuere, & antiquitus profecto. Talia erant, κήρυγμα ſive *Praedicatio*, quae a veteribus multis, & *Clemente* Alexandrino in primis, citatur, adhucque exſtat in Oriente, & a Neſtorianis legitur, auctore *Aßemanno Tom. III. Bibl. Orient. P. I. Evangelium* inter Petri apocrypha enumerat *Hieronymus* in *Catalogo*, eiuſque etiam *Origenes* meminit Leuciique opus fuiſſe cenſet *Io. Ern. Grabius Tom. I. Spicilegii*; nec refragari videtur *Beauſobrius P. II. lib. II. cap. III. Actus Petri*, quorum meminit *Origenes*, & *Euſebius*. Sed *Acta* ſub Petri nomine etiam Leucius Charinus confinxit, de quibus agit *Photius Cod. CXIV.* & de quibus conſulendus laudatus *Beauſobrius cap. V. §. II.* qui *Grabium* impugnat gemina Acta S. Petri inducentem, prima quidem legiti-

giti-

gitima, altera ſuppoſititia: oſtenditque inſuper *Recognitiones* quoque interdum, *Acta Petri* nuncupari. *Apocalypſis*, quam ſuo etiam tempore in quibusdam Palaeſtinae Eccleſiis legi ſolitam refert *Sozomenus lib. VII. cap. XIX. Iudicium Petri* memorat *Rufinus* in *Expoſitione Symboli*; eumdem tamen libellum cum Herma, ſive Paſtore, facit: horumque omnium meminit etiam *Hieronymus*. Circumfertur quoque *Petri Apoſtoli Epiſtola ad Iacobum*, quam apud *Fabricium* in *Apocryphis N. T.*, & *Coteleriu*m videre eſt. Sed & *Evangelium Infantiae Salvatoris* ſub Petri pariter nomine editum eſt, ut *Fabricius* teſtatur. Et ſunt viri eruditi, ut *Colomeſius* & *Grotius*, qui cenſeant, ſed perperam, deperditae cuiusdam Epiſtolae ſuae Petrum mentionem facere *I. Epiſt. V. 12. Epiſtola Petri ad Clementem* lingua Aethiopica memoratur in conſpectu operum *Io. Mich. Vanslebii* Ordinis Praedicatorum Monachi. Exſtat etiam *Miſſa* D. Petri nomine inſcripta Graece ac Latine in *Bibliothecae Patrum Auctario*, verum aevi recentioris opus eſſe liquido conſtat. Conſulendi tamen de hiſce omnibus *Tillemontius*, *Simonius*, *Caveus & Fabricius P. III. Apocr. N. T.* apud quem quoque exſtat haec, quam memoravimus, Miſſa.

IVDAS cognomento THADAEVS, ſive LABBAEVS, & ZELOTES, brevem ſcripſit Epiſtolam, quae ad Apoſtolorum principis phraſin quammaxime accedit, & non ſemper inter canonicas Scripturas recepta fuit, *Euſebio*, *Hieronymo*, & *Amphilochio*, auctoribus. Idcirco autem a pluribus improbatam ſcimus, quod Iudas in ea libri Enochi, cui nunc, ut apocrypho, nulla fides, veluti cuiusdam Prophetiae meminerit; quodque etiam de cadavere Moſis quiddam referat, cuius in canonicis Veteris Teſtamenti libris nulla mentio fit;

qua-

quare ex Apocrypho quodam opere, quod *Moysis adsumtio* inscribebatur, petitum opinabantur. Sed facilis est huic obiectioni responsio, quam videas apud *Calmetium* in huius Epistolae *Prolegomenis*; sicuti etiam rationes, cur illa in auctoritatem legitimam venerit. Ceterum frustra *H. Grotius* eam Iudae alteri, quintodecimo Ierosolymorum Episcopo, adserere conatus est. Attamen Syrae Ecclesiae ne hodie quidem hanc Epistolam tamquam canonicam admittunt, ut videre est apud *Assemannum Biblioth. Oriental. Tom. III. P. I.* id quod a *Cosma Indicopleuste* saeculi VI. scriptore *Topographiae Christianae* confirmatur, quamquam de sua aetate agit; idemque habet de secunda Petri, & secunda & tertia Ioannis. Verum de hisce omnibus praeter *Calmetium* consulantur *Simonius*, & *Tillemontius*.

At quum de Apostolorum scriptis eorumque eruditione agamus, & ea, quae notatu digna sunt, in iis sedulo & diligenter observemus, & illud a nobis indictum relinqui haud consentaneum videatur, quod in hisce divinis Scriptoribus versus quidam, non adfectati profecto, legentibus interdum occurrunt, ac diversi generis quidem; quum difficillimum sit in scribendo ita aliquando voces & loquutiones fortuita dispositione & concursu minime aptari & coalescere, ut modulati versus inde non constent; quod & profanis Scriptoribus, licet elegantibus, & industriis, saepe contigisse scimus, & inter Graecos Isocrati, quem ideo *Hieronymus* Peripateticus iniuria reprehendit, & ad triginta in eo versus adscendere notavit *Iac. Gaddius De Scriptor. non Ecclesiast. Tom. I.* Inter Latinos autem Cornelio Tacito, cuius omnes fortuitos versus animadvertit, collegit, atque edidit, *Io. Bambanius* in suis variis *e*

Ta-

Tacito Centonibus, e quibus desumsit *Io. Alb. Fabricius Biblioth. Latinae lib. II. cap. XXI.* In sacris vero nostris Scriptoribus notati sunt, Hexametri, *Matth. XIV. 14. Luc. X. 24. 25. XI. 18. Ioann. VI. 63. XIII. 5. XVI. 28. XVIII. 36. XIX. 39. Tit. III. 2. & 3. Iacob. I. 17. IV. 4. Ebr. XII. 13.* Pentametri, *Luc. XIV. 30. Rom. IV. 13. I. Timoth. VI. 16.* Iambici bini quaternarii, *Matth. VII. 7.* Scazon senarius, *Matth. XIII. 13.* Anacreonticus, *Luc. XVIII. 41.* Sane quum metra versuum infinita excogitari possint, & quae excogitata sunt, ab libero ingenio & electione hominum unice dependeant, non hoc opus fuit sacris Scriptoribus, nec haec cura solicitare illos debuit, ut omnes versus ubique effugerent, neque divinus qui scribentes moderatus est Spiritus, dignum hoc existimavit, a quo eos, velut a re vitiosa, revocaret, quae sunt verba *Fabricii* loco citato; quum insuper nec eidem Spiritui curae fuerit quo stilo & phrasi illi scriberent, sed naturalem illis scribendi genium simplicitatemque reliquerit; id quod tam multis hactenus adstruximus, & demonstravimus. Ceterum consulenda sunt ea quae hanc in rem pluria disserit *Frider. Sim. Loeflerus Epistola ad Georgium Serpilium De Versibus qui in soluta Novi Federis oratione habentur.*

Alia vero quaedam, profecto non contemnenda, quae ad criticae Novi Testamenti historiae absolutionem & ornatum conferre possunt, proxime sequentibus capitibus observabuntur, & *Capite XIII.* in primis.

De Libris, ceteris Apostolis, Virisque Apostolicis, falso tributis, & apocryphis.

C A P V T XI.

HActenus de Apostolis, Virisque Apostolicis, disseruimus, quorum opera quaedam genuina ad nos pervenere; iam non omittendum etiam alia scripta aliis attributa commemorare, quae certe supposititia & apocrypha sunt, & quorum quaedam iam opportune recensuimus. Porro fere omnia huc ex Collectione Librorum apocryphorum N. T. a Claris. V. *Io. Alb. Fabricio* adornata transferemus, & eo lubentius, quo rarius in urbe & Etruria nostra hoc opusculum est; quum Auctor eruditissimus omnia in eo congesserit, quaecumque ex sexcentis aliis auctoribus repetere necesse erat, & vix spicilegium aliquod mihi faciendum reliquerit: quod quidem semel dictum, sit ne toties Auctorem hunc laudare opus habeamus. Itaque eumdem etiam ordinem servantes invenimus primum (omissis tamen iis, de quibus iam superius egimus)

EVANGELIVM THOMAE, seu LIBRVM DE INFANTIA SALVATORIS, sub *Thomae* nomine editum, qui varius fertur etiam sub aliis, ut diximus, nominibus *SS. Matthaei*, vel *Petri*, vel *Iacobi*. Illud Marcosiis haereticis auctoribus tribuere videtur *Irenaeus lib. I. Adversus Haereses cap. XVII. Cyrillus* Ierosolymitanus *Catechef. VI. Evangelium* quoddam *secundum Thomam* memorat, quod non ab Apo-

Apostolo, sed a Manetis discipulo scriptum adfirmat; & Manichaeos eo uti solitos fuisse testatur etiam *Gelasius*, & *Timotheus* Presbyter CP. in *Libello De iis, qui ad Ecclesiam accedunt*, edito ab *Io. Meursio*, & qui MS. in Bibliotheca Laurentiana adservatur; item *Petrus Siculus* in *Historia Manichaeorum*, & *Leontius De Sectis*. Sed hisce omnibus fidem abrogare conatur *Beausobrius P. II. Hist. Critic. Manichaeism. Lib. II. Cap. I. §. VII. & Cap. III. §. I.* ubi late de hoc libro Apocrypho agit.

EVANGELIVM S. ANDREAE a *Gelasio* inter apocrypha reiicitur: & apocrypha quaedam sub Andreae nomine reprobat etiam *Innocentius I. Epistola III. ad Exsuperium*, & a Nexocharide & Leone Philosophis conficta ait (quae tamen nomina ex *Leucio Charino* corrupta censent *Beausobrius & Fabricius*) reprobatque *Augustinus lib. I. contra Advers. Legis & Prophet. cap. XX.* sub generali Apocryphorum nomine etiam *Actus Sancti Andreae* intelligi possunt.

EVANGELIVM S. BARTHOLOMAEI memoratur *Hieronymo Prooemio* in *Commentarios super Matthaeum*; item *Gelasio* in suo *Decreto*, & *Bedae* initio sui *in Lucam Commentarii*.

EVANGELIVM S. IACOBI MAIORIS, & eius liber inscriptus *De Missa Apostolorum*, anno MDXCV. in monte Ilipulatano Granatensi reperta perhibentur a *Fr. Bivario* in *Notis* ad *Commentitium Lucii Dextri Chronicon*. Aereis seu plumbeis tabulis ea exarata tradit (cuiusmodi plumbeis tabulis libellum Chemiae scriptum vidi apud *Americum Martium Medicem* V. C. Florentiae) sed anno MDCCXXXII. omnia illa ab Innocentio XI. Pont. Max. reiecta & damnata fuere. Consule *Tom. VII. Actor. Sanct. Maii pag. 285. & 393.*

EVANGELIVM IVDAE THADDAEI in quibusdam Gelasiani Decreti editionibus memoratur, sed pro *Thaddaei*, legendum esse *Matthiae*, *Fabricius* subspicatur; nisi potius Thaddaeo uni ex LXX. discipulis, quem Thomas Edessam ad Abgarum regem misisse fertur, tribuendum est; sicut huic tribuitur Liturgia quaedam Nestorianorum, quae in antiqua Collectione Canonum, diversarumque Constitutionum Syriaca MS. Bibliothecae Palatinae Mediceae inscribitur: *Doctrina Adaei Apostoli, qui docuit & catechisavit Edessenos, & omnes Mesapotemenos*, ut apud *Eus. Renaudotium Tom. II. Liturg. Oriental. Dissert. De Nestorianorum Liturgiis* videre est.

EVANGELIVM IVDAE ISCHARIOTAE commemorat *Irenaeus lib. I. cap. XXXV.* a Cainianis haereticis confictum, quod *Theodoretus lib. I. Haeretic. Fabul. cap. XV.* tradit. De eo loquitur etiam *Epiphanius haeres. XXVIII. n. I.*

EVANGELII S. MATTHIAE meminerunt *Origenes Homil. I. in Lucam, Eusebius lib. III. Histor. Eccles. cap. XXV. Hieronymus Prooemio in Comment. super Matthaeum; Ambrosius Prooemio Comment. in S. Lucam, Gelasius in Decreto, Beda Initio Commentarii in Lucam. Traditionum S. Matthiae* meminit *Clemens* Alexandrinus, de quibus Consule *Tillemontium in Matthia*, & *Fabricium* in *Apocryphis*, & de his quoque verba faciemus inferius.

EVANGELIVM S. PHILIPPI, Gnostici circumtulerunt, quo de agit *Epiphanius Haeres. XXVI. n.* 13. *Timotheus* Presbyter, & *Leontius*, Manichaeos τὸ κατὰ φίλιππον Εὐαγγέλιον sibi finxisse auctores sunt. Sed eos huius culpae absolvere conatur *Beausobrius P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. I. §. VIII.*

EVAN-

EVANGELIVM DVODECIM APOSTOLORVM citatur ab *Ambrosio Prooem. Comment. in Lucam*, & a *Theophylacto ad idem S. Lucae Prooemium*. *Hieronymus* quoque *Lib. III. adv. Pelagianos* illud memorat, & idem cum Evangelio Nazaraeorum Ebraico facit.

Et haec quidem de Evangeliis, quae sub Apostolorum nomine circumferebantur, commentati sumus; iam progredi lubet, & quos alios libros vel sub eorum pariter nominibus, vel ἀνωνύμως, sed ad eos, Christumque, pertinentes, impostores ediderint, recensere.

ACTA S. ANDREAE commemorat *Eusebius lib. III. Hist. Eccles. cap. XXV. Epiphanius De Haeresibus LXI. LXII. LXIII. Philastrius Haeres. LXXXVII. Innocentius I. Epist. III. ad Exsuperium*, *Turibius Episcopus Asturicensis Epistola ad Idacium*, & *Ceponium*; & de his etiam superius in *Andreae Evangelio* loquuti sumus. Huiusmodi Acta confinxit etiam *Leucius Manichaeus*, quem tamen Manichaeum fuisse, probabilibus rationibus inficiatur *Beausobrius Part. II. Histor. Crit. Manichaeis. lib. II. cap. II.*, qui *cap. V. Christoph. Sandii* vestigiis insistens, haec *Acta* idem opus cum *Passione S. Andreae* a presbyteris Achaiae descripta esse censet.

ACTA THOMAE confinxit *Leucius Charinus*, ut apud *Fabricium* in *Apocryphis N. T.* & *Beausobrium* laudatum *cap. V.* videre est, traditque etiam praeter alios antiquos, *Photius Codice CXIV.* Sed & *Periodi*, seu *Itinerarium Thomae Apostoli*, MS. in Regia Bibliotheca Parisiis exstat, cuius quaedam protulit *R. Simonius*, & ex eo *Fabricius*.

ACTA S. PHILIPPI APOSTOLI improbat Decretum Gelasianum, & ex iis fragmentum adducit

Anastasius Sinaita De tribus Quadragesimis, editus a *Cotelerio Tom. III. Monument. Ecclesf. Graecae*. & de eo consulendus etiam *Beausobrius P. II. lib. II. cap. I. Histor. Manichaeis.*

Quamquam vero, etsi ita Acta haec recensita inscriberentur, non statim manifestum esse dicemus, ea Apostolis illis, tamquam auctoribus, tributa fuisse, sed tantum res gestas inscriptorum Apostolorum fuisse complexa; tamen e re nostra esse illa commemorare censuimus, quod forte aetate Apostolorum scripta dicerentur; id quod aliam Commentationis nostrae partem illustrat, qua scilicet de primitivorum Christianorum eruditione disputamus: licet ex huiusmodi apocryphis voluminibus nihil inferre valeamus. Id quidem in caussa est, cur postquam alia quaedam, quae Apostolis scriptoribus falso adseruntur, recensuerim, & de universis Evangeliis, Actis, aliisque id genus commentariis, agere velim, & eorum breviter aliquam notitiam adferre. Sed prioris illius generis alia, de quibus in praesens agendum sit, non occurrunt nisi,

APOCALYPSIS S. THOMAE, quae in Decreto Gelasiano reiicitur. Scribit tamen *Epiphanius Haeres. XXX.* Ebionitas libros quosdam sub Iacobi, Matthaei, aliorumque Apostolorum, nomine confinxisse, quos quidem inter tot apocrypha discernere difficillimum est.

TRADITIONES S. MATTHIAE, quorum meminerunt *Clemens* Alexandrinus *lib. II. Stromat. Eusebius lib. III. Hist. Ecclesf. cap. XXIX. Niceph. lib. III. Hist. Ecclesf. cap. XV.*

EVANGELIVM NICODEMI, quod idem habetur, ac

ACTA PILATI, ut apud *Fabricium in Apocryphis N. T.* & *Beausobrium Par. II. Histor. Crit. Manich. lib. II. cap. III. §. II.* videre est. Evangelii huius Italice versi Codex MS. exstat in Bibliotheca Riccardiana, quamquam paraphrasis potius videtur, quam fida interpretatio. Dicitur etiam *Evangelium Nicodemi, & Iosephi ab Arimathia*, quod apud *Tillemontium Tom. II. Memor.* occurrit.

EVANGELIVM SECVNDVM AEGYPTIOS, cuius aliquid apud *Clementem* Romanum *Ep. II.* & *Clementem* Alexandrinum *lib. III. Stromat.* memorant etiam *Origenes Homil. I. in Lucam*, *Titus Bostrensis*, & *Theophylactus* initio suorum in *Lucam Commentariorum; Hieronymus Prooemio in Comment. super Matthaeum*, & *Epiphanius Haeres. LXII.*

EVANGELIVM AETERNVM, & quidem duplex, utpote opus recentius, indicasse suffecerit; de quo qui pluria desiderat, *Fabricium* eruditissimum adeat.

EVANGELIVM APELLIS, sive ipse totum & singularem conscripserit, seu genuina Evangelia corrumpendo & interpolando composuerit, memoratur a *Beda* in limine *Commentarii in Lucam*, & ante Bedam ab *Hieronymo Prooem. Commentar. in Matthaeum*.

EVANGELIVM S. BARNABAE, a *Gelasio*, & in veteri *Stichometria* indicatum, memoratur *Origeni Prooemio in Lucam*, & ex eo *Ambrosio* & *Hieronymo*. Meminit etiam ex Irenaeo *Eusebius lib. IV. Hist. Eccles. cap. VII.*

EVANGELII CERINTHI meminit *Epiphanius Haeres. LI. num. VII.* Consule inferius *Evangelium Muhammedanorum*.

EVANGELIVM SIMONITARVM commemoratur in *Praefatione* Arabica *ad Concilium Nicaenum*, quod

in quatuor tomos secantes, librum quatuor angulorum, & cardinum mundi, adpellarunt.

EVANGELIVM quoddam apud Muhammedanos exstare & circumferri, *Io. Tolandus* in suo *Nazaraeno* auctor est, quod ex Nazaraeorum Evangelio, aliisque apocryphorum laciniis, coagmentatum existimat. Sed de hoc consulendus *Fabricius* quoque *Part. III. Apocryph. N. T.* ubi *Evangelium Barnabae* etiam adpellari dicitur.

DESPOSYNORVM DE GENERE CHRISTI NARRATIONEM indicat *Iulius Africanus* apud *Eusebium lib. I. Hist. Eccles. cap. VII.* Sed huic narrationi parum tribuunt *Casaubonus Exercit. I. ad Baron & Valesius ad hunc locum Eusebii, & Henr. Dodvvellus Dissert. I. ad Irenaeum.* Desposyni autem adpellati sunt ob propinquitatem generis, qua Servatori nostro iuncti erant, ut laudatus *Africanus* memoriae prodidit.

LIBER ORIGINIS CHRISTI a Matthaeo in limine Evangelii sui adlegatus videtur *Io. Clerico*, ex quo primos versus sexdecim primi capitis expresserit. Sed verba Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ non magis sunt adlegantis scriptum alienum, quam apud *Marcum*, Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου, & in libro Tobiae, Βίβλος λόγων Τωβίτ.

EVANGELIVM EBIONITARVM, est secundum quosdam Matthaei Evangelium Ebraeum, sed mutilum & interpolatum, de quo *Epiphanius Haeres. XXX.* & inter recentiores praeter *Fabricium*, *Rich. Simonius P. I. Histor. Critic. N. Testam. cap. VIII.* Consulatur superius *cap. X. pag. 147.*

EVANGELIVM ENCRATITARVM, SEV TATIANI, quod *Epiphanius Haeres. XLVI.* ex quatuor Evangeliis contextum fuisse tradit.

EVAN-

EVANGELIVM EVAE, ſicuti & *Evangelia* alia, Gnoſticos ſuppoſuiſſe auctor eſt laudatus *Epiphanius Haereſi XXVI.*

EVANGELIA QVAE FALSAVIT HESYCHIVS memorantur in Decreto Gelaſiano, ſed contra hiſtoricam fidem, ut videtur; nam *Lucianus*, & *Heſychius* Aegyptius, non falſarunt, ſed emendarunt, ſacros libros, ut ſcribit *Hieronymus Praefat. in Evangel. ad Damaſum* & late oſtendit *Vſſerius Syntagmate De LXX. Interpret. cap. VII.* Idem dicendum de

EVANGELIIS, QVAE FALSAVIT LVCIANVS, & quae in Gelaſiano Decreto pariter memorantur.

EVANGELIVM TEREBINTHI, ſeu SCYTHIANI, ſeu MANICHAEI, (nam huic poſtremo libros, quos veteres Terebintho vel Scythiano tribuerunt, vendicat *Beauſobrius P. I. lib. I. Hiſt. Crit. Manich. cap. IV. §. III.*) tertius erat librorum iſtorum, quem ita Manes adpellaverat, quod ſuam doctrinam & placita contineret, ut cenſet laudatus *Beauſobrius §. V.* Photii auctoritatem reiiciens, falſam Ieſu Chriſti hiſtoriam illud arbitrantis; quare hoc opus non multum ad rem facere fortaſſe videatur. Nec aliud continuiſſe crediderim illud opus, quod *Manes*

EVANGELIVM VIVENS, τὸ ζῶν Εὐαγγέλιον, inſcripſit; nam falſas illius revelationes comprehendebat; de quo & inferius loquemur.

EVANGELIVM LEVCII, quod MS. Oxoniae in Bibliotheca Corporis Chriſti adſervari teſtatur *I. E. Grabius ad Irenaeum lib. I. cap. XVII.* ex fragmento, quod hic profert; intelligitur haud fortaſſe diverſum eſſe ab Infantiae Evangelio, de quo in *Matthaeo* loquuti ſumus capite antecedente *pag.* 146.

EVANGELIVM MARCIONIS, non aliud erat, quam Lucae Evangelium, quod ſolum ille recipiebat,

bat, ſed interpolatum, & decurtatum, teſtibus *Irenaeo lib. III. cap. XII. Tertulliano lib. IV. contra Marcion. cap. III. Epiphanio Haereſ. XLII.* Sed Marcionis interpolationes, prout eas narrat *Epiphanius*, expendit & ad examen revocat *R. Simonius P. I. Hiſt. Crit. N. T. cap. XII.* & eas potius lectiones varias ut plurimum, quam interpolationes, eſſe oſtendit.

LIBER DE SANCTA MARIA ET OBSTETRICE memoratur in Decreto Gelaſiano, & ad illum reſpicere videtur *Hieronymus* contra Helvidium ſcribens.

MARIAE INTERROGATIONES MAIORES ET MINORES, liber duplex apocryphus a Gnoſticis iactatus, teſte *Epiphanio Haereſ. XXVI.* qui ex illis nonnulla adfert, ſed tam turpia, obſcena, & plena blaſphemiae, ut illa deſcribere merito quis abhorreat.

NARRATIO SVB IVSTINIANO IMPERATORE REPERTA DE GENERE CHRISTI, quae apud *Suidam* in Ἰησοῦς exſtat, & ex officinis haereticorum Manichaeorum vel Gnoſticorum prodiiſſe videtur *Montacutio Adpar. ad Origines Eccleſ.*

EVANGELIVM PERFECTIONIS, a Gnoſticis conditum, de quo *Epiphanius Haereſ. XXVI.*

EVANGELIVM SIMONIANORVM, cuius mentio in *Praefatione Arabica ad Concilium Nicaenum Tom. II. Edit. Labbeanae.*

EVANGELIVM SECVNDVM SYROS, cuius meminit *Euſebius lib. IV. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXII.* & *Hieronymus lib. III. Adverſ. Pelag. cap. I.* Sed idem fuiſſe cum Evangelio Ebraicis litteris ſcripto, quo uſi ſunt Nazaraei, videtur *Fabricio* eruditiſſimo, & iure quidem. Adi ſuperius *Caput X. pag. 147.*

EVAN-

EVANGELIVM TATIANI, quod *διατεσσάρων* dicitur, & cuius mentio luculenta apud *Theodoretum lib. I. Haeretic. Fabul. cap. XX.* Consule superius *Evangelium Encratitarum.*

EVANGELIVM VALENTINI quoddam videatur fuisse ex *Tertulliano De Praescriptionibus*, sive illius Appendicis auctore alio: eius enim sunt verba: *Evangelium habet etiam suum praeter haec nostra.* Sed quum ex *Tertulliani cap. XXXVIII.* recte colligatur nullum Evangelium a Valentino scriptum fuisse, ut observant *I. E. Grabius Tom. II. Spicileg. Patrum*, & *Io. Franciscus Buddeus De Haeresi Valentiniana*, Auctor appendicis sine dubio respexerit ad

EVANGELIVM VERITATIS, quo Valentiniani usi sunt, & de quo *Irenaeus lib. III. Advers. haereses cap. XI.*

EVANGELIVM VIVVM, Manichaeorum erat, & eius meminit *Timotheus* Presbyter CP., *Photius* MS. *lib. I. contra Manichaeos* & in *Biblioth. Cod. LXXXV.* Immo ab ipso Manichaeo compositum fuit, & de eo non semel agit *Beausobrius* & praecipue *P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. VII.* Consule superius *Evangelium Vivens pag. 183.*

ACTA APOSTOLORVM APOCRYPHA, SIVE HISTORIA CERTAMINIS APOSTOLORVM ADSCRIPTA ABDIAE, PRIMO, VT FERVNT, BABYLONIS EPISCOPO, quae etiamnum exstat in decem libros distributa, de qua iudicia & censuras vide apud *Fabricium in Apocryphis N. T.* & *Beausobrium in P. II. Hist. Crit. Manich. lib. II. cap. VI.*

EPISTOLA ACHAIAE PRESBYTERORVM ET DIACONORVM DE PASSIONE S. ANDREAE, de cuius *γνησιότητι* a multis ambigitur, & inter alios ab *Elia Dupinio*, & *Tillemontio* ad *S. Andreae vitam.*

tam. Ea a Simeone Metaphraſte deſcripta ab *Allatio De Simeonibus* profertur.

ACTA APOSTOLORVM, quibus uſi ſunt *Apoſtolici* ſive *Apotactici*, hoc eſt *Andreae* & *Thomae Acta*, de quibus alibi diximus.

CLEMENTIS ROMANI ACTA PETRI, quae Latine adhuc exſtant, & ſub *Recognitionum* titulo circumferuntur. De his videndi *I. B. Cotelerius* in praeſtantiſſimo *Patrum Apoſtolicorum* opere, *Nic. Nourrius Adpar. ad Biblioth. Patrum Diſſ. XI. I. E. Grabe Tom. I. Spicilegii*, *Thom. Ittigius Diſſert. De Patribus Apoſtolicis*.

CRATONIS LIBRI X. DE GESTIS ET PASSIONIBVS APOSTOLORVM, qui eorum diſcipulus dicitur a *Pſeudo-Abdia* Babylonio *lib. VI.* & eos libros compoſuiſſe traditur.

ACTA APOSTOLORVM, QVIBVS VSI SVNT EBIONITAE, & de quibus agit *Epiphanius Haereſ. XXX.*

ACTA APOSTOLORVM, QVIBVS VSI SVNT ENCRATITAE, quorum meminit laudatus *Epiphanius*; quum horum ſocii *Apoſtolici*, ſeu *Apotactici* fuerint.

LINVS DE PASSIONE PETRI ET PAVLI, exſtat adhuc Latine.

MARCELLVS DE CONFLICTV PETRI ET SIMONIS MAGI, exſtat apud *Florentinium*, ad *Martyrolog. Hieronymianum*. Haec eadem hiſtoria *Pſeudo-Marcelli* exſtat Italice converſa in Bibliotheca Riccardiana, qua de agemus inferius *Cap. XIII.* huius noſtri commentarii.

ANONYMI HISTORIA S. MARCI EVANGELISTAE, Graece & Latine edita a *Gotfrido Hoenſchenio ad XXV. Aprilis*, quarto vel quinto potius,

tius, quam primo ſaeculo, ſcripta *Tillemontio* videtur.

IOANNES MARCVS DE PASSIONE S. BARNABAE vulgo circumfertur.

ACTA BARNABAE ſub Alexandri Cyprii nomine edita a *Surio ad XI. Iunii*, quae ex Ebraeo verſa dicuntur.

ACTA S. MATTHIAE ex Ebraeo converſa, de quibus *Fabricius* & *Tillemontius* pluribus agunt, ac merito reprobant.

MELLITVS LAODICENSIS EPISCOPVS DE PASSIONE IOANNIS EVANGELISTAE, editus eſt Latine a *Florentinio* ad *Martyrologium Vetus*.

MEMORIA APOSTOLORVM, qui liber blaſphemiſſimus vocatur & proſcribitur a *Turibio Aſturicenſi*, & idem forte eſt ac

LAVS APOSTOLORVM, ſi vera haec lectio eſt in *Decreto Gelaſiano*; vel idem ac

PASSIONES APOSTOLORVM, quae in quibuſdam eiusdem Decreti codicibus reiiciuntur.

PHILALETHES EVSEBIANVS De *Paſſionibus Apoſtolorum* editus a *Frid. Nauſea* Coloniae anno MDXXXI.

PROPHETIA, qua utebantur Nicolaitae, & cuius meminit *Clemens III.* ςρωμ., & de qua *Tillemontius* in *Nicolaitis Tom. II.*

PRAEDICATIONES, ſive DOCTRINA APOSTOLORVM, quo nomine intelligo quidquid ſub titulo κηρύγματος, διδαχῆς, παραδόσεως, διδασκαλίας, unius ex Apoſtolis, vel Apoſtolorum, Apoſtolicorumque virorum, aut memoratur, aut circumfertur. Huiuſmodi fuerit

DIDASCALIA, quae Apoſtolis tribuitur apud Coptos, & Canonibus XXXVIII. continetur, quo-

rum

rum argumenta vulgavit *Iob. Ludolfus Comment. ad Hiſtor. Aethiopic.*

CONSTITVTIONES APOSTOLICAE, quae vulgo circumferuntur.

CANONES APOSTOLICI, qui exſtant; & διδαχῶν Apoſtolicarum meminit etiam *Pſeud - Athanaſius in Synopſi*, & vetus *Stichometria*. De Canonibus autem Apoſtolicis conſulatur in primis *Guil. Beveregius* in ſuis *Can. Apoſt. Vindicatis* apud *Io. B. Cotelerium Tom. II. Patrum Apoſtolic.*

CANONES Synodi Antiochenae ab Apoſtolis celebratae, quos edidit *Fr. Turrianus*, & qui exſtant etiam apud *Fabricium P. III. Apocryph. N. T.*

POLYCRATES DE VITA S. TIMOTHEI, ex qua excerpta refert *Photius Cod. CCLIV.*, & quae integra quidem exſtat.

ACTA APOSTOLORVM, quibus uſi ſunt Quartadecimani, quorumque mentio apud *Theodoretum lib. III. Haeretic. Fabularum cap. IV.*

ACTA APOSTOLORVM, quibus uſi ſunt Origeniani, & memorat *Epiphanius Haereſ. LXIII.*

SORTES APOSTOLORVM, reiiciuntur in Gelaſii decreto. Inter Miſcellanea poſtuma Eccleſiaſtica *Petri Pithoei* editus eſt libellus ſuperſtitioſus hac inſcriptione: *Incipiunt ſortes Apoſtolorum, quae numquam fallentur, aut mentientur.*

SYMBOLVM Apoſtolorum inter apocrypha recenſeo, quod Novi Federis canonicam partem non efficiat, & de eo conſulendi *Nat. Alexander Tom. III. Hiſt. Eccleſ. Voſſius De tribus Symbolis, Vſſerius De Symbolo Apoſtol. Du - Pinius Biblioth. Eccleſ. Tom.... Fabricius P. III. Apocryphor. N. T.*

ZENAS LEGISPERITVS DE VITA ET ACTIS TITI, cuius mentio in *Menaeis die XXV. Auguſti.*

EPI-

EPISTOLA S. MARIAE DEIPARAE AD IGNATIVM MARTYREM, de qua Consule *Vsserium Dissert. ad Epist. S. Ignatii cap. XIX. & Ioan. Dallaeum lib. II. De scriptis Ignatii cap. III. & Cotelerium in Patribus Apostolicis*, & *Fabricium* in *Apocryphis* N. T. Haec iam edita fuit, & servatur quoque MS. in Bibliotheca Riccardiana, sed Italice conversa.

DE PARTV MARIAE LIBER, a Gnosticis suppositus, de quo *Epiphanius Haeres. XXVI. cap. XII.* & *Tillemontius Tom. II. memor.* Nescio an sit idem atque Evangelium infantiae.

EPISTOLA S. MARIAE AD MESSANENSES, cuius falsitas notior est, quam ut demonstrare oporteat, & de ea agunt iuxta Critices canones *Naudaeana*, *Io. Mabillonius De re diplomatica*, *Aug. Varenius Rationar. Scriptor. Eccles. saecul. I. Thom. Ittigius in Heptade Dissertat. Fabricius in Apocryphis N. T.* Quare mirum tantam in quibusdam ἀκρισίαν reperiri, ut in hac eruditionis luce nihil videant, & huius ridiculae Epistolae τὸ γνήσιον defendere non vereantur, inter quos *Orlendius* in suo *Orbe Sacro & Profano*, quem honoris gratia nomino.

EPISTOLA S. MARIAE AD FLORENTINOS adeo fabulosa est, & recens supposita, ut quum plures cuiusque ordinis viros de ea heic Florentiae interrogaverim, omnes interrogationem meam mirati sint, & ne fando quidem umquam se accepisse testati fuerint, ullam Sanctissimae Deiparae Epistolam Florentiae adservari, vel umquam ab ea ad Florentinos missam fuisse. Quare ipse satis mirari non possum *Ioannis Carthagenae tom. III. lib. IV. Homil. I.* credulitatem, ne quid gravius dicam, qui hanc vocat antiquissimam, immemorabilem, celeberrimamque, Florentinae urbis traditionem. Quod si *Hadria-*

drianus Lyraeus narrat Hieronym. Savonarolam Ferrarienſem Florentiae die XXV. Octobris anno MCCCCXCV. illam, velut Mariae genuinam Epiſtolam, pro concione interpretatum fuiſſe, & hunc ſermonem adhuc inter eius opera exſtare; ipſe quidem ei facile adſentiar, nec obſtupeſcam, quod Monachus ille etiam hanc rem adſerere non dubitaverit. Huius Epiſtolae meminit etiam *Antonius Macedo* in *Diis tutelaribus Orbis Chriſtiani*, & eam ſimul improbat, quod & doctiſſimus *Tillemontius* facit. Et quidem Florentinos ſecundo vel tertio tamdem ſaeculo tantum fidem Chriſtianam ex parte amplexos fuiſſe crediderim: quum nullis certis fundamentis nitatur traditio, quae vult Romulum quemdam, & Paulinum, & Frontinum, Petri diſcipulos, a Petro miſsos, Evangelium iis adnunciaviſſe: quare ad eos, tamquam Chriſtianos, B. Virginem ſcribere potuiſſe, numquam ipſi ſibi perſuaſerint. Sed ne mirum videatur ſi Monachus ille hanc Mariae ſuppoſuit Epiſtolam, exploratae fidei eſſe animadvertendum eſt, ab eiusdem ordinis Monacho Epiſtolam pariter Virgini Deiparae adfictam fuiſſe, a F. *Antonino* ſcilicet *de Villa Baſilica*; quam Epiſtolam in opinionis meae confirmationem heic adducere lubet, quum praecipue hoc commentum deſit in *Apocryphis* diligentiſſimi *Fabricii*, inter multa tamen huiuſmodi, quae adfert & recenſet, & quorum mentionem conſulto omiſimus, utpote non omnium id genus deliramentorum curioſi & captatores. Ex MS. igitur Codice Bibliothecae Riccardianae ridiculam hanc & fabuloſam Epiſtolam proferimus, atque reſponſum eſt ad Epiſtolam, quae per Angelum Cuſtodem a F. *Antonino* miſſa fingitur ad Deiparam, atque ita habet:

Fratri

Fratri Antonino praedilecto misericordiae mater opem salutarem.

QVod a me precibus expostulasti, dulcissime fili, neque valeo denegare, neque penitus indulgere velim. Abnuere quidem nequeo, quae toto terrarum orbe misericordiae mater adpellor; prorsus autem illud tibique, tuisque condiscipulis, quod adhuc pluribus & effraenis animi motibus praeoccupata tanto muneri corda recluditis, elargiri nolo. Mentes igitur vestras a vanis terrenorum curis, ac voluntates ab illicitis adfectibus expurgate. Tum divini numinis opem pro voto percipietis. Ego enim sum illa pietatis regina, quae pro differenda severi iudicis ira, dum tribus olim telis mundum deperdere statuisse videretur, Praedicatorum ordinem per amicum meum Dominicum institui. Quem deinceps peculiari amore prosequuta, & quam plurimis inclitum feci praerogativis, habitu perpulcro insignivi, singulos eius Fratres in filios cooptavi, & sub amplissimo meo pallio suscepi. Vnum praeterea, fili, te admoneam, ut puerilibus nugis, quibus admodum profunderis, abiectis, te maturius, ac religiosius, habeas, & postergatis mundi insaniis, in ardentissimo Christi latere te recipias. Tu demum angelico, quo maxime delector, eulogio mihi saepius & ferventius inservire studeas in dilecto meo coenobio Saxensi, sanctis illis, quorum devotione mirum in modum adficeris, gratiosius exhibens. Iam utroque nomine te valere iubeo.

Ex Coelo Empyreo in Die Aeternitatis.

APOCALYPSIS S. STEPHANI PROTOMARTYRIS memoratur in Gelasiano Decreto, & Manichaeis in pretio erat, ut ex Serapionis opere adver-

sus

ſus Manichaeos tradit *Sixtus Senenſis lib. II. Bibliothec. Sanctae*.

EPISTOLAE quoque HAEMORRHOVSAE AD HERODEM, quam apud *Fabricium P. III. Apocryphorum N. T.* videre eſt, mentionem faciam, quum ad huiuſmodi Apocryphorum cenſum pertinere videatur.

Et haec quidem de libris Apoſtolorum, Apoſtolicorumque virorum, apocryphis leviter delibata, & breviter dicta, ſufficiant; quaedam vero, quae hactenus omiſſa videantur, & Ioannem Evangeliſtam attinent, percurremus inferius, ubi de eodem Evangeliſta peculiari diſſertatione agemus.

Mirabuntur heic aliqui fortaſſe me nihil de ſcriptis Ieſu Chriſto Deo noſtro tributis hic dixiſſe; ſed ſciendum propoſitum meum fuiſſe de eruditione, Apoſtolorum, aliorumque Diſcipulorum, libriſque ab eis ſcriptis, vel eis ſuppoſitis, diſſerere; non autem de libris Ieſu Chriſto falſo adſertis, quum nil aliud certo ſciamus a Chriſto ſcriptum fuiſſe, quam id, quod coram adultera & Iudaeis eam deferentibus in terra ſcripſiſſe, *Ioannes* Evangeliſta memoriae prodidit. Quicumque tamen horum hiſtoriam cognoſcere deſiderat, eruditiſſimum *Fabricium* adeat in *Apocryphis N. T.*, ubi quiſque ſuam ſitim facile explere poterit. Non inutile etiam fuerit conſulere criticum *Beauſobrium P. II. Hiſtor. Critic. Manichaeor. lib. II. cap. I.* apud quem criticam quamdam & utiliſſimam diſſertationem offendere erit, qua hanc librorum apocryphorum copiam canonicorum librorum veritati minime obſicere, erudite ac luculente demonſtrat; immo orthodoxae religionis dogmatis mirabiliter ſuffragari eos evincit. Diſſertatio haec habetur *P. II. lib. II. Hiſtor. Critic. Manichaeor. cap. VII.*

in

in ﬁne; ex quo excerpere quaedam heic lubet, quae hiſtoriam Apocryphorum voluminum illuſtrare quammaxime poſſunt; quamquam ſimilia nonnulla ſparſim adnotare non omiſerimus. Ita igitur §. XI. ſcribit: „ Je ne ſai quel zele mal entendu a fait „ multiplier le nombre des faux Evangiles, auſſi „ bien que celui des Héréſies; mais il eſt certain „ qu'il y en a eu beaucoup moins qu'on ne dit; „ & le docte M. *Fabricius*, qui en a fait un ample Catalogue, & qui en compte jusqu'à *cinquante*, convient neanmoins, qu'il y en a pluſieurs qui ne différent que par le trite. En effet „ on parle d'un *Evangile de Cérinthe*, & d'un autre de *Carpocrate:* c'étoit l'Evangile Hébreu de „ S. *Matthieu*, qu'on dit qu'ils avoient altéré. „ On parle d'un *Evangile des XII. des Evangiles* „ *ſelon les Hébreux*, *ſelon les Nazaréens*, *ſelon les* „ *Syriens*, *ſelon les Ebionites*. Tout cela n'étoit au „ fond que l'Evangile des Hébreux, attribuè a „ S. *Matthieu;* quoiqu'il y eût quelques différences dans les Exemplaires. On parle *d'un Evangile ſelon S. Barnabé*. C'eſt encore *l'Evangile de* „ *S. Matthieu*, qu'on dit avoir été trouvé dans l'Isle „ de Chypre, ſous l'Empire de *Zénon*, avec le corps „ de S. *Barnabé*, & ſur ſa poitrine. On parle d'un „ *Evangile ſelon S. Barthelemi*, qui n'eſt encore que „ l'Evangile ſelon S. *Matthieu*. On parle de deux „ *Evangiles de S. Pierre*, dont l'un n'eſt autre „ choſe que celui de S. *Marc*, qui, au rapport de „ quelques Anciens, fut dicté par S. *Pierre*, & „ écrit par S. *Marc* ſon Diſciple & ſon Interpréte. „ L'autre ne fut écrit que vers le milieu du II. „ Siécle, comme nous le verrons tout à l'heure. „ On parle d'un *Evangile de S. Paul*. Ou c'eſt une

,, imagination de quelques Anciens, fondée sur ce
,, que S. *Paul* parle *de son Evangile*, c'est-à-dire,
,, de la Doctrine qu'il prêchoit, ou il faut enten-
,, dre par là ses Epîtres, que quelques Péres ont
,, appellées l'*Evangile de S. Paul*. On a aussi nom-
,, mé de la sorte l'Evangile selon S. *Luc*, parce
,, qu'on a crû que S. *Luc* le tenoit de S. *Paul*. On
,, parle d'un *Evangile de S. André*, qui n'exista
,, jamais, & que l'on a confondu avec les *Actes* ou
,, les *Voyages* de cet Apôtre. On parle d'un *Evan-
,, gile des Encratites*. C'est l'Harmonie que *Tatien*
,, avoit composée des quatre Evangiles, qu'il avoit
,, reduits dans un seul corps. On parle des *faux
,, Evangiles d'Hésychius* & de *Lucien*, quoique ces
,, deux savans hommes n'eussent fait que conferer
,, les Exemplaires Grecs des Evangiles, & les cor-
,, riger sur les meilleurs manuscrits. Ils avoient
,, travaillé de même à corriger les Exemplaires de
,, la Version des LXX. On parle des *Evangiles de
,, Marcion & d'Apelles*, qui n'étoient que l'Evan-
,, gile selon S. *Luc*, qu'on les accuse d'avoir fal-
,, sifiè en quelques endroits. On parle d'un *Evan-
,, gile de Basilide*; c'étoit un Commentaire *sur les
,, Evangiles*, tout au plus un Exemplaire de ces
,, Livres sacrez, qui n'étoit pas tout-à-fait confor-
,, me avec celui des Catholiques. On parle *d'un
,, Evangile de Valentin*, ou des *Valentiniens*. Ce
,, n'étoit pas une Histoire de J. Christ, mais le
,, Systême de leur Doctrine, auquel ils avoient
,, donné le titre d'*Evangile de Vérité*. Il en étoit
,, de même, de l'*Evangile de Perfection*, composé par
,, les *Gnostiques*, & qui contenoit la fausse science
,, de ces gens-là. Il en est de même encore de
,, l'*Evangile de Simon & des Simoniens*, dont parle
l'Au-

„ l'Auteur de la Préface, qui eſt à la tête de la „ Collection Arabe des Canons du Concile de Nicée. Cet Auteur temoigne, que les *Simoniens* „ s'étoient forgez un Evangile qu' ils avoient partagé en quatre Tomes, & qu' ils nommoient *le* „ *Livre des quatre Coins du Monde*, ou *des quatre* „ *Gonds, des quatre Pivots, ſur lesquels roule la* „ *machine de l'Univers*. Je ne ſai dans quelle Claſſe mettre un *Evangile de Judas*, que S. *Epiphane* „ attribue a une Secte, qu' il appelle les *Caïnites;* „ mais on voit bien par ce qu' il en rapporte que „ ce n'étoit rien moins qu'une fauſſe Hiſtoire de „ J. Chriſt, & qu'il agiſſoit de certains Myſtéres „ que ces gens-là diſoient avoir été révelez à Judas. Il faut porter le même jugement d'un *Evangile de Philippe*, que S. *Epiphane* attribue aux „ *Gnoſtiques*. Le fragment, qu'il en a tiré, montre que c'étoit un Recueil de la Doctrine, qu' „ ils prétendoient avoir été annoncée par Sant „ *Philippe*.

„ On a de même multiplié mal à propos d'autres Apocryphes, qui portoient le nom des Apôtres. Il y *a une Doctrine de Pierre*, Διδαχή: une „ *Prédication de Pierre*, κήρυγμα: un *Jugement de* „ *Pierre*, κρίμα. Tout cela n'eſt apparemment qu' „ un ſeul & même Livre. On fait mention d'une „ *Apocalypſe de Cérinthe*, ſuppoſée ſous le nom de „ S. *Jean*, & l'on ſe figure deux *Apocalypſes*, l'une „ & l'autre attribuées à cet Apôtre. On ſe fonde „ ſur un paſſage de *Caïus*, Prêtre de Rome, allégué par *Euſébe*. Mais on peut s'aſſurer, que *Caïus* „ parle de l'Apocalypſe de S. *Jean*, qu'il a crû „ être de *Cérinthe*, comme feu M. *Grabe* l'a remarqué. Retranchons donc une grande partie des

„ Apocryphes, mais particuliérement des Evangi-
„ les, qui étoient les principaux. „ Atque ita quidem ille.

De Apostolorum Amanuensibus, aliisque Christianis eiusdem aetatis Interpretibus.

CAPVT XII.

INterpretum, eorumque in Ecclesia muneris, meminit *Paulus I. ad Corinthios cap. XII. v. 28. Et quosdam quidem*, inquit, *posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum*, INTERPRETATIONES SERMONVM. *Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetae? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Numquid omnes INTERPRETANTVR?* Recte id quidem observabat *Rich. Simonius P. I. Hist. Criticae N. T. cap. X. & XVII.*, & Ecclesiastica traditio, veterisque historiae monumenta, confirmant; ex quibus exploratae fidei est quosdam olim fuisse, qui apud Apostolos, aliosque Apostolicos viros, amanuensis & interpretis munere fungerentur; quique Apostolica scripta, seu conciones, & documenta, in varias linguas converterent, atque interpretarentur. Itaque hic breviter de huiusmodi Interpretibus, & Amanuensibus etiam, & Exceptoribus, agemus, nullo tamen ordine ser-

vato,

vato, & prout quisque sese obsert, antiquorum Scriptorum testimonia auctoritatemque sequuti.

BARNABAM Apostolum, Matthaei Evangelium ex Ebraico Graece convertisse, sunt nonnulli qui perhibent, si fidem habemus *Is. Casaubono Exercit. XV. in Baron. cap. XII.* nam quo vetere auctore hoc adfirmet nescire se testatur *Ittigius Dissert. De Haeresiarchis saecul. Apostol.* Videtur autem *Casaubono*, aliisque hoc adfirmantibus, in mente fuisse, quod apud *Theodorum Lectorem*, *Cedrenum*, *Ioelem in Chronographia*, *Nicephorum*, *Sigebertum*, itemque alios, legas, sub Zenonis imperio in Insula Cypro repertum S. Barnabae corpus, & super pectore eius Evangelium S. Matthaei, *ἰδιόγραφον τ̃ Βαρνάβα ipsius Barnabae manibus scriptum.* Quidquid de hac Historia *Rich. Simonius P. I. Hist. Crit. N. T. cap. IV.* censeat, certe illud admodum probabile est, si vere Evangelium hoc inventum est, non alia lingua scriptum fuisse, quam Graeca; quum *Alexander Monachus* apud *Lipomannum* & *Surium* narret ex Evangelio cum Barnabae reliquiis invento, & in Imperatoris Palatio posito, quotannis aliquid recitatum fuisse in Palatii Oratorio feria quinta Paschatos; id quod expendebant *Simonius Ittigiusque* laudati.

LVCAS Evangelista interpretis munere functus est iuxta *Anastasium Sinaitam Sermon. VIII. in Genes.* & Matthaei Evangelium in Graecum sermonem convertit. Nescio autem an ad eum, tamquam interpretem, illa opinio pertineat, quae vult *Lucam* sententias Pauli proprio ordinasse, & ornasse sermone, & Epistolam, quae ad Ebraeos dicitur, conscripsisse, ut refert *Hieronymus De Viris Illustribus*, & de quo nos superius tempestive egimus. *Cap. X. pag. 156.* ubi & sententiam eorum retulimus,

mus, qui eamdem ad Ebraeos Epiſtolam ex linguā Ebraica in Graecam a Luca translatam fuiſſe arbitrati ſunt. Conſule etiam *pag.* 158.

PAVLVS Apoſtolus Evangelium Matthaei ad Graecas aures ex Ebraeo tranſtuliſſe perhibetur ab *Anaſtaſio Sinaita Serm. VIII. in Geneſim*.

IOANNES Evangeliſta Evangelii Matthaei interpres traditur apud *Theophylactum Praefat. in Matthaeum*.

IACOBVS Ieroſolymorum Epiſcopus Evangelium Matthaei Graece reddidiſſe traditur in *Additione ad Synopſin Pſeudo-Athanaſii*. Huius tamen verba ſignificare etiam poſſunt, Iacobum Evangelium illud fidelibus explicaſſe.

MATTHAEVS ipſe Apoſtolus & Evangeliſta, ſui interpres quibusdam videtur, & opus ſuum Ebraicis Graeciſque litteris conſignaſse, ut apud *Calmetium Prolegom. in Matthaeum* videre eſt. Ceterum *Papias* apud *Euſebium lib. III. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXIX.* prodit plures fuiſſe qui Matthaei Evangelium pro modulo ſuo Graece vertendum ſuſceperint. ἡρμήνευσε δὲ αὐτὰ ὡς ἠδύνατο ἕκαςος. At quemadmodum incertum eſt quis ex Ebraico Matthaei Evangelium Graecum fecerit; ita incertum quoque eſt, quis Latinae interpretationis eiusdem Evangelii, ab ipſo Eccleſiae exordio ex Graeco adornatae, auctor exſtiterit, quod laudatus *Calmetius* obſervat. Conſule ſuperius *Cap. X. pag.* 145.

PROCHORVS Diaconus, cuius mentio *Actor. cap. VI.* in antiqua pictura pervetuſti Codicis Novi Teſtamenti repraeſentatur excipiens ex Ioannis Evangeliſtae dictantis ore, & Evangelium conſcribens, utriuſque nominibus adſcriptis, ut apud *P. Lambecium lib. II. comment. cap. VII.* videre eſt. Similis quo-

quoque pictura est in Codice Bibliothecae S. Mariae Florentinae, & in Codice Bibliothecae Laurentianae, de quibus *Cap. XIII.* inferius agemus.

THADDAEVS Iesu Christi Discipulus, quum ad Abgarum Edessae regem missus fuisset, Novi Testamenti libros Syriace interpretatus est, si Syris haec tradentibus credere dignum est. Syrorum tamen nonnulli autumant, Marcum post scriptum Latine Evangelium suum, Ebraice illud, vel Syriace, quae vernacula erat tunc temporis Ebraeorum lingua, convertisse: idemque postea circa alios Novi Testamenti libros ab eodem Auctore praestitum, ut memoriae prodidit *Guill. Postellus* apud *Guib. Fabrum Boderianum Praefat. Tomi V. Polyglot. Antuerp.* Hac tamen discussione omissa *Waltonius* Syriacam versionem ad Apostolorum aetatem pertinere arbitratur, sed coniecturis, ut videtur, non satis firmis; a qua sententia nec *Beausobrius Histor. Critic. Manichaeismi, Par. . . . lib. . . .* recessisse videatur; quum eam tamen reiiciat etiam *Tillemontius* in *Marco Tom. II.*

MARCVS Evangelista iam sui, & aliorum Novi Testamenti librorum, Syriacus interpres a Syris creditus est, ut statim vidimus. *Baronius* ad annum XLV. tradit Latine scriptum a S. Marco Evangelium in Vrbe Roma, deinde quum Aquileiam ab Apostolo Petro missus venisset, Graecis litteris ab ipso traditum: quod tamen omne nullo certo auctore adseritur. *Cornelius a Lapide*, & *Iansenius in Marcum*, quoque utraque lingua, Graeca scilicet & Latina, a Marco scriptum Evangelium, vel saltem ex Graeco in Latinum deinde conversum, arbitrantur, sed similibus ac *Baronius* fundamentis: quamquam Latinam Marci interpretationem remotissimae esse antiquitatis *Gro-*

tius adfirmat. *Papias* apud *Eusebium lib. II. Histor. Eccles. cap. XIV. Irenaeus lib. III. cap. I.* & ex iis *Hieronymus* in *Catalogo*, & *Epist. CL. ad Edibiam Q. XI.* Marcum Petri discipulum, & interpretem, adpellant, ut iam *Cap. X. pag.* 148. adnotavimus; id quod etiam aliorum antiquorum testimoniis confirmatur, ut *Tertulliani lib. IV. contra Marcionem; Epiphanii Haeres. LI. Chrysostomi Homil. LIX. in Matthaeum, Theophylacti, Pseudo-Athanasii* in *Synopsi*, & aliorum. Porro interpretem in eo agebat Vir sanctus, Graece sive Latine explicans, quae alterutro sermone idem Apostolus loquebatur; vel saltem dictantis Petri Epistolas cultiori phrasi, stiloque, excipiebat, quae sunt verba *Calmetii Prolegomenis in Marci Evangelium*.

GLAVCIAS alter Petri interpres fuit, ut tradit *Clemens Alexandrinus lib. VII. Stromatum*; quare quum plures haberet interpretes, non mirum si in eius Epistolis stili differentia deprehendatur, ut observabat *Hieronymus* in *Catalogo*, & *Epist. ad Edibiam Qu. XI.* cuius verba sunt: *Duae Epistolae, quae feruntur Petri, stilo inter se & charactere discrepant, structuraque verborum; ex quo intelligimus pro necessitate rerum diversis eum usum interpretibus*.

CAIVS, S. Pauli olim discipulus, Ioanni Evangelistae, tamquam amanuensis, operam praestitisse traditur a *Pseudo-Athanasio in Synopsi, Dorotheo, & Codice MS. Seld.* Nec facile alter erat Caius iste ab illo, ad quem tertia S. Ioannis Epistola data est, ut quidem *Calmetius* censet.

TERTIVS, Pauli Apostoli amanuensis fuit, & ad Romanos Epistolam scripsit, ut ipse testatur *Cap. ult. vers. 22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino*.

TI-

TITVS, alius Pauli interpres, de quo ita *Hieronymus ad Edibiam* ſcribit: *Quum veniſſem, ait* (Apoſtolus) *Troadem, propter Evangelium Chriſti: & oſtium mihi apertum eſſet in Domino; non habui requiem ſpiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; ſed valefaciens eis profectus ſum in Macedoniam . . . . Quae autem fuit tanta conſolatio, & quae requies ſpiritui in praeſentia Titi, quem quia non invenit, valefaciens eis profectus eſt in Macedoniam? Aliquoties diximus, Apoſtolum Paulum virum fuiſſe doctiſſimum, & eruditum ad pedes Gamalielis . . . . Quumque haberet ſcientiam ſanctarum Scripturarum, & ſermonis diverſarumque linguarum gratiam poſſideret, inde ipſe gloriatur in Domino & dicit: Gratias ago Deo, quod omnium veſtrum linguis magis loquor: divinorum ſenſuum maieſtatem digno non poterat Graeci eloquii explicare ſermone. Habebat ergo Titum interpretem . . . . Ergo & Paulus Apoſtolus contriſtatur, quia praedicationis ſuae in praeſentiarum fiſtulam, organumque, per quod Chriſto caneret, non invenerat.* Haec ille.

CLEMENS, Romanus Epiſcopus, ſententias Pauli proprio ordinaſse, & ornaſſe ſermone, & Epiſtolam ad Ebraeos exaraviſſe, creditus eſt nonnullis apud *Hieronymum De Vir. Illuſtr.* Conſule ſuperius *Cap. X. pag.* 158.

INTERPRETES, qui Novi Federis libros in Latinam linguam converterunt, & plures fuere, & incerti omnino ſunt aut ignoti; ſed quum verſio haec Apoſtolorum aetatem attingat, ut bene *Calmetius* adfirmat, eorum hic meminiſſe debuimus, de quibus *Auguſtinus lib. II. De Doctrin. Chriſt. cap. XI.* ita ſcriptum reliquit: *Qui ſcripturas ex Ebraica lingua*

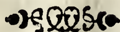
in Graecam transtulerunt, numerari possunt; Latini autem inrerpretes nullo modo; ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit Codex Graecus, ausus est interpretari.

Sed eos ne memorabimus, saltem generatim, INTERPRETES, quos perperam & nulla historiae fide *Cl. Salmasius De lingua Hellenistica* inducit, quosque vult, quum falso omnes Apostolos Syriaca lingua scripsisse iudicet, statim in Graecum sermonem eorum commentarios transtulisse? En eius ipsissima verba: *Scribebant igitur Apostoli idiomate suo & lingua sibi familiari & vernacula, quae protinus a Syris ἑλληνίζουσι, vel Graecis ipsis ad fidem conversis, quos secum habebant, Evangelii praedicandi adiutores & administros, in Graecum transferebantur.*

INTERPRES LATINUS Libri Hermae, seu Pastoris, Apostolicum aevum attingere videtur, si eruditissimis viris *Io. Baptistae Cotelerio*, & *Seb. Tillemontio*, fidem habemus. *Hermas* scripsisse videtur circa annum XCII. paulo ante quam Domitiani persequutio in Christianos excitaretur.

Si vera autem opinatur doctissimus Cardinalis *Baronius* ad annum Christi XLV. alios quoque in Ecclesia INTERPRETES constituere necesse est. Nam ea, quae superius de Interpretibus ex *Epistola I. ad Corinthios cap. XIV.* produximus, ita interpretatur, ut velit, quum prima illa Christiani nominis aetate ex variis gentibus ad Christi sapientiam converterentur, adeoque saepe diversae linguae homines ad sacros coetus synaxesque convenirent, opus fuisse ut quidam interpretes adessent, qui eorum sermone explicarent illis, quaecumque loci illius dialecto Apostoli, aliive, loquuti fuissent. Et profecto Ecclesia Corinthi multis Iudaeis constabat, qui Chaldaice, aut Syria-

riace, loquebantur: quod iis, quae Paulus de prophetia, & linguarum dono habet, occaſionem praebuiſſe, videtur. Apoſtolus neminem coetibus excluſit; permiſitque pariter ut hi, qui vernaculam linguam neſcirent, ſuae gentis oratione loquerentur, etſi alii eos nequaquam intelligerent. Tantum vero iuſſit, ut tunc Interpres adhiberetur, iuxta ſynagogarum illius temporis morem. Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δ' ἵνα προφητεύετε· μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. Quamquam vero haec ſubſiſtunt, nemo tamen inficias ierit, & alios interpretes, quales ſuperius deſcripſimus, eo capite ab Apoſtolo indicari; hoſque ipſos interpretum nomine fuiſſe adpellatos ab omnibus antiquis Patribus; qui non alio ſenſu de Marco, Luca, aliiſque huiuſmodi Apoſtolorum interpretibus, loquuti ſunt, quam de iis, qui ex ore dictantium Apoſtolorum verba exciperent, & exararent, vel in aliam linguam converterent, quod prudenter ac recte *R. Simonius P. I. Hiſt. Crit. Novi Teſtam. cap. X.* animadvertebat. Pro huius autem Capitis coronide verba *Euſebii lib. III. Demonſtr. Evang.* exſcribantur: Κεκήρυκτο τὸ Εὐαγγέλιον ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον τοῖς ἔθνεσι. Καὶ Βάρβαροι καὶ Ἕλληνες τὰς περὶ τοῦ Ἰησοῦ γραφὰς πατρίοις χαρακτῆρσιν καὶ πατρίῳ φωνῇ μετελάμβανον. *Praedicatum eſt in exiguo temporis ſpatio in toto orbe Evangelium in teſtimonium cunctis gentibus; & Barbari & Graeci, quae de Ieſu ſcripta erant, patriis litteris, patriaque lingua, exceperunt.*

Codi-

Codicum MSS. Novi Testamenti, qui in Florentinis Bibliothecis adservantur, historia.

CAPVT XIII.

DIGRESSIO ALTERA.

SECTIO I.

§. I.

QVum de Apostolorum, Apostolicorumque virorum, eruditione, & litteris, a nobis agatur; & eorum iam libros, seu veros ac γνησίους, seu suppostitios & ἀποκρύφους, haud incuriose recensuerimus; οὐκ ἀπροσδιόνυσον profecto videatur, si brevem Codicum MSS. quibus ii continentur, quique in Florentinis Bibliothecis adservantur, historiam sedulo adcurateque concinnemus. Inter alias laudes, ac decora, quibus innumeris urbs clarissima Florentia praecellit, illa quidem laus & gloria non ultima est, quod cultissimi illius cives, & bonarum artium litterarumque amantissimi, inclita scientiae, & liberalium disciplinarum, monumenta ac praesidia undequaque collegerint; & Codices cuiusvis generis manu exaratos inter pretiosa cimelia quisque semper habuerint. Nam quod in aliis Europae urbibus, uno aut altero loco congestum, & publicae utilitati & admirationi dedicatum, subspicimus; id in florentissima & eruditissima Civitate, in privatis etiam prope omnium aedibus reperire est, ac demirari; quum

nulla

nulla fere sit civis honestioris domus, quae veteres membranas, & MSS. Codices, & alias huiusmodi antiquae eruditionis reliquias, minime complectatur. Nam ut Bibliothecas, *Laurentianam*, *Riccardianam*, *Stroctianam*, & *Coenobiorum*, *Sanctae Mariae*, *Sancti Marci*, ac *Sanctae Crucis*, silentio praetereeam; quarum quidem alias, ut decuit, mentionem feci, & praestantissimorum Virorum, *Mabillonii*, *Montfauconii*, *Bollandianorum*, & id genus aliorum, praeconiis celebratissimae sunt; quem Florentiae versantem lateat, insignia huiusmodi ex tempore edaci oblivioneque tropaea, alibi etiam sparsim exsistere, & solicite custodiri, non tantum in Coenobiis Monachorum *Fesulano*, *Vallumbrosano*, *Sanctae Trinitatis*, *Sanctae Mariae Angelorum*, *Passinianensi*, *Septimano*, *Virginis Adnunciatae*, & in *Odeo*, quod *della Crusca* vulgo adpellatur; sed in *Martiorum Medicum* etiam, *Nicoliniorum*, *Guadagniorum*, *Pandulfiniorum*, *Salviatorum*, *Capponiorum*, *Giraldiorum*, *Nicoliorum* olim, *Gaddiorum*, *Bargiacchiorum*, aliorumque bene multorum, privatis aedibus eruditam & copiosam huiusmodi supellectilem ostentari? *Doniorum* etiam, *Salviniorum*, *Quarratesiorum*, *Davanzatorumque* meminissem, nisi *Gab. Riccardius*, vir princeps, & Canonicus Florentinae Ecclesiae Sacerdos, pro sua in egregia studia, & ingenuas doctrinas, artesque liberales, proclivitate ac favore, Codices eorum MSS. universos munifice comparasset, & privatam suam Bibliothecam, locupletem iam & magnificam, iis laudabiliter auxisset. Nobilem maiorum suorum indolem Vir amplissimus imitatur, & *Rich. Riccardii* in primis, qui Graece Latineque doctus, & Petri Victorii praeceptoris maximum decus, non tam eximios Codices cuiuscumqne doctrinae ac linguae MSS. plus

mille coemit, atque collegit; quam antiqua numiſmata, & gemmas celatas innumeras, ſummo ſtudio ac diligentia conquiſitas, poſteris ſuis perpetua laudis hereditate tranſmiſit. Quamquam neſcio quid grandius atque magnificentius hic animo verſat, & ſcientiam ac litteras neſcio qua maiori veneratione proſequitur, dum pretioſa illa eruditae antiquitatis λείψανα, non tantum congerit & adſervat; verum etiam neglecta aut incomta iacere non patitur, & aureis purpureiſque tegumentis involvit, & picturatis pellibus, umbiliciſque ſumtuoſis, ornat ac decorat. Sic Heros ille maximus, pacis ſtudiis, & bellica virtute, celeberrimus, Alexander Macedo, adſiduum expeditionum ſuarum comitem Homerum, theca facto auro aſpera, gemmiſque bacchata, victi Perſarum Regis ſpolio inaeſtimabili, incluſum cuſtodire & honorare iuxta voluit, ut *Plutarchus* auctor eſt. Sic in Regio Mediceae gentis Gazophylacio Synaxaria Graeca & aureis litteris exarata, & tegumentis purpura, auro intexto, margaritis, Phrygioque opere, ſuperbis cooperta ſubſpexi. Sic in Catalogo librorum Cardinalis Beſſarionis, qui MSS. in Bibliotheca Riccardiana exſtat, volumina purpureis tegminibus non tam incluſa, quam exornata, indicari non ſemel animadverti. Quid autem de iis dixerim qui MSS. Codices picturis, & imaginibus, aureiſque litteris, ingenti ſumtu variandos decorandoſque curaverunt, quales quidem plures habent *Laurentiana*, & *Sanctae Mariae*, & *Riccardiana*, Bibliothecae; in quarum poſtrema Virgilii Operum Codex ſaeculo XV. ſcriptus adſervatur, in quo picturis graphice & elegantiſſime elaboratis, & ſingulis paginis Aeneidos adpoſitis, quid a Poëta cantetur, obiecta legentium oculis rerum imagine decla-

claratur? Codices autem eiusmodi plures *Petrus Lambecius* etiam in suis *Commentariis de Bibliotheca Caesarea*, & *Bern. Monsfalconius* in *Bibliotheca Coisliniana*, & *Palaeographia Graeca*, eruditissimis voluminibus, exhibent. Tanta fuit semper Virorum sapientissimorum erga divina veterum Scriptorum monumenta veneratio; quam uni stolidi, ac rudes, & lividi, bonarum artium osores, ridendi ipsi, derident & aspernantur. At numquam Florentinis, viris acri ingenio praeditis, & aequis litterarum aestimatoribus, plani eiusmodi, & maleferiati nebulones, imponant: quum illi eo studii & observationis erga scientiam doctrinasque devenerint, ut ampla illa debellatorum hostium spolia, antiquissimos omnium scilicet Iuris Civilis Pandectas, accensis funalibus olim eos videndi cupidis ostentare consueverint, quod & *Guil. Budaeus* in *Adnotationibus ad Pandectas* memoriae prodidit. Quare iam non domestica tantum suae familiae exempla Vir adprime eruditus aemulatur; sed nobilium etiam conterraneorum, quorum plures supra commemoravimus, vestigiis insistit, & Mediceae Augustae gentis inprimis, quae & Laurentianam Bibliothecam egregiis omnium linguarum doctrinarumque Codicibus MSS. locupletissimam, adeoque doctissimo *Montefalconio* iudice, primariis Europae Bibliothecis accensendam, publicae utilitati dedicavit; & Bibliothecam suam Palatinam quampluribus Codicibus MSS. Orientalibus, quorum Catalogum *Eus. Renaudotius* contexuit, magnificentissime auxit; & Fesulani Coenobii Bibliothecam MSS. pariter voluminibus liberaliter instruxit; & in Bibliothecam D. Marci plurimos transtulit. Immo *Laurentius*, re & cognomento *Magnificus*, privatam huiusmodi Bibliothecam habuit, quod

in *Miscellaneis Ang. Politianus* testatur. Iure igitur de hac Augusta gente Poëta elegantissimus *Hieronymus Vida Lib. I. Poëtic.* cecinit:

Iampridem tamen Ausonios invisere rursus
Coeperunt Medicum revocatae munere Musae,
Tuscorum Medicum, quos tamdem protulit aetas
Europae in tantis solamen dulce ruinis.
Illi etiam Graiae miserati incommoda gentis,
Ne Danaum penitus caderet cum nomine virtus,
In Latium advectos iuvenes, iuvenumque magistros,
Argolicas artes quibus esset cura tueri,
Securos Musas iussere, atque ocia amare.
Illi etiam captas late misere per urbes,
Qui doctas tabulas, veterum monimenta virorum,
Mercati pretio adveherent, quae barbarus igni
Tradebat Danaum regnis, opibusque, potitus.

Sed quando nescio qua dulcedine captum patriae amor, & tantarum laudum admiratio, me ducit, & a proposito longius orationem evagari iubet, cur non & alia Florentinorum studia laudabilia celeri commemoratione percurram? Et ecce illico sese obfert rei antiquariae scientia, quae merito primarium verae litteraturae praesidium a prudentibus omnibus reputatur; & Florentiae potissimum exordia, & incrementum maximum, debet. Nam si eos recensere lubet, qui Musea antiquis nummis, gemmis, signis, instrumentis, epitaphiis, epigrammatis, marmoribus, copiose aucta constituerunt, nonne *Franc. Petrarcha* haud exiguum veterum numismatum numerum a se quaesitum Carolo IV. Imperatori donavit, ut ipse *Epist. III. lib. X.* tradit? Nonne *Mediceae domus Proceres* eam ex id genus cimeliis gazam compararunt, ut iure optimo Europae totius miraculum habeatur? Oratio me deficiat, si

Ric-

Riccardios, *Nicolinios*, *Victorios*, *Gherardescas*, *De Riccio*, *Andreinios*, *Martios Medices*, *Gaddios*, aliosque Cives Florentinos commemorare voluero, qui eiusmodi Musea magno nostrae aetatis bono, & litterarum incremento, non sine coelesti quadam prudentia & liberalitate composuerunt. Quid quod Florentinus est, & immortale Florentiae decus, qui peramplum, & magnificentissimum Romae, Cimeliarchium, ex omnibus eruditae antiquitatis reliquiis, summa cum laude & adprobatione recens posuit & exstruxit, CLEMENS scilicet XII. Pont. Max. quem Patronum munificentissimum, immo Numen salutare, litterae semper, & bonae artes, expertae sunt? Hinc non mirum si docta & laboriosa volumina, quibus res antiquaria praeclare tractaretur, a solertibus & eruditis Florentinis elucubrata fuerunt, primum quidem a *Bern. Oricellario*, & a *Gabriele Simeonio*, deinde a *Phil. Bonarotio*, & *Ioseph. Nicolinio*, & *Ant. Mar. Lupio*; & tamdem a V. Cl. *Ant. Franc. Gorio*, cuius nomen ac laus celebrior est, quam ut pluribus oporteat a me diduci ac praedicari. Istis iam adnumerandus quoque est Praesul eruditissimus, *Io. Bottarius*, qui laudati CLEMENTIS XII. Pont. Max. iussu anaglypha Romanorum coemeteriorum ab *Ant. Bosio*, & *Aringhio* iam edita, doctissimis observationibus illustrat atque explicat; cuius operis primum volumen, selecta eruditione, & exactissima doctrina, refertum, cupide evolvi nuper, facileque & iure subspexi. At si me ad Geometriam, Philosophiam, Philologiamque convertero, & *Mars. Ficinus*, & *Gal. Galilaeus*, & *Vinc. Vivianius*, & *Hor. Oricellarius*, & *Laur. Magalottius*, & *Bened. Brescianius*, & *Ang. Politianus*, & *Barth. Cavalcantius*, & *P. Crinitus*, & *Pet. Victorius*, aliique innumeri, ani-

mae egregiae omnes, & illustres, occurrent, obtutusque admirabundos detinebunt; dum & ex hisce studiis immensam laudum & decorum messem Florentiam reportasse considero. Sed quum illi iam parta suis laboribus gloria fruantur, & plerique sint ab aetate mea paulo remotiores, satius fuerit ut *Ant. Mar. Salvinium*, praeceptorem meum longe eruditissimum, opportuna commemoratione nunc praedicem, virumque eum dicam & supra invidiam doctum, & supra omnem obtrectationem gloriosum; cui nullum parem in Graeca eruditione Florentia peperit prius, nec secundum (dicto absit invidia) posterius habitura est. Eius tamen vestigiis insistit *Alex. Politus*, humaniorum litterarum in Pisano Atheneo Professor, qui elegantem & operosam Eustathii in Homerum Expositionum e Graeca lingua in Latinam translationem concinnavit, & ex parte publici iuris iam fecit. At cur mentionem non faciam *Eduar. Corsinii*, eiusdem familiae Sacerdotis, & in eodem Lyceo Philosophiae Professoris, qui laciniosas Scholasticorum tricas, & viles & inutiles Pseudo-Peripateticorum quisquilias, merito perosus & aversatus, Florentinos adolescentes tutiorem & ampliorem philosophandi viam inire docuit, qua ad probabilem naturalium caussarum scientiam, certamque ac divinam morum regulam, recta atque expedite pervenirent; ut eius opera in publicam lucem edita luculenter evincunt? Porro quo me fessum facultas Theologica, & historia Ecclesiastica, rapit? Longum profecto, & immensi operis esset, Florentinos omnes Theologos enumerare doctissimos; quare modum in tanta copia quaerens, & orationem limite certo coërcens, ex universis duos tantum seligam, unum *Ger. Capassium*, ex Virginis Deiparae Ser-

vo-

vorum familia monachum, qui universam & absolutam Ecclesiasticam doctrinam animo capaci complexus, & Theologicas tractationes ad Criticae normam fere primus exegit; & falsas narrationes ac fabulas docte & intrepide arguit; & libris egregiis, & tanto ingenio dignis, amplam sui Coenobii Bibliothecam locupletavit: Alterum autem *Ioseph. August. Vrsium*, Dominicanum, & in Romano Bibliothecae Casanactensis Collegio Theologiae Professorem, qui incredibilem rerum Ecclesiasticarum, & omnigenae eruditionis, cognitionem adeptus, oppugnatam veritatem adversus Sophistas quosdam & nugaces mendacii patronos, vindex clarissimus strenue tutatus est; & aliis eruditissimis Commentariis conscriptis, Ecclesiae gloriam, patriae decus, & proprium nomen, auxit, & illustravit. Poëtas iam & Oratores, quibus Florentia se iactat, producendi tempus iam esset: sed quum famigerati sint, & omnium per ora iam volitent, eos hic recensere supervacaneum existimo: quum praecipue tres sint celebres Florentiae eruditorum hominum coetus, quos vulgo Academias adpellant, quosque foecunda clarorum Poëtarum, & Oratorum, seminaria merito nuncupaveris, in quarum Odeis tales orationes, & poëmata, adsidue prope recitantur, ut nec beatam dicendi copiam, nec splendidum verborum delectum, nec sententias gravissimas, nec elegantiam & Veneres, ullus umquam in iis desideraverit. In his magna saepe voluptate perfundor, ubi *Salv. Salvinium*, *And. Alamannium*, *Roscium Martinium*, *Leonard. de Riccio*, *Ant. Nicolinium*, *Rob. Gherardium*, *Ioseph. Bondelmontium*, aliosque eruditissimos viros, aut orationes & carmina recitantes, aut extempore de problematis cuiusvis generis

mira eruditionis adfluentia, & facili verborum volubilitate, differentes audio & admiror. Sed & *Dom. Mar. Mannius* exacta Etruscarum litterarum cognitione censendus; & *Ios. Clem. Binius* impetu semina sacrae mentis excitante exsultans & fervidus, oratoria simul facultate, & poëtica, praestat; & *Ios. Maria Mecattius* ob elegantes versiculos, & operum ineditorum congestum, & historicam scriptionem, merito commendatur. Quod quidem in mentem revocat, nullam prope aliam esse urbem, quae tot historiae Scriptoribus, & quidem nobilissimis, glorietur, ut Florentiam: & isthuc ipsum, quod historiae Florentinorum iam editae luculenter ostendunt, ineditae multae, quae in Bibliothecarum pluteis latitant, praeclare confirmant: quas tamen inde eruere animum iam induxi meum, & in vulgus prodere, dum seriem mearum *Eruditorum Deliciarum* continuo, & rempub. litterariam pro virili portione iuvare non desino. Et eo magis illi omnes plurimi faciendi sunt, quo certius exploratiusque est, eos fere universos amplissimam cognitionem non brevibus illis singularum facultatum finibus continuisse, sed per reliquarum doctrinarum & artium campos late spatiantes, suam scientiam numeris omnibus absolvisse, viros profecto πολυμαθεστάτους. Nam nec turpius quidquam, aut absurdius, aut nocentius, proponi potest iuvenibus, quam ut in unam tantum doctrinam incumbant, reliquas autem negligant & abiiciant; quum liberales disciplinae, catenarum ritu, inter se connexae, iunctaeque, conserantur, & una sine alia bene ac perfecte consistere non possit, atque opus sit tamdem ut v. g. purus putus Grammaticus, merus Medicus, simplex Iurisconsultus, doctis cultisque hominibus persaepe ludibrium debeat, quod innumeris

meris & festivis, iisdemque recentissimis, exemplis adstruere & illustrare possem. Et certe virum nullum ob doctrinam & scientiam celeberrimum, & qui laudem omnium adprobationemque meruerit, invenire est, nisi qui encyclopaediam prius comparaverit; & iudicium multis cognitionibus disciplinisque subegerit; & cogitationes suas, infinitis prope rebus inter se collatis, ad castigatissimam normam exegerit. Hinc Viri docti ac solertes, & emunctae naris Critici, & qui rectam literis studendi viam adolescentibus monstravere, non unam iis tantum disciplinam & artem tradendam esse docuerunt, & *M. Fabius Quinctilianus* in primis, qui quum suarum *Oratoriarum Institutionum lib. I. cap. X.* scripsisset: *Nunc de ceteris artibus, quibus instituendos priusquam tradantur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinae, quam Graeci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Nam iisdem fere annis aliarum quoque disciplinarum studia ingredienda sunt &c.* Capite insuper ultimo omnia haec simul tradenda docet, atque ita scribit: *Quaeri solet, an etiam si discenda sint haec, eodem tempore tamen tradi omnia & percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus ac fatigetur tot disciplinis in diversum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse sufficiat: & si maxime patiatur haec aetas robustior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt quantum natura humani ingenii valeat: quae ita est agilis & velox, sic in omnem partem, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum: in plura vero, non eodem die modo, sed eodem temporis momento vim suam impendat. An vero citharoedi non simul & memoriae, & sono vocis,*

& pluribus flexibus serviunt, quum interim alios nervos dextra percutiunt, alios laeva trahunt, continent, probant, ne pes quidem ociosus, certam legem temporum servat, & haec pariter omnia? Quid? nos agendi subita necessitate deprehensi, non ne alia dicimus, alia providemus, quum pariter inventio rerum, electio verborum, compositio gestus, pronuntiatio, vultus, motusque desiderentur? Quae si velut sub uno conatu tam diversa parent simul, cur non pluribus horis diversa partiamur, quum praesertim reficiat animos ac reparet varietas ipsa, contraque sit aliquanto difficilius in labore uno perseverare? Ideoque & stilus lectione requiescit, & ipsius lectionis taedium vicibus levatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cuiuscunque artis unum magistrum ferat? Mutatione recreabitur: sicut in cibis, quorum diversitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quae sit alia ratio discendi? Si Grammatico soli deserviamus, deinde Geometrae tantum? omittamus interim quod didicimus, mox transeamus ad Musicum, excidant priora? & quum Latinis studebimus literis, non respiciamus ad Graecas? &, ut semel finiam, nihil faciamus nisi novissimum? Cur non idem suademus agricolis, ne arva simul & vineta, & oleas & arbustum colant? ne pratis & pecoribus, & hortis & alvearibus, accommodent curam? Cur ipsi aliquid forensibus negotiis, aliquid desideriis amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curae corporis, nonnihil voluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quaelibet nihil intermittentes fatiget. Adeo facilius est multa facere, quam diu. Hunc sequutus Poëta proximioris aetatis clarissimus *Hier. Vida lib. I. Poëtices*,

ces, iubet ut adolescens, Poëta egregius evasurus,

Haud tantum exploret Vatum monimenta, sed idem
Consulat, atque alios auctores discat, ut acri
Nulla sit ingenio, quam non libaverit artem.

Sed nec ab horum sententia discessit Iesuita *Tarquinius Gallutius*, qui, qualiscumque ille sit, tamen id esse verum & maxime probandum deprehendere potuit, & non spernendam *De Encyclopaedia comparanda* orationem conscripsit. Multa quoque praeclara ac memoranda de Iureconsultis, & Medicis Florentinis, praedicare esset,

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
Et iam tempus equûm fumantia solvere colla.

Quare redeat, unde huc defluxit oratio, & ad Codicum Novi Testamenti manuscriptorum catalogum, quem proposui, contexendum revertatur; quum id maximum praesidium esse cognoscatur, quo historia Apostolica litteraria illustrari & perfici possit. Quod quidem omne facile animo comprehendent, qui doctos atque omni Ecclesiastica eruditione refertos *Vallae*, *Erasmi*, *Lucae Brugensis*, *Simonii*, *Tillemontii*, *Calmetii*, *Bezae*, *Curcellaei*, *Sauberti*, *Cavei*, *Fabricii*, *Oudini*, *Labbei*, *Marianae*, *Lacerdae*, *Io. Morini*, aliorumque, commentarios evolverint, & *Rob. Stephani* utilissimam Novi Testamenti Graeci editionem in primis. Et certe verissima sunt, quae de cognitionis Codicum MSS. utilitate generatim praestantissimus *Monsfalconius Praefation. Bibliothec. Coislinianae* sequentibus verbis dissertat: *Inter ea, quae a Viris doctis ad rem litterariam ornandam in dies suscipiuntur officia, nullum utilius eo, quod expurgandis veterum libris tribuitur. Quum enim quidquid est eruditionis tum sacrae tum profanae ex antiquis Scriptoribus hauria-*

 tur,

tur, operae pretium faciunt quotquot illos litterarum fontes puros nitidosque ad nos manare curant. Nemo autem inficias eat, nonnisi Manuscriptorum subsidio, posse hanc operam cumulate praestari. Dum enim coniecturis tantum res agitur, incertae plerumque pro vitiatis, immo non infrequenter pro incertis, lectiones substituuntur. Quamobrem ad veterum Codicum auctoritatem recurrat oportet, qui novam alicuius Scriptoris editionem parat. Id in confesso apud omnes est. Siquis enim aliquem emendare Scriptorem adgrediatur, manuscriptos Codices undique perquirit, certum habens non posse alia via rem feliciter peragi. Quae quidem eo lubentius protuli, quo magis experientia ipsa edoctus sum, vappas audere quosdam, & vecordes egregiarum artium derisores mutire adhuc, & huiusmodi studia contemnere & vituperare; quum vespertilionum instar ad tantam eruditionis lucem oculos erigere non substineant, adeoque miram illius iucunditatem, utilitatemque, intelligere nequeant. Nisi potius hebetibus asionibus comparandi sunt, qui quum roseum solis splendorem maxime refugiant, in obiectis pupis, & larvis, & phantasmatibus, obtutus debiles stupidosque defigunt, & vanis umbris, & ludicris ac puerilibus studiis, unice delectantur. Cur modo illa antiquae Satirae non usurpem?

Dic mihi, Calliope, quid nam pater ille deorum
Cogitat? an terras, & patria saecula mutat?
Quasque dedit quondam, morientibus eripit artes?
Nosque iubet tacitos, & iam rationis egenos,
Non aliter primo quam quum surreximus aevo,
Glandibus, & purae rursus procumbere limphae?
An reliquas terras conservat amicus, & urbes:
Sed genus Ausonium, Remulique exturbat alumnos?

At quum multi sint, qui plurium in diversis Bi-

blio-

bliothecis exſiſtentium MSS. Novi Federis Codicum, meminerint, eorumque notitiam quamdam ediderint, ut Viri praeſtantiſſimi *Lambecius*, *Mabillonius*, *Monsfalconius*, aliique Bibliothecarum, & Catalogorum Scriptores (ut nihil dicam de iis Codicibus, qui paſſim a Novi Teſtamenti Scholiaſtis, & Editoribus, atque Interpretibus eruditiſſimis, laudantur) non video tamen plenam hactenus & exactam Codicum huiuſmodi Florentinorum hiſtoriam paruiſſe; quum certe necdum Bibliotheca Bibliothecarum a laudato *Montefalconio* laudabiliter concinnata in vulgus prodierit; & Catalogus Bibliothecae Mediceae Laurentianae locupletiſſimus, quem *Anton. Mar. Biſcionius* diligentiſſime conficiebat, neſcio quo fato, intermiſſus ſit & abruptus; inque eiusdem Bibliothecae Catalogis ab *Langio*, *Ernſtio*, *Holſtenio*, aliiſque compoſitis, pars certe maxima deſideretur. Itaque huiuſmodi hiſtoriae manus admoveo, exacte & diligenter, quatenus anguſtiae temporis patiuntur, eam elaboraturus, & talem praeſtiturus, qualem certe Catalogorum Scriptores vix, niſi *Lambecium*, & *Montemfalconium*, imitentur, contexere velint; quibus curae magis eſt nomina & titulos cuiuslibet operis indicare, quam eorum, quae animadverſione digna quolibet volumine continentur, narrationem quamdam, & criticas obſervationes, inſtituere.

CODI-

CODICES GRAECI NOVI TESTAMENTI.

§. II.

Codices totius Novi Teſtamenti.

I. CODEX membranaceus pulcerrimus Bibliothecae D. Marci (haec Bibliotheca eſt Dominicanorum & Codices MSS. Graecos ad XXXXV. complectitur, aliis linguis ad . . . .) ſaeculo XIV. ſcriptus. Initio habetur *δήλωσις διαλαμβάνουσα τὴν τοῦ χρόνου Εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν, καὶ τὴν τῶν Εὐαγγελιστῶν διαδοχὴν, πόθεντε ἄρχονται καὶ ποῦ καταλήγονται. Declaratio comprehendens temporis Evangeliorum lectionem, & Evangeliſtarum ſucceſſionem, undeque incipiunt, & ubi deſinunt*: videlicet *Synaxarium*, quod deinde conſequitur.

Evangelium Matthaei diſtinguitur in LXVIII. capita. Praecedunt quatuor verſus, & in fine *στίχοι βχ' verſus* MMDC. diciturque ſcripſiſſe Evangelium annis octo poſt Adſcenſionem Chriſti.

Evangelium Marci XLVIII. capitibus conſtat, & ei etiam verſus praefiguntur. In fine *στίχοι αχ' verſus* MDC. & ſcribitur editum anno X. poſt Adſcenſionem

Evangelium Lucae LXXXIII. capitibus conſtat. In fine *στίχοι βω' verſus* MMDCCC. & dicitur ſcriptum anno XV. poſt Adſcenſionem.

Evan-

Evangelium Ioannis constat capitibus XVIII. & ei versus praemittuntur. In fine *στίχοι βτ' versus* MMCCC. diciturque scriptum anno XXXII. post Adscensionem

Evangeliis succedunt Acta Apostolorum, quae excipiunt Epistolae Catholicae, & Epistolam Iacobi ὑπόθεσις praecedit, quemadmodum alias Catholicas Epistolas. In Epist. Ioannis I. *Cap. V.* deest *vers. VII.* Omnes etiam Epistolas Paulinas praecedunt ὑποθέσεις, & in fine Ad Rom. στίχοι πκ'. DCCCCXX. I. Ad Corinth. στιχ. ωό. DCCCLXX. II. Ad Corinth. στίχ. φς'. DVI. Ad Galat. στίχ. τςβ'. CCCXCII. Ad Ephesios στίχ. τιβ'. CCCXII. Ad Philippenses non habet stichometriam, neque Ad Colossenses. Ad Thessal. I. στίχ. ϱϛγ'. CXCIII. II. στίχ. ϱϛ'. CXC. I. Ad Timoth. στίχ. σλ'. CCXXX. II. στίχ. ϱοβ'. CLXXII. Ad Tit. στίχ. ϛζ'. LXXXXVII. Ad Ebraeos στίχ. ψή. DCCVIII. Quae quidem stichometria non parum differt ab ea, quam *Scaliger*, & *Pithoeus*, & *Simonius*, ediderunt. In fine Epistolae ad Ebraeos scriptum est: ἐτελειώθη μηνὶ ὀκτοβρίῳ ζ'. ἰνδικτιῶνος ιά. ἔτους ϛωξϛ'. Μεθοδίου χεὶρ τοῦ θυτορακενδύτου. *Absolutus est mense Octobri, die VII. Indictione XI. anno 6866.* (Christi MCCCLIIX.) *Methodii manu Thytoracendytae*. Num legendum πρωτορακενδύτου, hoc est, *Protovestiarii?* In fine cuiuslibet Paulinae Epistolae, unde Epistola scripta sit adnotatum est. Tamdem sequitur Apocalypsis, quae inscribitur τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου. Versus qui praeponuntur Evangelio Matthaei:

Ματθαίου τόδε ἔργον ἀριστοπόνοιο τελώνου
Ὃς τόκον ἔφρασε θεῖον ἀπειρογάμοιο γυναῖκος
Ἡ τέκεν ἄσπορον υἱόν, ὃν οὐ δέχετ' οὐρανὸς εὐρύς,
Χριστὸν ἀεὶ ζώοντα θεόν, βρότον αὐτὸν ἐόντα.

Mat-

Matthaei hoc opus optime laborantis publicani,
Qui foetum narravit divinum coniugii expertis mulieris,
Quae peperit non satum filium, quem non capit coelum latum,
Christum semper viventem Deum, & pariter mortalem.

Ante Evangelium Marci.

Ὅσα περὶ Χριστοῖο θεωγόρος ἔθνεα Πέτρος
Κηρύσσων ἐδίδαξεν ἀπὸ στομάτων ἐριτίμων
Ἔνθαδε Μάρκος ἄγειρε καὶ ἐν σελίδεσσιν ἔθηκε
Τοὔνικα καὶ μερόπεσσιν Εὐάγγελος ἄλλος ἐδάχθη.
Quaecumque de Christo deiloquus gentes Petrus
Praedicans docuit ore pretioso,
Heic Marcus collegit, & in paginis posuit;
Quapropter & mortalibus Evangelista alius ostensus est.

Ante Evangelium Ioannis.

Βροντήεις θεόφωνος Ἰωάννης πανάριστος
Πρωτοτόκον σοφίης ὑπεράρχιον εὕρετο ἀρχὴν
Πρωτοφανῆ γενετῆρα θεοῦ θεὸν αὐτογένεθλον
Ἔνθεν ὀλεθροτόκων αἱρέσεων ἤμβλυνε φρένα
Tonans deiloquus Ioannes longe optimus
Primoparens Sapientiae, quod est supra principium, invenit principium,
Primum visum genitorem Dei Deum, per se & ex se ipso genitum,
Hinc exitialium sectarum praestrinxit mentem.

Observandum est, in plerisque Evangeliorum Codicibus Graecis, in fine cuiusque Evangelii, adnotari tempus, quo scriptum fuit, atque insuper stichometriam adponi; & hanc quoque Epistolis atque aliis libris. Epistolis vero Pauli adscribi etiam ubi quaeque scripta sit, prout in hoc Codice habetur: quod semel

ſemel monuiſſe ſufficiet; nos enim id ſemper non adnotabimus, iniquis ſpatiis excluſi.

II. CODEX Chartaceus bombycinus in folio Bibliothecae S. Mariae, ſcriptus ſaeculo XIV. continens totum Novum Foedus Graece. Praecedit ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, *interpretatio quatuor Evangeliorum*; & Evangelium quodlibet hypotheſis, ac capitum ſeries; & quatuor verſus in IV. Evangeliſtas ante Evangelium Matthaei exſtant.

Στίχοι εἰς τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς
Ἡ τετρὰς ὧδε τῶν μαθητῶν τοῦ λόγου
Ἐκχεῖ τὸ ῥεῦμα τῶν ἀειρρύτων λόγων
Τοίνυν ὁ διψῶν μὴ κατόκνει τοῦ πίνειν
Ψυχὴν κατάρδων, καὶ ποτίζων τὰς φρένας.

Verſus in quatuor Evangeliſtas.
Quaternitas heic diſcipulorum Sermonis
Effundit fluentum perenniter fluentium ſermonum;
Proinde ſitiens ne pigreris bibere
Animam rigans, & potans mentem.

Argumenta & canones Evangeliorum adnotantur paſſim, ut in aliis Codicibus, in margine. In fine cuiuſque Evangelii indicatur tempus, quo ſcriptum fuit. Sed non hypotheſis tantum, verum & ὑπομνήματα, *Commentaria* quaedam, quibusdam Evangeliis praefiguntur, ut Lucae & Ioannis. Evangelia excipiunt Actus Apoſtolorum, quos praecedunt ὑπόθεσις & ἀποδημίαι Pauli, & capita. Actis ſuccedunt Epiſtolae Paulinae; & Epiſtolae ad Romanos, praeter argumentum & capitum ſeriem, quae cunctis Epiſtolis praeponuntur, praefiguntur verſus quidam in D. Paulum.

Στίχοι εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον.
Ὁ μὴ προραίσης καὶ γένους ἀναιρέτης
Ὁ τοῦ Διὸς φεῦ τὸν τρόπον ὑπηρέτης
Νέρων ὁ δεινὸς καὶ κατεβδελυγμένος

Ὠμῆς

Ὠμῆς λεαίνης σκύμνος ἠγριωμένος
Κτάνας σύνευνον, εἶτα Χριςοῦ ποιμένα,
Νῦν ἐςι βρῶμα τοῦ κυνὸς τοῦ κερβέρου·
Παῦλος ξυφᾷ ξυφῆς δὲ τῆς ζωηφόρου
Φῶς ξίττον ἁπλοῦν ὡς ὁρῶν θεαρχίας
Ἔπαθλον εὑρὼν τὴν ἄνω σκηπτουχίαν
Ψυχὴ Νέρωνος ἡ τυραννικωτάτη,
Κεῖται νεκρὰ δύςηνος ἠτιμωμένη
Δέσμοις ἀφύκτοις εἰς ἀεὶ πεδουμένη
Αἰωνία μάςιγι συντηρουμένη.
Παῦλος δὲ καὶ ζῇ, καὶ λαλεῖ, καθ' ἡμέραν
Τὸ τοῦ θεοῦ πρόσωπον ἐμφανῶς βλέπων
Καὶ τῆς ἀγέρω καὶ μακαρίας ὄντως
Συναγελάζων ἀπολαύει χορείας.

Versus in Sanctum Apostolum Paulum.

Ille non praeses (forte legendum πρωράτης, seu πρωτοςάτης) *& generis interfector*
Ille Iovis, o mores! minister
Nero crudelis, & exsecrabilis
Saevae Leaenae catulus agrestis,
Quum occiderit coniugem, & deinde Christi pastorem;
Nunc est esca canis Cerberi;
Paulus vero deliciatur deliciis vitam ferentibus,
Vt ille qui contemplatur trinam lucem simplicem divini principatus
Praemium quum invenerit supernum regnum.
Anima Neronis crudelissima
Iacet mortua, infelix, inhonora,
Vinculis inevitabilibus aeternum impedita
Aeterna flagello servatur.
Paulus autem & vivit & loquitur, quotidie
Dei faciem perspicue intuens
Et senectutis experte, & vere beata
Congregis fruitur chorea.

Con-

Consequuntur Epistolae Catholicae, & Epistolae I. Ioannis titulus est: βροντῆς υἱὸς Ἰωάννης τάδε χριστιανοῖσιν. *Tonitrui filius Ioannes haec Christianis*. Sic Epistolae Iacobi praefigitur: γράμμα πρὸς ἑβραίους Ἰακώβου ἀδελφοθέοιο. *Littera ad Ebraeos Iacobi Dei fratris*. In Epistola Ioannis I. *Cap. V.* deest *vers.* 7. In fine Epistolae Iudae leguntur hi versus librarii:

Ὡς τίμιόν τι χρῆμα τὰς γραφὰς γράφω
Ὑμῶν ἀδελφοὶ καὶ μαθηταὶ κυρίου
Σὺν τῷ γράφειν θέλω δὲ καὶ πράττειν ἅμα.
Tamquam pretiosam rem aliquam scripturas scribo
Vestras, Fratres, & Discipuli Domini,
Cum scribam, volo autem & agere simul.

Deinde subditur interpretatio in quemdam Iudae Epistolae locum.

Tamdem Apocalypsis sequitur sine argumento & *Ioannis Theologi* inscribitur.

Postea subsequuntur μακαρισμοὶ quidam satis prolixi, & canon eorum canendorum per quamlibet hebdomadem; inde est Synaxarium & Menologium. *Monsfalconius Diar. Ital. cap. XXV.* de hoc Codice loquens ita scriptum in fine esse ait: χειρὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἐλαχίστου Μάρκου, ἐν ἔτει ςωμ'. μηνὶ δεκεμβρίῳ κβ', ἡμέρα β'. *Manu peccatoris & minimi Marci, anno* 6840. (*Christi* 1332.) *mensis Decembris XXII. feria secunda.* Sed non χειρὶ, at χὲρ legitur, licet forte contracte. In fronte huius Codicis, *Volumen hoc, in quo continetur Testamentum novum, est Monasterii Abbatiae de Florentia, quem tribus aureis emimus, anno salutis nostrae* 1482. scriptum est.

III. CODEX membranaceus parvus, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. N.* 27. continens integrum novum Testamentum: nisi quod mutilum est in fine Ioannis Evangelium, & deest Apocalypsis, scriptus

exeun-

exeunte saeculo XI. vel XII. incipiente. Quum male compactus fuerit, divisa sunt Evangelia, & inter Evangelia Marci & Lucae, intersertа sunt Actus Apostolorum, & Epistolae Catholicae & Paulinae. Evangeliis praecedunt series περικοπῶν, quae leguntur, seu Synaxaria, quemadmodum Actis & Epistolis. Initio pariter habetur Menologium, seu Calendarium. Evangelio Matthaei praefiguntur quatuor consueti versiculi: Ματθαίου τόδε ἔργον &c. Iacobus Epistolae scriptor dicitur *Apostolus*, quemadmodum & Iudas. Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers.* 7.

Codices Evangeliorum, Actuum, & Epistolarum.

§. III.

IV. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. num.* 13. scriptus saeculo XIII. continet IV. Evangelia, & Actus Apostolorum, & Epistolas cum Paulinas, tum Catholicas. In Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers.* 7. Evangelio Ioannis praemittuntur quatuor versiculi consueti, hoc est, Βροντῆς θεόφων&c. Consule superius *§. II. num. I. pag.* 220. & *num. III.*

Codi-

Codices quatuor Evangeliorum,

§. IV.

V. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut.VI. num.* 18. ſcriptus ſaeculo X. continet quatuor Evangelia. Praemittuntur ἀρχοτελείαι quatuor Evangeliorum iuxta ſectiones, quae leguntur in Eccleſia; & canones concordiae & harmoniae Evangeliſtarum. Cuilibet Evangelio breve argumentum, & index capitum, praeponitur. Recentiori autem manu ſcripta ſingulis Evangeliis praefigitur Evangeliſtae, qui ſcripſit, notitia; quae quoad Ioannem ita habet: Τοῦ πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, καθὰ γέγραπται καὶ πιστεύομεν. ἐν ἀσθενείᾳ δὲ οὐ σώματος, ἀλλὰ δὴ καὶ λόγου καὶ σοφίας ἐν γλώττῃ κειμένης. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν μὲν, καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν περὶ τὸν μέγαν θεολόγον καὶ ἀδελφὸν Χριστοῦ ἐν χάριτι ὁρωμένου. Οὗτος γὰρ ἁλιέως μὲν πατρὸς υἱὸς ἦν. τὴν αὐτὴν δὲ τέχνην τῷ πατρὶ μεταχειριζόμενος οὐ μόνον ἀμαθὴς ἦν τῆς ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ πάντη ἀγράμματος, καθὰ δὴ καὶ ὁ λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσιν ἱστορεῖ περὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ εὐτελέστη καὶ ἄσημος, ὡς χώριον εἶναι οὐ λογικῆς, ἀλλ' ἁλιευτικῆς τέχνης &c. *Spiritus virtus in infirmitate perficitur, ſicuti ſcriptum eſt, & credimus: in infirmitate autem, non corporis, ſed profecto etiam ſermonis & ſapientiae, quae linguae ineſt. Et hoc manifeſtum ex multis quidem & aliis, maxime vero ex magno theologo & fratre Chriſti, qui in gratia videtur. Hic enim piſcatoris quidem patris filius erat; eamdem vero artem cum patre exercens non ſolum imperi-*

peritus erat Graecae & Iudaicae eruditionis, ſed etiam litterarum omnino expers, ſicuti certe Lucas quoque in Actis de ipſo memoriae prodidit. Etenim pariter patria eius viliſſima & obſcura, ita ut eſſet non rationalis, ſed piſcatoriae, artis vicus &c. Hic idem Prologus habetur etiam in aliis Codicibus MSS. eiuſdem Bibliothecae, ut patebit inferius, & typis excuſus eſt in *Theophylacti* Bulgariae Archiepiſcopi in IV. Evangelia Commentariis, de quorum Codicibus MSS. agimus hoc eodem §. *Num. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV.* Quatuor Evangelia amplis ſcholiis ediſſeruntur; & in fine duodecim verſus Iambi adſcripti ſunt:

Εἰς τοὺς δ' εὐαγγελιστάς.

Εὐαγγελιστῶν τοὺς θεοπνεύστους λόγους
Τομοῖς διαιρεθέντας εὐεπιμόλοις,
Καὶ τῇδε βίβλῳ τεχνικῶς ἡρμωμένους,
Ἅπας ἀκούων καὶ τρυφῶν καθ' ἡμέραν
Ἑστῶσιν ὦσι τοὺς ὑπεκφωνουμένους
Λεόντιον θαύμαζε τῆς εὐθυπίας
Σπούδασμα πολλοῖς οὐ πρὶν ἐσπουδασμένον,
Καὶ σπουδάσαντα συντόνοις προθυμίαις,
Καὶ καλλιγραφήσαντα κόσμοις ποικίλοις
Τοῖς μὲν ξενίζειν τοὺς ὁρῶντας ὡς ἔχοι,
Τοῖς τοῦ θεοῦ δὲ ῥήμασι ψυχοτρόφοις
Εὐεργετεῖν ἅπαντας ἀκροωμένους.

In quatuor Evangeliſtas.

Evangeliſtarum divinitus inſpiratos ſermones
Sectionibus diviſos facile acceſſibilibus
Et huic libro artificioſe aptatos,
Omnis qui audis, & frueris quotidie
Stantibus .... qui celebrantur,
Leontium mirare, tranquillitatis
Opuſculum multis antea non adparatum
Qui & adparavit continua alacritate,

Et

Et pulcre exſcripſit variis ornamentis,
Vt habeat quibus adliciat ſpectantes,
Dei autem verbis animam alentibus
Benefaciat omnibus audientibus.

Huius *Leontii* Calligraphi non meminit praeſtantiſſimus *Bern. Monsfalconius Palaeograph. Graeca* in *Catalogo Calligraphorum*. In fine Codicis numerus eſt *νϛ'*. LVI., quem credo adpoſitum ad Codicis diſtinctionem.

VI. CODEX membranaceus parvus eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 29. continens quatuor Evangelia, quorum cuilibet praemittitur argumentum: & Evangelio Ioannis in fine adſuitur hiſtoria ſcriptionis eius Evangelii. Saeculo XII. ſcriptus eſt.

VII. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. numer.* 30. ſcriptus ſaeculo XII. continens quatuor Evangelia, quorum ſingulis praemittuntur, breve argumentum, & ſeries capitum.

VIII. CODEX membranaceus in octavo, eiuſdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 32. ſcriptus ſaeculo XI. & picturis ornatus, continet quatuor Evangelia, quibus praemittuntur Euſebii canones, & Epiſtola ad Carpianum.

IX. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, continens quatuor Evangelia, *Plut. VI. n.* 28. ſcriptus anno Chriſti MCCLXXXV. & elegantibus Evangeliſtarum picturis ornatus. Singulis Evangeliis argumentum, & ſeries capitum praemittuntur. In fine ita legitur: *ἔληφε τέλος ἡ τεῦδε Ιȣλίῳ μηνὶ κή. ἰνδ. ιγ'. ἐν ἔτει ,ϛψϟγ'. Finem accepit hic liber menſe Iulio, die XXVIII. Indict. XIII. anno 6793.* Chriſti 1285. Meminit huius Codicis *Monsfalconius Palaeogragh. lib. I. cap. VII. pag. 66.*

X. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 24, ſcriptus ſaeculo XIV. continens quatuor Evangelia.

XI. CODEX membranaceus in 4. eiuſdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 23. ſcriptus ſaeculo XI. admodum eleganter, & ornate, nam picturis paſſim textui inſertis inſtruitur, & initio cuiuſque Evangelii, imago Evangeliſtae affabre delineata eſt; continet quatuor Evangelia. In eo Ioannes Evangeliſta depictus ita exhibetur, ut dictantis inſtar ſit, & amanuenſis quidam iunior verba excipiat & ſcribat. Imagines Evangeliſtarum huius Codicis, & quorumdam ſuperius memoratorum, non multum diſtant ab imaginibus huiuſmodi, quae exſtant in Codice Coislinianο XX. apud *Montemfalconium*, qui & Ioannis imaginem exhibet, *Bibliothecae Coislin. Par. I. pag.* 64. Similes quoque imagines ſunt in Codice Theologico XXVIII. *Biblioth. Caeſareae lib. III. Comment. P. Lambecii*, quarum ſpecimen dat *Lib. II. cap. VII.* & in primis Ioannem Evangeliſtam dictantem, & Prochorum iuniorem ſcribentem exhibens, nominibus adſcriptis; quare eumdem Prochorum eſse noſtri Codicis amanuenſem crediderim, licet nomina adſcripta non ſint. Quod confirmari poteſt ex imaginibus Evangeliſtarum, quae exſtant in Codice membranaceo X. ſaeculi continente Evangelia, Bibliothecae S. Mariae, cuius meminit *Monsfalconius Diar. Italic. cap. XXV.* Ibi enim cernitur Ioannes dictans Evangelium ſuum Prochoro diſcipulo, adpoſito ad utramque figuram nomine proprio, Ἰωάννης, Πρόχορος. Conſule ſuperius *Cap. XII. pag.* 198. & hoc *Capite ſect. I. §.* hoc *num. XIX.*

XII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 15. ſcriptus ſaeculo XIII. con-

Continet hic Codex quatuor Evangelia, cum suis Prologis.

XIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n. 16.* scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia; quae praeceduntur singula ab indice capitum. In fine Evangelii Ioannis leguntur hi versus consueti:

Στίχοι εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

Βροντήεις θεοφῶνος Ἰωάννης πανάριστος κτλ.

quos alibi etiam attulimus. Deinde Synaxarium sequitur in Epitome, & in fine legitur: *πόνος Βασιλείου, καὶ θεοῦ λόγου λόγοι. Basilii labor, & Dei Verbi sermones.* In fine cuiusque Evangelii habetur numerus versuum.

XIV. CODEX membranaceus in 8. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. numer.* 14. continens IV. Evangelia, eleganter scriptus, & picturis ornatus, saeculo XII. Praecedunt Canones Eusebii. In fine sunt *ἀρχοτελεῖαι*, & Menologium, scripta diversa manu, in cuius calce legitur: *τέλος σὺν θεῷ ἁγίῳ τοῦ μηνολογίου. ἀμὴν ,ςυιη'. σεπτέβριος. Finis cum Deo Sancto Menologii. Amen.* 6418. *Septembri.* Christi videlicet DCCCCX.

XV. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 25. scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia, quae praecedit Synaxarium.

XVI. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 11. scriptus saeculo XII. continens IV. Evangelia.

XVII. CODEX membranaceus in 8., Bibliothecae B. Mariae, continens quatuor Evangelia, scriptus saeculo X. Evangeliis praefiguntur canones. Evangelio Matthaei praemitttur index capitum numero LXVIII. & *ὑπόθεσις*. In fine adnotatur annus, & locus, quo scri-

ptum fuit, hoc eſt VIII. poſt Adſcenſionem anno, & Ieroſolymis; & numerus verſuum ωχ'. MMDC., nam legendum eſt ,βχ'. Item ſcholia & expoſitiones in quaedam loca Matthaei adponuntur, & Iambi quidam in Matthaeum. Alia Evangelia eodem modo habent, niſi quod verſus Iambi praecedunt, ſicuti expoſitiones illae, quarum quaedam ex *Ioanne Chryſoſtomo*, & *Severiano*, & *Iſidoro*, deſumtae ſunt. Lucae tamen Evangelium aliae quaedam expoſitiones ſubſequuntur. In Evangelio Ioannis Iambi in fine ſcripti ſunt. Praecedit index Capitum XIX. Decimum caput omiſſum fuerat, & extra ordinem in fronte recenſitum eſt περὶ μοιχαλίδος, *De Adultera*, cuius hiſtoria in ipſo evangelio exſtat. Scriptio eſt ſaeculi XII. Iambi autem memorati ſunt qui ſequuntur:

Στίχοι εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον.

Σελασφόροις λάμψεσι τοῦ παρακλήτου
Τὸν νοῦν ἐλλαμφθεὶς, ὦ ματθαῖε θεόπτα,
Τὴν τοῦ λόγου σάρκωσιν ἀφράστῳ τρόπῳ
Κατήγγειλας ἄριστα τῇ χθονὶ πάσῃ.

Στίχοι εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Μάρκον.

Πέτρου μιμητὴς μάρκος ὀφθεὶς τοῖς τρόποις
Δίκαιον οὐκ ἔκρινε μὴ καὶ τοῖς λόγοις
Εἶναι μιμητὴν αὐτὸν, ὡς καὶ τοῦ τρόπου
Διὸ βραχὺν θεὶς τοῦ μακροῦ λόγου λόγον.
Μικρὰ μὲν εἶπε ῥήματ' εὐλογιστίας:
Ἑνὸς δὲ μὴ δέοντα τῶν λοιπῶν ὅρου.

Στίχοι εἰς Εὐαγγελιστὴν λουκᾶν.

Τὸν συνάναρχον τῷ πατρὶ θεὸν λόγον
Ἐβροντήσας ἄριστα σεσαρκώμενον
Κηρύξας αὐτοῦ τὴν ἐν γῇ παρουσίαν
Ὦ λουκᾶ μάκαρ, ἐκ θεήπαιδος κόρης.

Στίχοι εἰς Εὐαγγελιστὴν θεολόγον τὸν ἅγιον Ἰωάννην.

Αἴγλῃ τριφεγγεῖ τὸν νοῦν λελαμπρωμένος
Ἤστραψας κόσμῳ, βροντήσας ἀριδήλως

Τρι-

Τράνων τε τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ λόγου
Ὦ Θεολόγε, γενεβροντῆς ἐνθέως.

Verſus in Evangeliſtam Matthaeum.

Luciferis radiis Paracleti
Mentem illuſtratus, o Matthaee Dei contemplator,
Verbi incarnationem ineffabili modo
Adnunciaſti optime terrae univerſae.

Verſus in Evangeliſtam Marcum

Petri imitator Marcus viſus moribus
Iuſtum non iudicavit haud etiam verbis
Eſſe imitatorem ipſum, ut etiam morum.
Propterea quum poſuiſſet longi ſermonis rationem
Parva quidem dixit verba rationis bene compoſitae,
Vnius autem non indigentia reliquorum termini.

Verſus in Evangeliſtam Lucam

Principio carens iuxta ac Pater Deum Verbum
Intonuiſti optime incarnatum
Quum praedicaſſes eius in terra praeſentiam,
O Luca beate, ex Deifilia puella.

Verſus in Evangeliſtam Theologum S. Ioannem.

Splendida tergemina luce mentem illuſtratus
Adfulſiſti mundo, quum intonuiſſes manifeſte
Declarans incarnationem divini Verbi,
O Theologe, fili tonitrui, adflatu divino.

XVIII. CODEX membranaceus Graecus, Bibliothecae Divi Marci, continens IV. Evangelia, ſcriptus ſaecul. XI. Evangelii Matthaei Capita ξή. LXVIII. recenſentur. Marci conſtat Capit. μέ. XLV. In fine ςίχοι ,αχ'. MDC. Lucae Evangelii Capita πγ'. LXXXIII. in fine ςίχοι ,Βω'. MMDCCC. Ioannis Cap. ΙΗ'. XVIII. in fine ςίχοι ,ΒΤ'. MMCCC. In fine vero Evangelii Marci & Lucae adnotatum eſt tempus quo illi Evangeliſtae ſcripſerunt. Nullus Prologus, nullum argumentum.

XIX. CODEX membranaceus in 4. Graecus elegantiſſime ſcriptus ſaeculo X. Bibliothecae B. Mariae, continens 4. Evangelia, & imaginibus Evangeliſtarum ornatus, de quibus loquitur *Monsfalconius Diar. Ital. cap. XXV.* & nos *Cap. XII. pag.* 198. & hoc *§. IV. n. IX. & XI.* mentionem fecimus. Praecedunt Epiſtola Euſebii ad Carpianum, & eius Evangeliorum Canones. Deinde ſeries Capitum Matthaei ξή. LXVIII. Habet praeter argumenta margini adſcripta, & lectiones cuiuslibet diei, etiam ſcholia quaedam in ora libri, & quidem cinnabari exarata. Capita Marci ſunt μή. XLVIII. Lucae πγ'. LXXXIII. Ioannis ιή. XVIII. In fine Evangelii Ioannis adponitur excerptum ex Oratione *Gregorii Theologi adverſus Arianos*, ubi is rationem reddit cur non pluria quatuor neque minora ſint Evangelia: cuius loci ſimiles plures congeſſit *Fabricius In Apocryphis N. T. Par. I. in fine*. Subditur etiam interpretatio genealogiae Chriſti, ac deinde ſequitur index Evangeliorum, quae per annum leguntur, ſeu Synaxarium.

XX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. n.* 33. continens IV. Evangelia cum commentariis, ſcriptus ſaeculo XI. In fine Evangelii Lucae adnotantur verſus ,βώ. 2800. & exſtat Ioannis Evangeliſtae ſcribentis imago.

XXI. CODEX Chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo K. ordine I. n. XI.* ἀκέφαλος καὶ ἀτελὴς, ſcriptus ſaeculo XIV. continens quatuor Evangelia cum Commentariis *Theophylacti*. Argumenta capitum in ſuperiore ora libri adſcripta ſunt: in margine pariter adnotantur numeri verſuum, & περικοπαὶ, quae in Eccleſia leguntur. Evangelio Marci haec praemittuntur. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κατὰ

Μάρ-

Μάρκον. Ἑρμηνεία τ̃ αὐτȣ̃. Initium: Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον μετὰ δέκα ἔτη τ̃ τȣ̃ χριςȣ̃ ἀναλήψεως συνεγράφη ἐν ῥώμῃ κτλ. *Evangelium secundum Marcum post decem annos ab adsumtione Christi Romae conscriptum fuit &c.*

Evangelium Lucae haec antevertunt:

Εἰς τὴν σύλληψιν τȣ̃ προδρόμȣ. ΛΟΥΚΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

Τȣ̃ αὐτȣ̃ συντομὴ διαφόρων ἐξηγητῶν εἰς τὸ κατὰ Λȣκᾶν Εὐαγγέλιον μετὰ καὶ τινῶν ἰδίων ἐπιτάσεων.

Λȣκᾶς ὁ θεῖος, ἀντιοχεὺς μὲν ἦν, ἰατρὸς δὲ καὶ τὴν ἔξω σοφίαν πολύς· ȣ̓ μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐραϊκὴν παιδείαν ἐξησκήσατο κτλ.

In comprehensionem Prodromi. LVCAE EVANGELIVM.

Eiusdem compendium diversorum Expositorum *in Evangelium secundum Lucam; cum quibusdam etiam propriis additionibus.*

Lucas divinus, Antiochenus quidem erat; medicus vero, & profana sapientia admodum instructus: nec ea sola, sed Ebraica etiam eruditione exercitatus fuerat, &c.

Ante Ioannis Evangelium haec habentur: Τȣ̃ αὐτȣ̃ συντομὴ τῶν τ̃ Χρυσοςόμȣ ἐξηγητικῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον.

Ἡ τ̃ πνεύματος δύναμις, ἐν ἀσθενείᾳ τελειȣ̃ται καθὰ γέγραπται καὶ πιςεύομεν.

Eiusdem compendium enarrationum Chrysostomi in Sanctum Evangelium secundum Ioannem.

Spiritus virtus in infirmitate perficitur, sicuti scriptum est, & credimus, &c. ut superius *numer. V. pag.* 225. videre quoque est.

Initium commentariorum ita habet: Ὅπερ καὶ ἐν προοιμίοις εἶπον πάλιν καὶ τȣ̃το ἐρῶ &c. *Quod etiam in prooemiis dixi, iterum quoque hoc dico, &c.*

Ini.

Initium commentariorum in Lucam tale eſt: τίνες ἦσαν οἱ πολλοὶ ἤτοι οἱ ἐπιχειρήσαντες; &c. *Qui nam erant hi multi, qui adgreſſi ſunt? &c.*

Initium enarrationum in Marcum ita ſcribitur: Ἰωάννην τὸν τελευταῖον τῶν προφητῶν. *Ioannem Prophetarum ultimum.*

XXII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. num. 26.* ſcriptus ſaeculo XIV. continens IV. Evangelia cum commentariis Theophylacti hoc titulo: Τοῦ μακαρίου Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου βουλγαρίας ἐξήγησις εἰς τὸ θεῖον καὶ ἅγιον εὐαγγέλιον. *Beati Theophylacti Archiepiſcopi Bulgariae enarratio in divinum & ſanctum Evangelium.* In fine commentariorum in Evangelium Ioannis ſcriptum eſt:

Νέαν ἔδεμ νόμιζε τήνδε τὴν βίβλον
Μερισμὸν εἰς τέσσαρας ἀρχὰς λαμβάνειν
Εὐαγγελιστῶν τοὺς θεοπνεύστους λόγους,
Ἐξ ἧς ποταμὸς γνώσεως εἰσεκρέων
Τοῦ πνεύματος γάρ ἐστιν ἡ χάρις μία.
Novam Edem puta hunc librum
Partitionem in quatuor principia accipere
Evangeliſtarum divinitus inſpiratos ſermones
Ex quo flumen ſcientiae effluens
Spiritus eſt gratia una.

Deinde ſequitur ſermo quidam: πρὸς τοὺς ἐρομένους ὁ λόγος, τί ἐστι τὸ ἐν τοῖς ἀναβαθμοῖς γεγραμμένον ἁγίῳ πνεύματι; In eo agitur de Pſalmis XV. gradualibus.

XXIII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae eiusdem, *Plut. XI. num. 6.* ſcriptus ſaeculo XII. continens Commentarios Theophylacti in IV. Evangelia. Series Capitum praeponitur ſeu poſtponitur, excepto Evangelio Matthaei. Ante Evangelium Lucae ſunt verſus, Τρίτος δὲ λουκᾶς &c. quos alibi attulimus.

XXIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num.* 8. eadem continens, ſcriptus ſaeculo XIII.

XXV. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae eodem *Plut. n.* 18. continens pariter Theophylacti Commentarios in Evangelia, ſcriptus ſaeculo XIV. Quaedam in ora libri Latine adnotantur.

XXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num.* 12. ſcriptus ſaeculo XI. continet catenam ex SS. Patribus in IV. Evangelia. Initio ita Latine ſcriptum eſt: *Expoſitio Ioannis Chryſoſtomi atque aliorum doctorum ſuper quatuor Evangeliſtas, Matthaeum .s., Marcum, Lucam, & Iohannem.*

Super Matthaeum quidem incipit in carta 9.
Super Marcum in carta 181.
Super Lucam in carta 210.
Super Iohannem in carta 274.
Habet autem hic liber cartas CCCLXIX. videlicet 369. *quas ſignavi & numeravi die* 15. *Iunii* 1472.

Prioribus paginis in eſt quoddam Evangelii ἀποσπαμάτιον diverſa manu ſcriptum: deinde ſequuntur ſeries capitum quatuor Evangeliorum: atque rationes cur quatuor ſint Evangelia, cinnabari ſcripta; quo quidem etiam τὸ κείμενον Evangeliorum ſcriptum eſt. Ante quodlibet Evangelium imago Evangeliſtae ſcribentis eſt, niſi quod Ioannes non ſcribit, ſed dictat amanuenſi ſcribenti. Ante Evangelium Matthaei ſunt verſus qui ſequuntur:

Πολλῶν πόνων ἔρανον ἠκριβωμένον
Οὐδὲν πέριττὸν, οὐδὲν λεῖπον ἔνθαδε
Τὰ πάντα δὲ ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα
Καί τι πλέον φέροντα τολμήσας λέγω.
Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ χρυσοστόμῳ

Mul-

Multorum laborum collectionem exactam,
Nihil superfluum, neque deficiens hic,
Omnia, ut oportet, & probe considerata,
Et aliquid plus ferentia, confidens dico.
Gratia vero omnis sapienti Chrysostomo.
Εὐαγγελισαὶ μὲν συγγραφέες τέσσαρες, Εὐαγγέλια δὲ
Ἐσι οἱ τέσσαρά γε τ̃ Ἰησ̃ χρισ̃ ἐνανθρωπήσεως,
Καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ θαύματα
Συνεγράψαντο, καὶ σύμπαντος δὲ οἱ ἓν πέλει
Στόμα μίαν πίςιν εὐαγγελίσαντος, λέγονται δὲ
Καταχρηςικῶς, καὶ τέσσαρα Εὐαγγέλια
Τὰ τῶν τεσσάρων συγγράμματα διὰ
Τὸ ἰδιόκληρον ἑκάςȣ συγγράμματος.
Evangelistae quidem scriptores quatuor, Evangelia vero
Sunt quatuor Iesu Christi incarnationis,
Et doctrinam, & miracula
Conscripserunt; cuiusque vero unum est
Os unam fidem adnunciantis; dicuntur autem
Abusive etiam quatuor Evangelia
Quatuor horum Commentarii, propter
Proprietatem cuiuslibet Commentarii.

In fine quaedam adnotata sunt quae sacros ordines respiciunt, sed brevia admodum.

XXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI n.* 34. scriptus saeculo XI., continens quatuor Evangelia, cum commentariis, quorum initium βίβλος τῆς γενέσεώς ἐςι τ̃ γεινομένου ἐκ σπέρματος δάβιδ κατὰ σάρκα &c. Ante Evangelium Matthaei aliquid deesse videtur, quod ante alia Evangelia habetur, ὑπόθεσις scilicet, & index capitum. Evangelio Marci praecedit Εὐσεβίȣ ὑπόθεσις cuius initium: κατὰ Μάρκον τὸ Εὐαγγέλιον &c. & versus quatuor consueti, quos superius *n. XVII. pag.* 230. attulimus. Evangelio quoque Lucae praefigitur ὑπόθεσις

θεσις Eusebii, & index capitum, & quae sequuntur Epigrammata.

Ἐπίγραμμα εἰς τὸν ἅγιον Λουκᾶν.

Τρίτος δὲ Λουκᾶς ῥητορεύει μειζόνως
Τοῦ μεχρὶν ἡμῶν μετριωθέντος λόγου
Τὴν παιδικὴν αὔξησιν, εἶτα καὶ μέσην,
Καὶ τὴν τελείαν τῆς θεώσεως χάριν:
Παῦλον γὰρ εἶχεν, τεχνικὸν παιδοτρίβην.

Ἡρωελεγεία

Λουκᾶς ἠπιότυμος ἀκεστορίης ἐπιίστωρ
Ἀθανάτου χριστοῖο γένος καὶ θέσκελα ἔργα
Ἀτρέκεως κατέλεξε, καὶ ὡς θάνεν ἄμμε σαώσας
Καὶ πάλιν ἐκ τύμβοιο θορὼν, μερόπεσσιν ἐδείχθε
Ἔνθεν οὐρανίην ὕπερ ἄντυγα πατρὶ φαάνθη.

Epigramma in Sanctum Lucam.

Tertius autem Lucas eloquitur grandius
Contracti in nostram mensuram Verbi
Puerile augmentum, & deinde mediam,
Et perfectam Deificationis gratiam:
Paulum enim habuit artificiosum praeceptorem.

Heroëlegia

Lucas mansuetus medicae artis peritus
Immortalis Christi genus, & divina opera
Vere descripsit, & ut mortuus est, quum nos servasset;
Atque iterum ex sepulcro exsiliens, mortalibus monstratus est;
Hinc super coeleste culmen Patri adparuit.

Evangelium quoque Ioannis praecedit ὑπόθεσις Eusebii, non autem series capitum. In huius fine haec leguntur: Πολλαί εἰσιν αἰτίαι τοῦ ταπεινὰ φθέγγεσθαι περὶ ἑαυτοῦ τὸν Χριστόν. Τὸ μὴ ἀγέννητον αὐτὸν νομισθῆναι. τὸ μὴ ἀντὶ θεοῦ τὸ σάρκα περιβεβλῆσθαι. τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκουόντων· τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριάζειν. καὶ μηδὲν περὶ ἑαυτῶν λέγειν μέγα. τοῦ δὲ ὑψηλὰ φθέγγεσθαι, μίαν ἂν εὕροι

τις

τις αἰτίαν, τὸ μέγεθος τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως. Multae caussae sunt cur humilia de seipso Christus sonet: ne ingenitus ipse putaretur, nec tamquam Deus carne circumamiciri: audientium imbecillitas: ut homines moderatos esse doceret, & nihil de seipsis magnum dicere: alta autem loquendi, unam tantum inveniat quis caussam, divinae ipsius naturae magnitudinem. Sequitur deinde Synaxarium & Menologium. In fine diversa manu & atramento. .... τελειώθη ἐν. . . . . (deletum est) τὸ παρὸν τετρευάγγελον. . . . . (deletum est) τῷ μηνὶ μαίῳ τῇ ή ἰνδ. χάριν μνήμης τῶν αὐτοῦ συγγενῶν· ὧν καὶ τὰ ὀνόματά εἰσιν ταῦτα· μνήσθητι κύριε τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου νικήτα καὶ μαξ⊕ . . . . καὶ ἀναπαύσεως αὐτῶν. Recenti manu Latine. *Liber Monasterii S. Salvatoris de Septimo Ord. Cisterciens.* Consule §. *sequentem num. ultimo.*

Codices alicuius Evangelii.

§. V.

XXVIII. CODEX Chartaceus, saeculi XV. Graecus, Bibliothecae privatae *Gabrielis Riccardii*, continet Evangelium, Apocalypsin, & tres Epistolas B. Ioannis, in quarum prima *Cap. V.* deest *vers. septimus*. His succedit Epistola Platonis ad Dionysium, & Epinomis. Forte quia in his Platonis Operibus περὶ λόγου, & περὶ τριάδος δημιουργικῆς, agitur. In fronte scriptum est: Κόσμου τοῦ Ὀρικελλαρίου καὶ τῶν φίλων. *Cosmae Oricellarii & amicorum.*

XXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Mariae, scriptus XI. saeculo, continens Ca-

Catenam in Matthaei Evangelium. Textus Evangelii cinnabari ſcriptus eſt. Codex eſt initio mutilus; & in ora ſcriptae interdum ſunt adnotationes quaedam, ſed recentiori manu.

XXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Mariae, ſcriptus, iudice *Montefalconio*, ſaeculo XIII. continet Catenam in Evangelium Lucae, contextam ex dictis Chryſoſtomi, Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nyſſeni, Iſidori, Theodoreti, Maximi, Nicetae, Baſilii, Cyrilli Alexandrini, & Ieroſolymitani, Athanaſii, Photii, Titi, Origenis, Euſebii, Nili, Metrophanis, Simeonis, Epiphanii, Apollinarii, Severi, Aſterii, Victoris, Damaſceni, Climaci, Clementis Stromataei, Evagrii, Macarii, Macri Monachi, Methodii, Theodori Mopſueſteni, & Anonymi. Textus cinnabari ſcriptus eſt.

XXXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. num.* 5. continens Ioannis Chryſoſtomi Commentarios in Matthaeum, Lucam, & Ioannem; & catenam in Epiſtolas Catholicas. Scriptus ſaeculo XIII.

XXXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VII. num.* 10. ſcriptus ſaeculo XI., continens Gregorii Nazianzeni carmina, & Nonni Panopolitani Paraphraſin Evangelii Ioannis, quae quidem in fine mutila eſt.

XXXIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num.* 4. continens expoſitionem Ioannis Chryſoſtomi in Evangelium ſecundum Ioannem. Scriptus eſt ſaeculo XI.

XXXIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VIII. num.* 5. ſcriptus ſaeculo X. continens XLV. homilias Ioannis Chryſoſtomi in Evangelium ſecundum Matthaeum.

XXXV. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae eiusdem, *Pluteo* eodem, *num.* 24. continens Expositionem Ioannis Chrysostomi in Evangelium Ioannis. In margine quaedam Scholia adscripta sunt cinnàbari, & quidem prolixa. Scriptus est saeculo XIV.

XXXVI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num.* 29. scriptus saeculo X. continens Expositionem brevem ἑρμηνείαν σύντομον Ioannis Chrysostomi in Evangelium Matthaei.

XXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num.* 5. scriptus saeculo XII. continet Expositionem Ioannis Chrysostomi in Evangelium Matthaei.

XXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num.* 25. scriptus saeculo XII. continet homilias Io. Chrysostomi in Ioannem, iudice *Langio;* sed videtur secunda pars homiliarum, nam prima huius Codicis homilia, est XLVI.

XXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num.* 34. scriptus saeculo XII. Continet Expositionem Ioannis Chrysostomi in Matthaeum.

Codi-

§. VI.

Codices Synaxariorum Evangelicorum.

XXXX. CODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. numer.* 2. ſcriptus ſaeculo XI. (quamquam, quum mutilus eſſet, recentiori manu ſuppletus eſt) a Georgio Longo ſacerdote videlicet, ut intelligitur ex verbis quae in fine ſcripta ſunt: ἐν ταῖς εὐχαῖς σου μέμνησόν μοι πάτερ, τοῦ εὐτελοῦς ἱερέως γεωργίου τοῦ μακροῦ, καὶ ἁμαρτωλοῦ. *In Orationibus tuis memento mei, Pater, vilis ſacerdotis Georgii Longi, & peccatoris.* Hunc Georgium recenſet *Monsfalconius Palaeog. Lib. I. cap. VIII.* inter alios Calligraphos, hoc Codice laudato. Manus haec eſt ſaeculi XV. circiter. Praefiguntur huic volumini carmina recenti pariter manu exarata, eaque inſcripta ſunt ab Arſenio Monembaſiae Archiepiſcopo Clementi VII. Pontif. Max. quorum initium:

Ἄλλος μὲν ἄλλα τοῖς φίλοις φέρει δῶρα
Οἷον λίθων ἔκλαμψιν, αὐγὴν μαργαριτῶν,
Χρυσὸν καθαρὸν κτλ.

E regione autem Latina interpretatio adſcripta eſt:

Alius quidem alia amicis dona fert,
Videlicet lapidum nitorem, fulgorem margaritarum,
Aurum purum &c.

Deinde ait ſe adferre Clementi Dei ſermones, hunc librum obſerendo.

Ἐγὼ δὲ φώνας τοῦ θεοῦ προσκομίζω
Κλήμεντι ῥώμης τῷ παναγιωτάτῳ

Οἰκυμενικῷ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ.
Ego vero Dei voces adporto
Clementi Romae ſanctiſſimo,
Terrarum orbis parenti, & magiſtro.

In fine tandem hi quatuor verſiculi adduntur

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτόν.

Πεινῶ πρόεδρε, καὶ φαγεῖν ἴσως θέλων
Πρὸς τὴν ἀμολγὴν τῆς χρυσῆς θηλῆς βλέπω.
Εἰ δ' ἄργυρον δήπουθεν ἐξοίσεις γάλα
Θρέψει με δὴ καὶ τοῦτο· μὴ μέλλε πλέον.

Eiusdem ad eumdem.

Eſurio Praeſul, & comedere fortaſſe volens,
Ad mulctram aureae papillae reſpicio.
Quod ſi & argenteum utique lac emiſeris,
Nutriet me id quoque: ne ultra cunctare.

XXXXI. Codex membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 31. eleganter & uncialibus litteris ſaeculo XI. ſcriptus.

XLII. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, *Plut. VI. n.* 21. eleganter & uncialibus litteris ſaeculo IX. ſcriptus. In tribus hiſce Codicibus, initio Evangelio Ioannis legitur: καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε.

XLIII. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, *Plut. VI. num.* 7. continens Lectiones Evangeliorum per annum, ſcriptus eleganter ſaeculo IX. deſinente, ut videtur. Hunc *Langius* Codicem pulcerrimum vocat.

XLIV. EVANGELISTARIVM Graecum, ſeu Synaxarium, membranaceum, ſaeculi XI. Bibliothecae D. Marci.

XLV. CODEX membranaceus in folio, in Gazophylacio Sereniſſimi Magni Etruriae Ducis exſiſtens inter ſacra Lararii Veteris Palatii cimelia,

au-

aureis litteris ſaeculo IX. vel X. exaratus, continens Synaxarium.

XLVI. CODEX membranaceus in folio eiusdem Gazophylacii, eadem aetate ſcriptus, idem complectitur. Horum meminimus ſuperius *§. I. pag.* 206.

Codices Actuum, & Epiſtolarum, & Apocalypſeos.

§. VII.

XLVII. CODEX membranaceus parvus Bibliothecae Mediceae Laurentianae, *Pluteo IV. num.* 32. continet ea, quae ſequuntur. Sunt autem,

Iambi morales iuxta elementorum ordinem.

Ἀρχοτελεῖαι τῶ Ἀποςόλυ κεφαλαίων κυριακῶν. Et ſunt initia & fines cuiuſcumque capitis Epiſtolarum Divi Pauli.

Dorothei Epiſcopi Tyri De LXX. Diſcipulis, & De XII. Apoſtolis liber.

Ἑρμηνεία τῶν η΄ τῆς κακίας λόγων. *Interpretatio VIII. malitiae ſermonum.*

Ὑπόθεσις τῆς βίβλυ τῶν πράξεων. *Argumentum libri Actuum.*

Ἔκθεσις κεφαλαίων τῶν πράξεων τῶν ἀποςόλων. *Expoſitio capitum Actuum Apoſtolorum.* In fine autem huius expoſitionis habetur: Τὰ ὅλα μ΄. τὰ δὲ τύτοις ἑπόμενα με΄., ἅτινα τὰς σημειώσεις ἔχυσιν διὰ κινναβάρεως. *Vniverſa XL.; quae autem conſequuntur XLV. quae habent adnotationes cinnabari ſcriptas.*

Textus ita in capitum ſubdiviſiones diſtributus eſt, ut quaelibet, littera prima cinnabari ſcripta, diſtinguatur, quae quidem littera in oram libri excurrit, & altius incipit. Capita vero non ſunt diviſa; ſed cuiuslibet capitis argumentum in ora libri ſuperiore cinnabari ſcriptum eſt. In fronte Actuum ita ſcriptum habetur: Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ κυριακῇ τοῦ πάσχατος, καὶ εἰς ἁγίαν ἀνάστασιν. Πράξις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ἀνάγνωσμα α'. *Sancta & magna Dominica Paſchatis, & in ſanctam Reſurrectionem. Actus ſanctorum Apoſtolorum. Lectio I.* Ceterae vero lectiones, quae per annum in Eccleſia habentur, notantur in margine, ut paſſim fit in huiuſmodi Codicibus MSS.

Actus Apoſtolorum excipiunt Epiſtolae Catholicae ſolito ordine diſpoſitae; quarum cuilibet ὑπόθεσις & index capitum praemittuntur. In fine cuiuslibet Epiſtolae verſuum numerus adſcribitur, & Epiſtolae quidem Iacobi στίχοι σμβ'. *verſ. CCXXXXII.* In fine expoſitionis capitum Epiſtolae I. Ioannis ita legitur: βίβλος Ἰωάννου α' καὶ πρεσβυτέρου τοῦ ἀσηκρητῖς τοῦ ἐπονομαζομένου τζούτζουνα. *Liber Ioannis .... & Presbyteri, a ſecretis, cognomento Tzutzunae.* Epiſtola autem inſcribitur: Εὐαγγελικὴ θεολογία χριστοῦ. *Evangelica Chriſti Theologia.* In fine eiusdem primae Epiſtolae haec ſcripta ſunt: Ἰωάννου Εὐαγγελίστου ἐπιστολὴ α'. γραφεῖσα ἀπὸ ἐφέσου. στίχοι σοδ'. *Ioannis Evangeliſtae Epiſtola I. ſcripta Epheſo. Verſus CCLXXIV.* In fine vero recenſitorum capitum Epiſtolae II. Ioannis haec habentur: Ἰωάννου α' καὶ πρεσβυτέρου τοῦ τζούτζουνα, καὶ καλῆς α' τοῦ μητρὸς αὐτοῦ, γάμβρου δὲ τοῦ κυροῦ μανουὴλ τοῦ μαρουδίας. Οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν θείαν δέλτον ταύτην εὔχεσθαι ὑπὲρ ἡμετέρων τῶν ἐλαχίστων καὶ εὐτελῶν τῶν ἐκ πόθου πολλοῦ κτησαμένων. ἡμέρα δεκέμβριος ιβ'. ἰνδ.

ἰνδ. ά. ἔτυς ςχα'. Ioannis .... & Presbyteri Tzutzunae, & Pulcrae ..... matris eius, generi vero Domni Manuelis Marondiae. Legentes divinum hunc librum orate pro nobis minimis & abiectis, qui multo desiderio eum possedimus. Die XII. Decembris Indictione I. Anno MMMMMMDCI. Hoc est anno Christi MXCIII. Erravit ille, qui in eo Codice scripsit: *Anno ab O. C. 6061.* debuisset: *6601.* Epistola autem II. Ioannis inscribitur: *πρὸς πάρθυς. Ad Parthos.* In fine Epistolae: *στίχοι λ'. Versus XXX.* In fine autem tertiae Epistolae: *στίχοι λβ'. Versus XXXII.* Epistolae vero *I. Cap. V.* deest versiculus *VII.* Epistola Iudae inscribitur: Ἰούδα ἀποστόλυ κ.τλ. & in fine *στίχοι ξή. Versus LXVIII.*

Hasce Epistolas subsequuntur Epistolae Pauli, quibus singulis argumentum praeponitur, & capitum series; & in fine singularum adnotantur loca, ex quibus scriptae fuerunt, & numeri versuum. In fine Apocalypseos est Lexicon Alphabeticum τῦ Ἀποστόλυ *Apostoli*, ut inscribitur, & Lexicon Cyrilli. In fine Epistolae ad Romanos adnotatur hunc librum scriptum fuisse opera Ἰωάννυ &c. ut supra *τῦ ἀσηκρήτις, γάμβρυ δὲ τῦ κυρίυ Μανυὴλ, θέματος τῦ αἰγέυ πελάγυ, βάνδυ τῦ λάκκυ τὰ μιτάτα. καὶ καλῆς τῆς μητρὸς αὐτῦ κτλ.* ut supra, *μηνὸς δεκεμβρίυ ιβ'. ἰνδ. ά. ἔτους ςχά. βασιλεύοντος Ἀλεξίυ τῦ Κομνηνυ, καὶ κυρῦ Νικολάυ Πατριάρχυ παμπρέπυς Κωνςαντίνυ πόλεως. Ioannis &c.* uti supra, *Soceri Domini Manuelis, Thematis Aegei maris, Bandae lacus Mitata; & Pulcrae matris eius &c.* ut supra, *Mensis Decembris die XII. Indictione I. anno* 6601. (Christi MXCIII.) *imperante Alexio Comneno, & Domno Nicolao Patriarcha magnificae urbis Constantini.* Hic Codex illustrari potest iis, quae tradit *Lambecius Lib. III. tom. III. comment.*

pag. 49. de Codice XXXIV. Theologico continente libros omnes Novi Teſtamenti, exceptis Evangeliis.

XLVIII. CODEX membranaceus, forma quarti, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. n.* 30. eleganter ſaeculo XI. ſcriptus, continens Acta Apoſtolorum, Epiſtolas Catholicas, D. Pauli, & Apocalypſin. Epiſtolis ſingulis argumentum & ſeries capitum praemittuntur. Epiſtolae I. Ioannis *Cap. V.* deeſt *verſ.* 7.

Codices Actuum, & Epiſtolarum.

§. VIII.

XLIX. CODEX membranaceus in folio Bibliotheca S. Mariae Benedictinorum, continens Actus Apoſtolorum, & Epiſtolas; ſcriptus ſaeculo X.

Actus praecedit Prologus, & poſt Prologum numerus verſuum, quibus prologus conſtat. *ςίχοι ρμ'.* CXL. Deinde: *ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἀναγνώσεων καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων καὶ θείων μαρτυρίων καὶ ὅσον ἑκάστη τούτων ςίχων τύγχανει. Recenſio lectionum, & capitum, quae habent, & divinorum teſtimoniorum, & quot verſibus harum quaelibet conſtat.* Nam in fine cuiuſvis capitis eſt numerus verſuum. Anacephalaeoſis autem incipit: *ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων τῶν Ἀποςόλων ἀναγνώσεις εἰσὶν ις'. κεφαλαῖα μ'. μαρτυρίαι λ'. ςίχοι ,βω' In Libro Actuum Apoſtolorum lectiones ſunt XVI. capita XL. teſtimonia XXX. verſus MMDCCC.* Argumenta capitum ſcribuntur in margine inferiori ut plurimum litteris maiuſculis.

Actis

Actis Apostolorum succedunt Epistolae Catholicae, quarum singulas Prologus antevertit. In Epistola I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers. septimus*. Singulas Epistolas praecedunt ἀνακεφαλαιώσεις capitum, & versuum numeri &c.

Deinde sequuntur Epistolae Paulinae XIV. cum Prologo generali prolixo in quo Martyrii Pauli historia, & temporis passionis eius, & anacephalaeosi capitum, numero versuum, lectionum per annum, & testimoniorum divinorum, prout in aliis libris superioribus. Mox Prologus Epistolae ad Romanos, quem sequitur alius Prologus cuius titulus: πρόλογος περὶ τοῦ ἁγίου παύλου. *Prologus de S. Paulo*. Postea ἀποδημίαι παύλου τοῦ Ἀποστόλου. *Itinera Pauli Apostoli*. Tandem argumentum Epistolae ad Romanos. Epistolae Pauli scriptae videntur alia manu ac superiores libri, & alicubi vocantur βίβλος παύλου. *Liber Pauli*. Item omnes scholiis illustratae sunt, & quidem utilibus, & omnibus hypothesis praefigitur; atque in fine, unde quaelibet scripta sit, & per quem missa, adnotatur. Epistolam ad Ebraeos tres hypotheses praecedunt, quarum tertia *Theodoreti* inscribitur. In fine cuiuslibet Epistolae numeri quoque versuum adponuntur ut ex. g. ad Ebraeos στίχοι ψν'. *versus DCCL.* In fine autem Codicis ita scriptum est: ἐγράφη αὕτη ἡ δέλτος ἰνδ. ιβ'. ἔτους ,ςυςβ'. διὰ Θεοφυλάκτου πρεσβυτέρου καὶ νόμου διδασκάλου. *Scriptus est hic liber Indict. XII. anno* 6492. (Christi DCCCCLXXXIV.) *per Theophylactum Presbyterum & legis doctorem*. Huius Codicis meminit praestantissimus *Monsfalconius Palaeograph. Graec. lib. I. cap. VI. & VIII. & lib. IV. cap. IV. & Diar. Italic. cap. XXV.*

L. CODEX membranaceus, forma quarti, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. numer.* 29. scriptus

saeculo X., continens Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, & D. Pauli. Singulis Epistolis praemittuntur argumentum, & series capitum. In Epistolae primae Ioannis *Cap. V.* deest *versiculus VII.* Scholia quaedam eadem manu adnotata sunt in margine; quaedam etiam diversa manu. Insuper Interpretatio quaedam Latina recenti manu inter lineas inserta est. Codex elegans admodum.

LI. CODEX membranaceus, forma octavi, eiusdem Bibliothecae, & eodem *Pluteo numer.* 31. scriptus saeculo XI. continens Actus Apostolorum & Epistolas Catholicas, & Pauli Apostoli: sed Epistolae ad Titum finis deest. Epistolis argumentum & series capitum quibusdam praefiguntur. Petri secunda incipit: Συ'μεων Πέτρος &c. Primae Ioannis, *Capite V.* deest *vers.* 7.

LII. CODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IV. num.* 1. continens Actus Apostolorum, Epistolas Catholicas, & Divi Pauli, scriptus sub exitum seculi X. Epistolae habent argumentum singulae, seriem capitum, & in fine numerum versuum. Actus Apostolorum scholiis illustrantur S. Ioannis Chrysostomi. Epistolae Pauli scholiis Nicetae Heracleensis exponuntur; Epistolae autem Catholicae scholiis antiquis enarrantur. Epistolae I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers.* 7.

LIII. CODEX membranaceus in folio minori, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num.* 19. scriptus saeculo XII. continet Expositiones Ioannis Chrysostomi in Acta Apostolorum, & Epistolas Paulinas. Sed quum Codex in fine mutilus sit, in Epistola ad Philemonem desinit.

LIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num.* 6. scriptus saeculo

culo X. continet Homilias LV. Ioannis Chryſoſtomi in Acta Apoſtolorum; male initio Codicis adnotatum eſt LVI. In homilia I. deſunt quarta, & quincta pagina. In homilia XXXIV. deſunt ſexta & penultima. In fine eſt Opuſculum hoc titulo: πράξεις τῶν ἁγίων. ἀποςόλων πέτρου καὶ παύλου. *Actus Sanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli*. In cuius margine haec adſcripta ſunt, manu recentiſſima: *Haec Homilia habetur etiam in Codice MSS. Monaſterii Graecorum S. Salvatoris in urbe Meſſana inter Opera S. Ioannis Chryſoſtomi. Item fuit reperta in Calabria in Monaſterio S. Mariae dicto a Trapezomate, & in Latinum verſa a Domino Conſtantino Laſcari, viro eruditiſſimo; quae omnia magnam fidem faciunt, quod ſit S. Chryſoſtomi.* Initium eſt: Ἐγένετο μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τὸν ἅγιον παῦλον ἀπὸ γαυδομελέτης τῆς νήσου κτλ.

LV. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IV. num.* 5. ſcriptus circa finem XIII. ſaeculi continet commentarios Theophylacti in Acta Apoſtolorum & Epiſtolas D. Pauli.

Codices Epiſtolarum Pauli Apoſtoli.

§. IX.

LVI. CODEX Chartaceus Graecus ſaeculi XV. Bibliothecae privatae *Gabr. Riccardii*, continens Epiſtolas D. Pauli, quae habent inſcriptum idemtidem, in medio textu, cinnabari vel ἀρχή, vel τέλος. neſcio an ad diviſionem capitum, vel alia de cauſſa. In fine ſunt argumenta Epiſtolarum Latine. In calce: *Marſilii Ficini Florentini*.

LVII.

LVII. CODEX chartaceus in quarto, Bibliothecae Sanctae Mariae, ſcriptus ſaeculo XV. continens Epiſtolam D. Pauli ad Romanos a Theophylacto Bulgarorum Archiepiſcopo expoſitam. Titulus tamen ita habet: Ἐξήγησις εἰς τὰς τοῦ θεσπεσίου παύλου ἐπιστολὰς, ἐρανισθῆσα ἀπό τε τοῦ χρυσοστομικῶν καὶ ἑτέρων διαφόρων ἁγίων καὶ ἐκτεθεῖσα ἀπὸ φωνῆς θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου βουλγαρίας. *Enarratio in Epiſtolas D. Pauli, ex dictis Chryſoſtomi, aliorumque diverſorum Sanctorum collecta, & expoſita ex ore Theophylacti Archiepiſcopi Bulgariae.*

LVIII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VIII. num.* 2. ſcriptus ſaeculo X. continens Ioannis Chryſoſtomi Expoſitiones in duas Epiſtolas S. Pauli, ad Ebraeos, quae habet homilias XXXIV. & ad Epheſios, quae habet homilias XXIV.

LIX. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. VIII. num. 9.* ſcriptus ſaeculo XIV. continens XXXIV. Ioannis Chryſoſtomi homilias in Epiſtolam ad Ebraeos. Titulus ita habet: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς ἑβραίους πρώτην ἐπιστολήν. Κύριε εὐλόγησον. *Sancti Patris noſtri Archiepiſcopi Conſtantinopolis Ioannis Chriſoſtomi in Epiſtolam primam ad Ebraeos enarratio. Domine Benedicito.* Textus Epiſtolae ſcriptus eſt cinnabari.

LX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VIII. num.* 11. continens Expoſitionem Ioannis Chryſoſtomi in Epiſtolam ad Ebraeos. τὸ κείμενον ſcriptum eſt cinnabari. Scriptio eſt ſaeculi XI.

LXI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Pluteo VIII. num. 6.* ſcriptus ſaeculo

XII.

XII. complectitur Expositionem Ioannis Chrysostomi in Epistolas ad Thessalonicenses, ad Timotheum, ad Ebraeos. Textus scriptus est cinnabari.

LXII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. IX. num.* 10. scriptus saeculo XIII. continet Expositiones Nicetae Metropolitae Heracleae in Epistolas D. Pauli. Titulus: Ἐξήγησις τ͂ μακαριωτάτȣ μητροπολίτȣ Νικήτα Ἡρακλείας εἰς τὰς ἐπιςολὰς τ͂ ἁγίȣ παύλȣ τ͂ ἀποςόλȣ. *Enarratio beatissimi Metropolitae Nicetae Heracleae in Epistolas Sancti Pauli Apostoli.* At illud Νικήτα diversa & recentiori manu scriptum est, & quidem supra lineam inter μητροπολίτην & Ἡρακλείας.

LXIII. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num.* 9. scriptus saeculo XIII. continet expositiones Theophylacti in Epistolas Pauli. Titulus: Ἐξήγησις σύντομος ἐν εἴδει παραφραςικῷ εἰς τὰς ἐπιςολὰς τȣ͂ ἁγίȣ ἀποςόλȣ συντεθεῖσα παρὰ θεοφυλάκτȣ τ͂ ἱερωτάτȣ ἀρχιεπισκόπȣ βȣλγαρίας. Ὑπόθεσις τ͂ πρὸς ῥωμαίȣς ἐπιςολῆς κτλ. Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θείων γραφῶν κτλ. *Brevis enarratio in forma paraphrastica in Epistolas S. Pauli composita a Theophylacto sacratissimo Archiepiscopo Bulgariae. Argumentum Epistolae ad Romanos &c. Continua lectio divinarum scripturarum &c.*

LXIV. CODEX chartaceus in folio minori, Bibliothecae eiusdem, *Plut. XI. num.* 7. scriptus saeculo XIII. complectitur Expositiones Theophylacti in Epistolas Pauli. Initio mutilus est.

LXV. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num.* 4. scriptus saeculo X. continet Epistolas Pauli cum Expositionibus. In fine. *Iste liber est Monasterii S. Salvatoris de septimo Cistercienſium, Florentinae Dioeceseos.*

LXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 6.* ſcriptus ſaeculo X. continet Epiſtolas D. Pauli cum ſcholiis. In fronte recentiori manu ſcriptum eſt: ἐκ τ̃ ἀγγέλȣ. Praecedunt Vita Pauli incipiens Παῦλος ἀπόςολος ἑβραῖος μὲν ἰῶ κτλ. Itinera Pauli ἀποδημία παύλȣ, quorum initium: ἀπὸ δαμάσκȣ ἤρξατο κτλ. Martyrium Pauli, cuius exordium: ἐπὶ Νέρωνος κτλ. Deinde ſequuntur ὑποθέσεις omnium Epiſtolarum, in quorum ſingularum fine numerus capitum, & teſtimoniorum ſcripturarum, exempli gratia, in fine argumenti ad Romanos: ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς ῥωμαίȣς ἐπιςολῇ κεφάλαια καθολικὰ ιθ'. ἔχοντα ἔν τισι καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις. ἔτι δὲ κεφάλαια μαρτυριῶν γραφικῶν μη'. *In hac ad Romanos Epiſtola Capita generalia XIX. habentia in aliquibus & particulares ſubdiviſiones. Inſuper vero capita teſtimoniorum ſcripturarum XLVIII.* His ſuccedit catalogus Epiſtolarum cum adnotatione loci unde ſcriptae ſunt. Singulas Epiſtolas praecedit capitum ſeries; & in fine ſingularum ſtichometria eſt.

LXVII. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 7.* ſcriptus ſaeculo XI. continet Epiſtolas Pauli cum ſcholiis. Praecedit Lectionarium, & vita Pauli mutila, & martyrium eiusdem. Scholia tam huius quam ſuperioris Codicis, ſunt catenae ex SS. Patribus.

LXVIII. CODEX membranaceus in folio minori, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. X. num. 19.* continens Epiſtolas D. Pauli cum ſcholiis, ſeu catena. Praecedit Synaxarium & Menologium; & alterum Menologium eſt in fine. In fine Epiſtolarum ita ſcriptum eſt. Ἔτȣς ςωκς'. ἰνδ. α'. Τιμόθεος θύτης τε καὶ Ναξίρεος ὁ παραδεισίȣ. *Anno 6826. Indict. I. Timotheus ſacrificulus & Naxireos Paradiſii F.* Chriſti

vide-

videlicet anno MCCCXVIII. Huius Calligraphi nullam mentionem facit *Monsfalconius* in ſua *Palaeographia*. Forte tamen pro Ναξίρεος legendum ἀνάξιος ἱερεύς.

LXIX. CODEX chartaceus in folio Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. num.* 8. ſcriptus ſaeculo XIV. continet inter alia, commentarios Theophylacti in Epiſtolas Pauli. In fine ſunt quaedam notatu digna circa quorumdam populorum magiſtratus.

Codices Epiſtolarum Catholicarum.

§. X.

LXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo VI. numer.* 5. ſcriptus ſaeculo XI. continens Ioannem Chryſoſtomum in Matthaeum, & collectionem expoſitionum in Lucam, catenamque in ſeptem Epiſtolas Catholicas.

Codices Apocalypſeos.

§. XI.

LXXI. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VII. num.* 9. ſcriptus ſaeculo XIV. continens Apocalypſin Ioannis Theologi cum commentariis Anonymi. Textus rubrica ſcriptus eſt, commentariorum autem initium: Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ ἀποκάλυψις οὕτω προσαγορευομένη κτλ.

Codi-

Codices Lectionum totius anni, sive Synaxariorum.

§. XII.

LXXII. IN LECTIONARIO Graeco membranaceo Actuum, & Epistolarum, Bibliothecae Divi Marci, in Epistola I. Ioannis *Cap. V.* deest *vers. VII.* scriptum est saeculo XI.

Appendix ad §. IV.

§. XIII.

LXXIII. CODEX membranaceus, Bibliothecae S. Marci, scriptus saeculo X. continet Expositiones S. Ioannis Chrysostomi in Evangelia. In fine legitur: Ἐγράφη τὰ θεῖα καὶ ζωοποιὰ προκείμενα Εὐαγγέλια, ἤτοι αἱ περὶ τούτων καὶ εἰς αὐτὰ ἑρμηνεῖαι θεῖαι Ἰωάννου τοῦ παμμακαρίου ἀρχιερέως τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου, ἐξ ἐπιμελείας μὲν Γεωργίου τοῦ θεοφιλεστάτου ἀρχιερέως καὶ πρωτεπισκόπου Εὐρίπου· διὰ χειρὸς δὲ Σισιννίου τοῦ ταπεινοῦ καὶ δευτερεύοντος καθολικῆς ἐκκλησίας, μηνὶ Ἀπριλλίῳ ιέ. ἰνδ. ά. ἔτους ϛυνά. *Descripta sunt haec sacra & vivifica Evangelia, sive divinae expositiones in illa, beatissimi Archiepiscopi Constantinopolitani Ioannis Chrysostomi; cura quidem Georgii religiosissimi Pontificis & Protepiscopi*

scopi

ſcopi Euripi; manu autem Siſinnii humilis Presbyteri & ſecundarii Catholicae Eccleſiae, menſis Aprilis XV., Indictione I. anno 6451. ſcilicet Christi 943. Meminit huius Codicis *Monsfalconius lib. I. Palaeograph. Graec. cap. VI.*

CODICES LATINI NOVI TESTAMENTI.

SECTIO II.

§. I.

Codices totius Novi Teſtamenti.

LXXIV. CODEX membranaceus Bibliothecae Divi Marci, *Pluteo XIII. n....* continens Novum Teſtamentum. Praemittuntur capita cuiuſque Evangelii. Matthaei capita LXXIV. Marci, XLVII. Lucae, LXXXVIII. Ioannis, XXXV. Deinde ſequitur Epiſtola Hieronymi ad Damaſum in Evangelia. Evangelio Matthaei praefiguntur duo Prologi ſub eiuſdem Hieronymi nomine, quorum primus incipit: *Plures fuiſſe qui Evangelia ſcripſerunt, Lucas Evangeliſta teſtatur dicens &c.* ſecundi autem exordium: *Matthaeus ex Iudaea ſicut in ordine primus ponitur, &c.* In fine Evangelii Matthaei ſcriptum eſt: *Habet verſus MMDCC.* Evangelio Marci praemittuntur item duo Prologi ſub Hieronymi nomine. In fine notatur habere verſus MDCC. Evangelio Lucae duo

duo Prologi praefixi ſunt ſine Auctoris nomine; ſed in fine numerus verſuum adnotatus non habetur. Evangelium Ioannis ab argumento praeceditur, ſed in fine alia manu, ſicut & cetera Evangelia, ſcriptum exhibet; *Habet verſus MDCCC.*

Matthaeus habet teſtimonia Prophetarum XXIII. Canones CCCLV.

Marcus habet teſtimonia Prophetarum XVII. Canones CCXXXVIII.

Lucas habet teſtimonia Prophetarum XVII. Canones CCCXLIII.

Ioannes habet teſtimonia Prophetarum XIV. Canones CCXXXII.

Canones autem adſcripti ſunt in ora cuiuſque Evangelii.

Actus Apoſtolorum praecedit Praefatio Hieronymo tributa; ſed deinde capita recenſentur LXXV. In fine Actorum ſcriptum eſt: *Hoc autem factum eſt anno IV. Neronis, & rurſus profectus eſt ad praedicationis officium, rurſuſque reverſus Romae paſſionem conſummavit, anno XIV. ſupradicti Imperatoris cum Apoſtolo Petro, uno die, XXVI. poſt paſſionem Domini, ſecundi Neronis.* Actibus ſuccedunt Epiſtolae Canonicae Iacobi, Petri, Ioannis, Iudae. Epiſtolam Iacobi praecedit argumentum Hieronymi, & *Prologus VII. Epiſtolarum canonicarum* ſine nomine auctoris. Epiſtolae autem Iacobi capita XV. recenſentur. Epiſtolae I. Petri praemittitur breve argumentum, quemadmodum & ſecundae, & ceteris aliorum. Canonicis Epiſtolis ſuccedit Apocalypſis cum brevi argumento Hieronymo adſerto. Tandem habentur Epiſtolae Pauli, quibus & Praefatio Hieronymo attributa praemittitur, & duo Prologi anonymi; deinde ſequuntur tria argumenta in Epiſto-

lam

ſam ad Romanos; & argumenta etiam ceteris Epiſtolis praemittuntur. Epiſtola ad Romanos in fine ſcribitur habere verſus DCCCCXI. In fine Epiſtolae II. ad Corinthios dicitur fuiſſe ſcripta *de Macedonia*. In fine Epiſtolae ad Galatas: *Scripta ab urbe Roma*. In fine Epiſtolae ad Epheſios: *Miſſa a Roma de Carcere*. In fine Epiſtolae ad Philippenſes: *Scripta de Roma*. In fine Epiſtolae ad Coloſſenſes: *Scripta de Roma*. Deinde ſequitur Epiſtola quae inſcribitur: *Incipit Epiſtola ad Laudocenſes. Paulus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum fratribus qui ſunt Laodiceae gratia vobis & pax a Deo patre, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Chriſto per omnem orationem meam, quod permanentes eſtis in eo &c.* Huic ſuccedit Epiſtola I. ad Theſſalonicenſes in cuius fine: *Scripta ab Athenis*. In fine Epiſtolae I. ad Timotheum: *Scripta de Laodicea*. Idem ſcriptum eſt in fine ſecundae. In fine Epiſtolae ad Titum: *Scripta de Nicopoli*. In fine Epiſtolae ad Philemonem: *Scripta ab urbe Roma*. Epiſtola ad Ebraeos incipit: *Multipharie multiſque modis, &c.* in cuius fine: *Scripta de Italia*. Ceterum in toto hoc volumine non tam capita, quam verſus ſeu ſubdiviſiones capitum diſtinguuntur, initiali voce ex ora longius revocata; ſed alia manu in margine numeri capitum, ut alibi habetur, adſcripti ſunt: ſicuti poſteriori manu interdum correcta eſt & interpolata. Scriptionem ſaeculi XIV. exiſtimaverim.

LXXV. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, *n.* 35. continens vetus & novum inſtrumentum. Matthaei Evangelium uno tantum a Prologo praeceditur, qui quidem anonymus incipit: *Matthaeus in Iudaea ſicut in ordine &c.* & XXVIII. capi-

tibus constat, in quae dividitur. Marci Evangelium Prologum habet in fine unum, & in capita non est distinctum; sed numeri capitum in margine adnotati sunt, recentiori, ut videtur, manu. Evangelium Lucae nec in principio, nec in fine habet Prologum, & in capita XXIX. discinditur, sed posteriori manu. Prologum habet Ioannis Evangelium; quod in capita XXI. distinctum est. Statim post Evangelium Ioannis sequitur Apocalypsis, quam Prologus praecedit, & in capita pluria, quam vulgo sint, dividitur. Apocalypsin excipiunt Actus Apostolorum, cuius capita pluria sunt, ac disponuntur aliter, quam vulgo habentur. Idem dicendum de Epistolis Catholicis, inter quas primae Ioannis *Cap. V.* deest versiculus septimus; sextus autem versiculus ita finit: *Et spiritus est qui testificatur, quia Christus est veritas*. In margine vero diversa manu adscriptum est vers. 7. & 8. ita tamen ut 8., sit 7. & 7. 8. Nota enim incipit: *Quia tres sunt qui testimonium dant in terra &c.* Post Epistolas Catholicas sequuntur Epistolae Paulinae. Epistolis ad Philippenses, ad Colossenses, ac deinceps, argumenta brevia praefiguntur. Ceterum haec quoque omnia nec versiculis distinguuntur, & capitum numero a vulgatis differunt. Codex scriptus est saeculo XIII. ut videtur.

LXXVI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, continens partem Veteris Testamenti, & integrum Novum. Novo Testamento praefigitur Praefatio Sancti Hieronymi ad Damasum, & Prologus consuetus, *Plures &c.* Evangelio autem Matthaei praemittitur Prologus sine Auctoris nomine. Dividitur in capita, ut vulgatum; versiculi autem rubrica notantur in medio textu.

Eo-

Eodem modo habent cetera Evangelia. Evangeliis ſuccedunt Epiſtolae Paulinae, quarum ſingulas praecedunt Prologus, & Argumentum. Epiſtolas Pauli excipiunt Actus Apoſtolorum cum ſuo Prologo. Actis ſuccedunt Epiſtolae Catholicae quas praecedit Praefatio generalis Hieronymo tributa. Epiſtolis Catholicis ſuccedit Apocalypſis cum Prologo Hieronymi, ut ſcribitur. In fine ita adnotatum eſt: *Explicit liber Apocalypſis Iohannis Apoſtoli. Liber iſte ſcriptus fuit ſub anno Domini MCCLXXIII. Indict. I. & tempore Domini Gregorii Papae X. Romanae Eccleſiae Summi Pontificis.*

LXXVII. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae V. & N. T. in quo quatuor Evangelia, Epiſtolae Pauli, Actus Apoſtolorum, Epiſtolae Catholicae, Apocalypſis, hoc ordine, cum ſuis Prologis. Scriptio ſaeculi XIII.

LXXVIII. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, Latinus, ſcriptus ſaeculo XIII. continens IV. Evangelia, Epiſtolas Pauli, Actus Apoſtolorum, Epiſtolas Catholicas, Apocalypſin; hoc ordine.

LXXIX. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, Latinus, ſcriptus ſaeculo XIII. continet IV. Evang. Epiſtolas Paulinas, Actus Apoſtolorum, Apocalypſin, & Epiſtolas Catholicas; hoc ordine. In his duobus Codicibus capita ut in Vulgata; ſed verſus non diſtinguuntur.

LXXX. CODEX membranaceus, eiusdem Bibliothecae, Latinus, V. & N. T. in quo IV. Evang. Epiſtolae Paulinae, Actus Apoſtolorum Epiſtolae Catholicae, Apocalypſis; hoc ordine: cum Prologis aliquando Hieronymo tributis. Scriptus ſaeculo XIII.

LXXXI. CODEX membranaceus eiusdem, Bibliothecae, V. & N. T. eodem modo complectitur. Scriptus est saeculo XIV.

LXXXII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, scriptus saeculo XIII. continens Evangelia, Actus, Epistolas Catholicas, & Paulinas, hoc ordine. Deest Apocalypsis. In Epistola I. Ioannis *Cap. V. vers. 6. & 7.* videntur deleri incepti; sed quum alibi etiam occurrant similes liturae, non mirum. Titulus Epistolae Iacobi ita habet. *Incipit Epistola Iacobi Apostoli.*

LXXXIII. CODEX membranaceus Latinus, eiusdem Bibliothecae, continens universa Biblia, saeculi XIII. Novi Testamenti ordo est, primum Evangelia, deinde Epistolae Paulinae, quas excipiunt Actus, dein Epistolae Catholicae, & Apocalypsis. Evangeliis Prologi praefiguntur.

LXXXIV. CODEX membranaceus Latinus eiusdem Bibliothecae continens Novum Testamentum, scriptum saeculo XII. Ordo librorum hic est. Quatuor Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolae Catholicae, Apocalypsis, Epistolae Pauli. Evangelium Matthaei a nullo prologo praeceditur, Marci a brevi argumento, Lucae a brevi Prologo, quemadmodum Ioannis; sed prologi diversi sunt a consuetis. Nullus Prologus praecedit Actus; Epistolas Catholicas praecedit Prologus, qui vulgo Hieronymo tribuitur, ubi queritur quod librarii versiculum septimum *Cap. V. Epist. I.* Ioannis omiserint. Brevia argumenta praefiguntur Epistolis Paulinis.

LXXXV. CODEX membranaceus maximae formae, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n.* 1. scriptus saeculo X. continens universa Biblia vulgatae editionis. Evangeliis praemittitur Prologus gene-

generalis, qui incipit: *Plures fuisse, qui Evangelia scripserunt &c.* quem tamen praecedit B. Hieronymi Praefatio ad Damasum. Praemittitur Evangelio Matthaei argumentum, & Synaxarium breve Evangeliorum, quae per annum leguntur: item index capitum, quae sunt LXXXVIII. Praefiguntur etiam Canones Eusebiani.

Marcum praecedit Prologus, qui incipit *Marcus Evangelista doctor electus &c.* & breviarium capitum quae sunt XIII. eademque praecedunt Evangelium secundum Lucam, cuius capita XXVI. recensentur; & secundum Ioannem, cuius sunt capita XIV. Textus N. Testamenti in subdivisiones tantum variae prolixitatis distinguitur, non autem in capita. Evangelia excipiunt Actus Apostolorum, quos praecedit Prologus, qui B. Hieronymo tribuitur, & incipit: *Lucas natione Syrus, cuius laus in Evangelio canitur &c.* Capita autem recensentur LXXII. Acta sequuntur Epistolae Catholicae, quibus praefigitur Prologus consuetus, sed cuius sit non dicitur. Titulus Epistolae Iacobi: *Incipit Epistola S. Iacobi Apostoli*. Iudae Epistola incipit: *Iudas Apostolus, servus: & frater autem Iacobi*. Singulas Epistolas argumentum, & series capitum, antevertunt. Epistolis Catholicis succedit Apocalypsis, quam praecedit Prologus sub Hieronymi nomine, qui incipit: *Ioannes Apostolus & Evangelista a Domino Christo electus atque dilectus &c.* & index Capitum XXV. cum argumento brevissimo. Post Apocalypsin sunt Paulinae Epistolae, quas praecedit praefatio sub Hieronymi nomine; & Prologus anonymus; & concordia Epistolarum B. Pauli; quae est veluti harmonia quaedam diversorum locorum in variis Epistolis exstantium & ad certas sententias confirmandas laudatorum.

torum. Singulis Epistolis particulare argumentum praefigitur, & index capitum. In fine Codicis sunt alii Prologi super libros Vet. & Novi Testam. Item quaedam quae in libro Zachariae Prophetae deficiebant, & Liber III. Esdrae. Tamdem habetur *Epistola Pauli ad Laudicenses, quae non est in Canone*, ut ibidem inscribitur. Sed post Epistolam ad Ebraeos haec scripta sunt eadem manu, quae Ecclesiasticam historiam illustrare possunt.

De custodiendo ieiunio in IV. tempore. De incerto autem ieiunio IV. temporum hanc certitudinem statuimus, ut si Kal. Martii in IV. Fer. sive antea evenerit, eadem ebdomada ieiunium celebretur. Sin autem Kal. Martii in V. aut VI. venerit, aut in Sabbato dicti tenduntur, in sequenti ebdomada ieiunium differatur. Simili quoque modo si Kal. Iunii in IV. fer. aut in antea evenerint, in subsequenti ebdomada celebraretur ieiunium. Et si in V. aut VI. feria aut in Sabbato contigerit ieiunium, in tertia ebdomada reservetur. Et hoc sciendum est, si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia Pentecostes secundum praedictam regulam evenerit, non ibi celebrandum erit, sed in ipsa ebdomada solemni Pentecostes, quia vigilia simul & ieiunium celebrare non convenit. Et tunc propter solemnitatem Spiritus Sancti Diacones Dalmaticis induantur, & Alleluia cantetur, & Flectamus genua non dicatur. Eodem modo Septembris ieiunio constitutum est, ut si Kal. Septembris in IV. fer. venerint, aut antea, ieiunium in III. ebdomada celebretur; & si in V. aut in VI. aut Sabbato contigerit, in IV. ebdomada ieiunandum erit. In Decembrio illud observandum erit ut proximo Sabbatho ante vigiliam Nat. Domini celebretur ieiunium. Quia si vigilia in Sabbatho evenerit, simul vigilia & ieiunium celebrare non convenit.

Sunt

Sunt autem Sacramentum Ecclesiae Baptismum, & Chrisma, & Corpus & Sanguis, quae a secretis virtutibus vel sacris, Sacramenta dicuntur; quia sanctus in eis manens Spiritus eumdem Sacramentorum ad salutem fidelium latenter operatur effectum. Quibus nec per bonorum meritum dispensatorum amplificantur, nec malorum haec dona attenuantur. Quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Octavo pronuntiandum est ut sciant tempora feriandi per annum. Item omnem Dominicam a mane usque ad vesperam, ne Iudaismo capiantur. Feriandi vero per annum isti sunt dies ut supra orsi sumus. Natalis Domini. Sancti Stephani. Sancti Iohannis Evangelistae. Innocentum. Octava Domini. Theophania. Purificatio Sanctae Mariae. Sanctum Pascha cum tota ebdomada.

In Prologo in EVangelium secundum Ioannem legitur: *Tam Extraneus a dolore mortis quam a corruptione carnis invenitur alienus &c.* In margine vero huiusmodi Prologi haec adnotantur. *Qui etsi post omnes Evangelium scripsisse dicitur tamen dispositione canonis ordinate post Matthaeum ponitur. Quoniam quae in Deo novissimae sunt, non velut extrema & abiecta numero, sed plenitudinis opere perfecta sunt.* Hoc Virgini debebatur &c.

LXXXVI. CODEX membranaceus praegrandis, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. VI. n.* 10. scriptus saeculo X. continens universa Biblia. Se habet non aliter ac Codex superior, nisi quod in Epistola ad Ebraeos absolvitur Codex hic. Praecedit Evangelium Matthaei monitus, quo quis docetur, qui libri sacri legantur certis anni diebus, & quem proferimus: Versus scripti sunt atramento & rubrica alternatim.

Incipiunt pronuntiationes librorum quomodo legitur per totum circulum anni. Dominice de Adventu ponitur Isaias usque ad nativitatem Domini. Ab Octava Epiphaniae legantur Epistolae Pauli usque in septuagesima. Dominice in sexagesima legatur Eptaticum, quod est, In principio creavit Deus, & cetera, & alii quinque liber Moysi & Iosuae, & Iudicum, usque in Sabbatho ante passionem Domini. In Passione ponitur Ieremias Propheta cum lamentationibus suis usque in Pascha. Ab octava Paschae usque diem canitur Istoria Dignus, & dominice legantur Libri Apocali. Iohannis Apostoli. Postea legatur VII. Epistolae Canonicae usque dum canitur historia Si oblitus. In die Adscensionis Domini legatur Actuum Apostolorum, usque VIII. Pentecosten. Ab octavo Pentecosten ponitur quatuor Libros Regum & Paralippemenon usque in Kal. Augusti quo cantatur historia Dominus omnium. Kal. Aug. ponitur Sapientia Salomonis usque ad Kal. Septembris, quo cantatur historia In principio. A Kal. Septemb. ponitur Lib. Iob usque ad medium mensen, dum canitur historia Si bona suscepimus. Ad medium mensem Septemb. ponitur Tobis, & Iudit, & Ester & canatur historia Peto Domine. Deinde a Kal. Octobris usque ad Kal. Novembris legatur Liber Machabeorum primi & secundi, & canitur historia Adaperiat Dominus. A Kal. Novembris usque dum canitur historia Vidit Dominum & etiam legatur Iezechiel & Daniel, & duodecim minores Prophetas & dum pervenitur ad adventum Domini. Amen.

Hic Codex Novi Testamenti correctus est pluribus in locis, & videtur interdum ad archetypum Graecum exactus. Quaedam omissa fuerant, quae alia manu addita sunt, ut ex. gr. in Matthaeo. *Sed quid existis videre? prophetam, &c.* Alia manu post *videre*, additum

ditum eſt in margine: *Hominem mollibus veſtitum? Ecce qui mollibus veſtiuntur, in domibus regum ſunt. Sed quid exiſtis videre &c.* Sunt prope infinitae variantes lectiones, & loca, quibus hic Codex a vulgata diſcrepat, & quicumque eum corrigere adgreſſus eſt, vel eraſit priora verba, vel tranſverſa linea notavit, & eorum loco verba & lectiones alias repoſuit. Exempli gratia. *Et tu Capharnaum numquid uſque in Caelum exaltaberis? uſque in infernum deſcendes. Quia ſi in ſodomis factae fuiſſent &c.* Correctiones ita habent: . . . . . *uſque in infernum deſcendens. Quia ſi in ſidoniis &c.* In Epiſtolis haec obiter obſervavi. Epiſtolae Iacobi & Iudae ita incipiunt:

Incipit Epiſtola Sancti Iacobi

Iacobus Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervus duodecim tribubus quae ſunt in diſperſione ſalutem &c.

Incipit Epiſtola Iudae Apoſtoli

Iudas Ieſu Chriſti ſervus Frater autem Iacobi his qui in Deo Patre dilectis & in Chriſto Ieſu conſervatis & vocatis miſericordia vobis & pax & caritas adimpleatur. Ad Epiſtolam I. S. Ioannis Apoſtoli ſic legebatur: *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis, & tres unum ſunt. Sicut tres ſunt, qui teſtimonium dant in coelo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & tres unum ſunt.* Quae verba ſic emendata leguntur. *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant, Spiritus, aqua, & ſanguis, & tres unum ſunt. Et tres teſtimonium perhibent de coelo, Pater, Verbum, & Spiritus, & tres unum ſunt.* Ad Cap. I. Epiſt. I. Pauli Ap. ad Cor. legitur: *Gratias ago Deo meo quod neminem veſtrum baptizavi, niſi Criſpum & Gaium nequis dicat quod in nomine PAVLI baptizati eſtis.* Vbi notandum eſt illud PAV-

LI

LI lituris corrosum, eiusque loco MEO scriptum posteriori manu legi.

LXXXVII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n.* 8. scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia. Novum Testamentum ita disponitur, ut Epistolae Paulinae Acta Apostolorum praecedant, deinde Epistolae Catholicae atque Apocalypsis consequantur. Epistola I. Ioannes *vers.* 7. habetur locus controversus.

LXXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. n.* 9. scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia; & Novum Testamentum ita disponitur ut actus Apostolorum posponantur Epistolis Paulinis; Illos vero excipiant Epistolae Catholicae & Apocalypsis, & Ebraicorum nominum interpretatio. In fine Codicis recentiori manu scriptum est: *Iste liber est Monasterii S. Augustini de Ressano quod vulgariter dicitur, Nicosia de Calci novo.*

LXXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, scriptus saeculo XV. *Plut. XV. num.* 11. continens universa Biblia. Evangelia praecedunt Prologi, & Canones Eusebii. Ordo librorum idem est ac in superiore codice. Prologus in Epistolas Catholicas Hieronymo minime tribuitur. In fine Codicis scriptum est: *Liber Petri de Medicis Cos. Fil.*

XC. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. num.* 7. scriptus saeculo XIV. continens universa Biblia. Praecedit omnia Synaxarium. Evangelio Matthaei praefiguntur duo Prologi; Marci, unus; Lucae, duo. Ioannis, unus. Sic aliis libris & Epistolis prologi praemittuntur. Post Evangelia succedunt Epistolae Paulinae, dein-

de Acta, postea Epistolae Catholicae, tandem Apocalypsis, quam excipit interpretatio nominum Ebraicorum. Evangelia in capita distincta sunt, quemadmodum & alii libri.

XCI. CODEX membranaceus in 8. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XV. num.* 5. continet universa Biblia scriptus saeculo XIV. Eadem modo complectitur, nisi quod initio Synaxarium deest.

XCII. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num.* 3. scriptus eodem saeculo, eadem continens, excepto Synaxario. In fine Apocalypsis scriptum est. *Explicit Bibliotheca.* In fine interpretationum Ebraicorum nominum legitur: *Haec Biblia est mei magistri Francisci de barbi Physici Pisani, quam emi Ianuae a Raphaële Montani tornario.*

XCIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, *Plut.* eodem, *num.* 6. scriptus saeculo XII. vel initio XIII. continens eadem, nisi quod Evangelia praeceduntur a serie & argumentis capitum versibus expressis. Epistola Iacobi inscribitur Apostoli, quemadmodum & Iudae. Prologus Epistolae ad Romanos Graece versus est in margine.

XCIV. CODEX membranaceus parvus, eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num.* 4. scriptus saeculo XIV. eadem continet.

XCV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. I. num.* 3. scriptus saeculo XIV. satis eleganter, continet integrum Novum Fedus.

XCVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. III. num.* 22. scriptus saeculo XIV. comprehendit universa Biblia. In fine est interpretatio nominum Ebraicorum.

XCVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num.* 34. ſcriptus ſaeculo XIV. continet univerſa Biblia.

XCVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. VI. num.* 36. ſcriptus ſaeculo XIV. continet Novum Teſtamentum, quod praecedunt ſeries capitum, & canones Euſebiani. Continet etiam libros nonnullos veteris Teſtamenti; & omnia cum ſcholiis. Epiſtolae I. Ioannis *Cap. V.* prius ponitur teſtimonium datum in terra, quam teſtimonium datum in coelo.

XCIX. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num.* 45. ſcriptus ſaeculo XIV. continet totum Novum Fedus hoc ordine. Evangelia, Actus, Epiſtolas Canonicas, Apocalypſin, Epiſtolas Pauli. Nulli ſunt Prologi, nulla argumenta.

C. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. V. numer.* 46. ſcriptus ſaeculo XIV. continet univerſa Biblia, cum interpretatione vocabulorum Ebraicorum, & concordantiis Evangeliorum in fine.

CI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. VI. numer.* 58. ſcriptus ſaeculo XIV. continet univerſa Biblia.

CII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Michaëlis Teatinorum, ſcriptus ſaeculo XV. complectitur univerſa Biblia, eleganter ſcripta, & pulcris imaginibus, ac litteris, ornata.

CIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Feſulani, (quae quidem Bibliotheca ad CCXX. Codices MSS. Latinos continet) ſcriptus ſaeculo XV. complectitur univerſa Biblia. Novum Teſtamentum hoc ordine digeritur,

ritur, Evangelia, Epiſtolae Pauli, Actus Apoſtolorum, Epiſtolae Canonicae, Apocalypſis.

CIV. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, eadem omnino complectitur, & eodem pariter ſaeculo ſcriptus eſt. In Epiſtola I. Ioannis *Cap. V.* poſt illa: *Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis*: deeſt: *Et hi tres unum ſunt.*

Codices IV. Evangeliorum.

§. II.

CV. CODEX membranaceus in folio, privatae Bibliothecae *Gab. Riccardii*, continens IV. Evangelia, eleganter ſcripta ſaeculo XII. Praecedunt, Praefatio D. Hieronymi, & Prologus, qui incipit, *Plures fuiſſe qui Evangelia ſcripſerunt*, & Praefatio quae ita inſcribitur: *Incipit Praefatio Euſebii Caeſarienſis de IV. Evangeliis. Euſebius Carpiano Fratri in Domino ſalutem. Ammonius quidam Alexandrinus, magno ſtudio atque induſtria unum nobis pro IV. Evangeliis dereliquit &c.* Quae quidem Epiſtola eſt de qua toties loquuti ſumus. Deinde praefigitur Evangelio Matthaei argumentum ſine Auctoris nomine: *Matthaeus ſicut in ordine primus ponitur &c.* Poſt argumentum capita recenſentur, quod & in aliis Evangeliis fit. Ceterum haec Evangelia in capita diviſa non ſunt; ſed in ὑποδιαιρέσεις quasdam Litteris initialibus maioribus diſtinguentibus, & in margine ut plurimum exſtantibus. Ceteris tribus Evangeliis ſolitus Prologus

gus ſeu argumentum praemittitur, ſine nomine Auctoris. In Evangelio Ioannis initio punctum eſt poſt nihil: *Et ſine ipſo factum eſt nihil.*

CVI. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, olim *Ant. Mar. Salvinii*, ſcriptus ſaeculo XIII. continet Vetus, & Novum Teſtamentum verſiculis Latinis expreſſum, Apocalypſi & Epiſtolis exceptis, Auctore Magiſtro Petro De Riga. Ita titulus habet: *Scire cupis, Lector, quis Codicis iſtius actor? Petrus de Riga vocor, cui petra rigat cor. Prologus illius qui hunc librum correxit, & ſuppletiones de ſuo adpoſuit; videlicet ubi invenitur Oddus inter duos punctos per totum librum, ibi ſunt dicta & verſus illius.* Deinde ſequitur brevis Prologus, quem excipiunt *Verſus cuiuſdam Domini Canonici de Sancto Mariano Antiſſiodorenſi Praemonſtratenſis ordinis.*

Stringere parva libet bona carminis huius, & ipſum
Laude vel exili magnificare librum &c.

Poſt hoſce verſus prologus ſoluta oratione continuatur, poſt quem ſequentes verſus ſcripti ſunt:

Scire cupis, lector, quis codicis iſtius auctor,
Audi quid breviter dicat ad iſta liber.
Petrus & Aegidius me conſcripſere; ſed ille
Auctor, corrector ultimus iſte fuit.
Ille prior Remis, hic Parigienſis alumpnus
Hic Levita gradu, Presbyter ille manens.
Simplex Clericus hic, ſacri ordinis ille profeſſor,
Ambo graves annis, hic vir, & ille ſenex.
Alter adinvenit operam, ſed in ordine peccans
Omnia dimiſit ſenſibus ire vagis.
Alter ſed typica diſtinctis verſibus unum
Conſuit in corpus atque revinxit opus.

Alter

Alter abundantis ſtudii, ſed acutior alter,
Quis proponendi debuit ordo geri.

Haec etiam luculentius exponuntur in Prologo, quem Novo Teſtamento Aegidius ipſe praefixit, opus nuncupans Odoni Epiſcopo Pariſienſi; ubi hunc librum *Bibliothecam* vocari ait. Hiſtoria Novi Teſtamenti ad uſum harmoniae cuiusdam ex quatuor Evangeliis contexitur, verſuſque ſunt Elegiaci, ut exempli gratia ubi de vocatione Apoſtolorum agit:

Ecce quid hic ſentis quicumque, Perite, ſuperbis
Noſſe apices multos, hincque praeeſſe cupis?
Namque Evangelicos idiotas eſſe magiſtros
Inſtituit Dominus, diſſimileſque tui.
Nathanael iuſtus ut non ſit Apoſtolus intus
Hoc perdit, quoniam lege peritus erat.
Sic & Nicodemus eo quod & ipſe peritus
Doctrinam legis, notitiamque tulit.
Ne quid ſcire ſuo poſſint feciſſe videri,
Et non contingat gloria tota Deo.

Actus tamen Apoſtolorum hexametris ſolis exprimuntur, & iis quidem rhythmicis, quorum quoſdam hic proferam, ut ex iis non tam carmina modulandi rationem, quam multa falſa & apocrypha ab his Scriptoribus veris interſeri, intelligamus.

Vir prudens Dionyſius hic florebat Athenis,
Doctrina clarus, pius, & dulcedine lenis.
Cum Paulo de doctrinis dum diſſerit iſte,
Et Paulus reddit tanto reſponſa ſophiſtae;
Caecus iter capiens oculis occurrit eorum,
Cui frons orba fuit oculorum luce duorum.
Vir praedictus ait Paulo, ſub nomine Chriſti
Luminis adſpectus ſit caeco redditus iſti.
Credam ſi magicum fugiant haec verba vigorem
Si caecus videat Chriſti virtute nitorem &c.

Hoc

Hoc opus etiam *Aurora* inſcribitur, ut inferius patebit, & docet quoque *Caſ. Oudinus De Scriptor. Eccleſ.*

CVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. Ord. III. num. II.* ſcriptus eodem ſaeculo, & eadem omnino complectens, niſi, quod initio mutilus eſt.

CVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. n.* 102. ſcriptus ſaeculo XIII. continet pariter Auroram Bibliae, ſeu opus Petri de Riga, quo verſibus vetus & novum Teſtamentum exprimit. Scholiis quibusdam illuſtratur.

CIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo XV. n.* 2. ſcriptus ſaeculo XII. habens item libros divinos a Petro de Riga verſibus expreſſos, & quatuor Evangelia in unum conflata; item Actus Apoſtolorum. Praecedunt operi duo Prologi quorum primus Petri de Riga; & verſus memorati Canonici in laudem Libri.

CX. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, *Plut. XVII. num.* 27. ſcriptus ſaeculo X. continens IV. Evangelia; quae praeceduntur a Praefatione Hieronymi, & Prologo in IV. Evangelia. Evangelio Matthaei praefigitur argumentum conſuetum; & ſeries Capitum XXIX. Deinde ſequitur Matthaei imberbis imago cum hoc carmine:

Hoc Matthaeus agens hominem generaliter implet.

Non tamen ſecundum ordinem & numerum praedictorum capitum dividitur, ſed diviſiones LXXXII. habentur. Canones in ora libri ſcripti ſunt. In fine: *Explicuit liber Matthaei V. MMDCC.*

Eadem Evangelium Marci praecedunt, cum carmine:

Marcus ut alta fremit vox per deſerta leonis.

Simili

Simili modo diſponitur, & in fine habet: *Explicuit Evangelium ſecundum Marcum. Verſus MDCC.* Sub imagine Lucae:

Iure ſacerdotii Lucas tenet ora iuvenci.
Mugit amore pio Lucas in carmine Chriſti.

In fine: *Verſ. MMMDCCC.* Ioannis Evangelium tres praefationes praecedunt. Initio autem caret quod pagina abſciſſa fuerit; quamquam initium reiectum eſt in finem, ubi & alia ſunt Evangeliorum apoſpaſmatia, quae in certis feſtis leguntur. In fine Evangelii: *Verſ. MDCCC.* Vltimum eſt Evangelium legendum in feſto S. Caeciliae, poſt quod hi verſus habentur:

Accipito parvum munus Caecilia ſanctum,
Quod tibi Ioannes devote presbyter offert
Et Bene qui dictus coeleſti dogmate comptus.

CXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. numer. 26.* ſcriptus ſaeculo XIV. continet IV. Evangelia. Praecedunt Canones Euſebii, & Prologi, ſicut quodlibet Evangelium praecedunt Prologus & ſeries capitum. In fine: *Scripſit haec Evangelia IV. Hermannus pro duodecim Biſanctios, & pro redemtione animae ſuae, & omnium fidelium defunctorum, ut Deus, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus, concedat eis requiem & vitam aeternam Amen. Pater noſter.* Diſtinctio capitum, eſt in minora, & maiora, ut de quibusdam animadvertit *Simonius P. I. Hiſt. Critic. cap. XXXIII.* & ut paſſim contingit in his ipſis Codicibus, quos recenſeo, tam Graecis quam Latinis; & ipſe ſaepe adnotavi.

CXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVI. num. 3.* ſcriptus ſaeculo XV. continet Expoſitiones D. Thomae Aqui-

natis in IV. Evangelia. In principio, & fine Codicis leguntur hi verſus:

Anno milleno quater CCCC. ter quoque deno
Parthveidi vocatus Panvoltus de Cambia natus,
Huius conventus pro tunc lector bene tentus.
Hunc librum ſtruxit manu ſua propria ſcripſit,
Et huic donavit conventui, rite legavit
Anniverſario pro perpetuo facituro,
Ac pro florenis Senenſium his quoque denis,
Ad Chriſti laudem animae ſuaeque ſalutem,
Et in ſolamen animabus omnibus. Amen.

CXIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Riccardianae, *Plut. L. Ord. IV. num.* 29. ſcriptus ſaeculo XIV. continet C. *Vetii Aquilii Iuvenci heroico carmine de Vita Chriſti ſecundum Lucae Evangelium Libros quatuor; & Sedulii Poëtae ſacrorum carminum libros IV.* ut habet inſcriptio. *Iuvencus* de Ioannis Baptiſtae veſte loquens ait:

Texta camelorum fuerant velamina ſetis,
Et zonae pellis medium cinxere prophetam.

Poſt librum IV. Sedulii *ſequitur paratherium carmen, ideſt, repercuſſorium, ubi vetus Teſtamentum figurat novum*, ut titulus habet. Initium autem tale eſt:

Cantemus, Socii, Domino cantemus honorem;
Dulcis amor Chriſti perſonet ore pio.
Primus ad ima ruit magna de luce ſuperbus,
Sic homo contumuit, primus ad ima ruit &c.

CXIV. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVI. n.* 20. ſcriptus ſaeculo XV. continet Iuvenci Sacra Carmina. In fine: *Verſus tria millia ſeptingenti.*

CXV. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. Ord. IV. num.* 34. ſcriptus ſae-

ſaeculo XV. continens Monoteſſaron Evangelicum. Incipit a prooemio B. Lucae, diviſumque eſt in capita CL., & brevia quaedam ſcholia diverſo charactere idemtidem interſeruntur. Titulus autem primi capitis ita habet: *Capitulum primum unius Evangelii ex quatuor*. In fine ita ſcriptum eſt: *Finit unum ex quatuor Magiſtri Iohannis Gerſonis, exceptis dumtaxat, quod ubi Evangeliſtae videntur in ſenſu eadem dicere (maxime iuxta litteram) aliqua tacuimus, quae Magiſter praenominatus non tacet, & quod in ſingulis verbis non poſuimus nomen Evangeliſtae loquentis*. Deinde ſequuntur rubricae omnium capitum CL. cum indicio Evangeliſtarum quae ſingula capita conficiunt, & eſt veluti IV. Evangeliorum σύντομος harmonia. In calce Codicis legitur: *Ad uſum fratris Timothei Bergomenſis*.

CXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. num.* 19. ſcriptus ſaeculo XIV. complectitur IV. Evangelia cum gloſſis interlinearibus & ſcholiis.

CXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. III. n...* ſcriptus ſaeculo XIII. vel XIV. continet IV. Evangelia cum ſcholiis. Sed Evangelium Matthaei ſcriptum eſt diverſa manu, & ut videtur, antiquiori. In fine Evangelii Ioannis deſunt verſus quidam ab illis verbis: *Quid ad te, tu me ſequere*, uſque in finem.

CXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num.* 40. ſcriptus ſaeculo X. ſatis eleganter, continet IV. Evangelia cum ſuis Prologis. Praecedit Praefatio Hieronymi, & Canones Euſebiani; qui & in margine ſuis locis adſcripti ſunt. Praemittitur etiam cuilibet Evangelio ſeries capitum. In fine eſt Evangeliſtarium to-

tius anni. Poſt Evangelium Marci eſt imago Chriſti de Cruce pendentis, qui & quatuor clavis confixus eſt, & ſuppedaneum habet, in quo pedes quieſcunt. Hinc inde, Mariae, & Ioannis imagines.

CXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num.* 94. ſcriptus ſaeculo XIV. continet IV. Evangelia cum ſcholiis, hoc ordine: Matthaeum, Marcum, Iohannem, & Lucam. Conſule ſuperius *pag.* 147.

CXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num.* 107. ſcriptus ſaeculo XIV. continet concordantiam, ſeu harmoniam IV. Evangeliorum, cuius titulus ita habet: *Incipit prologus in concordantiam Evangeliorum compilata a Fratre P.* Recentiori autem manu in fronte paginae ſcriptum eſt: *Iſtam hiſtoriam IV. Evangeliorum in unum ordinem compilavit quidam frater Ordinis Minorum nomine frater Philippus Vulturnenſis, qui fuit maximae ſcientiae, lector excellens phyſicus, legalis, in pluribus ſtudiis generalibus multis annis.*

Codices alicuius ex Evangeliis.

§. III.

CXXI. CODEX membranaceus, privatae Bibliothecae *Gab. Riccardii*, ſcriptus ſaeculo X. continet Evangelium S. Lucae, cum gloſſis interlinearibus, & ſcholiis. Diſtinctio capitum eſt a vulgatis diverſa. Nullus Prologus praecedit.

CXXII.

CXXII. CODEX membranaceus, Bibliothecae Divi Marci, continens Evang. Ioannis cum ſcholiis. Scriptus ſaeculo XI.

CXXIII. CODEX membranaceus, Bibliothecae eiusdem, Evang. Matthaei, ſcriptus ſaeculo XII. cum ſcholiis, & diſtinctione capitum.

CXXIV. CODEX membranaceus eiusdem Bibliothecae, continens Evangelium Ioannis, cum ſcholiis & gloſſis interlinearibus, ſaeculo XII. ſcriptus in quo etiam habetur: *Et ſine ipſo factum eſt nihil.* cum puncto.

CXXV. CODEX membranaceus in folio Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. Ord. III. n....* continens duo Evangelia Latina vulgatae editionis Matthaei videlicet, & Ioannis, undecimo, ut videtur, ſaeculo ſcriptus, lineis inter ſe lato ſpatio diſtantibus, & ora undequaque ampla relicta, ad Gloſſas interlineares, ut vocant, inſcribendas, & ſcholia adſcribenda; quod & factum eſt, excepto B. Ioannis Evangelio, quod gloſſam & ſcholia in duabus primis tantum paginis habet. Matthaei Evangelio praemittitur Prologus conſuetus, cuius auctor non indicatur, & incipit: *Matthaeus ex Iudaea ſicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Iudaea primus ſcripſit &c.* Scholia ita incipiunt: *Quum multi ſcripſiſſe Evangelia legantur, ſoli quatuor Evangeliſtae Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes, apud maiores noſtros pondus auctoritatis comprobati ſunt obtinere &c.* Ita autem ſcholia Praefationis deſinunt: *Sciendum eſt quidem etiam diſtantiam locorum & temporum inter Evangeliſtas fuiſſe; quia nec uno loco, nec uno tempore Evangelium deſcripſere. Matthaeus enim ſcripſit in Iudaea ſub tempore Gaii Galliculae. Marcus Romae ſub tempore Neronis. Lucas vero Achaiae Boeotiae*

tiaeque partibus rogatus a Theophilo. Et Iohannes Ephesi in Asia minori sub tempore Nervae principis. Qui etiam nec una lingua scripserunt. Matthaeus Ebraico scripsit Evangelium, sed ceteri Graeco. Et sciendum est quia omnis canon, & omnis series Novi Testamenti Graeco sermone edita est, excepta Epistola P. A. & Evangelio B. Matthaei. Dignum enim erat, ut ea lingua ederetur sacra scriptura, ad quam currebant omnes quasi ad fontem omnis doctrinae. Ceterum Evangeliorum contextus in capita non est distributus, sed continuo ductu conscriptus est per commata, & cola, quae solis punctis distinguuntur. Apud Matthaeum in fine orationis Dominicae recentiori manu additum est *Amen*. Ioannis Evangelio nulla Praefatio praefigitur.

CXXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num.* 19. scriptus saeculo XII. complectitur Evangelium secundum Ioannem, cum glossis interlinearibus & scholiis. Praecedit Prologus: *Hic est Ioannes Evangelista &c.* Legitur cum interpunctione: *Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est &c.*

CXXVII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num.* 21. continet Evangelium Ioannis cum glossis interlinearibus, & scholiis. Scriptus saeculo XII.

CXXVIII. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num.* 20. continens Evangelium Ioannis cum glossis interlinearibus, & scholiis. Prologus in fine scriptus est. Scriptio saeculi XI.

CXXIX. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae eodem *Pluteo num.* 18. scriptus saeculo XII. continet Evangelium secundum Ioannem

cum prologo, gloſſis interlinearibus, & ſcholiis; & inſuper Apocalypſin.

CXXX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num. 22.* ſcriptus ſaeculo XI. continet commentarium ſatis prolixum in Evangelium ſecundum Matthaeum. Textus ſcribitur litteris maiuſculis. Titulus: *In nomine Sanctae Trinitatis incipit expoſitio Evangelii ſecundum Mattheum*. Initium: *Admonendi ſumus ut ſpiritale opus ſpiritali intentione adgrediamur*. Finis: *Quos ſervos producet per formam ſervi, ut liberi contemplentur formam Domini*. In fine exſtat Epiſtola Cleri & populi Florentini ad Alexandrum Papam de miraculo S. Petri Ignei, hoc titulo: *Incipit textus miraculi, quod Dominus ad deſtructionem ſimoniacae hereſis operari dignatus eſt in Epiſcopatu Florentino anno ab incarnatione ſua milleſimo LXVIII. Idus Februario, feria IV. primae ebdomadae in quadrageſima in Monaſterio de Septimo.*

CXXXI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num. 35.* ſcriptus ſaeculo XII. continet Evangelium Lucae cum gloſſis interlinearibus, & ſcholiis, & Prologo. In fine ſcriptum eſt diverſa manu: *Liber Laurentii, & Ioannis Petri Franciſci de Medicis. N. LXXII.*

CXXXII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae *Plut. XXI. num. 34.* ſcriptus ſaeculo XIII. continet Evangelium Lucae cum Prologo, gloſſis interlinearibus, & ſcholiis. Initio haec leguntur: *Lectorem obſecro ſtudioſe paginas recenſentem libri huius, ea quae in cauſae contra eas ſtili percurrentes deſignata veſtigio ſunt, non meo coniungat errori. Sed peto meae ignoſcere ignorantiae. Et quia obſtinatio legentis ampliata virtus excitat, ad*

purum dociles mentis suis favoribus meique memor benigne.

CXXXIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num.* 37. scriptus saeculo XII. continet Evangelium Marci cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXIV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XXI. n.* 33. scriptus saeculo XII. continet Evangelium Matthaei cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXV. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num.* 36. scriptus saeculo XII. continet Evangelium Marci cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CXXXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n.* 38. scriptus saeculo XIII. comprehendit Evangelium secundum Matthaeum cum scholiis. In fine: *Liber S. Crucis, quem habebat frater Bartholomaeus.*

CXXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n.* 37. scriptus saeculo XIII. continet Evangelium Matthaei cum scholiis.

CXXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n.* 39. scriptus saeculo XII. continet Evangelium Matthaei una pagina initio mutilum, rubrica scriptum, cum perpetuis commentariis. In fine sunt excerpta quaedam ex libris moralium Aristotelis ad Nicomachum; & deinde Evangelistarium secundum Matthaeum.

CXXXIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Fesulani, scriptus saeculo XV. continet Commentarios B. Hieronymi in Evangelia Matthaei & Marci, & in Epistolas Pauli ad Galatas, ad Ephesios, ad Titum, & ad Philemonem. Initio haec

haec ſcripta habentur: *Coſma Medicus ſummus ac praeſtantiſſimus vir, & divini cultus obſervantiſſimus, poſteaquam pro ſua ſingulari virtute maximis ſumtibus hoc monaſterium condidit, ac Canonicis regularibus ea omnia paravit, quae ad bene vivendum neceſſaria erant, ne optimorum librorum copia deeſſet, hoc Hieronymi volumen monaſterio dono dedit. Pro cuius ſingulari pietate Deus, qui omnium meritorum eſt retributor, digna ei praemia perſolvere velit.*

CXL. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Feſulani, ſcriptus ſaeculo XV. cum Mediceae gentis inſignibus, continet varia S. Ambroſii opera, & inter alia eius commentarium in Evangelium Lucae. Initio Codicis ſcriptum eſt: *Quanta ſit obſervantia divini cultus & in hos religioſos viros Canonicos regulares beneficentia Clariſſimi Viri Coſmae de Medicis, tum hae ſacrae aedes ab eo magnificentiſſime conditae, tum haec librorum copia & alia permulta, quae ad horum religioſorum vitam neceſſario pertinent, documento eſſe poſſunt. Quare multis precibus Deum rogamus ut pro tantis tamque egregiis meritis illud Prophetae ſibi adeſſe velit: Longitudine dierum replebo eum & oſtendam illi ſalutare meum.* Similia elogia & grati animi monumenta, paſſim & in aliis Codicibus habentur.

CXLI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Feſulani, ſcriptus ſaeculo XV. continet Evangelia Marci & Ioannis cum catena Patrum a D. Thoma Aquinate concinnata. Textus ſcriptus eſt maioribus litteris. Inſignia Mediceae gentis inſunt.

CXLII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Sancti Bartholomaei Feſulani, ſcriptus ſaeculo XV. continet Evangelium Lucae cum catena

Tho-

Thomae Aquinatis. Textus maioribus litteris ſcribitur.

CXLIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Feſulani, ſcriptus ſaeculo XV. continet Evangelium Matthaei cum Catena Thomae Aquinatis, eodem modo ac ſuperiores. In fine: *Expliciunt Evangelia ſuper Matthaeum ordinata a Fratre Thoma de Aquino.*

Codices Evangeliſtariorum.

§. IV.

CXLIV. CODEX membranaceus, in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. num.* 18. ſcriptus ſaeculo XIV. eleganter, continet Evangeliſtarium cum hoc titulo: *Incipit Evangeliſtarium ſecundum conſuetudinem Romanae Curiae.* Prima littera picturata & variis figuris inſignis, complectitur etiam inſigne Columnenſium, cui galerus rubeus Cardinalitius ſuperpoſitus eſt.

CXLV. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Biblioth. *Plut. XVIII. num.* 20., ſcriptus initio ſaeculi X. continet Evangeliſtarium eleganter exaratum. In Evangelio Ioannis: *Et ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt. In ipſo vita erat*, ita interpungitur.

CXLVI. CODEX membranaceus in folio eiusdem Bibliothecae, & *Plutei*, *num.* 19. ſcriptus ſaecul. XII. continens Evangeliſtarium. In fine legitur. *Liber Petri de Medicis Coſ. F.*

CXLVII.

CXLVII. CODEX membranaceus in folio eiusdem Biblioth. & *Plutei*, *num.* 2. ſcriptus ſaeculo XV. ſatis eleganter & ornate, continens Epiſtolare, & Evangeliſtarium, ad uſum Romanae Curiae, & orationes, ac miſſas, quae in Feſtis dicuntur, aliiſque diebus.

CXLVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. n.* 21. continet Evangeliſtarium, & ſcriptus eſt ſaeculo XIII. In fine. *Liber Iuliani de Medicis Petri Fil.*

CXLIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Feſulani, ſcriptus ſaeculo XV. continet Epiſtolare, & Evangeliſtarium, in fine mutilum. Inſignibus Mediceae gentis exornatur.

Codices Actuum Apoſtolorum, Epiſtolarum, & Apocalypſeos.

§. V.

CL. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num.* 8. ſcriptus ſaeculo XV. continet Epiſtolas Pauli, Actus Apoſtolorum, Epiſtolas Catholicas, Apocalypſin, Parabolas Salomonis, Eccleſiaſten, Sapientiam, Eccleſiaſticum, & Cantica Canticorum. Initio praecedunt Prologi, & ſeries capitum omnium Epiſtolarum Pauli. Aliis libris Novi Federis ſingulis Prologus & index capitum praemittitur. In fine eſt Epiſtola cum hoc titulo: *Narrat & Didimus Bragmanorum didaſta, vel in Epiſtola quam magno illi Alexandro reſcripſit,*

hic

hic dicens: Nos Bragmini nullas, magne Rex, turpes cogitationes habemus &c. Haec Epiſtola etiam in Bibliotheca Riccardiana adſervatur MSS. In prima huius Codicis pagina legitur: *Prefatio che Meſſer Bernabò de Biſconti da Milano fece cantare a tutti i ſuoi Preti ſotopoſti, mentre che egli ebbe guerra colla Chieſa. E dice così.* Deus qui oppreſſorum & iuſte precantium pias voces exaudis, concede quaeſumus per tuam ſanctam paſſionem, qua ſanctos patres a limbo miſerabiliter liberaſti, paſtores Eccleſiae Sanctae tuae, qui opprimunt & regunt tyrannica pravitate, tuo iuſto iudicio conterere. Haec ex aegritudine & perturbatione agitati animi, non ex recto iudicio, Principis proceſſiſſe quis non videat?

CLI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXI. num.* 38. ſcriptus ſaeculo X. continet Actus Apoſtolorum, Apocalypſin, & Epiſtolas Catholicas: Libros inſuper Salomonis, & Sapientiam, atque Eccleſiaſticum Ieſu Siracidae. Adſcriptas habet in margine interdum variantes lectiones, & pluria correcta in textu reperiuntur. In Epiſtola I. Ioannis *Cap. V.* deeſt *verſ.* 7. qui deinde in ora libri ſuperiori ſcriptus fuit, & textus poſteriori manu interpolatus eſt. Textus primigenius ita habebat: *Quia tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, aqua & ſanguis & caro &c.* In fine Epiſtolae Iudae quaedam adnotantur ex Auguſtino & Ambroſio. Canticum canticorum ita ſcriptum eſt, ut Dialogus eſſe intelligatur. Tractim enim perſonae, quae interloquuntur, cinnabari in medio textu adnotantur. Poſt Canticum Canticorum habentur quaedam ſuper certis Eccleſiae ritibus obſervata, & ſuper ieiunio quadrageſimali, & ea non contemnenda. Deinde ſubſequuntur XV. ſigna quae

diem

diem Iudicii praecedere debent, quaeque ex Hieronymi Annalibus Ebraeorum excerpta dicuntur. Initio diversa manu scriptum est: *Iste liber est Monasterii S. Bartholomaei de Bono Solatio . . . . . &c.*

CLII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. num.* 21. scriptus saeculo XIV. continet Actus Apostolorum Epistolas Catholicas & Apocalypsim; cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CLIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num.* 41. scriptus saeculo XIV. continet Apocalypsin, Epistolas Canonicas, & Actus Apostolorum cum scholiis In fine codicis additus est diversa manu Prologus in Epistolas Canonicas, qui ibi Hieronymo tribuitur.

CLIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IX. num.* 95. scriptus saeculo IX. vel X. continet Actus Apostolorum, Epistolas canonicas, Apocalypsin, & Epistolas Pauli. Praecedunt singula Prologus, & series capitum. Iacobus, & Iudas in titulis Epistolarum dicuntur Apostoli. Ioannis Epistolae I. *Cap. V. vers.* 7. ita interpolatus est, & erasus, ut facile adpareat posteriori manu multa esse addita & confusa, quare ita nunc habet: *Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in celo, spiritus, aqua, & sanguis. Et tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, & Filius, & Spiritus* (supra *filius* recentiori manu scriptum fuit, *Verbum*; & *Sanctus* additus voci *Spiritus*) & hi *tres unum sunt*. Hic additur recentiori manu: *Et tres sunt qui testimonium dant in terra spiritus, aqua & sanguis*. Mox antiqua scriptura erasa est, sed e vestigiis adhuc legitur: *Et hi tres in vobis unum sunt*. In fine ex-

exſtat hiſtoria adparationis S. Michaëlis Archangeli hoc titulo: *In Natalitiis S. Michaëlis*. Incipit: *Memoriam Beati Michaëlis Arcangeli toto orbe venerandam &c.* Adparet eſſe lectiones Officii Divini.

Codices Actuum Apoſtolorum.

§. VI.

CLV. CODEX membranaceus Bibliothecae D. Marci, Actus habet Apoſtolorum cum ſcholiis, ſcriptus ſaeculo XII. In fine poſt *ſine probibitione* haec leguntur: *Quia hic Ieſus Chriſtus filius Dei, per quem incipiet totus mundus iudicari.*

Codices Epiſtolarum Pauli.

§. VII.

CLVI. CODEX membranaceus Bibliothecae D. Marci, continens Epiſtolas Pauli cum Gloſſis, ſcriptus eſt ſaeculo XII. Habent omnes argumenta.

CLVII. CODEX memb. Bibliothecae D. Marci, continet Epiſt. Pauli cum gloſſis, ſaec. XII. ſcriptus.

CLVIII. CODEX chartaceus in 8. Bibliothecae S. Mariae, continens Epiſtolas Paulinas, ſaeculo XVI. ſcriptus. Adſcripta ſunt ſcholia quaedam, & argumenta brevia. Omnes praecedit Epiſtola Interpre-

tis

tis ad Pontificem Maximum, qui vulgatam interpretationem, & Fabri, & Erasmi etiam, irridet atque elevat, quasi barbaras & incultas; & ipse Latiniorem fecisse sibi videtur atque ornatiorem. Nuncupatoriam Epistolam, & eius translationis specimen, hic edo.

Paulus Christi Apostolus adit Te, Beatissime Pater, Principem Christianorum suis scriptis, ut cum per negocia licuerit videat Sanctitas Tua, candidiora ne illa sint & faciliora nunc Latinitate mea donata, quam umquam fuerint ante hac. Auctoritas ipsa viri satis per se commendatur apud Sanctitatem Tuam, atque ita suas partes tueri potest, ut nemini mirum videri debeat si Paulus Apostolus cum Pontifice Romano Latine loquatur. Verum haec quae scripta sunt, dicat Sanctitas Tua, Epistolas ne illas, quae passim leguntur in Ecclesiis, a tot tantisque viris retractatas? Has inquam, Pater Beatissime, quas nimirum Faber Latinitate donare voluit. Sed quia Licinia & Mutia lege impediretur haud longius ab antiqua sede dimovit. Erasmus autem parum fortasse memor tales nos in alteros esse debere, quales nobis illos exoptamus, Paulum in eam Latinitatem restituit, quam ne Moria quidem sua admisisset. Peream si quis in re Latina quantumvis institutus ita in legendis istis interpretationibus non offendat, ut vix in una sententia stare possit: imo suo hoc illi more interpretati ita studiosos Religionis doctos homines deterruerunt, ut Paulum ipsum, qui secundum Evangelia Christianos omnium optime instruit atque conroborat, in manus sumere non audeant. Atqui non ornatum orationis requiro, neque de elegantia disputo. Illud enim ὃ χρινόμεν *si qua utuntur illi ratione interpretandi* καταυτίλεξιν *verbum reddere verbo curiosius consectantes, facilius vera sententia eruatur.*

tur. Omitto barbariam ineptiasque, quas in singulis verbis eiusmodi interpretes reponunt, qui contra auctoritatem Senecae faciem adplicationis, non vim exprimunt verborum, qualia sunt: Acceptabile, Salvator, Genimina, Passio, Vnanimitas, Vivificatio, *atque alia id genus infinita, nimis iam patienter inter latina verba recepta. Iam quod tenebras certe obducant, atque ita aliud saepe occurrat quam senserit auctor, quilibet legendo experitur. Quis enim vel totius latinitatis peritus, sit alter Varro, si iustificationes (Verbi causa) legis, idest,* τὰ δικαιώματα νόμου, *exaudiat, sanctiones illas intelligat, & quod continetur in lege? Aut cuiusmodi illud est Argyropuli in 3. Ethicorum, ut faciunt qui extremis manibus lucrantur,* ὥσπερ οἱ ἀκροχαριζόμενοι, *de praeludiis intelligatur. Sed haec in complexione orationis absurda magis exeunt. Nam quum unumquodque idioma ac dialectus suas habeat dicendi figuras, si ea lege transferantur omnia ad verbum, fiet, ut quamquam redundet oratio, ut in negationibus patet, quanquam manca sit, ut saepe in comparatione, plerumque nihil certi eliciatur. Poteritne Latinus homo illud aequis auribus accipere: Ita gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam supra nonaginta novem? At hic loquendi modus bene habetur apud Graecos,* Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι. *Quid illud? In virga venio ad vos, an in caritate! ita ut non glorietur omnis caro. Apud Marcum etiam legimus: Amen dico vobis si dabitis generationi isti signum. Quae cum aliis quam plurimis Latinitas abhorret, neque ex iis firmam certamque sententiam excudere potest. Isti tamen nescio qua superstitione devincti in dictionum numero diligentiores, sententias negligunt, quasi vero mysteria in verbis magis quam in sententiis versentur. Contra*

ma-

maiores nostri; omnis eorum in transferendo labor in sententias tantum incumbebat. Verbis modo paucioribus, modo pro re nata pluribus. Quod multa quae adhuc supersunt carmina Ennii, Pacuvii, Ciceronis, declarant. Elegantia vero orationis non video quam ob causam in genere aliquo philosophiae damnari possit. In qua re longiores ad refellendam quorumdam hominum rusticitatem, ne dicam barbariam, essemus, nisi huius causae pluribus in locis Cicero patrocinium suscepisset. Sed & Basilius ille Magnus dum apud Libanium inconditam suam orationem defendit, quoniam discipulus piscatoris, ita tamen interea loquitur, ut praeceptor ille suus vim & ornatum orationis ita admiretur, ut obstupescat. Nec me vero praeterit nonnullas esse voces, quae quum per se mysticae sint commutari aut praeteriri sine piaculo non possint. Sed has facile videbit fidus interpres, diligenterque servabit, ut sine sacrorum iactura, suorum civium auribus linguas accomodet externorum. Quod nos Tibi in Paulo si non effecimus, conati certe sumus. Hoc igitur nostrum interpretandi genus si probabitur abs te, maiorem mihi ex ea re fructum cepisse videbor, quam putaram: nam eum satis haberem, si hac veluti occasione me quam deditissimum Tuae Sanctitati declararem ...... est, quam ob rem alii rhetores extimescant quaecumque fuerint eius iudicio comprobata.

Vt autem huius interpretationis specimen praebeam, ἀποσπασμάτιον ex Epistola I. ad Corinthios huc transferam, quod ita habet:

Grates ago Deo meo, quod vestrum abluerim neminem, Crispo, Caioque exceptis, ne quis me functum hoc munere sub meo nomine dicat. Stephanae quoque domum baptismate initiavi; praeterea, quem sciam, neminem. Non enim eius rei causa delegavit me

Christus, sed ut Evangelium praedicarem; neque id quidem cum verborum sapientia, ne Christi crux evanescat. Nam qui sermo de cruce habetur, pereuntibus quidem stultitia, nobis vero qui salvamur, vis est Dei. Scriptum est enim sapientiam perdam sapientum, & prudentum deprimam prudentiam. Vbi nunc sapiens, ubi Litterator? Vbi disputator huius saeculi? Nonne Deus sapientiam orbis huiusce stultam reddidit? Quum enim per sapientiam Dei, non adgnosceret mundus sua sapientia Deum, decrevit Deus stultitia praeconii servare credentes. Quoniam quidem Iudaei miracula efflagitant; Graeci vero sapientiam requirunt; nos vero Christum crucifixum praedicamus; Iudaeis quidem offensionem; Graecis vero stultitiam; iis autem qui vocati sunt & Iudaei, & Graeci, Christum potentiam, sapientiam Dei; nam quod stultum est apud Deum (crux enim salutem orbi conciliavit, sapientes autem circa orbis quaestiones versantur) sapiens est magis omnibus hominibus; & quaecumque Dei infirmitas firmior est toto humano genere (nam crucem nulla adhuc vis humana demoliri potuit) Considerate siquidem fratres evocationem vestram, quoniam non multi sunt inter vos sapientia humana praediti, quia pauci potentes, quia pauci nobiles. Sed, quod in mundi stultitia censetur, selegit Deus, ut validiora deturbaret; ignobiliora orbis terrarum & exposita Deus adlegit, quaeque enim nulla sunt, ut quod aliquid esse videatur, destrueret, ne quid humanum apud illud gloriari possit. Ex eo nempe manatis vos per Christum Iesum, qui sapientia nobis est a Deo, iustitiaque, & sanctimonia, & recuperatio nostra, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur in Domino glorietur. Maius est hoc quam si diceret, quod sapientia & sanctitate nos adfecit.

CAP. II.

CAP. II.

Nec minus & ego Fratres delatus ad vos, non orationis, ſapientiaeve, excellentia inſtructus teſtimonium vobis Dei adnunciavi. Nihil enim magis apud vos noviſſe curavi quam Ieſum Chriſtum & ipſum quidem crucifixum. Ego quoque parum firmus, meticuloſuſque, & in maximo pavore vobis verſatus ſum; oratio autem praeconiumque meum non ſuaſoria verba humanae ſapientiae, ſed ſpiritum potentiamque prae ſe tulit, ut fides veſtra non ex humana ſapientia pendeat, ſed ex potentia Dei. Quamquam apud eos qui perfecti ſunt ſapientiam loquimur, eam ſane quae non eſt huiuſce ſaeculi, neque principum terrenorum, qui diſſinguntur. Sed ſapientiam Dei tractamus in myſterio deliteſcentem, quam Deus ante ſecula deſtinavit in gloriam noſtram, quam nullus huius orbis princeps cognovit; nam ſi cognitam habuiſſent, nequaquam gloriae Dominum cruci adfixiſſent &c.

CLIX. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. K. ord. II. n.* 4. eiusdem librarii, & eiusdem antiquitatis ac Codex Evangeliorum Matthaei & Iohannis, de quo ſuperius §. 3. *n.* 125. loquuti ſumus, complectens Epiſtolas Paulinas XIV., Latinas, vulgatae editionis. Eodem modo ac Evangelia illa ſcripta ſunt, ora lata vacua relicta, latoque interſtitio lineis diſtantibus, ut gloſſae interſeri poſſint, & ſcholia adnotari, id quod fere fit in pleriſque Novi Teſtamenti Codicibus MSS. Latinis paulo antiquioribus. In nulla capita diſtinctae ſunt, ſed Epiſtola ad Romanos crebras habet litteras initiales rubras, quae initium capitis, aut ſubdiviſionis, denotare videntur; ſed quae certe ca-

pita vulgatae divisioni minime respondent, frequentiora sunt: quare alia manu rubrica opportune in textu, & ora libri, adnotatum fuit, unde capita quaelibet iuxta consuetam seriem inchoarentur. Id quod de Epistola ad Romanos dictum est, de aliis quoque Epistolis intelligendum; nisi quod in quibusdam initia illa rubrica notata tam frequentia non sunt. Quamquam deprehendi rubrica illa usum eum, qui unciales & picturatas litteras cuiusque Epistolae exordiis adposuit, & primas voces descripsit, quae deerant, ut in Evangelio Ioannis observare est. Ille igitur, inquam, & ubi in contextu spatium hiabat, & initialis littera deerat, rubrica litteram exaravit. Hic autem rudioribus saeculis vixisse videtur, & quidem post XI., quum Gotthica scriptura utatur: quin primam Epistolae ad Ebraeos vocem ita scripsit: *Multifarie*, quum alias *Multifariam* habeamus. Ceterum scholia & glossae eiusdem methodi sunt, ac illae Evangeliorum Matthaei & Iohannis: quamquam heic interdum ex *Augustino* & *Ambrosio*, eorum nomine adscripto, desumuntur. Scholiastes hic ad Epistolam ad Ebraeos haec scribit inter alia: *Scripsit autem hanc Epistolam Ebraica lingua, cuius sensum & ordinem Lucas retinens, post excessum eius Graeco sermone composuit.*

CLX. CODEX membranaceus, in 4. Bibliothecae Mediceae Palatinae, Epistolas D. Pauli, Catholicasque, complectitur.

CLXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num.* 23. scriptus saeculo XII. continet Epistolas Pauli hoc ordine, ad Romanos, ad Ebraeos, ad Titum, ad Philemonem, ad Galatas, ad Ephesios, ad Colossenses, ad Thessalo-

ſalonicenſes, ad Timotheum II. ad Corinthios II. cum perpetuis commentariis, quorum initium: *Haec tria videntur eſſe conſideranda in unaquaque harum Epiſtolarum, &c.* Textus rubrica ſcriptus eſt, commentarii, ex Ambroſio praecipue repetuntur, hoc eſt Ambroſiaſtro, ſeu Hilario Diacono, ut puto. Epiſt. I. ad Corinthios *Cap. I.* ad illud. *Videte enim vocationem veſtram* &c. ait: *Vere per ſtultitiam praedicationis fecit Deus ſalvos credentes. Nam vos fecit ſalvos per idiotas Apoſtolos &c.* Hic Codex conſtat paginis CCCLX.

CLXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXIII. num.* 5. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Epiſtolas D. Pauli cum gloſſis interlinearibus & ſcholiis.

CLXIII. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Plut. XXIII. num.* 13. ſcriptus ſaeculo XII. continet Epiſtolas D. Pauli cum gloſſis interlinearibus & ſcholiis eodem modo. In fine codicis ſic legitur. *Mitia fata mihi. Franciſci Saſſetti Thomae filii civis Florentini.*

CLXIV. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, eodem *Plut. num.* 9. ſcriptus ſaeculo XV. continet Epiſtolas Pauli cum perpetuis & prolixis commentariis. Textus maioribus litteris diſtinguitur.

CLXV. CODEX membranaceus in 8. eiusdem Bibliothecae, eodem *Pluteo num.* 96. ſcriptus ſaeculo XV. continet Epiſtolas Pauli elegantiſſime ſcriptas, & frequentibus picturis Pauli vitam & res geſtas exhibentibus ornatas, picturiſque aliis cuiuslibet capitis initio decoratas.

CLXVI. CODEX membranaceus in 4. eiusdem Bibliothecae, & eodem *Pluteo num.* 11. ſcriptus ſae-

culo XII. continet Epistolas Pauli cum glossis interlinearibus, & scholiis.

CLXVII. CODEX membranaceus in 4. eodem *Plut. num.* 10. scriptus saeculo XIII. eadem continet.

CLXVIII. CODEX membranaceus in folio minori *num.* 7. eadem continet. Scriptus est saeculo XIII.

CLXIX. CODEX membranaceus in folio, *n.* 12. eadem continet. Scriptus saeculo XIII.

CLXX. CODEX membranaceus in folio, *num.* 8. eadem continet. In fine: *Liber Petri de Medicis Cos. Fil.* Scriptus est saeculo XIII.

CLXXI. CODEX membranaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Pluteo XXIV. num.* 2. scriptus saeculo XIII. continet Epistolas D. Pauli excepta Epistola ad Ebraeos, cum expositionibus Beati Remigii. Initium. *Incipit Prologus Beati Remigii in Epistolam ad Romanos. Achaiae regionis Graecorum scripsit Apostolus Paulus Romanis hanc Epistolam &c.* Textus rubrica scriptus est.

CLXXII. CODEX membranaceus in folio, eodem *Pluteo num.* 3. eadem continens, sed elegantissime saeculo XVI. scriptus iussu, ut videtur, vel Leonis X. vel Clementis VII. nam Medicum insignia insunt cum tiara Pontificia superposita. Titulus est. *Incipit S. Remigii Archiepiscopi & Confessoris super Epistolas Pauli enarratio.* Textus cinnabari scriptus est.

CLXXIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. II. n.* 20. scriptus saeculo XIV. complectitur Epistolas omnes Divi Pauli cum commentariis contextis ex SS. Patribus, quorum singula nomina citantur in margine, catenarum ritu.

CLXXV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. num.* 42. ſcriptus ſaeculo XII. continet Epiſtolas Pauli cum ſcholiis.

CLXXVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n.* 43. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Epiſtolas Pauli cum commentariis. In tegumento Codicis ſcriptum eſt: *Magiſter ſententiarum ſuper Epiſtolas Pauli*.

CLXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. IV. n.* 44. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Epiſtolas Pauli cum ſcholiis.

CLXXVIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Crucis, *Plut. XIII. n.* 148. ſcriptus ſaeculo XI. continet Expoſitiones S. Ambroſii in Epiſtolam ad Romanos; S. Remigii, in reliquas Epiſtolas Pauli; & in Epiſtolas ad Titum, & Philemonem, exſtat Commentarius B. Hieronymi.

CLXXIX. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, *Plut. XIV. numer.* 160. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Commentarios Hieronymi in Epiſtolas Pauli. Forte Expoſitiones Pelagii ſunt. Incipit: *Epiſtolae ad Romanos cauſa haec eſt*.

CLXXX. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, *Plut. XIV. num.* 155. ſcriptus ſaeculo X. continet Commentarios, Ambroſii, Hieronymi, & Remigii, in Epiſtolas Pauli.

CLXXXI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii S. Bartholomaei Feſulani, ſcriptus ſaeculo XIV. continet Epiſtolas Pauli cum commentariis. Initio indicatur hunc codicem ex hereditate Ioannis Coſmae Medicis Filii proveniſſe.

Codices Epiſtolarum Catholicarum, & Apocalypſis.

§. VIII.

CLXXXII. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, continens Epiſtolas Catholicas, & Apocalypſin Evangeliſtae Ioannis cum gloſſis, ſcriptus ſaeculo XII.

CLXXXIII. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, comprehendit Actus Apoſtolorum, Epiſt. Cath. & Apocalypſin, cum gloſſis, ſcriptus ſaeculo XIV.

Codices Epiſtolarum Catholicarum.

§. IX.

CLXXXIV. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, continens Epiſtolas Catholicas, ſcriptus ſaeculo XI. cum gloſſis; & nullis capitibus diſtinguitur.

CLXXXV. CODEX membranaceus, Bibliothecae D. Marci, Epiſtolas Catholicas cum gloſsis comprehendit. Saeculo XII. ſcriptus eſt.

CLXXXVI. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XVII. n.* 17. ſcriptus ſae-

culo

culo XI. continet Epiſtolas Catholicas, cum ſcholiis. In fine. *Liber Petri de Medicis Coſ. F.*

CLXXXVII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. n.* 22. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Apocalypſin cum gloſſa interlineari, & ſcholiis. Diviſa eſt in capita cum ſubdiviſionibus.

CLXXXVIII. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. n.* 23. ſcriptus ſaeculo XI. continet Apocalypſin cum ſcholiis, & gloſſis interlinearibus. Praecedit ſeries capitum; textus autem nullam habet diviſionem. In fine: *Liber Petri de Medicis Coſ. Fil.*

CLXXXIX. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XIX. num.* 24. continens Epiſtolas Catholicas, cum gloſſis interlinearibus, & ſcholiis. Iacobus, & Iudas, in titulis dicuntur Apoſtoli. Scriptus ſaeculo XII.

CXC. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XX. num.* 49. ſcriptus ſaeculo XIII. continet Epiſtolas Catholicas cum gloſſis interlinearibus, & ſcholiis. Eodem Codice habentur quoque Synonyma Iſidori Hiſpalenſis, Eccleſiaſtes Salomonis, Liber Iobi mutilus in fine, & Acta quaedam Concilii Lateranenſis ſub Innocentio III. celebrati.

Codi-

Codices Apocalypseos.

§. X.

CXCI. CODEX membranaceus Latinus Bibliothecae D. Marci, continens Apocalypsin cum Glossis, scriptus saeculo XII.

Codices Epistolarium & Lectionariorum.

§. XI.

CXCII. CODICES duo membranacei in folio, Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, scripti saeculo XIV. satis eleganter, complectuntur Lectionarium ad usum Fratrum Minorum, in quo Lectiones quaedam ex Novo Testamento, in Officio divino recitari consuetae.

CXCIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Coenobii Fesulani, scriptus saeculo XV. & Mediceae gentis insignibus depictus, Lectionarium complectitur.

CXCIV. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae S. Bartholomaei Fesulani, scriptus saeculo XIV., continet Missale. Initio & fine caret.

Adi superius §. *IV. N. CXLVII.*

CODI-

CODICES NOVI TESTAMENTI ORIENTALES.

SECTIO III.

§. I.

Codices quatuor Evangeliorum.

CXCIII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo I. num.* 40. continet quatuor Evangelia Syriace; de quo Codice ita commentatus eſt Vir Cl. & doctiſſimus *Petrus Ambarachi* ſeu *De Benedictis*, Maronita, & nunc Societatis Ieſu Presbyter: *Codex Evangeliorum Syriacus uncialibus litteris exaratus, & optime conſervatus. Editio recentior, quam Thomae Heracleenſi tribuunt quidam recentiores*, Gregorii Bar-Ebraei *auctoritatem ſequuti, qui in* Praefatione *ſui* Theſauri *ſic ſcribit:* Novum Teſtamentum ex Geaeco in Syriacum iterum converſum eſt in urbe Mabug in diebus Philoxeni a Thoma de Charkel. *At Charkel non eſt Heraclea, quae ſemper per . . . . . effertur & ſcribitur, ſed pagus in Meſopotamia. Et Gregorii teſtimonio teſtimonium ipſius Thomae praeferendum eſt, qui verſionem ſub Philoxeno adornatam tantum emendaſſe ſe ſcribit, numquam vero ſuae verſionis meminit. Eiusdem confeſſionem hic ſubiicio, quam ex Codice ipſius Thomae manu exarato deſcriptam ad me*

miſit

misit de hac re consultus doctissimus idemque amicissimus Dominus Faustus Naironus. Collatus est autem Codex iste cum duobus Codicibus authenticis. Conversus est autem liber iste quatuor Sanctorum Evangelistarum ex lingua Graeca in Syriacam perexacte & magno cum labore; primum quidem in urbe Mabug in diebus Domini mei Philoxeni Episcopi eiusdem Vrbis. Collatus est posthaec magna cum diligentia a me Thoma paupere cum tribus Codicibus Graecis probatis & authenticis in Anton Alexandriae magnae Civitatis, Sancti Monasterii Antonii, ubi etiam illum scripsi mihi ad utilitatem animae meae peccatricis, & plurimorum eorum, qui diligunt & quaerunt sinceritatem & αὐθεντίαν illam utilem divinorum librorum scire & servare. Scriptus est autem & collatus in praedicto loco anno nongentesimo vigesimo septimo Alexandri. (hoc est, Christi DCXVII.)

Amanuensis nota in fine Codicis: Explicit Codex iste Evangeliorum in civitate Orphae, quae est in Mesopotamia in templo Apostolorum Sanctorum in eadem civitate Orphae, mense Decembri, anni millesimi sexagesimi octavi Alexandri, Indictione duodecima. Est autem sanctissimi & Dei amantis atque venerabilis Domini mei B. Abrahami, qui praeest sancto coetui Monasterii S. Iacobi, quod est in oppido Karmuk, quod est in regione Orphae. Quem Codicem sibi adornavit ipse, veluti in spiritualem utilitatem suam, & eorum omnium qui illum legerint. *Deducta igitur Alexandri Epocha ad nostrum computum, scriptus fuit hic Codex anno Christi DCCLIX. in quem incidit indictio XII. ab Amanuensi notata.*

Cano-

Canones Eusebianos, & lectionum tabulam sub initium exhibet. Sed haec adiecta videntur recentiori manu, nec character, licet & ipse perantiquus, aetatem Codicis aequat.

Hactenus Vir Clarissimus, ex cuius verbis corrigi debet Catalogus *Wilh. Langii*, qui in anno Codicis adnotando a veritate longius aberrat. Hic ipse Codex collatus fuisse videtur cum Graeco exemplari, nam in ora paginarum voces quaedam Graecae identidem adscribuntur, uncialibus litteris, ut exempli gratia in Evangelio secundum Matthaeum. ΗΝ ΡΑΜΑ. ΑΡΧΕΛΑΟΣ. ΑΚΡΗΔΕΣ. Atque ita passim in hoc, & in aliis Evangeliis. In Evangelio Ioannis adnotatur: ΠΡΟΒΑΤΗΚΗ. Sed quum exploratum sit exemplar Thomae cum tribus Codicibus Graecis collatum fuisse, num hae Graecae adnotationes ex illo exemplari desumtae fuerint? Certe eae recentiori manu, licet antiqua, scriptae esse videntur; sed quum utrumque esse possit, rem in medium relinquimus.

CXCVI. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo I. num.* 56. quatuor Evangelia Syriaca complectitur. De hoc Codice statim laudatus Vir Clarissimus haec commentatur: *Numero 56. sacrosancta quatuor Evangelia Syriaca, Chaldaico Stranghelo charactere descripta capitalibus litteris in pergameno, cum harmonia Ammonii, & Eusebii Epistola. Additae sunt recentiori manu tabulae lectionum ad usum Ecclesiae Maronitarum, quibus respondent ad marginem notae nova manu adpositae. Aliae sunt, & ab his diversae, in corpore eiusdem cum ipso Codice antiquitatis, quae lectionum tempus, & ordinem designant, & cum illis, quae in Polyglottis exhibentur, non semper conveniunt.*

Nota Amanuensis: Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto, nunc, & semper, & in saeculum saeculorum, qui adiuvit servum suum peccatorem miserabilem & imperfectum Rabulim librarium, & scripsit. Finem habuit iste codex die 6. mensis Februarii Indictione IV. anno octingentesimo nonagesimo septimo Alexandri. Domine da pacem Ecclesiae tuae in omnibus locis. Scriptus & completus est hic in Coenobio sancto domus Domini mei Sancti Ioannis in Zagba in diebus Dei amantis Sergii Presbyteri & Abbatis &c. *& paucis interiectis:* Quicumque autem legerit in isto Codice, oret pro sanctis, & Dei amantibus, & bona memoria dignis, Ioanne Presbytero Monasterii de Larbio, & Isahac Diacono de Stainata, qui migravit de hoc saeculo ad Dominum, quoniam labore eorum & eorum opera initium habuerunt hi Codices, & pro excellenti Christophoro Lugente, & Martyrio presbytero eiusdem Monasterii, & nobili Domino meo Damiano Legisperito de domo Protogenis, qui stetit, & curavit, & perfecit post eos, & in ordinem redegit, & coniunxit, contulit, & posuit eosdem Codices in eodem Monasterio Domus Domini mei Sancti Iohannis in Zagba.

Inferius recentiori manu: Post obitum Romani presbyteri & visitatoris Antiochiae, datus fuit hic Codex Evangeliorum Ecclesiae S. Georgii, ut sit bona memoria his presbyteris Romano, & Constantino, & sociis eorum. Et si aedificabitur alia Ecclesia in urbe, hic liber Ecclesiae, quae aedificabitur, esto.

Ad initium & finem Codicis notantur varia legata pia, & donationes factae Monasterio S. Mariae de Kannubin, in quo resident hoc tempore Patriarchae Ma-

Maronitarum, aliaque monumenta ad eosdem ſpectantia. Inſigne prae ceteris eſt ſequens, quod quum Eccleſiaſticae hiſtoriae fragmentum ſit, ne periret huc tranſcribendum putavimus.

Anno milleſimo quadringenteſimo & nonageſimo Seleucidarum (*Chriſti* 1179.) die nona menſis Februarii, veni ego humilis Ieremias de oppido benedicto de Damalſa ad Monaſterium Sanctae Dominae noſtrae Mariae de Maiphux in Valle de Ailig Provinciae Botoron ad Dominum meum Petrum Patriarcham Maronitarum, & proclamatus fui ab eius ſanctis manibus Metropolita ſuper Monaſterium ſanctum de Chephtun, quod aedificatur ad ripam fluminis (*Adonius*) & permanſi ibi quatuor annos, in diebus Monachorum habitantium in Monaſterio, & ſunt, Monachus Stezechiel & ſocius eius Iſahias, & &c. & elapſo quadriennio poſtulavit me Regulus Bybli, cum Epiſcopis & Eccleſiarum Rectoribus & presbyteris καὶ ἔδωκαν κλήρους, καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπ' ἐμέ, & crearunt me Patriarcham in Sancto Monaſterio de Chalat; & deinde miſerunt me ad Civitatem magnam Romae, & reliqui fratrem noſtrum Epiſcopum Theodorum, qui gregem regeret & moneret. *Iſte Ieremias interfuit Concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. Eius effigies adhuc viſitur in templo S. Petri in Vaticano; & eiusdem Innocentii ad eumdem exſtat diploma. Nota interim ex hoc teſtimonio auctoritatis ineluctabilis invincibiliter refelli fabuloſa cuiusdam fratris Gryphonis acta, quae in Chronicis Fratrum Minorum circumferuntur, in quibus ab eodem Maronitas Chriſtiana primum ſacra ſuſcepiſſe cum ſumma Catholicae ab immemorabili aevo nationis iniuria vulgatum eſt. Haec forſan* παρὰ τοῦ ἰδοῦ. Sed ὅπου τις ἀλγεῖ, κεῖσε καὶ τὸν νοῦν ἔχει.

Le-

Lectionum tituli antiqui variant aliquando a descriptis in tabulis, quas ad initium Codicis adiectas diximus supra, & utrique ab editis in Polyglottis. In his omnibus tamen cultus Sanctorum, defunctorum memoria, sacrorum hominum χειροτονία, *ieiuniorum observantia, aliique Ecclesiastici ritus, laudantur. Hinc praeter Ecclesiasticae traditionis* αὐθεντίαν *colligitur etiam Syriaci ritus antiquitas, ad cuius canones ordo lectionum in hoc Codice exigitur; nec proinde sacras Syrorum ordinationes adeo esse recentes, ut saeculo sexto, quo hic liber descriptus legitur, antiquiores non sint, sicut a nonnullis perperam existimatum est.*

Ad haec historiam adulterae non habet. Verba Christi Il Il Lamasabaktani, *in textu S. Matthaei non interpretatur, sed solum in Marco, & Luca. Deest pericope ex primo capite S. Matthaei, usque ad versum vigesimum tertium. Antiquitas Codicis raro aliam parem inveniet, quum superet millesimum. Annus in subscriptione notatus a Librario fuit Christi quingentesimus octogesimus sextus, in quem ferme incidit indictio quarta ab eodem designata sub Pelagio Secundo Summo Pontifice, & Imperatore Mauritio.*

Monuimus supra Evangelici textus distinctionem aliam placuisse Syris, & quidem a Graecis & Latinis diversam. Haec autem duplex est altera per lectiones . . . . . altera per oracula seu sententias . . . . Prima notatur in corpore textus, secunda ad calcem cuiuscumque Evangelistae explicatur adiecta epigraphe, quam in editis praetermissam hic reddo.

Finem habuit descriptio Evangelii *Matthaei*, qui loquutus est Ebraice in Palaestina; in eo autem sunt oracula bis mille quingenta & viginti duo.

Marci: Finem habuit descriptio Evangelii praedicationis Marci Apostoli, qui loquutus est & praedi-

cavit

cavit & ſcripſit Romane in Vrbe Romae. In eo ſunt oracula mille ſexcenta & ſeptuaginta quinque.

Lucae: Finem habuit deſcriptio Evangelii praedicationis Lucae, qui Ionice ſeu Graece loquutus eſt in magna Alexandria. Sunt autem in eo tria millia & octoginta tria oracula.

Iohannis: Finem habuit deſcriptio Evangelii Iohannis, qui loquutus eſt & ſcripſit Ionice in Epheſo. In eo autem ſunt mille nongenta & triginta octo oracula. Omnium oraculorum ſeu ſententiarum, quae ſunt in quatuor Evangeliis, ſumma novem millia ducenta viginti quatuor.

Quod Graecis eſt Στίχος, *& nobis Verſus, Syris eſt. . . . Phetgoma, nempe ſententia, oraculum, ſermo, vox Syriae* αὐτόχθων *etſi primo adſpectu videatur* τοῦ ἑλληνικοῦ κόμματος *&* ἀπὸ τοῦ φθέγγεσθαι *deducta. Nam Danielis tempore, cui vox haec frequens eſt, nondum Helleniſmus aliarum linguarum fines invaſerat.*

Conſulto has Epigraphes integras fideliter ex Syriaco retuli, ut vel hinc diſcant Cenſores quidam τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸν τῦφον *deponere, ſciantque non adeo novam eſſe Romanorum ſententiam, quod Matthaeus Ebraice ſcripſerit, & Marcus Latinis hominibus Latinum dederit Evangelii textum, ut iactare poſſint, quod* nullum extat *huius rei* apud veteres veſtigium praeterquam apud Damaſum in vita Petri. *Habent hic in noſtro codice antiquam traditionem, cui etiam conſonant alia Syriaca exemplaria quamplurima, atque his Arabica, a quibus praeter illud quod Nirſtenius laudat antiquiſſimum in vitis Evangeliſtarum, alia duo ex Vaticano & Coptorum editione Arabica, quae penes nos, dictis conſentiunt.* Hic Codex elegantiſſimus ornatur picturis variis, & imaginibus res geſtas, quae in novo Teſtamento narrantur, repraeſentantibus;

tibus; ex quibus, utpote perantiquis, hiſtoria Eccleſiaſtica, & opiniones veterum lucem non modicam mutuare poſſunt. Ipſe quidem hic eas delineatas exhibere non poſſum iniquis ſpatiis excluſus; ſed *Ant. Fr. Gorius V. Cl.*, cui eas indicavi, aeri incidendas ſe curaturum recepit, & in opere Chriſtianorum monumentorum, quod molitur, publici iuris facturum. *Langius* iis res geſtas etiam Veteris Teſtamenti exhiberi ait, ſed fallitur.

CXCVII. CODEX membranaceus in folio, eiuſdem Bibliothecae, *Plut. I. num.* 58. qui continet, ut laudatus Vir Clariſſimus ait, *Sanctum I. C. Evangelium editionis eiusdem cum ſuperiore, Syro ſermone, & charactere, deſcriptum, cum Canonibus Euſebii & eiusdem Epiſtola ad Carpianum (corrigendus interpres, qui ad marginem Lacraſinum pro Carpiano repoſuit.) Literarum maieſtas, ſcripturae vetuſtas, operis forma, ſuperioris Codicis aetatem aequare videntur, de qua quominus certi aliquid decernamus abſtulit idem, qui ultimas paginas diſtraxit ab illis verbis Chriſti* Regnum meum non eſt de hoc mundo. *Ne tamen illa periret omnino fecit uſus Orientalium omnia familiae monumenta gravioris momenti in ſacris codicibus deſcribendi. In hoc codice ſicut in aliis ſupra recenſitis quamplurima huius generis exhibentur. Vnum do ad rem noſtram.*

In nomine Cauſae omnium. Anno milleſimo quingenteſimo octavo filii Archipresbyteri Clementis diviſerunt inter ſe menſes, quibus miniſtrare deberent Eccleſiis ſuis S. Baſilii, & S. Lucii, & fuit pars Barſumae December, Ianuarius, Iunius, & Iulius, quatuor menſes; & Salomonis & Philippi alii octo menſes. *Hinc apparet huius Codicis aetas quadringentis annis maior cum Alexandri Epocha hoc anno milleſimo ſex-*

ſexcenteſimo nonageſimo octavo numeret annum a ſecundo milleſimo, nonum. Sed multo vetuſtiorem eſse Codicem oſtendit quae ſequitur nota.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Accidit terraemotus die . . . Aprilis exeunte Feria ſexta maiori, & ineunte Sabbato maiori . . . . . . & continuit, & depoſuit maria, & aedes evertit, anno trecenteſimo primo ſub imperio Alhaſiae. . . . ſub Praeſide Damaſci Saif. . . . Ego Simon Bar Habaiſc. auctor huius notulae Arabs. *Arabum epocha utitur, quae deducta ad noſtrum computum, huius Codicis aetatem octingentorum annorum dabit.*

A praefati Archipresbyteri heredibus ad Monachos S. Mariae de Kannubin translatus ad uſum Patriarcharum Maronitarum fuit. Liquet ex Epigraphe Arabica adiecta.

Cenſuram horum trium Codicum ex Langio *deſumtam habes in* Prolegomenis Bibliorum *Londinenſium & in* Biblioth. Orientali Hottingeri. *Sed utrobique error in ſupputatione aetatis primi Codicis irrepſit & pro anno Alexandri milleſimo trigeſimo octavo, annus milleſimus ſexageſimus octavus ſuppoſitus.*

§. II.

CXCVIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. I. numer.* 11., quem Evangelia litteris & lingua Armena exarata continere falſo adſerit *Langius*, Miſſale eadem lingua complectitur. Haſce autem notitias omnes, quae Codices Orientales attinent, mecum perhumaniter

communicavit Vir eruditissimus *Ant. Mar. Biscionius*, schedis Petri Ambarachi laudati mihi liberaliter commodatis; ex quibus & ipse hausit ea, quae suo generali Bibliothecae Laurentianae Catalogo de his ipsis Codicibus inseruit.

CODICES ITALICI NOVI TESTAMENTI.

SECTIO IV.

§. I.

Codices totius Novi Testamenti.

CXCIX. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. Cod. I.* continet integrum Novum Testamentum Italice conversum. Praefigitur ei index Evangeliorum, quae per annum leguntur. Deinde titulus ita habet: *Al Nome di Dio Amen. Quì si cominciano i Santi Vangieli, e del nostro Signore & Salvatore Iesu Christo, figliuolo di Dio; fatti per quattro Santi Evangelisti. Et prima il Vangelio di S. Matteo hordinato per XXVIII. capitoli, come per inanzi si vedrà. Prologo di S. Girolamo Dottore sopra il Vangelio di S. Matteo.*

Matteo siccome nell' ordine primo si pone, così il Vangelio prima in Iudea si scrisse. La cui vocazione &c. Et hic Prologus idem est atque is, qui Evangelio Matthaei vulgo in MSS. Codicibus praefigitur,

tur, ut superius quidem indicavimus, non tamen integer, sed mutilus in medio, & in fine. In fine autem Evangelii Matthaei scriptum est: *Compiuto il Vangelio di Santo Matteo, comincia il Prolago del Vangelio di S. Marco fatto da S. Girolamo.*

Marco Evangelista eletto di Dio, e nel battesimo figliuolo di Pietro, e nel divino sermone discepolo &c. In fine: *Compiuto il Vangelio di S. Marco, comincia il Prolago di Santo Girolamo sopra il Vangelio di Santo Luca.*

Luca Siro, per nazione Antiocciano, nell' arte Medico, discepolo degli Apostoli, &c. Et absoluto Prologo: *Prolago di Santo Luca a Teofilo.* Et mox: *Compiuto il Prologo di Santo Luca a Teofilo, cominciasi il suo Santo Evangelio.* In Evangelii fine: *Compiuto il Prolago del Vangelio di Santo Luca in nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen. Incominciasi il Prolago di Santo Girolamo sopra il Vangelio di San Giovanni.*

Questo è Giovanni Evangelista uno de' Discepoli di Dio, lo quale vergine eletto da Dio, e il quale dalle nozze, vogliendo ammogliare, chiamò Iddio alla verginità &c. Observandum autem est cum R. *Simonio P. II. Hist. Crit. N. Test. Cap....* hosce omnes Prologos Evangeliis praefixos esse apocryphos atque supposititios, & Hieronymi nomen mentiri. Animadversione ergo dignum est initium Evangelii Ioannis, quod ita Italice convertitur. *Nel principio era lo figliolo di Dio, e 'l figliuolo di Dio era apo Dio, e era Iddio il figliuolo di Dio.* Absolutis Evangeliis eo, quo diximus, ordine, Epistolae Pauli succedunt, quarum, quae ad Galatas est, hunc titulum praesefert: *Qui comincia la Pistola di Santo Paolo mandata a quegli di Galatia, i quali erano Greci.* Id autem

tem forte dictum videatur, quod *Galli* etiam Graecis Γαλάται dicuntur; quare ad distinctionem additum est, *i quali erano Greci.* Epistola autem ad Colossensens ita praenotatur: *Qui comincia la pistola di Santo Paulo mandata in Laudocia a coloro di Colossensi.* Cur id dicatur intelligi potest ex iis, quae tempestive adnotavi superius *Capite X. pag.* 166. Epistola Iacobi ita incipit: *Iacopo Apostolo servo di Dio, e del nostro Signore Iesu Christo &c.* In fine autem ita scriptum est: *Compiuta la Pistola di S. Iacopo Apostolo.* Post Epistolas Canonicas sequuntur Actus Apostolorum, atque ita inscribuntur: *Qui comincia il Prologo degli Atti degli Apostoli, che fe Frate Domenico da Pisa dell'Ordine de' Frati Predicatori, rechò in volgare.*

Volendo a petizione e per divozione di certe divote persone recare a comune e chiaro volgare lo divoto libro degli Atti degli Apostoli, lo quale Santo Luca Evangelista, poiche ebbe scritto lo suo Evangelio, compilò e ordinò, cominciando massimamente a parlare di quelle cose, che seguitarono dopo l'Ascensione di Cristo, insino alla quale ordinoe e terminò lo suo Evangelio, secondo ch' egli medesimo mostra nel principio di questa opera degli Atti degli Apostoli, la quale scrisse, e mandò e intitolò a uno suo amico ch' ebbe nome Teopilo; do a intendere che per le parole scritte in Gramatica, non si possono arrovesciare a modo di panni, e recarle volgare per la profondità delle sentenzie loro, e per la moltiplice significazione e intenzione della santa scrittura. Muto in cierti, ma in pochi, luoghi l'ordine delle parole per più chiaramente espremere in volgare la sentenzia e l'intendimento di Santo Luca, e delle parole del detto libro, alcuna parola pongo da me per meglio exprimere alcuna parola del det-

to libro &c. Heic Actus Apostolorum in XXXII. capita distribuuntur: cui libro succedit Historia Passionis Apostolorum Petri & Pauli, hoc titulo: *Incomincia il Martirio degli Apostoli di Santo Piero, e Santo Paolo;* quae ea est, quae Marcello vulgo tribuitur, & de qua egimus superius *Cap. XI. pag.* 186. Hanc statim sequitur Apocalypsis Sancti Ioannis Evangelistae, quae in XXII. capita dividitur, & in cuius fine scriptum habetur: *Compiuta l' Apocalis di Santo Giovanni evangelista, la quale è di tanta profondità, e di tanta sottigliezza, che ogni parola contiene in se molte sentenze.* Scriptio huius Codicis est XV. saeculi. Hic opportune quaerendum esset an hic *Dominicus a Pisis* Ordinis Praedicatorum, idem sit ac *Dominicus Cavalca*, qui pariter Pisanus aliquando dicitur; & ipse putarem adfirmandum, quum Codices Actuum Apostolorum, saeculo XIV. scripti reperiantur, ut inferius adnotabimus, in quibus pariter nomen *Dominici a Pisis* positum est, & medio circiter XIV. saeculo alium Dominicum a Pisis Dominicanum, qui libris Latinis in Italicam linguam vertendis operam daret, floruisse non invenimus. *Dominicum* autem *Cavalcam* varia in Italicum sermonem e Latino transtulisse testatur Chronicon MS. Coenobii S. Catharinae Pisani, ut videre est in erudita Praefatione Libri Dominici Cavalcae, qui inscribitur *Specchio di Croce*, quam composuit doctissimus Praesul *Io. Bottarius*, & suae memorati Operis eleganti editioni praemisit; omnia enim Dominici Cavalcae opuscula iterum typis excudenda curat, sed ad MS. Codices prius exacta, &, quae viri est diligentia, correctissima.

CC. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Bargiacchianae, scriptus saeculo XIV. continet

net partem antiqui Teſtamenti, ab Eccleſiaſtico ſcilicet uſque in finem; & integrum Novum, Italice converſum. Nulli Prologi Evangeliis praecedunt, quae ita diſponuntur; Evangelium Matthaei, Lucae, Marci, Iohannis. Evangelium tamen Matthaei finit in iis verbis: *Chiunque e' diſpregia me, diſpregia quelli che mandò me*. Et ſtatim ſequitur Evangelium Lucae, ita tamen ut a capite XV. incipiat. Nam haec Evangelia in capita diſtinguuntur, ſed diviſione a vulgata diſſimili. Deſinit igitur Evangelium Matthaei in XXXV. Capite, Vulgatae Verſionis XXIII. Lucae autem XXX. capita recenſentur; Marci XV. Ioannis XXV. Evangelia excipiuntur ab Epiſtolis Canonicis, quarum prima incipit. *Iacopo Apoſtolo ſervo di Dio, e del noſtro Signore Ieſu Criſto, alle dodici ſchiatte &c.* Iudae autem Epiſtola incipit: *Iuda Apoſtolo di Ieſu Criſto, e fratello di Iacopo &c.* Deinde ſuccedunt Epiſtolae Paulinae, quarum nonnullis breviſſimi Prologi praefiguntur, rubrica ſcripti: & has excipiunt Actus Apoſtolorum, poſteaque exſtat Apocalypſis. Interpretatio nec fida, nec exacta eſt, ut ex initio etiam Evangelii Ioannis conſtare poteſt: *Nel cominciamento era il figliuolo di Dio, e il figliuolo di Dio era appo Dio, e Iddio era il figliuolo di Dio &c.* Quanquam paulo inferius: *E la parola ſi è fatta carne*. In margine huius Codicis frequentes ſunt *Ant. Mar. Salvinii*, viri doctiſſimi, adnotationes, & in prima pagina ſcriptum eſt: *Queſto libro è d' Vbertino di Roſſello degli Strozzi proprio*.

Codi-

Codices IV. Evangeliorum.

§. II.

CCI. CODEX membranaceus in quarto, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo P. Ordine I. numer. II.* complectens quatuor Evangelia Italice conversa, exaratus saeculo XV. Horum Interpres hunc Prologum praemittit. *Priego ogni uomo, che questo libro de' Vangeli volgarizzati vorrà trascrivere, che guardi di conservare il parlare a littera, secondo che truova iscritto, e non lo vada mutando, peroche piccola sillaba, e piccolo articolo, come sono, lo, la, lo profeta, la scrittura, e così fatte dizioni, e parole, e sillabe, anno molto a variare la sentenza, più che altri non crede, ponendovele, o levandovele. E non basta la sola Gramatica a volgarizzare, ma si richiede la Teologia, e sposizione de' Santi Dottori. Però addunque vi diciamo tutto questo, acciò che la fatica non sia perduta. Anche perche la Scrittura in molti luoghi parla mozzo, e mancandovi parole, che vi si debbono intendere, e supplire per aiutare l' idioti. E perche altri non si maravigli, e non creda che sia mutata la substanzia del testo, quando suppliremo, o dichiareremo alcuna parola che sarà necessaria, e che vi s' intende, vergolerò di sotto a quella cotale parola, o paraula, accio che si conosca quella che sta nel testo, e quella che no &c.* Ita igitur vertit, ut interdum paraphrasis potius, quam interpretatio videatur: immo ea, quae intermiscet, ita aliquando prolixa sunt,

ut

ut ſcholia ipſa, quae melius in ora libri adnotaviſſet, textui ipſi interſeruerit. Exemplum adferam ex initio Evangelii Ioannis, quod tamen promiſſis lineis non diſtinxit; ipſe eas autem adponam, quemadmodum alibi ſunt. Nel principio, *cioè eternalmente innanzi a tutte le coſe*, Era, *non fu*, *perocche ſempre fu, ed è, e ſarà, e ſempre fu, e ſarà generato, ſempre ſi genera*, lo Verbo, *cioè il figliuolo di Dio generato e prodotto nella mente eterna e divina, e conceputo per modo di ſapienza, e notizia amoroſa, ſicche è ſuſtantifico e ſubſtanziale &c.* Evangelium Matthaei in XXVIII. capita dividitur. Evangelio Marci, quod in capita XVI. diſtribuitur, Prologus, qui ſequitur praemiſſus eſt. *Pero che San Marco è uno abbreviatore del Vangelo di San Matteo, e non dice altro quaſi, o molto poco, che dice Matteo; poſto che dica altrimenti, cioè più mozzo, e più rozzo. Perche lo Spirito Santo volle porgere le ſue parole così in ſemplicità, come in ſottilità di parlare. Pero che non abbiamo curato nel volgarizzare di dichiararlo troppo, nè di cavarlo fuori del modo ſuo, giugnendovi, o ſponendovi parole neceſſarie, perche paia la diverſità ſua da quella di Matteo. Chi intende Matteo, che è il diſteſo, intende Marco, che è l' abbreviato.* Evangelium Lucae in Capita XXIV. ſcinditur, & eius Prologus ita παραφράζεται: *Comincia il Prologo, che fece Santo Luca al ſuo Vangelio.*

Però che molti ſi ſono sforzati, cioè di loro capo ſenza inſpirazione di Dio, *d'ordinare*, e di comporre *la ſpiegazione delle coſe*, cioè Evangeliche, *le quali ſono compiute in noi*, cioè Criſtiani. *Come ci anno porto quelli, che vidono dal principio*, cioè, della predicazione per li Apoſtoli, o dal principio della concezione per la Vergine, dalla quale Luca im-

pre-

prese molte cose che scrisse, *essi stessi*, *e sono stati ministri del sermone*, cioè della dottrina Evangelica; *e' mi è paruto anche a me assecuto dal principio ogni cosa*, cioè pienamente informatone, *di scriversi diligentemente per ordine tutte le cose*, cioè che lo Spirito Santo mi fa scrivere, *accioche tu*, *o Teofilo ottimo*, fu uno Santo Vescovo d' Antiochia a cui scrive, *conosca più certamente e più pienamente* tu e tutti gli altri *la verità delle parole*, *delle quali tu se' ammaestrato*. Ex his elucet, etsi exacta historiae notitia Interpres anonymus destituatur, utpote qui ad Theophilum Antiochenum Evangelium Lucae scriptum adserit, quum Theophilus ille Antoninorum aetate vixerit; tamen iudicio semper non carere, & antiquorum lectione aliquatenus profecisse. Evangelium Ioannis, XXI. capitibus constat.

CCII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. num. II.* continens quatuor Evangelia Italice conversa cum Commentariis Simonis a Cassia, de quo alibi loquuti sumus. In fine: *Scritto per mano di . . . . . Buono . . . . del popolo di S. Niccolò del quartiere di S. Spirito del Gonfalone della Scala di Firenze. Compiuto a dì X. di Novembre anno* 1410. *amen*.

CCIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae *della Crusca*, continens expositiones Evangeliorum Simonis a Casſia. Titulus est: *Incomincia il Prolagho di Frate Giudasal, de libro intescritto &c.* Scriptus saeculo XIV.

CCIV. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae *della Crusca*, scriptus saeculo XIV. continens harmoniam quamdam Evangeliorum, uti etiam indicat inscriptio: *In nome del Padre, e del Figliuolo, e dello Spirito Santo Amen. Questo è il Santo Van-*

gelo

gelo di Gesù Christo, compilato e ordinatamente tratto da tutti quattro i Vangeli.

CCV. EVANGELIA Italice conversa apud Franciscum Marinoctium Florentinum, indicantur in Fascicul. VIII. scripturarum eiusdem Bibliothecae.

CCVI. EVANGELIA Italice conversa, quibus usus Petrus Franciscus Cambius memorantur in eodem Fascicul. VIII.

CCVII. CODEX chartaceus, forma folii, Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, Viri amplissimi, scriptus saeculo XIV. continens quatuor Evangelia, ita in Italicam linguam conversa, ut harmonia quaedam quatuor Evangelistarum facta videatur: nam quod uni deest ex alio suppletur in eiusdem facti narratione. Insuper non adeo verbis inhaeret, ut fidus interpres videatur, sed nonnulla de suo addit. Ecce Matthaei *Cap. IX.* illa; *Et adscendens in naviculam transfretavit, & venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto &c.* ita vertit: *Salendo Iddio nella navicella, passò e vennesene nella Città sua. Ecco quattro uomini che portavano uno, il quale era parletico, &c.* Illud *Iddio* addidit; illud vero, *Ecco quattro uomini, &c.* ex *Marco Cap. II. vers.* 3. supplevit. In Evangelio Ioannis ita interpretatur haec: *Tutte le cose son fatte per lui, e nulla cosa è fatta senza lui. questo che è fatto in lui era vita &c.* Eodem Codice alia quaedam habentur, & inter alia Epistolae Pauli ad Senecam, & Senecae ad Paulum, Italice.

CCVIII. CODEX chartaceus, forma folii, Bibliothecae eiusdem, scriptus saeculo XIV. continens Evangelia, cum Commentariis Italicis *F. Simonis Fidati a Cassia* qui anno MCCCXLVIII. naturae concessit, ut apud *Caveum* videre est. Interpres

Ita-

Italicus horum Commentariorum, qui eſt *Fr. Aegidius* quidam, ut ſe in Prologi titulo nominat, haec inter cetera in eodem Prologo ſcribit: *Vedendo alcune perſone figliuole in Chriſto del mio venerabile Padre Fratre Simone da Chaſcia, il quale non ſono dengnio di chiamare Padre, perciocche non lo aſſomiglio, come legittimo figliuolo, affamate diſioſe di leggere e d'avere continuamente alchune parole del Vangielo, ſecondo che egli le predicò e laſciò a me iſcritte per lettera; fui coſtretto a mutare proponimento, e a volgarizzare alcune ſue ſpoſizioni con alcune agiunzioni de' detti de' ſanti, ſecondo il mio piccolo intelletto, ſengniando le ſue parole così:* Fra Simone. *Sono alcune perſone, alle quali forſe non pare ben fatto che io abia fatto queſto, e ſpezialmente a pitizione di femmine. A' quali ſi potrebbe riſpondere per molti modi chi voleſſe diſputare e contendere e leticare. Ma queſte cotali perſone non pare che ſappiano, o vero non penſano, che in alcune contrade è volgarizzata tutta la Bibbia &c.* Hic Codex fuit olim *Ant. Mar. Salvinii* V. C. qui ſcholia crebra in ora libri adſcripſit, & tanto quidem Viro digna. In fine Codicis recentiori manu ſcriptum eſt: *Queſti libro è de' poveri yheſuati habitanti a Firenze a San Giuſto alla Porta a Pinti.*

CCIX. CODEX chartaceus in folio eiusdem Bibliothecae continens praeter alia, Evangelia; ſed ea initio carent; atque ita Italice converſa ſunt, ut potius harmonia quaedam quatuor Evangeliſtarum videantur, uti etiam de ſuperioribus Codicibus adnotavi. Codex ſcriptus eſt ſaeculo XIV.

CCX. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num.* 12. ſcriptus ſaeculo XV. continet harmoniam quamdam IV. Evan-

vangeliorum Italice converſam. In fine: *Qui finiſce il S. Evangelio di Ieſu Chriſto concordato inſiememente in uno, quello che ſcriſſero tutti e quattro i Santi Evangeliſti. Deo gratias.*

CCXI. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num.* 14. ſcriptus ſaeculo XIV. idem continet. In fine: *Finito il libro de' Vangieli aprovati per la Chieſa di Roma, tratti e rechati di gramatica in volghare Fiorentino. Deo gratias. Scritto per Andrea di Neri Vittori.* Eodem Codice Vitae quaedam Sanctorum comprehenduntur.

Codices alicuius Evangelii.

§. III.

CCXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, in quo inter alia exſtat Evangelium Matthaei Italice converſum, & picturis ornatum. Scriptio eſt ſaeculi XIV. Exſtant inſuper in eodem Codice, Italice pariter reddita, Apocalypſis Ioannis, & Epiſtola Iacobi, quae incipit: *Iacopo Apoſtolo ſervo de Dio &c.* & duae Petri Epiſtolae.

CCXIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo P. Ord. I. num. XXVI.* continens Expoſitionem brevem Ioannis Chryſoſtomi in Evangelium Matthaei, Italice expreſſam. Ita autem inſcribitur: *Breve Eſpoſizione di Giovan Criſoſtomo Arciveſcovo di Conſtantinopoli nello Evangelio di San Matteo, dalla lingua Greca nella Latina da Criſtofa-*

no

no Serarrighi da Foriano : e da quella in questa nuovamente tradotta da Guglielmo Perlano da Bibbiena. Deinde haec ſcripta habentur: *P. Franc. Riccius Praepoſitus Pratenſ. Coſ. Med. electi a Deo Floren. Senarum ac totius fere Etruriae regni Ducis alumnus, innumerabilia & inuſitata mala perpeſſus, ab invidis, ambitioſiſſimis civibus extorribus, potentioribus, Regibus, Ducibus, Regulis, Antiſtitibus, Magnis, aliiſque diverſi generis hominibus, inſidiis circumventus, & de falſo crimine accuſatus; tandem poſt X. annos Dei Opt. Max. iuſtitia & benignitate, aliquantiſper renaſcens, hoc memorabile ponendum curavit, anno Domini MDLXIII. Initium ſaeculi aurei per M. ANN. duraturi, ut teſtantur ſacrae litterae Prophetarum Ieſu Chriſti, & teſtimonio Apocalypſis Ioann. Evangel.* Scriptio eſt ſaeculi XVI. Textus Matthaei rubrica ſcriptus eſt. Hic *Cap. XIV.* illud: *Non eſt Propheta inhonoratus, niſi in patria ſua:* vertitur: *Non è profeta ſenza onore ſe non in caſa ſua*. Et quoniam Chriſtophori Serarrighii mentio incidit, hic etiam adnotabo ab eodem tres eiusdem Chryſoſtomi libros *De Providentia* è Graeco in Tuſcanicum idioma converſos fuiſſe, eoſque manu exaratos exſtare in memorata Riccardiana Bibliotheca, & Coſmo I. Etruriae Magno Duci eſſe inſcriptos, nuncupatoria Epiſtola praemiſſa, qua Mediceae gentis praeconia, & non ſupra meritum quidem, celebrantur, idque in primis ob favorem & praeſidia, quibus litteras, bonas artes, doctoſque homines, laudabiliter magnificenterque iuverunt.

Codi-

Codices Evangelistariorum.

§. IV.

CCXIV. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, continens Evangeliorum sectiones, quae Quadragesimae tempore leguntur, versibus Italicis περιφραστικῶς expositas; cuius rei specimen sunto ex Evangelio Feriae V. Hebdomadae Passionis, quae sequuntur:

Iesu rimase in tonicha succinto,
Le maniche s' alzò sino al brodone,
Dinanzi si fasciò d' un biancho linto,
E fe venir dell' acqua in un conchone.
E a Sampiero lo pone
A' piedi, acciò che si debba schalzare
Per volerli lavare
E' piedi, & per mondarlo di pecchato.

Scriptus est Codex saeculo XIV.

CCXV. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. III. numer. XIX.*, continens Evangelia quae leguntur a Dominica Palmarum, ad Dominicam Resurrectionis, cum expositionibus *F. Simonis a Cassia.*

CCXVI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo O. Ord. III. num. XV.* continens Evangelia, quae per annum leguntur, Italicis versibus expressa, forte ab *Antonio Puccio* Florentino, saltem ex parte. In eodem exstat Passio Iesu Christi versibus pariter Italice reddita a *Dulcibene.*

CCXVII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. n. IV.* ſcriptus ſaeculo XIV. continet Evangelia, quae per annum leguntur, Italice converſa, & picturis monochromaticis ornata.

CCXVIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, eodem *Pluteo n. III.* continens Evangelia, Epiſtolas, & alias lectiones, quae per annum leguntur, Italice converſas. Scriptus eſt ſaeculo XV.

CCXIX. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ord. I. num. II.* continens Evangelia, quae per annum leguntur, Italice converſa. Initium Evangelii Ioannis ita transfertur: *Nel cominciamento era il figliuolo di Dio, e il figliuolo di Dio era appo Dio, ed era Iddio il figliuolo di Dio. Queſti era nel cominciamento appò Dio. Tutte le coſe ſono fatte per lui. e neuna coſa è fatta ſenza lui. Queſto che è fatto in lui era vita.* In fine Codicis cinnabari nomen librarii, & annus, quo Codex ſcriptus eſt, ita adnotatur. *Ego Paynus quondam Bartolome dni Payni de Carmignano Notarius Spinae Giannis de Spinis de Florentia Poteſtatis magnifici Communis Florentini hunc librum ſcripſi MCCCCLXXI. Indict. X. die X. Febr. VI. die Carniſprivii.*

CCXX. CODEX chartaceus, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. num. III* continet Evangelia, Epiſtolas, & Lectiones, quae per annum in Eccleſia leguntur, Italice converſas, exaratus anno MCCCCLXIII.

CCXXI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Odei della Cruſca, ſcriptus ſaeculo XIV. continet Evangelia & Lectiones, quae per annum leguntur.

CCXXII. CODEX membranaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num.* 8. scriptus saeculo XV., continet Evangelia quae per annum leguntur, Italice, sed mutilus est.

CCXXIII. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num.* 11. scriptus saeculo XV. continet Evangelistarium, & Lectionarium, Italice conversa. In fine: *Io Piero di Gieri del Testa Girolami coll' aiuto di Dio ho fatto questo libro di mia propria mano, il quale ho finito di scrivere questo dì XX. di Dicembre dell' anno MCCCCLXXV.*

Codices Actuum Apostolorum.

§. V.

CCXXIV. CODEX membranaceus, forma quarti, Bibliothecae privatae D. *Gab. Riccardii* Marchionis & Canonici Florentini, ἀκέφαλος, in quo desunt tria prima Actorum capita, scriptus saeculo XIV. Acta Apostolorum in XXXII. capita dividuntur, nullaque habetur versuum distinctio. Est potius paraphrasis, quam fida conversio, cuius specimen erit initium capitis IV. iuxta vulgatam, quincti, iuxta hanc translationem. *E dicendo Elli queste paraule al populo, sopravvennono li Sacerdoti, e li Maestri del Templo, e li Sadducei*, li quali erano una setta, che nega la resurrezione de' morti, *dolendosi che li Apostoli ammaestrassero lo populo, e predicassono la resurrezione di Cristo.* In qua interpretatione quaedam inserta sunt, quae in archety-

po

po non habentur, & minus vere quaedam vertuntur, ut *la resurrezione di Cristo*, pro *resurrectionem ex mortuis*. Post Actus Apostolorum historia quaedam exstat enarrans ea, quae egit Paulus postquam Romam pervenit, usque ad martyrium, atque insuper S. Petri passionem: historia videlicet *Marcelli*, qua de superius *pag.* 311. & paulo infra agimus. Hic Codex olim fuerat *Ant. Mar. Salvinii* V. C.

CCXXV. CODEX chartaceus, forma quarti, eiusdem Bibliothecae, scriptus sub exitum saeculi XIV. &, ut videtur, ex superiori translatione exscriptus, eadem Acta pariter complectitur. Desunt in fine pauci quidam versus, & paulo negligentius ac minus integre exaratus est.

CCXXVI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, scriptus saeculo XIV. *Pluteo Q. Ord. I. numer. VIII.* continet Actus Apostolorum Italice conversos. Actus excipit historia martyrii Petri & Pauli a Marcello scripta; in fine enim legitur: *Io Marcello discepolo dell' Apostolo S. Piero, queste cose vidi, e ho scritte*. Est interpretatio *F. Dominici a Pisis*, de quo superius *pag.* 310. *& seq.* egimus.

CCXXVII. CODEX chartaceus in folio, eiusdem Bibliothecae, *Pluteo* eodem, *num. VII.* eodem saeculo scriptus, eadem continet. Praecedit Prologus Interpretis, hoc est, *Fr. Dominici* a Pisis Ordinis Praedicatorum, ut exprimitur in aliis Codicibus eiusdem Bibliothecae, quos recensuimus sub *num. CIC.* & antecedenti.

CCXXVIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Laurentianae, *Plut. XXVII. num. 6.* scriptus saeculo XIV. continet Actus Apostolorum, & Martyrium Petri & Pauli Marcello tributum, Italice conversa. Interpres Fr. *Dominicus a Pisis* Domini-

canus hic esse cognoscitur, licet nomen Interpretis inscriptum non sit.

CCXXIX. CODEX chartaceus, Bibliothecae *Io. Vinc. Capponii*, Marchionis, & αἰδεσιμωτάτυ Ecclesiae Florentinae Canonici Sacerdotis, scriptus saeculo XIV., anno circiter MCCCLX., complectitur praeter alia Actus Apostolorum Italice versos a *Fr. Dominico a Pisis*.

CCXXX. IN BIBLIOTHECA della Crusca, *Fascic. VIII.* exstat memoria Actuum Apostolorum a *Fr. Dominico a Pisis* Italice conversorum, qui fuerant apud Petrum Franciscum Cambium.

Codices Epistolarum.

§. VI.

CCXXXI. CODEX chartaceus, Bibliothecae Riccardianae, *Pluteo Q. Ordine I. numer. IV.* complectens Epistolas Catholicas Iacobi, Petri, Ioannis, & Iudae, atque insuper Pauli Epistolas, licet non integras; nam deest pars Epistolae secundae ad Timotheum, & cetera quae sequi deberent. Omnia Italice conversa. Scriptus videtur saec. XV.

Codi-

Codices Epiſtolarum D. Pauli.

§. VII.

CCXXXII. CODEX membranaceus, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. I. Ordine I. num. V.* in quo Epiſtolae Paulinae Italice converſae exſtant. Scriptio ſaeculi XV.

CCXXXIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. N. Ord. IV. Num. XXX.* complectens Epiſtolas Pauli in Italicam linguam verſas; quarum unumquodque caput Epiſtola inſcribitur, inſolita quidem ratione, ita ut quaelibet Epiſtola tot Epiſtolae dicatur, quot capita habet. Verbi gratia Epiſtolae ad Romanos caput nonum inſcribitur: *Nona Piſtola di S. Pagolo mandata a' Romani.* Et ſic de ceteris. Scriptus eſt ſaeculo XIV.

Codices quarumdam Epiſtolarum Pauli.

§. VIII.

CCXXXIII. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. S. Ordine III. n. XLIII.*, ſcriptus ſaeculo XV. continet Epiſtolam Pauli ad Philemonem Italice converſam. Philemon perperam redditur *Filomene.*

Codices Apocalypſeos.

§. IX.

CCXXXIV. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. P. Ord. I. N. VI.* Apocalypſin Beati Ioannis Italice converſam continens.

CCXXXV. APVD Silvanum Razium Apocalypſis Ioannis Italice converſa exſtabat, ut ex *Faſcicul. VIII.* ſcripturarum de la Cruſca liquet.

Codices Epiſtolarium.

§. X.

CCXXXVI. CODEX chartaceus in folio, Bibliothecae Riccardianae, *Plut. Q. Ordine I. num. XXVII.* ſcriptus ſaeculo XV. continet inter alia περικοπὰς quasdam Epiſtolarum SS. Apoſtolorum Petri & Pauli, & Ioannis, quae leguntur in Eccleſia, Italice converſas, ſed Veneta dialecto. *Paulus* vertitur conſtanter *Polo*, aut *Pollo*; *Ioannes*, *Zoane*; *filius*, *fio*.

Adpen-

Adpendix ad §. II. Sectionis huius.

§. XI.

CCXXXVII. CODEX chartaceus, Bibliothecae Guadagnianae, Expoſitiones Evangeliorum à Simone a Caſſia concinnatas, & a F. Aegidio Italice converſas, continet.

CCXXXVIII. CODEX chartaceus, Bibliothecae Guadagnianae, ſolitam Evangeliorum Harmoniam Italice complectitur.

Adpendix ad Sectionem II. §. I.

§. XII.

CCXXXIX. CODEX membranaceus in 4. Bibliothecae privatae *Gab. Riccardii*, ſcriptus ſaeculo XV. univerſa Biblia complectitur.

CCXL. CODEX chartaceus in 4. Bibliothecae Laurentianae, *Pluteo III.* ſcriptus ſaeculo XV. univerſa Biblia continet, & e Sina adlatus perhibetur.

Et haec quidem ipſe habui, quae de Codicibus Florentinis Novi Federis MSS. adnotarem, plures quidem etiam deſcripturus, ſi vel temporis anguſtiae, vel negotiorum copia, vel poſſeſſorum huma-

nitas, paſſa fuiſſent. Bibliothecas, quibus uſus ſum, hic ordine commemorare fert animus.

Bibliotheca Laurentiana, quae habet Codices MSS. N. T. Graecos LVI. Latinos L. Orientales IV. Italicos VII.

Gazophylacium Mediceum Graecos II.

Bibliotheca Palatina Latinum I.

Bibliotheca Riccardiana Graecos III. Latinos X. Italicos XXVII.

Bibliotheca S. Mariae Benedictinorum Graecos VII. Latinos I.

Bibliotheca S. Marci Dominicanorum Graecos V. Latinos XXII.

Bibliotheca Sanctae Crucis Franciſcanorum Latinos XXVI.

Bibliotheca Sancti Bartholomaei Feſulani Latinos XI.

Bibliotheca S. Michaëlis Teatinorum Latinum I.

Bibliotheca Odei de la Cruſca Italicos VI.

Capponiana Italicum I.

Guadagniana Italicos II.

Bargiacchiana Italicum I.

Omnes Codices manuſcripti, quos recenſui, ſunt CCXL. = Graeci LXXIII. = Latini CXXI. = Orientales IV. = Italici XXXXII.

Incar-

Incarnationis oeconomiam, & rationes Divinae Providentiae admirabiles, in Apostolis suis ignorantiam & humilitatem sapientissime poposcisse.

CAPVT XIV.

AT non mirum si Deus optimus maximus humiles, imperitos, & illitteratos, humanae redemtionis praecones Apostolos elegit; quum mirabilis sit *in adinventionibus suis; mirabilis in consiliis super filios hominum*, ut Oracula coelestia eloquuntur, & *vocet ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt, filios Israël ex lapidibus suscitans*. Nam si umquam vere Deo exsuperantissimo dictum fuit, *in adinventionibus tuis non est qui similis sit tibi*, tunc certe apte & congruentissime diceretur, quum de plane admiranda, & inaudita, generis humani redemtione loqueremur, in qua vias omnes, omnes rationes mundanae sapientiae despexit atque confudit, & potentiam suam infinitam, incomprehensibilemque virtutem, eo potissimum ostendere voluit, quo, modo omnino παραδόξῳ, & omni humanae prudentiae contrario, homines universos a peccati servitute redemit, & castis Evangelii sui legibus subiugavit. Quum enim oculos, animosque, hominum facile trahant, potestatis ostentatio, divitiarum adfluentia, dignitatis & magnificentiae splendor & amplitudo; & unusquisque & Dominum, & Principem, & Regem, imo Deum ipsum, huiusmodi hominem, promte & lubenter

ad-

adgnoscens revereatur; ipse filium suum, quum *servi formam* accepisset nobis similis per omnia factus excepto peccato, inter nos versaturum misericorditer misit, pauperem, abiectum, invenustum, despectum, calumniis obnoxium, plerisque omnibus exosum, castigandum praeterea, illudendum, capite denique, in crucem actum, inique & crudeliter puniendum. Et tamen id omne evenit, quod & iustus, & sanctus, & Dominus, & Rex, & Deus, tamdem ipse credi vellet, & coli, quod quidem mirabiliter consequutus est; & non divitiarum copia, splendore gloriae, dignitatis amplitudine, munificentiae & voluptatis illecebris sui sequax genus humanum attraxit; sed ignominia ipsa, infamia, humilitate, contemtione, inopia, pudenda atque infami morte postremum, quae omnia hominibus horrorem incutiunt, eorumque animos in primis avertunt atque deterrent, gentes omnes ad sui cultum adlexit, populis se Deum esse persuasit, suis legibus puris & castis orbem terrarum universum parere coëgit. Contrariam igitur viam, rationem incredibilem, atque omni prudentiae repugnantem, Deus Opt. Max. Christus inivit, ut suae potentiae admirabilitatem patefaceret, & omnia suae voluntati obedire demonstraret, id enim *stultum est Deo, quod sapientius est hominibus*, in quo quidem Dei virtus ac sapientia maxime elucet atque eminet. Egregie quidem ac praeclariter conterraneus noster *Laur. Magalottius* hanc rem totam evolvit, & de mira in hoc divinae providentiae ratione dissertat, *Par. II. Epist. Famil. VI.* Quum itaque tam insolite & παραδοξότατα Deus humani generis redemtionem operatus sit, & legem Evangelicam stabiliverit, ut potentiam suam atque sapientiam ostenderet; consentaneum quoque fuit ut

ea-

eadem ratione & Evangelium ſuum gentibus manifeſtaret, & humanum genus ad ſuum cultum perduceret, ut inſcrutabiles ſuae providentiae & ſapientiae vias clare & perſpicue manifeſtaret, & virtutem ineffabilem univerſis aperiret; adeoque per humiles, & rudes, indoctoſque, homines Evangelicam praedicationem inſtituere debuit, & iis, veluti firmiſſimis fundamentis, Chriſtianam religionem, & ſui veri cultus aedificium, mirabiliter ſuperſtruere, ut homines pudore ſuffunderet, & virtutem ſuam exereret, idque omne opus tantum divinum eſſe manifeſtiſſime revinceret. Non me quidem latet *Arnobium lib. I. Adverſ. Gentes* id propterea a Deo inſtitutum fuiſſe adfirmare, quod vana fere ac inutilis ſit omnis elegantia ſermonis, omnia Rhetorica artificia, & verborum ſtrophae, ad perſuadendum; quum veritas nuda ac ſimpliciter prolata magis placeat, & humanos animos attrahat. *Sed ab indoctis*, inquit, *hominibus & rudibus, ſcripta ſunt, & idcirco non ſunt facili auditione credenda. Vide ne magis haec fortior cauſa fiat, cur illa ſint nullis coinquinata mendaciis, mente ſimplici prodita, & ignara lenociniis ampliare. Trivialis & ſordidus ſermo eſt. Numquam enim veritas ſectata eſt fucum, nec quod exploratum & certum eſt, circumduci ſe patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quaeritur adſertionis, ſubſpicantes adiuvant, non veritatis liniamenta demonſtrant. Ceterum qui ſcit quid ſit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia ſectatur artificia verborum, quibus capi conſueti ſunt audientes; & ad conſenſum rei circumſcriptionis neceſſitate traduci. Barbariſmis, ſoloeceſmis, obſitae ſunt, inquit, res veſtrae, & vitiorum*

defor-

deformitate pollutae. Puerilis ſane atque anguſti pectoris reprehenſio: quam ſi admitteremus, ut vera ſit, abiiciamus ex uſibus noſtris quorumdam fructuum genera, quod cum ſpinis naſcuntur, & purgamentis aliis, quae nec alere nos poſſunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, & ſaluberrimum nobis voluit eſſe natura. Quid enim officit, o quaeſo, aut quam praeſtat intellectui tarditatem, utrumne quid grave, an hirſuta cum aſperitate promatur? inflectatur, quod acui; an acuatur, quod oportebat inflecti? Aut qui minus id, quod dicitur, verum eſt, ſi in numero peccetur, aut caſu, praepoſitione, participio, coniunctione? Pompa iſta ſermonis, & oratio miſſa per regulas, concionibus, litibus, foro, iudiciiſque ſervetur, deturque illis imo, qui voluptatum dilinimenta quaerentes, omne ſuum ſtudium verborum in lumina contulerunt. Quum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amoenitate dicatur: nec quid aures commulceat, ſed quas adferat audientibus utilitates; maxime quum ſciamus etiam quosdam ſapientiae deditos non tantum abieciſſe ſermonis cultum, verum etiam quum poſſent ornatius atque uberius eloqui, trivialem ſtudio humilitatem ſequutos ne corrumperent ſcilicet gravitatis rigorem, & ſophiſtica ſe potius oſtentatione iactarent. Eadem diſputat *Minutius Felix*, atque eamdem ſententiam exponit, ita Octavium loquentem inducens: *Nihil itaque indignandum vel dolendum, ſi quicumque de divinis quaerat, ſentiat, proferat; quum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: atque etiam quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior eſt: quoniam non fruitur pompa facundiae & gratiae, ſed, ut eſt, recti regula ſubſtinetur.* Sed licet iſthuc quoque ipſum eſſe

po-

potuerit, tamen praecipua cauſſa in oſtentatione divinae virtutis collocanda eſt, quod & alibi *Arnobius* ipſe ſapienter adſtruit, ut inferius patebit, & quod nos late demonſtraturi ſumus. Adpoſite igitur *Paulus* ad Corinthios ſcribens in harum omnium rerum confirmationem ſapientiſſime dicebat: *Scriptum eſt: Perdam ſapientiam ſapientium & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi ſapiens? ubi ſcriba? ubi conquiſitor huius ſaeculi? Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam quia in Dei ſapientia non cognovit mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtultitiam praedicationis ſalvos facere credentes. Quoniam & Iudaei ſigna petunt, & Graeci ſapientiam quaerunt. Nos autem praedicamus Chriſtum crucifixum, Iudaeis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam.* QVOD STVLTVM EST DEI, SAPIENTIVS EST HOMINIBUS, ET QVOD INFIRMVM EST DEI, FORTIVS EST HOMINIBVS. *Videte enim vocationem veſtram, Fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles;* SED QVAE STVLTA SVNT MVNDI ELEGIT DEVS, VT CONFVNDAT SAPIENTES, ET INFIRMA MVNDI ELEGIT DEVS VT CONFVNDAT FORTIA, ET IGNOBILIA MVNDI ET CONTEMTIBILIA ELEGIT DEVS, ET EA QVAE NON SVNT, VT EA, QVAE SVNT DESTRVERET: VT NON GLORIETVR OMNIS CARO IN CONSPECTV EIVS. *Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia a Deo; & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemtio: ut quemadmodum ſcriptum eſt:* QVI GLORIATVR, IN DOMINO GLORIETVR. *Et ego quum veniſſem ad vos, Fratres, veni non in ſublimitate ſermonis, aut ſapientiae, adnuntians vobis teſtimonium Chriſti. Non enim*

iudi-

iudicavi me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et egi in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos: & ſermo meus, & praedicatio mea non in perſuaſibilibus humanae ſapientiae verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis: VT FIDES VESTRA NON SIT IN SAPIENTIA HOMINVM, SED IN VIRTVTE DEI. Hinc recte ac ſapienter *Origenes Tom. I. in Evangelium Ioannis* litteris mandavit: Ἴσχυσε τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια, καὶ ἡ δύναμις τῶν λεγομένων οὐκ ἐμποδιζομένη ὑπὸ τῆς εὐτελοῦς φράσεως φθάσαι ἕως περάτων γῆς, καὶ ὑπαγαγεῖν τῷ χριστοῦ λόγῳ οὐ μόνον τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τὰ σοφὰ αὐτοῦ. βλέπομεν γὰρ τὴν κλῆσιν, οὐχ ὅτι οὐδεὶς σοφὸς κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὅτι οἱ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα. ἀλλὰ καὶ ὀφελέτης ἐστὶ Παῦλος καταγγέλλων τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ μόνον βαρβάροις παραδιδόναι τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ Ἕλλησι· καὶ οὐ μόνον ἀνοήτοις τοῖς εὐχερέστερον συγκατατιθεμένοις, ἀλλὰ καὶ σοφοῖς. Ἱκάνωτο γὰρ ὑπὸ θεοῦ διάκονος εἶναι τῆς καινῆς διαθήκης, χρώμενος ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα οἱ τῶν πιστευόντων συγκατάθεσις, μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ. ἴσως γὰρ εἰ κάλλος καὶ περιβολὴν φράσεως ὡς τὰ παρ' Ἕλλησι θαυμαζόμενα εἶχεν ἡ γραφή, ὑπενόησεν ἄν τις οὐ τὴν ἀλήθειαν κεκρατηκέναι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐμφαινομένην ἀκολουθίαν καὶ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἐψυχαγωγηκέναι τοὺς ἀκροωμένους, καὶ ἠπατηκὸς, αὐτοὺς προσειληφέναι. *Potuerunt veritatis myſteria, & virtus eorum, quae dicebantur, nihil obſtante tenuitate dictionis, ad fines terrae pervenire, & Chriſti doctrinae non fatua ſolum mundi, ſed & ſapientes interdum, ſubiugare. Videmus enim vocationem, non quod nullus ſapiens ſecundum carnem, ſed quod multi ſecundum carnem ſapientes. Sed & debitor ac obligatus eſt Paulus praedicans Evangelium non ſolum Barbaris eius ſermonem tradere, ſed & Graecis; nec ſolum imperitis, qui protinus adſentiuntur, ſed & peritis: factus enim a Deo erat idoneus miniſter Novi Teſtamenti,* VTENS DEMON-

STRA-

STRATIONE SPIRITVS ET POTENTIAE, VT CREDENTIVM ADSENSIO NON SIT AB HVMANA SAPIENTIA, SED A POTESTATE DEI. *Si enim elegantiam & dictionis adparatum, ut scripta illa quae Graecis admirationi sunt, divinae literae habuissent, existimasset aliquis non homines vicisse veritatem, sed adparentem consequutionem, & dictionis splendorem audientes proiectasse, & illecebris delinitos circumvenisse.* Hactenus ille, qui pariter *Lib. I. contra Celsum* in eamdem sententiam ita scriptum reliquit: Τοῖς δυναμένοις φρονίμως καὶ εὐγνωμόνως ἐξετάζειν τὰ περὶ τοὺς Ἀποστόλους τοῦ Ἰησοῦ, φαίνεται ὅτι δυνάμει θείᾳ ἐδίδασκον οὗτοι τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐπετύγχανον, ὑπάγοντες τοὺς ἀνθρώπους τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἡ εἰς τὸ λέγειν δύναμις καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς ἢ ῥητορικὰς τέχνας ἦν ἐν αὐτοῖς ὑπαγομένη τοὺς ἀκούοντας. δοκεῖ δέ μοι ὅτι σοφούς μέν τινας ὡς πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν, καὶ ἱκανοὺς πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λέγειν ἀρέσκοντας πλήθεσιν ἐπιλεξάμενος, καὶ χρησάμενος αὐτοῖς διακονοῖς τῆς διδασκαλίας ὁ Ἰησοῦς, εὐλογώτατα ἂν ὑπενοήθη ὁμοίᾳ φιλοσόφοις κεχρῆσθαι ἀγωγῇ αἱρέσεώς τινος προϊσταμένοις. Καὶ οὐκ ἔτ' ἂν ἡ περὶ τοῦ θεῖον εἶναι τὸν λόγον ἐπαγγελία ἀνεφαίνετο; ἅτε τοῦ λόγου ὄντος καὶ τοῦ κηρύγματος ἐν πιθοῖ τῇ ἐν φράσει καὶ συνθέσει τῶν λέξεων σοφίας. Καὶ ἦν ἂν ἡ πίστις ὁμοίως τῇ τῶν τοῦ κόσμου φιλοσόφων, περὶ τῇ τῶν δογμάτων πίστει, ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων. καὶ οὐκ ἐν δυνάμει θεοῦ. νυνὶ δὲ τίς βλέπων ἁλιεῖς καὶ τελώνας μηδὲ τὰ πρῶτα γράμματα μεμαθηκότας, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγράφει περὶ αὐτῶν, καὶ ὁ Κέλσος κατὰ ταῦτα πεπίστευκεν αὐτοῖς ἀληθεύουσι περὶ τῆς ἰδιωτείας αὐτῶν, τεθαῤῥηκότως οὐ μόνον Ἰουδαίοις ὁμιλοῦντας περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι κηρύσσοντας αὐτὸν καὶ ἀνύοντας, οὐκ ἂν ζητῆσαι πόθεν ἐν αὐτοῖς δύναμις πιστική. οὐ γὰρ ἡ νενομισμένη τοῖς πολλοῖς. Καὶ τίς οὐκ ἂν λέγοι ὅτι τό, δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων, δυνάμει τινὶ θείᾳ ἐπλήρωσεν ἐν τοῖς Ἀποστόλοις αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς.

σοῦς; ἥν τινα καὶ ὁ Παῦλος περιστὰς ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρω εἰρήκαμέν φησι· Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ. *Qui prudenter & candide possunt de Apostolis Iesu inquirere, his satis adparet illos divina virtute Christianam pietatem docuisse, & rem effectam dedisse, quum homines divino sermoni subiugarent. Non enim facultas dicendi & orationis compositio ad Dialecticam aut Rhetoricam Graecorum artem exacta in ipsis erat, quae audientes quo vellet perduceret. Et mihi quidem videtur, si hominum opinione sapientes aliquos & ad intelligendum dicendumque idoneos & apud multitudinem gratiosos delegisset, iisque doctrinae suae administris usus esset Iesus, merito certe existimaretur eadem usus disciplina cum philosophis sectae alicuius principibus; neque promissum de divinitate doctrinae repraesentatum esset; quasi sermo Dei & praedicatio eius esset in persuasione loquutionis, & erudita elegantique structura dictionum: & fides ad morem illius, quam de suis dogmatis habent philosophi saeculi,* ESSET IN SAPIENTIA HOMINVM, NON IN DEI VIRTVTE. *Nunc vero quis quum videat piscatores, & publicanos, qui nec elementa didicissent, ut de ipsis testatur Evangelium, & Celsus ob eam rem iis credidit de sua inscitia vere profitentibus, magna cum fiducia non solum ad Iudaeos de fide in Iesum sermonem habere, sed & in reliquis gentibus ipsum praedicare & persuadere, non quaerendum putet unde illa in ipsis vis persuadendi; nec enim ea est, quam multi opinantur. Ecquis vero non dicat verba illa, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum, Christum Iesum* VIRTVTE DIVINA *in Apostolis implevisse? quam Paulus Apostolus urgens, ut in superioribus diximus, ait:*

Et

Et ſermo meus & praeconium meum non in perſuaſoriis ſapientiae verbis, ſed in demonſtratione ſpiritus & potentiae, ut fides veſtra ſit non in ſermone hominum, ſed in potentia Dei. Capite vero I. Philocaliae ita legitur: Ἀλλ' ὥσπερ οὐ χρεοκοπεῖται ἡ πρόνοια διὰ τὰ μὴ γινωσκόμενα παρὰ τοῖσγε ἅπαξ παραδεξαμένοις αὐτὴν καλῶς. οὕτω οὐδὲ ἡ τῆς γραφῆς θειότης διατείνουσα εἰς πᾶσαν αὐτὴν, διὰ τὸ μὴ καθ' ἑκάστην λέξιν δύνασθαι τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν παρίστασθαι τῇ κεκρυμμένῃ λαμπρότητι τῶν δογμάτων ἐν εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξει ἀποκειμένῃ. ἔχομεν γὰρ θησαυρὸν ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν. ἵνα λάμψῃ ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ νομισθῇ εἶναι ἐξ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. εἰ γὰρ αἱ καθημαξευμέναι τῶν ἀποδείξεων ὁδοὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐναποκείμεναι τοῖς βιβλίοις κατίσχυσαν τῶν ἀνθρώπων, ἡ πίστις ἡμῶν εὐλόγως ἂν ὑπελαμβάνετο ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων καὶ οὐκ ἐν δυνάμει θεοῦ. νῦν δὲ τῷ ἐπάραντι τοὺς ὀφθαλμοὺς, σαφὲς ὅτι ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐ δεδύνηται ἐν πειθοῖς σοφίαι λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. *Sed quemadmodum apud eos, qui ſemel providentiam probe perceperunt, non minuitur aut perit fides providentiae ob ea, quae non comprehenduntur; ita neque ſcripturae divinitati per eam totam diffuſae quidquam detrahitur, ex eo quod ad ſingulas dictiones imbecillitas noſtra non poſſit adeſſe arcano ſplendori doctrinae, qui in tenui & comtemta locutione deliteſcit. Habemus enim theſaurum in fictilibus vaſis: ut luceat exſuperatio & celſitas poteſtatis Dei, nec a nobis, qui homines ſumus, eſſe exiſtimetur. Si enim protritae & uſitatae apud homines viae demonſtrationum ſanctis libris comprehenſae valuiſſent ad vincendos homines*, MERITO QVIS EXISTIMARET FIDEM NOSTRAM IN HVMANA SAPIENTIA, NON IN VIRTVTE DEI SITAM ESSE. *Nunc vero cuilibet oculos attollenti perſpicuum eſt, verbum Dei, & praeconium Evangelii apud populum non in-*

valuiſſe ſuaſoriis ſapientiae verbis, SED DEMONSTRATIONE SPIRITVS, ET POTESTATIS. At praetereunda non ſunt quoque illa praeſignia eiusdem Alexandrini Catechiſtae verba, quae *Lib. III.* contra memoratum Celſum ita habent: Πιςεύομεν δὲ καὶ ταῖς προαιρέσεσι τῶν γραψάντων τὰ Εὐαγγέλια, κατασοχαζόμενοι τῆς εὐλαβείας αὐτῶν καὶ τοῦ συνειδότος, ἐμφαινομένων τοῖς γράμμασιν οὐδὲν νόθον καὶ κυβευτικὸν, καὶ πεπλασμένον ἐχόντων. Καὶ γὰρ παρίςαται ἡμῖν ὅτι οὐκ ἂν ψυχαὶ μὴ μαθοῦσαι τοιαῦτα ὁποῖα διδάσκει ἡ παρ᾽ Ἕλλησι πανοῦργος σοφιςεία πολλὴν ἔχουσα τὴν πιθανότητα, καὶ τὴν ὀξύτητα, καὶ ἐν τοῖς δικαςηρίοις κυλινδουμένη ῥητορικὴ οὕτω πλάσαι οἷοί τε ἦσαν πράγματα ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἔχειν τι πρὸς πίςιν καὶ τὴν ἀνάλογον τῇ πίςει ἀγωγόν. οἶμαι δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν, διὰ τοῦτο βεβουλῆσθαι διδασκάλοις τοῦ δόγματος χρήσασθαι τοιούτοις, ἵνα μηδεμίαν ἔχῃ χώραν ὑπονοία πιθανῶν σοφισμάτων· λαμπρῶς δὲ τοῖς συνιέναι δυναμένοις ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ ἄδολον τῆς προαιρέσεως, τῶν γραψάντων ἐχούσης τὸ ἵνα οὕτως εἴπω ἀφελές. ἠξιώθη θειοτέρας δυνάμεως πόλλῳ μᾶλλον ἀνυούσης, ἤπερ ἀνύειν δύνασθαι δοκεῖ περιβολὴ λόγων καὶ λέξεων σύνθεσις, καὶ μετὰ διαιρέσεων, καὶ Ἑλληνικῆς τεχνολογίας ἀκολουθία. *Sed & eorum, qui Evangelia ſcripſerunt, inſtitutis credimus, ad eorum & religionem & conſcientiam adſpicientes, quae adparet in ſcriptis, in quibus nihil ſpurium, nihil temere aut caſu poſitum, nihil fictum eſt. Apertum enim planumque eſt, mentes iis non informatas, quae docet Graecorum verſuta & inanis ſapientia, quae tantum habet probabilitatis & acuminis; tum & eorum ignaras, quae tradit illa in acie forenſi verſata Rhetorica, non ſic potuiſſe fingere & excogitare res eiuſmodi, quae ex ſe aliquid haberent ad fidem, & ad ea, quae fidei conveniunt, illecebrae ac perſuaſionis. Hinc arbitror Ieſum propterea voluiſſe fidei doctoribus eiuſmodi uti, ut in iis ne minimus eſſet ſubſpicioni locus de vi & facultate perſuadendi, ſed*

& evidenter adpareret intelligentibus ingenuum illud ac liberale ſcriptorum inſtitutum, in quo tanta eſt ut ita dicam ſimplicitas, DIGNVM FVISSE HABITVM DIVINIORI VIRTVTE *quae multo plus efficit, quam efficere poſſe videatur ambitus orationis, & verborum compoſitio, & cum partitione ac Graeco artificio ſeries & contextus*. Sed & *Arnobius* laudatus *Lib. I. Adverſus gentes*, ea diſerte diſputat, quae Origenis ſententiae mirifice adſtipulentur; de Chriſto enim & Apoſtolis loquens ita infit: *Quum videret futuros vos eſſe geſtarum a ſe rerum, divinique operis, abrogatores, ne qua ſubeſſet ſubſpicio, magicis ſe artibus munera illa beneficiaque largitum, ex immenſa illa populi multitudine, quae ſuam gratiam ſectabatur admirans, piſcatores, opifices, ruſticanos, atque id genus elegit imperitorum, qui per varias gentes miſſi, cuncta illa miracula ſine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent*. Et quamquam ex intervallo de Evangelii ſcriptoribus agens, quod ſuperius etiam produximus, *Sed ab indoctis*, dicat, *hominibus, & rudibus ſcripta ſunt, & idcirco non ſunt facili auditione credenda. Vide ne magis haec fortior cauſſa ſit, cur illa ſint nullis coinquinata mendaciis, mente ſimplici prodita, & ignara lenociniis ampliare. Trivialis & ſordidus ſermo eſt. Numquam enim veritas ſectata eſt fucum, nec quod exploratum & certum eſt circumduci ſe patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quaeritur adſertionis, ſubſpicantes adiuvant, non veritatis liniamenta demonſtrant. Ceterum qui ſcit quid ſit illud, quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia ſectatur artificia verborum, quibus capi conſueti ſunt audientes, & ad conſenſum rei, circumſcriptionis neceſſitate traduci &c.*

quasi his, ut iam animadvertebamus, naturalem magis quamdam rationem adferat, cur Apostoli inerudíti fuerint, quam divinam atque sublimiorem, quod & *Minutium* fecisse vidimus; tamen *Lib. II.* eiusdem Operis ita ad rem nostram adposite disputat: *Personarum contemtio non est eloquentiae viribus, sed gestorum operum virtute, pendenda. Ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonem candidule promsit; sed qui quod pollicetur divinorum operum prosequitur sponsione. Argumenta vos nobis, & subspicionum argutias, profertis, quibus ipse si Christus, cum pace hoc eius & cum venia dixerim, populorum in conventibus uteretur, quis adquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret operae aliquid indicare? aut quis cassa & nuda iactantem, quamvis esset imprudens & facilitatis stolidae, sequeretur? Virtutes sub oculis positae, & inaudita illa vis rerum, vel quae ab ipso fiebat palam, vel ab eius praeconibus celebrabatur in orbe toto: ea subdidit adpetitionum flammas, & ad unius credulitatis adsensum mente una concurrere gentes, & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes.* Hactenus ille; cui iam succedat Latinorum Patrum longe praestantissimus *Augustinus*, qui *Lib. XXII. De Civit. Dei Cap. V.* ita acutissime de more suo & disertissime scriptum reliquit: *Et ipse modus quo credidit mundus, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino quantum ad istarum artium doctrinas impolitos, non peritos Grammatica, non armatos Dialectica, non Rhetorica inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare huius saeculi paucissimos misit; atque ita ut ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit. Duobus illis incredibilibus, si placet, imo, quia pla-*

cere

cere debet, addamus hoc tertium. Iam ergo tria ſunt incredibilia, quae tamen facta ſunt. Incredibile eſt Chriſtum reſurrexiſſe in carne; & in caelum adſcendiſſe cum carne. Incredibile eſt mundum rem tam incredibilem credidiße. Incredibile eſt homines ignobiles, infirmos, pauciſſimos, imperitos, rem tam incredibilem tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis, perſuadere potuiſſe. Horum trium incredibilium primum nolunt iſti, cum quibus agimus, credere: ſecundum coguntur & cernere; quod non inveniunt unde ſit factum, ſi non credant tertium. Reſurrectio Chriſti & in caelum cum carne, in qua reſurrexit, adſcenſio, toto terrarum orbe praedicatur & creditur: ſi credibilis non eſt, unde toto terrarum orbe iam credita eſt? Sed multi nobiles, ſublimes, docti, etiam vidiſſe dixerunt, & quod viderunt, diffamare curarunt: eis mundum credidiſſe non mirum eſt: ſed iſtos adhuc credere nolle, praedurum eſt. Si autem, ut verum eſt, paucis, obſcuris, minimis, indoctis, eam ſe vidiſſe dicentibus & ſcribentibus credidit mundus; quum pauci obſtinatiſſimi, qui remanſerunt, ipſi mundo iam credenti adhuc uſque non credunt, qui propterea numero exiguo ignobilium, infirmorum, imperitorum, hominum credidit, quia in tam contemtibilibus teſtibus multo mirabilius divinitas ſe ipſa perſuaſit. Atque ita quidem ille, qui & in anteceſſum *Lib. XVIII.* eiusdem Operis *Cap. II.* ſcripſerat: *Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illitteratos, ut quidquid magnum eſſent & facerent, ipſe in eis eſſet & faceret.* Sed omnium maxime audiendus eſt diſertiſſimus *Ioannes Chryſoſtomus Homil. III. in I. Epiſtol. ad Corinth. Cap. I.* qui graviter ornate copioſe rem totam exſequitur: Σὺ δὲ ἐκεῖνό μοι δεῖξον εἰ Πέτρος λόγιος ἦν καὶ Παῦλος. ἀλλ' οὐκ ἂν

ἔχοις. ἰδιῶται γὰρ ἦσαν καὶ ἀγράμματοι . . . . τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν δειχθῆναι τοῦ χριστοῦ τὴν δύναμιν, οὐ διὰ ἔξωθεν σοφίαν ἐκβάλλεσθαι τῆς πίστεως τοὺς προσιόντας. Tu autem illud mihi oſtende, an doctus & eloquens eſſet Petrus & Paulus, ſed non potes: erant enim idiotae, & rudes, & illitterati . . . . Quod quaerebatur enim erat, ut ſubſpiceretur Chriſti virtus: non ut per externam ſapientiam a fide eiicerentur, qui accedebant. Et ex intervallo de Apoſtolis pariter loquens: *Οὗτοι δὲ ἰδιῶται καὶ ἀγροικοὶ, καὶ ἀμαθεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ δυνατοὺς, καὶ τοὺς τυράννους, καὶ τοὺς ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἔξωθεν πᾶσι κομπάζοντας, ὡς οὐδὲ ἄνδρας οὕτω κατηγωνίσαντο, ὅθεν δῆλον ὅτι μεγάλη ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις καὶ οὐκ ἀνθρωπίνη ἰσχὺς ταῦτα ἐγίνετο. Iſti enim rudes & agreſtes & imperiti expugnarunt ſapientes, & potentes, & tyrannos, & qui gloriabantur divitiis & gloria, & omnibus externis, perinde ac ſi non eſſent viri. Vnde eſt perſpicuum magnam eſſe crucis potentiam, & humanis viribus iſta non fieri.* At tota haec eloquentiſſimi Antiſtitis homilia huc transferenda eſſet, nihil enim excogitari poteſt, quod aptius, concinnius, robuſtius, adſertionem meam ſtabiliat ac firmet; ſed id facere omittimus, quia breviiati conſulimus. In eadem vero ſententia eſt etiam *Petrus de Riga*, & quidem prudentiſſime, cuius verſiculi, qualeſcumque illi ſint, a nobis tempeſtive capite ſuperiori in hunc finem exſcripti & prolati fuerunt *Sect. II. §. 11. pag.* 271. Quum autem res ita ſe habeat, quis divinam & inſcrutabilem ſapientiam, qua Deus mundum Chriſtianum effecit, non demiretur, quum in ipſa difficultate, & ratione incredibili, & inepta, & contraria, facilitatem tantam ſui conſilii exſequendi poſuerit, ut gentes omnes ad filii ſui leges & ri-

tus mirabiliter traxerit, id quod *Plinius* celeberrima Epiſtola ad *Traianum* potuit indicare; & *Hieronymus* Epitaphio Nepotiani, atque alibi iure iactare.

De Spiritus Sancti in Apoſtolos inlapſu, & divinorum Scriptorum adflatu.

CAPVT XV.

SED mihi quosdam obſtrepentes, & vociferantes, videre videor, atque in haec fere verba prorumpentes: *Quomodo Apoſtoli indocti homines, ac ruſticani dici poſſunt, quum eis inlapſus Spiritus Sanctus veritatem omnem iuxta Chriſti promiſſionem docuerit, & ut variis noviſque linguis loquerentur effecerit? Certe ad ſummum dici poterit antequam coelitus divina chariſmata acciperent, & ſuperna ac divina inſtitutione eruderentur, doctrinarum rudes, & litterarum expertes ignoranteſque, fuiſſe; ſed poſtea & cultos, & doctos, & eloquentes, evaſiſſe, velis nolis fatendum eſt.* At quid tanto impetu, quid facto agmine, in me ruunt iſti Orgeones, Bacchico, ut videtur, quodam furore correpti? quod tamen falſo, & per ſummam calumniam, Apoſtolis Spiritu in eos ſuperne delapſo calefactis & agitatis, & iam Chriſti ſapientiam praedicantibus, variiſque linguis extemplo mirabiliterque loquentibus, obiiciebatur. Id enim omne quod ex divinis Oraculis, & Sanctorum Patrum dictis atque ſententiis hactenus diſputatum eſt, contrarium facile perſuadeat; quum illi omnes ruſticitatem & imperitiam Apoſto-

lis perſpicue adſerant, poſtquam Spiritus Sancti munera receperunt, quum iam Chriſtum per orbem praedicarent, & populos novis orgiis initiarent; ſtultum enim, atque exſibilandum plane eſſet, de eorum doctrina, quum adhuc piſcationem, & viles artes exercerent, exquirere. Lenius igitur id totum, ac pacatius agendum, & in liquidam ſinceramque veritatem omni animi adfectu & perturbatione depoſita amice dociliterque inquirendum. Tria ſunt quae nobis diſcutienda, & penſiculatius examinanda veniunt; Primum quid Chriſtus Apoſtolis, eos ex divini Spiritus inlapſu accepturos eſſe, promiſerit: Secundum, quam eis vere ſcientiam Spiritus Sanctus infuderit: Tertium, quid illud linguarum donum eſſet, quo Apoſtoli aucti fuerunt, & a populis diverſorum climatum & regionum concionantes intelligebantur.

Et quod primum attinet, exploratae fidei eſt Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, quum ipſe quoque non alia de cauſsa in hunc mundum carne adſumta veniſſet, quam ut vitae innocentiam, verumque Dei cultum, & religionem, homines ab errore & ſuperſtitione avocatos edoceret, non aliis cognitionibus, & doctrina Apoſtolos ſuos atque diſcipulos inſtruxiſſe, quam iis, quae illuc perducerent, & aptos idoneoſque Evangelii ſui praecones efficerent. Sufficit Evangeliſtarum Commentarios evolvere, ut id ſtatim pateat; quare inutile eſt ac ſupervacaneum rem manifeſtam & evidentem pluribus diducere, & exquiſitis divinorum Eloquiorum teſtimoniis adſtruere. Clarum etiam perſpectumque eſt Ieſum Chriſtum arcana quadam & congruenti omnino ratione, ſapientique conſilio, nobis haud nimis curioſe venando & veſtigando, non omnia, quae ad Apoſtolicam praedicationem neceſſaria erant,

Apo-

Apoſtolis revelaviſſe; eiſque occultaſſe pluria, utpote forte eorum nondum ſatis idoneis auditoribus. Hinc illa apud *Ioannem Cap. XVI. verſ.* 12. ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ᾽ οὐ δύνατε βαςάζειν ἄρτι. *Adhuc multa habeo vobis dicere; ſed non poteſtis portare modo*. Quid igitur ſtatim ſubiungit? Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Quum autem*, inquit, *venerit ille Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem*. Sed quam omnem veritatem? Omnem veritatem videlicet, quae vobis ad Eccleſiae aedificationem, ad propagationem Evangelii, ad vitae & morum ſanctitudinem, & Eccleſiae regimen, conferat; uno verbo, omnem veritatem eius generis, cuius erat doctrina reliqua, quam vobis tradidi in anteceſſum. Hinc illa ſtatim ſubduntur: *Quaecumque audiet loquetur, & quae ventura ſunt adnuntiabit vobis. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & adnunciabit vobis*. Non Philoſophiam, non Mathematicen, non Rhetoricen, divinum Spiritum illis infuſurum promittit, non Graecam eruditionem, & curioſarum cognitionum adparatum: ſed *quae ventura ſunt*, inquit, *adnuntiabit vobis: ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & adnunciabit vobis*. Ne autem huiuſmodi interpretationem, meam eſſe quis credat, praecellentes Eccleſiae Patres ita in hunc Evangelii locum commentantes tempeſtive audiat, & *Didymum* in primis, cuius verba ſunt: *Quum autem venerit Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem, ſua doctrina & inſtitutione vos transferens a morte litterae ad ſpiritum vivificantem: in quo ſolo omnis ſcripturae veritas poſita eſt. Chryſoſtomus* vero ita loquitur: *Deinde oſtendens quam dixerit omnem veritatem, in quam Spiritus Sanctus adducet, ſubiungit: Ille me cla-*

clarificabit. Quae poftrema Evangelii verba explicans *Auguftinus* hanc eorum rationem reddit: *Quia diffundendo in credentium cordibus caritatem, fpiritalefque faciendo, declaravit eis, qualiter patri filius effet aequalis, quem fecundum carnem prius tantummodo noverant, & hominem ficut homines cogitabant. Vel certe quia per ipfam caritatem fiducia repleti & timore depulfo, adnunciaverunt hominibus Chriftum, ac fic fama eius diffufa eft toto orbe terrarum*. Similia ad haec commentatur *Beda*; commentantur & alii, & inter recentiores doctiffimus *Bern. Lamius Lib. V. Harm. Evangel. cap XXIV.* Ὁδηγήσει, *inquit, diriget, ducet in omnem veritatem. Revera Spiritu Sancto illuftrante cognoverunt omnem veritatem ad bonum regimen Ecclefiae; unde dicunt in actis: Vifum eft nobis & Spiritui Sancto*. Sed in primis *Franc. Toletus* Cardinalis hunc Ioannis locum explicans audiendus eft: *Secundo adnotandum eft, Spiritum Sanctum multipliciter difcipulos in omnem deduxiffe veritatem. Principio multa, quae a Chrifto audierant & obliti erant, in memoriam perfecte reducendo: quo Spiritu Evangeliftae dicta & facta Chrifti perfectiffime fcripferunt, ut nec verbum excideret. Deinde Chrifti verba & facta, quorum multa prius non intellexerunt, explicando & declarando. Tum multa alia, quae Chriftus non expreffit nec docuit, docendo & illuftrando, five quae ad dogmata, five quae ad mores, five quae ad regimen Ecclefiae pertinebant. Demum veteres fcripturas, & prophetias, &c.* Ecce igitur, quaecumque Spiritus Sanctus Apoftolos docturus erat; nonnifi ea, quae Chrifti praedicationis reliqua effent, & ad Ecclefiae aedificationem & regimen pertinerent, effe debuerant. Id etiam clarius indicatur *Cap. XIV.* eiusdem Ioannis *Verf.* 25. ubi Chri-

ftus

ſtus Apoſtolis ait: Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων. ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν. *Haec loquutus ſum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia, quaecumque dixi vobis.* Hic evidenter enunciat non alterius generis eſſe debere, quae Spiritus Sanctus docturus eſt, quam ea eſſent, quae ipſe docuerat. Quare ad rem *Io. Chryſoſtomus* ſcribit: *Quia vero eorum quae dixerat, quaedam manifeſta erant, & quaedam non intellexerunt, ut non turbarentur ſubiungit: Haec loquutus ſum vobis &c.* Paulo quidem aliter *Theophylactus*, ſed in noſtram ſententiam ſemper: *Spiritus itaque Sanctus & docuit, & commemoravit: docuit quidem quaecumque non dixerat eis Chriſtus, tamquam non valentibus portare; commemoravit vero quaecumque Dominus dixerat, ſed obſcuritatis cauſa, vel intellectus tarditate, commendare memoriae nequiverunt.* Nihil igitur aliud Spiritus Sanctus Apoſtolos docuit, quam quae diximus; nec alia docturus promiſſus fuerat; id quod enucleatius eruditiſſimus *Didymus* confirmare pergit ita ſcribens: *Iſte autem Spiritus Sanctus, qui venit in nomine filii, docebat omnia eos, qui in fide Chriſti perfecti ſunt. Omnia autem illa quae ſpiritualia ſunt, & intellectualia veritatis & ſapientiae ſacramenta.* Hinc *Dominicus Soto* litteris mandavit naturalium doctrinarum non aliud Apoſtolos noviſſe, quam quae ad revelationem fidei pertinerent, cuius verba ſuperius *cap. IX. p.* 136. tempeſtive produximus. *Franciſcus* autem *Toletus Commentar. in Ioan.* ad locum adlegatum ita ſcribit: *Aliqua ſunt adnotanda breviter. Primum*

mum est illud verbum, docebit vos omnia, *referendum esse ad ea, quae ad mysteria adventus Christi, & doctrinam eius pertinent, & quae ad Ecclesiae instructionem, & erectionem, necessaria erat:* Et recte insuper animadvertit, illud *omnia* aliter apud *Tertullianum De Praescriptionibus* intelligendum non venire, id quod & ea quae praecedunt, & quae consequuntur, facillime persuadent. Inquit enim: *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni subiicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit. Quis enim integrae mentis credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros Dominus dedit, individuos habitos in comitatu, in discipulatu, in convictu, quibus obscura quaeque seorsim disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intelligere non liceret.* Sed clarius & apertius *Libro De Velandis Virginibus: Quum propterea Paracletum miserit Dominus, ut quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur, & ordinaretur, & ad perfectum perduceretur disciplina, ab illo vicario Domini Spiritu Sancto. Adhuc inquit, multa habeo loqui vobis, sed nondum potestis ea baiulare; quum venerit ille Spiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem, & supervenientia renunciabit vobis. Sed & supra de hoc eius opere pronunciavit.* QVAE EST ERGO PARACLETI ADMINISTRATIO NISI HAEC QVOD DISCIPLINA DIRIGITVR, QVOD SCRIPTVRAE REVELANTVR, QVOD INTELLECTVS REFORMATVR, QVOD AD MELIORA PROFICITVR? Hinc iure *Hieronymus Vida*, Poëta sacer & elegans, non alia Apo-

stolos

ſtolos edoctos ſatis indicat, quum *Hymno Spiritus Sancti* ita canit:

Quique modo indociles vitam piſcoſa ſecundum
Flumina venatu tenui ſine more trahebant,
Edocti nunc mira canunt praecepta per urbes,
Continuo penetrant aulas, & limina regum,
Contra ſtare auſi ſoliorum edicta ſuperba;
Biſſenique hominum genus id, te praeſide freti
Exſtincti ducis, ac devicta a morte reducti,
Nobile per gentes omnes vexere tropaeum,
Et factum egregium totum ſparſere per orbem.

Libro autem *I. Chriſtiados* ita ab eo Deus filium Ieſum adloquens inducitur:

Hi quos cernis enim vix nunc tua iuſſa ſequutos
Indociles, fandi ignaros, (mora non erit) altos
Pectore concipient ſenſus, doctoque verendas
Ore canent leges adflati numine noſtro,
Et vaſtum in melius referent hortatibus orbem.

Sed etſi adſeverarem non omnia, quae ad religionem ſpectant, *immediate* Spiritum Sanctum certo conſilio docuiſſe, & eumdem *Tertullianum*, & *Auguſtinum*, adſtipulantes haberem; immo Apoſtolos ipſos: nam Paulus Ieroſolyma adſcendit ut Apoſtolos conſuleret, quod ipſe Epiſtola ad *Galatas Cap. II.* ſcribit. Et D. *Lucas* ipſo prooemio edoctum ſe ab aliis ea, quae ſcripturus erat, declarate profitetur. Et quidem *Tertullianus Lib. IV. adverſ. Marcionem Cap. II.* & *Auguſtinus Lib. XXVIII. contra Fauſtum Manich. Cap. IV.* obſervant Apoſtolum opus habuiſſe alios Apoſtolos convenire & conſulere, ut praedicationis concordiam & conſenſionem adſtrueret, atque inde ſibi quaereret auctoritatem.

Iam patuit arbitror, quid Chriſtus per Spiritus Sancti adflatum Apoſtolis repromiſerit, quidque illi per eiuſ-

eiusdem Spiritus inlapſum acceperint, apertiſſimis Sanctorum Patrum teſtimoniis in medium adductis, quod ſecundo loco fuerat demonſtrandum. Vnum tantum heic addam, ipſorum Apoſtolorum ingenuam confeſſionem, qua ſe non humanas litteras, non liberales diſciplinas, non profanas doctrinas, a divino Spiritu edoctos, ſed coeleſti tantum divinaque ſapientia, & Dei myſteriorum intelligentia, inſtructos fuiſſe, candide diſerteque fatentur. Itaque *Paulum* Apoſtolum ita *Epiſt. I. ad Corinthios Cap. II.* loquentem audiamus: *Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus quae a Deo donata ſunt nobis: quae & loquimur non in doctis humanae ſapientiae verbis, ſed in doctrina ſpiritus ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.* Id quod etiam re ipſa oſtenderunt, quum in eorum commentariis nihil aliud occurrat, quam rerum divinarum expoſitio, & inculpatae vitae praecepta, ac cultus divini commendatio & inſtitutio. Hinc eſt quod *Lucas* in *Actis Apoſtolorum Cap. IV.* de Petro & Ioanne loquens, & de iis quidem poſtquam iam Spiritus Sancti munus acceperant, eos illitteratos, & ruſticanos homines fuiſſe ait, ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους; non enim eis divinus Spiritus cultum illum animi, quam nos eruditionem & litteraturam adpellamus, illis inlabens contulerat, ſed coeleſtium arcanorum intellectum, & morum ſanctitatem, animique robur ac virtutem, tantum infuderat. Egregie *Hieronymus Epiſtola ad Paulinum: Phariſaei ſtupent in doctrina Domini, & mirantur in Petro & Ioanne, quomodo LEGEM ſciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio tribuere ſolet, illis hoc Spiritus Sanctus ſuggerebat, & erant iuxta quod ſcriptum eſt,*

θεο-

θεοδίδακτοι. Quod si antiquo Scriptori apud *Eusebium Lib. II. Cap. I.* credendum esset, Iesum ipsum scilicet post resurrectionem scientiae munere Iacobum iustum, Petrum, & Ioannem, impertivisse, atque ex eis isthuc ipsum in reliquos Apostolos defluxisse; non alia tamen scientia & doctrina hic intelligenda veniret, quam ea, de qua hactenus tam multa disputavimus.

Quare in tertium nostrae disquisitionis caput sensim delapsi sumus, & quomodo, quis dicat, id constare potest, si omnium linguarum cognitionem, & usum, Spiritus Sanctus illis indulsit, itaut nulla prope esset sub coelo natio, quae eos praedicantes non intelligeret, ut *Lucas* Actorum Apostolicorum scriptor egregius luculente ac perspicue testatur? Quid & quale igitur huiusmodi linguarum donum esset sedulo a nobis examinandum est; & probabilitatem rationemque sectantes, & sanctorum Patrum vestigiis perpetuo insistentes, ne a regia via ad divortia declinare videamur, rem tantam, & tantopere agitatam, iusta lance perpendere adgrediemur. Quid igitur, si cum quibusdam doctissimis Viris adfirmemus, linguarum donum Apostolis collatum nihil aliud fuisse, quam perpetuum quoddam divinae potentiae miraculum, quo, ut Apostoli quacumque lingua Evangelium, & Christi fidem, populis praedicarent, a gente qualibet, linguae diversissimae licet, intelligerentur, efficiebat? Id evidenter deducitur ex prima Petri, quae ipsa die, qua Spiritus Sanctus Apostolos illapsus est, habita fuit, concione; eam enim habuit una tantum lingua, Syriaca scilicet ut videtur, loquendo; & tamen, ut *Lucas* ait, ab omnibus fere gentibus, quae sub caelo sunt, eius oratio intellecta, atque ani-

animo cmprehensa est. Ecce ipsa *Lucae* verba *Cap. II. Act. Apostol.* *Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilaei sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Aelamitae, & qui habitant Mesopotamiam, Iudaeam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyae, quae est circa Cyrenem, & advenae Romani, Iudaei quoque, & Proselyti, Cretes, & Arabes: audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.* Atque eo sensu, quo diximus, intelligendum esse illud quod praecedit: *Et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, & coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis;* manifestant ea quae statim sequuntur: *Erant autem in Ierusalem habitantes Iudaei, viri religiosi ex omni natione quae sub caelo est. Facta autem hac voce, convenit multitudo, & mente confusa est quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.* In tanta enim multitudine & tumultu populi, quomodo statim Apostoli dignoscere poterant, cuias unusquisque esset, ut cum illo sua dialecto loquerentur? Nec mirabilitas turbam illam adeo perculsisset, si singillatim & apte cum quolibet peregrino sermone loquuti fuissent Apostoli; nam subspicari quis potuisset linguam illam alias eis notam fuisse, & non statim saltem tanto stupore corripi, ut mens eius confunderetur. Sed portentum ingens, quod sensus audientium attonuit, ut *Beda* etiam inferius advocandus animadvertit, fuit, unica lingua utentes & ad omnes simul loquentes a turba adeo mista & confusa, & tot diversarum gentium hominibus constante, & ab unoquoque eorum, eodem tempore audiri

&

& intelligi. Nec rem aliter ſe habuiſſe ipſe *H. Graveſonius De Myſt. & Ann. Chriſti Diſſert. XXIII.* fateri compellitur, dum ita ſcribit: *Convenit promiſcua populi multitudo, perplexis animis quaerens, quid hoc eſſet novae rei; quod quum ex tam diverſae linguae regionibus eſſent collecti, tamen unuſquiſque ſic intellexiſſent illos loquentes, quaſi non una quapiam omnibus, ſed ſingulo cuique ſua vernacula lingua fuiſſent loquuti? Qui igitur fieri poteſt, inquiebant omnes attoniti, ut tam multi diverſae linguae homines, quoties audimus unum aliquem loquentem, nihilo ſecius intelligamus, quam ſi ſuam quiſque linguam, in qua natus eſt, audiret, quum ex tam diverſis regionibus multitudo conflata ſit &c.* Alia ratio eſt, quia ſi per Spiritus Sancti adflatum Apoſtoli linguarum omnium cognitione & uſu inſtructi fuiſſent, non tanta Graeci ſermonis imperitia, & ſtili barbaries, in eorum ſcriptis deprehenderetur; non tanta etiam compoſitionis diverſitas, quantam iam ſuperius *Cap. IX. & X.* tempeſtive obſervavimus. Accedunt etiam ingenuae ipſae Apoſtolorum confeſſiones, quibus ſermonis ſe & elegantiae rudes imperitoſque declarant, ut illa *Pauli*, de quibus ſupra *pag. 162. Etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia.* Quid quod certo ſcimus, ob Graeci ſermonis difficultatem, quibusdam Apoſtolos interpretibus eſſe uſos, & eorum opera ſuas Epiſtolas & Commentarios exaraviſſe id quod late ſuperius *Cap. XII.* exſequuti ſumus? Quare eruditiſſimus *Calmetius Prolegom. in I. Petri Epiſtolam* ita de Apoſtolis ſcribit: *Licet enim plurium linguarum munere ab eodem Spiritu Sancto donati eſſent, diſerte nihilominus & perfecte omnino loquendi poteſtatem, ob arcana Dei conſilia, non acceperant.* Conſulantur omnino quae de

Novi Teſtamenti ſtilo, & de Apoſtolorum eruditione ſuperius *Capp. IX. X. & XII.* laudatis commentatus ſum. Haec certe univerſa eam ſententiam perſuadere videantur, quam ſuperius haud inconſulte protuli; cui quidem & ſanctos quosdam Patres haud inconſulte adhaerere comperio. In hac enim opinione eſt *Arator* qui ait linguarum unitatem, quae in Babylonica turre diviſa ac diſperſa fuerat, in hoc divini Spiritus inlapſu reſtitutam fuiſſe; quum ſcilicet una eademque lingua ab omnibus intelligeretur. Eius elegantes verſiculi ſunt qui ſequuntur.

Sola fuit doctrina fides, opulentaque verbi
Materies caeleſte datum, nova vocis origo
Quae numeroſa venit, totoque ex orbe diſertis
SVFFICIT VNA LOQVI; dudum vetus aequoris arca
Quum ſuperaſſet aquas, turrim voluere maligni
In coelum proferre ſuam, quibus impia corda
Sermonum ſecuere modos, ſociisque ſuperbis
Adfectus cum voce perit: confuſio linguae
Conſimili tunc gente fuit, NVNC PLVRIBVS VNA EST,
Eccleſiae quoniam venientis imagine gaudet
Concordes habitura ſonos, & pace modeſtis
Fit foecunda redux, humiliſque recolligit ordo,
Quod tumidi ſparſere viri.

Beda quoque in *Commentariis ad Acta Apoſtolorum* hanc ſententiam alii praeferre videtur ita ſcribens: *Vnitatem linguarum quam ſuperbia Babylonis diſperſerat, humilitas Eccleſiae recolligit.* Et mox: *Quoniam audiebat unuſquiſque lingua ſua ad illos loquentes. Quaeritur in hoc loco, quomodo unuſquiſque audiebat lingua ſua loquentes eos magnalia Dei: utrum ii,*

qui

qui loquebantur, diversis sermonibus uniuscuiusque linguae hoc quod dicebatur proferebant, idest, ut unusquisque eorum nunc hac nunc alia lingua loquens sic per omnes curreret: an in eo potius erat mirabile, quod sermo eorum, qui loquebantur, qualibet lingua fuisset pronunciatus unicuique audienti, secundum suam linguam intelligebatur, ut verbi gratia unoquocumque Apostolo in Ecclesia docente (necesse enim erat tacentibus reliquis unum loqui, & sermonem unum ad auditum omnium pervenire) ipse sermo hanc in se vim haberet, ut quum diversarum gentium auditores essent, unusquisque secundum linguam suam illius ipsius unius sermonis, qui ab Apostolo fuerat pronunciatus, susciperet auditum, & caperet intellectum. Nisi forte secundum hoc magis videbatur audientium esse miraculum quam loquentium. Atque ita quidem ille, quem perperam *Gravesonius* utrumque munus Apostolis adiudicare illis verbis existimat; quum id a Gregorio Nazianzeno *Orat. XLIV.* accepisse videatur, qui de utraque opinione dubitant & ipse ita loquitur. Ἐλάλουν μὲν οὖν καίναις γλώσσαις, καὶ οὐ πατρίοις, καὶ τὸ θαῦμα μέγα, λόγος ὑπὸ τῶν οὐ μαθόντων λαλούμενος· καὶ τὸ σημεῖον τοῖς ἀπίστοις, οὐ τοῖς πιστεύουσι, ἵν' ᾖ τῶν ἀπίστων κατήγορον, καθὼς γέγραπται, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει κύριος. ἤκουον δέ. μικρὸν ἐνταῦθα ἐπίσχες καὶ διαπόρησον πῶς διαιρήσεις τὸν λόγον. ἔχει γάρ τι ἀμφίβολον ἡ λέξις τῇ στιγμῇ διαιρούμενον. ἆρα γὰρ ἤκουον ταῖς ἑαυτῶν διαλέκτοις ἕκαστοι, ὡς φέρε εἰπεῖν, μίαν μὲν ἐξηχεῖσθαι φωνήν, πολλὰς δὲ ἀκούεσθαι, οὕτω κτυπουμένου τοῦ ἀέρος, καὶ ἵν' εἴπω σαφέστερον τῶν φωνῶν γινομένων, ἢ τὸ μὲν ἤκουον ἀναπαυστέον, τὸ δὲ λαλούντων ταῖς ἰδίαις φωναῖς, τῷ ἑξῆς προσθετέον, ἵν' ᾖ λαλούντων φωναῖς, ταῖς ἰδίαις τῶν ἀκουόντων, ὅπερ γίνεται ἀλλοτρίαις· καθὰ καὶ μᾶλλον τίθεμαι. ἐκείνως μὲν γὰρ τῶν ἀκουόντων ἂν εἴη μᾶλλον ἢ τῶν λεγόντων τὸ θαῦ-

θαῦμα. *At vero linguis externis ac vernaculis Apostoli loquebantur, singularique miraculo sermo ab his, qui non didicerant, proferebatur: signumque illud infidelibus erat, non fidelibus, ut infidelium accusator esset: sicut scriptum est. Quoniam in aliis linguis, & in labiis aliis, loquar populo huic, ac ne sic quidem, exaudient me, dicit Dominus. Audiebant autem. Verum hic paullum consiste, atque ambige quomodo distinguenda sit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet, interpunctione dirimendam. Vtrum enim dicebant sua quisque dialecto, ita ut, verbi gratia, vox quidem una emitteretur, multae autem audirentur, sic videlicet pulsato ac perstrepente aere, pluribusque vocibus, ut magis perspicue dicam, ex una voce effectis: an potius in hoc verbo* Audiebant, *punctum statuendum est, atque haec verba,* Loquentes suis linguis, *cum his, quae sequuntur, iungenda sunt, ut sic legatur,* Loquentes linguis, *propriis scilicet audientium, hoc est, externis: qui etiam sensus mihi magis adridet. Nam illo quidem modo, eorum potius, qui audiebant, quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit.* Sed *Basilius* Seleuciensis in primam sententiam magis inclinat, atque eam amplectitur. *Sermone* enim *De Innocen.* ita scribit: *Quando rore spiritus, qui e caelo fluxerat, in lingua Apostolorum accepto congregatarum gentium auribus distribuit oris operationem; uniuscuiusque vocem ad omnium gentium sensus accomodante & adaptante gratia; adeo ut fluentum sermonis quod profundebatur ex labris, fieret familiare omnium auribus a Spiritu Sancto transformante in id, quod erat cognatum vocis uniuscuiusque eorum, qui audiebant. Arnaldus* quoque Bonaevallis Abbas, ita *Sermone de Spiritu Sancto* hanc sententiam confirmat: *Pentecostem igi-*

tur

tur celebrantes commemoravimus quae olim ſub Moyſe in veteri teſtamento ſunt acta, & quae ſub Chriſto facta ſunt; poſt cuius adſcenſionem in coelos Spiritus Sanctus viſibiliter ſuper Apoſtolos in lingis igneis adparuit, & ad inſtar prioris ſaeculi univerſitatem fidelium unius labii eſſe voluit, ut quorum erat cor unum, & anima una, una eſſet & lingua, nec poſſet impedire intellectum credentium aliqua diverſitas verborum, ſed evangelica doctrina PROPRIA LINGVA PROLATA *ad omnium auditum eamdem efficientiam obtineret, ut Graecis & Barbaris, omnibuſque gentibus verbum Evangelii ſic eſſet intelligibile, ac ſi in eorum auribus linguae, in qua nati erant, idiomata reſonarent. Aderant Medi, & Elamitae, Meſopotameni, & Arabes. Hi omnes dum EBREA LINGVA Apoſtoli praedicarent, loquutio Iudaica enunciationis ſuae articulos curſu conſueto evolvens nullo exponebatur interprete, ſed verbo eorum per Spiritum Sanctum inerat virtus & gratia, ut habitantes Pontum & Aſiam ſuam eſſe dicerent linguam, quam audiebant, quaſi primitivae linguae libertas ad antiquitatis reverſa originem confuſionis contumeliam eviciſſet*. Video autem in *Catena Graeca* in *Actus Apoſtolorum*, quam *Bernardus Felicianus* Latinitate donavit, aliquem opinantem adeo verum fuiſſe Apoſtolos una lingua loquentes ab aliis, ſua quoque lingua, auditos fuiſſe, ut credat ipſos Apoſtolos, an a diverſae linguae hominibus intelligerentur, ignoraviſſe. En ipſiſſima verba: *Apoſtoli vero magnifica & admiranda Dei opera ſe dicere quidem ſciebant, quibus tamen linguis ea dicerent, ignorabant; ſed qui audiebant viri religioſi, puta Scytha, aut Indus, Scythice aut Indice eos loqui percipiebant*. Sed & Poëta elegantiſſimus, *Hieronymus Vida*, Albae Epiſcopus, qui ſub Leone

ne X. floruit, & ſuorum carminum ſacrorum praemium Epiſcopatum illum tulit, in eamdem, quam non improbo, ſententiam *Hymno in Spiritum Sanctum* cecinit:

Poſt iterum te mortales mortalibus aegri
Conſpexere oculis manifeſto numine ferri
Cum ſonitu caelo inlapſum ſub imagine flammae
Multifidae, linguis veluti vibrantibus aureis,
Terrificiſque locum impleſti ſplendoribus omnem &c.
Protinus ecce viri calefacti numinis igni,
Qui modo morte ducis proſtrati cuncta timebant
In latebris, nunc intrepidi mira ore loquuntur,
Mira ſonant. Varias linguis, longeque remotas
Inter ſe gentes imitantur munere vocis,
VNO EODEMQVE SONO diverſo more loquuti.
Adgnoſcunt populi patriae commercia linguae,
Verbaque quiſque ſuae, atque eadem diſcrimina vocum.

Non me quidem latet *Auguſtinum lib. XVIII. De Civit. Dei cap. XLIX. in Pſalmum XVIII. Homil. II. Sermon. CLXXIII. cap. III. & Tractatu XCIII. in Ioannem; Ambroſium in Pſalm. XVIII. Leonem Magnum ſermone I. De Pentecoſte, Gregorium* pariter *Magnum Homil. XXX. in Evangelia, Theodoretum* ipſum *in Epiſt. I. ad Corinthios cap. XIV.* aliam opinionem amplecti: ſed quum res in ſententiis ſit, liberum mihi fuit ei, quae mihi probabilior videretur, inhaerere. Fruſtra enim eſt Cardinalis *Laurea*, dum *Commentar. in Lib. III. ſentent. Diſput. XIX. Art. XI.* contrariam ſententiam noſtrae fidei dogma eſſe perſeverat: quum regula ſit, Patribus inter ſe diffidentibus, conſtantem minime & perpetuam traditionem reſultare; adeoque decretum inde oriri non poſſe. Quod ſi duplex miraculum in Apoſtolis quis

fuiſſe

fuiſſe pertenderet, & illud ſcilicet quo linguas univerſas callerent; & aliud, quo unum Apoſtolum una lingua loquentem omnes ſua lingua intelligerent; quod quidem quibusdam adridere video, ut *Eraſmo*, *Cornelio a Lapide*, *Cardinali Laureae*, *H. Graveſonio*, aliiſque; ipſe tunc una cum doctiſſimo *Tillemontio* id aliqua veterum Patrum auctoritate ſuffultum deſiderarem. Haec autem ſententia illud quoque percommodum habet, ut difficultates pene omnes evitet, quas *Cl. Salmaſius* in ſuo opere *De lingua Helleniſtica*, & *Eraſmus* in *Adnotationibus* in *Acta Apoſtolorum*, non ſine multa probabilitate & veriſimilitudine obiiciunt; ut ex rationibus, quibus ſuperius hanc opinionem adſtruxi, & quas in medium illi etiam partim adducunt, intelligere eſt. Et eo minus ſententia haec diſplicere aliquibus debet., quo exploratius eſt illos ipſos Patres, qui Apoſtolos linguas varias loquutos fuiſſe autumarunt, inter ſe concordes haudquaquam eſſe, & quum de linguarum numero agunt mirabiliter diſſentire. Nam *Ioannes Chryſoſtomus Tom. V. Orat. XL.* exiſtimare videtur quemlibet Apoſtolorum nullius alterius linguae cognitionem & uſum accepiſſe, quam illius quae propria erat gentis & regionis, cui Evangelii praedicator a Deo deſtinabatur. *Pſeudo-Craton* vero Bartholomaeum Apoſtolum omnium gentium linguas intellexiſſe, & loquutum fuiſſe tradit; quod quum de eo Apoſtolo, tamquam ſingulare, dicat, eamdem facultatem reliquis Apoſtolis non adſeruiſſe videatur. Sed falſarii Scriptoris nullam rationem habeo. Etſi vero obvius intellectus illorum verborum: *Et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis*, contrariam opinionem comprobare videatur;

tur; tamen verba quae ſequuntur, ut mature animadvertimus, aliam adductorum verborum explicationem adripere compellunt, ut vera, & clara, ac naturalis, ſententia in toto *Lucae* contextu reperiatur. Quod autem obiiciunt promiſſum Apoſtolis a Chriſto Domino linguarum donum, ita *Marci Cap. XVI. verſ.* 17. dicente: *Linguis loquentur novis*; non video cur verum non ſit, aut eſſe poſſit, etiam in noſtra ſententia; quum idem ſit variis linguis loqui, ac una lingua loquendo ſuae mentis conceptus etiam linguam illam ignorantibus aperire, & illis ſua lingua loqui aliquem videri. Magis autem exſibilandum *Fr. Bivarii* commentum ad *Pſeudo - Dextri Chronicon A. LIV.* qui verba illa *linguis loquentur novis*, de linguis etiam, quae nondum ullibi gentium erant, ſed multo tempore poſt exortae ſunt, ridicule prorſus interpretatus eſt: ita ut per eum Apoſtoli & lingua Gallica, & Hiſpanica, & Italica hodierna, loquerentur. Teſtimonium autem Apoſtoli de ſeipſo, quod ex *Epiſtol. I. cap. XIV. verſ. 13. ad Corinthios Graveſonius* repetit & adducit, minus apte profertur, quum illis verbis: *Gratias ago Deo meo, quod omnium veſtrum lingua loquor*; nihil aliud ſignificetur, quam Apoſtolum utpote Tarſenſem Helleniſten Graece loqui ſciſſe, & Chaldaice, non aliter, quam Iudaei Corinthii, ad quos ſcribebat, facerent, quod recte obſervabat *Simonius P. I. Hiſt. Critic. N. T. cap. X.* Et aliarum linguarum uſum apud Corinthios comminiſci, ut ille quidem facit, ſomnium purum putum eſſe dignoſcitur; vel ait ſe habere gratiam linguarum aeque ac illos, eo tamen ſenſu, quo diximus. Conſulatur ſuperius *Caput XII. pag. 202.* ex quo id totum luculentius eminebit.

At

At ſi cui nihilominus alia ſententia adridet, quam quidem communiorem eſſe inficiabitur nemo, & commodiori quidem ratione Novi Teſtamenti locos, quos protulimus, explicat; quemadmodum & alios, quos *H. Grotius* opponit, ut *I. Corinth. XII.* 10. 12. 28. 30. *& XIV. per totum;* hoc eſt, variis vere linguis Spiritus Sancti munere Apoſtolos loquutos eſſe; ipſe quoque non multum repugnaverim; & tunc dicam Spiritum divinum certis de cauſſis, & inſcrutabilis providentiae rationibus, diverſarum linguarum cognitionem eis indidiſse, non tamen orationis nitorem & elegantiam tribuiſſe; ſed eius gratiam iuxta naturales eorum diſpoſitiones in eis quoad hoc eſſe operatam, ita ut qui cultior eſſet atque eruditior, diſertior quoque, & in dicendo elegantior, videretur; qui minus autem, aliter; ut in Luca & Ioanne utraque exempla praeclariſſima habemus, & obſervat *Cornelius a Lapide Canone XX.* Non me tamen latet *Io. Chryſoſtomum Homil. III. in Epiſt. I. ad Corinth. cap. I.* in diverſa eſſe opinione, arbitrarique tenui dictione eſſe uſos Apoſtolos οὐκ ἀσθενείᾳ τοῦ χαρίσματος, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ βλάβῃ τὸ κήρυγμα. *Non imbecillitate muneris, ſed ne praedicationi noceretur.* Verum ex iis omnibus, quae hactenus a nobis tam late multipliciterque diſputata ſunt, aliud fortaſſis colligi pleriſque omnibus videatur. Non me fugit quoque Dionyſium Alexandrinum apud *Euſebium Lib. VII. Hiſt. Eccleſ. Cap. XXV.* in ea opinione fuiſſe, ut cenſuerit Spiritum Sanctum non res tantum, & ſublimia myſteria, Ioanni Evangeliſtae ſuggeſſiſſe; verum etiam orationis copiam, & nitorem, elegantiamque, ſuppeditaſſe; ſed quanti huiuſmodi iudicium faciendum ſit, inferius de Ioanne hoc agentes demonſtrabimus.

Mul-

Multo autem minus quis nobis opponat divinam inſpirationem, qua ſacri Scriptores adiuti & directi ſuas commentationes exaraverint; illam enim eos omni errore, & mendacio, & lapſu, expertes feciſſe facile concesserim; eruditos vero, & eloquentes, & cultos, & nitida elegantique oratione praeſtantes reddidiſſe, eadem facilitate negaverim. Id autem ut melius intelligatur, altius omne repetendum eſt, & quid de divino adflatu & inſpiratione iudicandum ſit, inquirendum. Itaque dupliciter inſpiratio in divinis Scriptoribus conſideranda eſt, vel ut Prophetis, vel ut hiſtoricis, & ſapientibus viris, qui & res geſtas memoriae produnt, & recte vivendi praecepta, deique colendi ritus ceremoniaſque, praeſcribunt. Et ſi de Prophetis agimus, quum mortalis animus futura praeſentire non poſſit, certum exploratumque eſt quaecumque illi vaticinantur, a Deo eiuſque Spiritu iis ſuggeri, vel monſtrari; res tamen tantum, non etiam verba, & phraſin, & variam ipſius orationis compoſitionem; alioquin Prophetae omnes eodem ſtilo, atque eadem facundia loquuti eſſent, quum in omnibus unus atque idem Spiritus fuerit, id quod quidem prudenter obſervabat etiam *Knatchbullus* eruditus, licet heterodoxus, ad *Matthaei cap. XXVII.* ſcribens: *Dictavit Spiritus ſenſum, non verba ſingula, vel verborum formam: uno enim tunc ore loquerentur ſinguli.* Eo autem lubentius *Knatchbulli* ſententiam retuli, quod rigidiores Calviniani, ne unum quidem verbum in ſacris Scripturis non inſpiratum adgnoſcentes, ab heterodoxo homine confutentur; quemadmodum & a *Lud. Capello*, qui tantum abfuit ut id ſibi perſuaderet, quin μνημονικὸν ἁμάρτημα *Capite V. Actorum* deprehendiſſe ſibi viſus eſt. *Qui lapſus*

μνε-

μνημονικοὶ, inquit, *facile obrepunt, quum propositum nobis non est rerum gestarum seriem ordine narrare, & accurate notare; sed obiter & ex occasione data aliquid, quod ad rem nostram facit, commemorare verbulo, quod hic a Luca fit. Atque huiusmodi lapsuum μνημονικῶν exempla nonnulla ab aliis notata sunt in sacris Scriptoribus.* Et haec haereticus ille, quae qua censura perstringenda sint, videatur apud *Gravesonium De Mysteriis & annis Christi Dissert. XXI.* Diversum autem esse Prophetarum stilum, & a quocumque eorum vaticinia evolvente primore adspectu intelligitur, & perspicua sunt doctissimi *Hieronymi* hac de re testimonia. Nam ecce ad Paulum & Eustochium scribens ita de Esaia loquitur: *Ac primum de Isaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit; quippe ut vir nobilis, & urbanae eloquentiae, nec habens quidquam in eloquio rusticitatis admistum. Vnde accidit ut prae ceteris florem sermonis eius, translatio non potuerit conservare.* De Ieremia autem hoc iudicium profert: *Ieremias Propheta cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Ebraeos Isaia & Osee & quibusdam aliis prophetis, videtur esse rusticior, sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetaverit. Porro simplicitas eloquii, a loco ei, in quo natus est, accidit. Fuit autem Anathotites, qui est usque hodie viculus, tribus ab Ierosolymis distans millibus.* De Ezechiele autem haec habet: *Sermo eius nec satis disertus, vero nec admodum rusticus est: sed ex utroque medie temperatus.* Quare exploratae fidei esse videtur Prophetarum eloquutionem divinitus inspiratam non fuisse, & de rebus sensibusque tantum illud *Athenagorae* inteiligendum, quo adfirmat in *Legatione pro Christianis* Prophetas esse, *οἳ κατ' ἔςασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λόγων κινήσαντος αὐτοὺς τοῦ θείου πνεύματος,*

τος, ἃ ἐνηργοῦντο ἐξεφώνησαν· συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος ὡσεὶ καὶ αὐλητὴς, αὐλὸν ἐμπνεῦσαι. *Qui extra se suasque cogitationes positi, divini spiritus impulsu, quidquid illa in ipsis efficiebat, eloquebantur; quum Spiritus eis ceu organis uteretur, ut tibiis ad inflandum uti solet tibicen.* In illud autem non inquiram, quod a quibusdam disceptatur, an Prophetae dum furore quodam correpti, seu verius divino Spiritu adflati, oracula funderent, ea, quae efferrent, intelligerent, necne; nam verum utrumque esse potuisse, mihi facile persuadeo, & quaedam interdum Prophetas, quae dicerent, ignorasse; quaedam vero probe aliquando percepisse; quod quidem sacrarum litterarum, & Patrum auctoritate facile stabiliri posset, ut apud *Nourrium Adpar. ad Biblioth. Maxim. Patrum Dissert. XII. in saecul. I. Cap. III. §. VIII. & Dissert. III. in saecul. II. Cap. IV. §. V.* videre est. Quod vero attinet Scriptores historicos, & vitae praecepta tradentes; si ea, quae ipsi viderunt, aut alii narraverunt, docueruntque, litteris mandant, tunc non eloquentiam tantum & voces, sed nec res ipsas divinus Spiritus sufficit; at tantum praesidii ac gratiae largitur, ut in his scribendis illi nec fallant nec fallantur, sed omnia vera & indubitata litterarum monumentis commendent. Tunc quoque nec methodum, nec ordinem rerum scribendarum, docet, sed liberum scriptoribus arbitrium permittit, ut vel ex ipsis Evangelistis liquido constat res easdem passim ordine diverso narrantibus, quae omnia mire confirmat *Augustinus lib. II. De Consensu Evangelistarum cap. XII. numer. 27. & 28.* & *Caietanus Comment. in Cap. I. Lucae.* & nisi *Wolzogenii*, hominis Sociniani, nomen exhorrescerem, illa eius verba ex *Commentario in caput I. Matthaei* proferrem, quae mire meam distinctionem adductam ad-

adstruunt, & sunt quae sequuntur: *Etsi omnis scriptura sacra a Deo inspirata est, omnesque sacri Scriptores, quasi amanuenses Sancti Spiritus fuerint, longe tamen alio ac diverso modo Deus per Evangelistas & Apostolos loquutus est, qui ea, quae sub Evangelio gesta sunt, descripserunt, quique quae sciverunt, ante didicerunt, quam per Prophetas qui de futuris rebus vaticinati sunt. Nam hi quodammodo violenter a Deo rapti sunt, ut ipsi haud intellexerint quid loquerentur, & quorsum verba eorum spectarent .... Illis autem Spiritus Sanctus solummodo ita adstitit, ut in descriptione eorum, quae bene norant, memoria ipsorum infirma ac labilis ab errore lapsuque praeservaretur*; ideo eius testimonio, & auctoritate minime abutor, quum meae disputationis vim ex puris castisque orthodoxorum Theologorum fontibus, non ex lutulentis & foetidis haereticorum lacunis, deducere velim. Idem dicendum est de moralibus praeceptis, quae quidem ipsa ratione duce intelliguntur, & traduntur; etenim tunc etiam sufficit ut Spiritus divinus adsistat, nequid falsi, aut pravi fortassis, humana imbecillitate admisceatur. Hisce rite praestructis iam patet, arbitror, diversa esse inspirationis genera, quae nos duo cum doctissimo *Melchiore Cano* esse adseverabimus; unum, quo cuncta Spiritus Sanctus revelat & suggerit; alterum, quo adflatum Scriptorem illustrat ac dirigit. *Non adserimus*, inquit ille *Lib. II. De locis Theolog. cap. XVIII. per immediatam Spiritus Sancti revelationem, quae quidem proprie revelatio dicenda sit, quamlibet Scripturae sacrae partem fuisse editam. Quin Lucas, quae ab Apostolis accepit, ea scripto ipse mandavit, ut in Evangelii sui Prooemio testatur. Et Marcum, quae a Petro didicerat, rogatum a discipulis scripsisse, au-*

ctores

ctores ſunt Clemens in VI. Diſpoſit. libro apud Euſebium lib. II. Eccleſ. Hiſt. Cap. XV. Papias apud eumdem eodem libro &c. & Lib. VIII. cap. ult. Origenes Lib. I. Commentariorum in Matthaeum eodem Euſebio referente Lib. VI. cap. XVIII. & Euſebius quoque ipſe Lib. III. cap. IV. & Hieronymus de Viris illuſtribus in Marco; & Irenaeus Lib. III. Adverſus Haereſes cap. I. Sive ergo Matthaeus & Ioannes, ſive Marcus & Lucas, quamvis illi viſa, hi audita, referrent, non egebant quidem nova Spiritus Sancti revelatione, egebant tamen peculiari Spiritus Sancti directione. Atque ita quidem ille. Sed & ſi tertium inſpirationis genus quis inducere tentaverit, quod ex quibusdam Ieſuitarum Lovanenſium, *Leſſii* ſcilicet, & *Amenii*, Theſibus erui poteſt, ipſe non refragabor. Illae autem Theſes ſunt quae ſequuntur: *I. Vt aliquid ſit ſcriptura ſacra, non eſt neceſſarium ſingula eius verba inſpirata eſſe a Spiritu Sancto. II. Non eſt neceſſarium, ut ſingulae veritates & ſententiae ſint immediate a Spiritu Sancto ipſi Scriptori inſpiratae. III. Liber aliquis, qualis fortaſſe eſt ſecundus Machabaeorum, humana induſtria ſine adſiſtentia Spiritus Sancti ſcriptus, ſi Spiritus Sanctus poſtea teſtetur ibi nihil eſſe falſum, efficitur ſcriptura ſacra.* Has quidem Theſes facultas Theologorum Lovanienſium & Duacenſium cenſura ſua perſtrinxit, atque damnavit, ſed iniuria, ut late demonſtravit non tantum Societatis Ieſu Theologus praeſtantiſſimus *Cornelius a Lapide* in *Epiſtolam II. ad Timotheum* commentans; ſed etiam *R. Simonius Tom. I. Hiſt. Critic. N. T. Cap. XXIII.* & *Calmetius Diſſertat. De divinorum Scriptorum Inſpiratione*. Non tamen memorati illi Ieſuitae *Leſſius* & *Amenius*, primi vel ſoli inter ſuae congregationis ſocios fuerunt, qui huiuſmodi ſententiam profer-

ferrent, ſed *Bonfrerius* etiam *Prolog. cap VIII. ſect. I. Mariana Tract. De Vulgat. Edit. Bellarminus Tract. De Verbo Dei* in eadem ſe fuiſſe haereſi luculenter oſtendunt: quam quidem *Fraßenius* Minorita tamdem amplexus eſt in ſuis *Diſquiſitionibus Biblicis* & tres inſpirationis ſpecies introduxit, antecedentem, concomitantem, conſequentem. Sed antequam hi omnes huiuſmodi opinionem inveherent, vel adſtruerent, iam a *Caietano* in *Caput I. Lucae* ſcribente excogitata fuerat; eamdemque *Ferdinandus De Aſcalanta* in *Clipeo Praedicatorum Lib. I. Cap. IV.* docuerat. Ex his igitur omnibus proclive eſt colligere, veriſſima eſſe quae de inſpiratione ſuperius ſtabilivi; vel ſaltem veriſimiliora, quam cetera; & praecipue non verba ipſa omnia, nec narrandi ordinem viamque, Spiritu Sancto dictante & docente, a divinis Scriptoribus adhibitam fuiſſe; id quod confirmat inter antiquos in primis *S. Agobardus* Lugdunenſis, qui *Libro adverſus Fredegiſum*, ita ſcribit: *Adparet etiam in his verbis veſtris quod ita ſentiatis de Prophetis & Apoſtolis, ut non ſolum ſenſus praedicationis, & modos, vel argumenta dictionum, Spiritus Sanctus eis inſpiraverit, ſed etiam ipſa corporalia verba extrinſecus in ore illorum ipſe formaverit. Quod ſi ita ſentitis, quanta abſurditas ſequetur quis dinumerare poterit?* Et deinde pergit abſurda percurrendo, quae inde defluerent, & omnia auctoritate Scripturarum confirmando; atque ex intervallo ait: *Si ſecundum vos, omnibus auctoribus divinorum librorum exteriorem nobilitatem aequaliter miniſtravit Spiritus Sanctus; quare unus Apoſtolus, ideſt, Paulus, diſertior invenitur in Ebraica lingua quam in Graeca, ſicut praedictus Hieronymus in praefatione Epiſtolae, quae ad Ebraeos praetitulatur, ſcribit?* Et inter recentio-

tiores *Cornel. a Lapide Can. XX. Per Sanctos Scriptores*, inquit, *ita accomode loquutus est Spiritus Sanctus, ac si ipsi suo nutu, conceptu, voce, loquerentur & scriberent*. Hinc est quod Iesuitae Romani in sua *Ratione studiorum* Titul. *De reliq. Opinion. delectu in Theol. facien.* scriptum reliquere: *Probabilius est verba primorum exemplarium ac fontium incorruptorum fuisse omnia & singula a Spiritu Sancto dictata secundum substantiam, multiformiter tamen pro varia instrumentorum conditione*. Adduntque insuper illud *secundum substantiam* probabiliter tantum dici, ita ut eadem probabilitate negari id posse non omnino dissimulent. Scio equidem videri aliud antiquis Patribus placuisse, & omnia quae in divinis litteris habentur sive sensus, sive phrases ac verba, Spiritu Sancto adflante, scripta fuisse, ut *Irenaeo lib. II. cap. XLVII. Tertulliano contra Hermogenem cap. XXII. Origeni Philocaliae cap. X. & lib. V. contra Celsum. Cypriano sermone de Opere & Elemosyna; Gregorio Thaumaturgo Serm. De Adnunc. B. M. V. Clementi Alexandrino lib. II. Stromat. Eusebio Hist. Eccles. lib. V. cap. ultimo. Epiphanio Haeresi LXXVI. Gregorio Nysseno Orat. VII. contra Eunomium. Chrysostomo Homil. XXVI. in Genesim, Hieronymo, & Augustino pluribus locis*. At si res probe expendatur, facile adparebit isthuc ipsum ab illis adfirmari, ita tamen ut aliqua e tribus illis inspirationis speciebus in hisce omnibus reperiatur; nec quidquam amplius ab iis exigi, quum ipsi se in hoc haudquaquam determinaverint. Egregie igitur ac praeclariter laudatus *Calmetius* in fine commemoratae Dissertationis: *At Theologi*, inquit, *qui duos tresve inspirationum species distinxerunt, & qui in eo cum antiquis Patribus conveniunt dum adserunt universam scripturam inspira-*

tam

tam fuisse, & esse irrefragabilis auctoritatis; hi ab iisdem Patribus non sunt secernendi; non in aliam enim discedunt sententiam, sed Patribus honorem habentes, id clarius explicant, quod illi rudiori methodo defenderunt; neque varia inspirationum genera inducunt, nisi ut facilius haereticorum ora praecludant, & dogma, quod nonnullae difficultates obnubilant, dilucidius exhibeant. Qui eos impugnaverunt, quamvis ea de re & Patrum conclusiones, & Ecclesiae decreta exciperent, ab eiusdem Ecclesiae & Patrum Spiritu eosdem discessisse putarunt. Verumtamen nulla sane alia apud ipsos, quam vocum & phrasium varietas. Quum autem res serio perpenditur, difficillime ab eorum distinctione abstineri posse invenimus: unaque utile illud adgnoscimus, si sacros Auctores, ut divinam auctoritatem obtineant, Spiritus Sancti, a quo ducerentur, ne in errorem inciderent, directionis & praesentiae tantummodo indigos fuisse fateamur.

De Apostolorum & primitivorum Christianorum sapientia.

CAPVT XVI.

AT si Apostoli cultiorum litterarum rudes erant, si profanas doctrinas minime callebant, si viles, abiecti, contemti; quid nam dignum proferebant, dicat aliquis, unde tamquam doctores sapientissimi ab omnibus suspicerentur? Meis hic, aut alterius alicuius, verbis opus non est, nisi Apostoli gentium *Pauli* ita primum ad Corinthios scribentis: *Et sermo meus &*

praedicatio mea, non in perſuaſibilibus humanae ſapientiae verbis, ſed in oſtenſione Spiritus & virtutis: ut fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei. SAPIENTIAM AVTEM LOQVIMVR INTER PERFECTOS: SAPIENTIAM VERO NON HVIVS SAECVLI, NEQVE PRINCIPVM HVIVS SAECVLI, QVI DESTRVVNTVR: SED LOQVIMVR DEI SAPIENTIAM IN MYSTERIO, QVAE ABSCONDITA EST, QVAM PRAEDESTINAVIT DEVS ANTE SAECVLA IN GLORIAM NOSTRAM; *quam nemo principum huius ſaeculi cognovit: ſi enim cognoviſſent, numquam Dominum gloriae crucifixiſſent. Sed ſicut ſcriptum eſt: quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum:* NOBIS AVTEM REVELAVIT DEVS PER SPIRITVM SVVM. *Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum ſcit, quae ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? ita & quae Dei ſunt, nemo cognovit, niſi Spiritus Dei. Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum, qui ex Deo eſt, ut* SCIAMVS QVAE A DEO DONATA SVNT NOBIS: *quae & loquimur non in doctis humanae ſapientiae verbis, ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.* Huiuſmodi erat Apoſtolorum ſcientia, doctrina, ſapientia plane admirabilis, qua oratores omnes, omnes philoſophos, & huius mundi ſapientes, immenſo intervallo ſuperabant. Quod noſcens Apoſtolorum diſcipulus & ſucceſſor *Clemens Epiſtola ad Corinthios num. XXXVIII.* ſcribebat: ὁ σοφὸς ἐνδεικνύσθω τὴν σοφίαν αὐτοῦ μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ᾽ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς. *Sapiens oſtendat ſapientiam ſuam non in verbis, ſed in bonis operibus.* Verum profeſſus eſt *Lucianus*

vel

vel invitus ubi *De morte Peregrini* τὴν θαυμαςὴν σοφίαν τῶν χριςιανῶν, quamquam εἰρωνικῶς, nuncupat. Et ab ea victam & expugnatam humanam ſapientiam iure admiratur & praedicat *Chryſoſtomus Homil. III.* in *I. Epiſt. ad Corinth. Cap. I.* ut ſuperius *pag.* 342. videbamus. Ad hanc Apoſtolorum ſapientiam reſpiciens eruditiſſimus *Hieronymus* ita Paulino ſcribebat: *Cur dicitur Paulus Apoſtolus vas electionis? Nempe quia legis, & ſanctarum ſcripturarum armarium eſt. Pharisaei ſtupent ad doctrinam Domini: & mirantur in Petro & Ioanne quomodo legem ſciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio, & quotidiana in lege meditatio, tribuere ſolet, illis Spiritus Sanctus ſuggerebat: & erant iuxta quod ſcriptum eſt* θεοδίδακτοι. *Duodecim annos Salvator impleverat, & in templo ſenes de quaeſtionibus legis interrogans, magis docet dum prudenter interrogat. Niſi forte ruſticum Petrum, ruſticum dicimus Ioannem, quorum uterque dicere poterat: Etſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia. Ioannes ruſticus, piſcator, indoctus? Et unde vox illa obſecro: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum?* λόγος *enim Graece multa ſignificat. Nam & verbum eſt, & ratio, & ſupputatio, & cauſſa uniuſcuiuſque rei, per quam ſunt ſingula, quae ſubſiſtunt. Quae univerſa recte intelligimus in Chriſto. Hoc doctus Plato neſcivit, hoc Demoſthenes eloquens ignoravit. Perdam, inquit, ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vera ſapientia perdet falſam ſapientiam; & quamquam ſtultitia praedicationis in cruce ſit, tamen Paulus ſapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non ſaeculi huius, nec principium iſtius ſaeculi, quae deſtruitur: ſed loquitur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam prae-*

destinavit ante saecula. Dei sapientia Christus est. Christus enim Dei virtus, & Dei sapientia. Haec sapientia in mysterio abscondita est: de qua & noni Psalmi titulus praenotatur, pro occultis filii, in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi; & qui in mysterio absconditus erat, praedestinatus est ante saecula. Praedestinatus autem & praefiguratus in lege & prophetis. Haec quidem sapienter *Hieronymus*: sed mirabiliter ad rem faciunt, quae *Adamantius Origenes Lib. III. contra Celsum* his verbis dissertat: Ἀλλ' εἰκὸς τὰ γεγραμμένα ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους προτέρᾳ τῷ Παύλῳ ὡς πρὸς Ἕλληνας καὶ μέγα φυσῶντας ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ, κεκίνηκέ τινας ὡς τοῦ λόγου μὴ βουλομένου σοφούς. ἀλλ' ἀκουέτω ὁ τὰ τοιαῦτα νομίζων ὅτι ὥσπερ διαβάλλων ἀνθρώπους φαύλους ὁ λόγος, φησὶν αὐτοὺς εἶναι οὐ περὶ τῶν νοητῶν, καὶ ἀοράτων, καὶ αἰωνίων σοφούς, ἀλλὰ περὶ τῶν αἰσθητῶν μόνων πραγματευσαμένους, καὶ ἐν τούτοις τὰ πάντα τιθεμένους εἶναι σοφοὺς τοῦ κόσμου, οὕτω καὶ πολλῶν ὄντων δογμάτων, τὰ μὲν συναγορεύοντα ὕλῃ καὶ σώμασι καὶ πάντα φάσκοντα εἶναι σώματα προηγουμένως ὑφεστηκότα, καὶ μηδὲν περὶ ταῦτα εἶναι ἄλλον εἴτε λεγόμενον ἀόρατον, εἴτε ὀνομαζόμενον ἀσώματον. φησὶν εἶναι σοφίαν τοῦ κόσμου καταργουμένην καὶ μωραινομένην, καὶ σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου. τὰ δὲ μετατιθέντα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν τῇδε πραγμάτων ἐπὶ τὴν παρὰ θεῷ μακαριότητα καὶ τὴν καλουμένην αὐτοῦ βασιλείαν καὶ διδάσκοντα καταφρονεῖν μὲν ὡς προσκαίρων πάντων τῶν αἰσθητῶν καὶ βεπλομένων, σπεύδειν δὲ ἐπὶ τὰ ἀόρατα, καὶ σκοπεῖν τὰ μὴ βλεπόμενα, ταῦτά φησιν εἶναι θεοῦ σοφίαν. *Sed fortasse quae scripsit Paulus in prima ad Corinthios tamquam ad Graecos & Graeca sapientia tumidos ac elatos, commoverunt aliquos, quasi nollet & reiiceret Paulus suo illo sermone sapientes. Sed audiat qui sic existimat, quemadmodum sermo ille improbos homines accusans ait, non esse in rebus, quae intellectu non oculis percipiuntur, & aeternis sapientes,*

tes, sed in iis modo, quae in sensus incurrunt, occupatos, in his summa rerum ponere, esse mundi sapientes: sic quum multa sint placita philosophorum, quae materiae & corporibus patrocinantur ac consentiunt, & omnia praesertim, quae subsistunt, corpora esse adfirmant, nihilque praeterea esse aliud, sive invisibile dicatur, sive incorporeum nominetur: ait esse sapientiam mundi abolitam & infatuatam, & sapientiam seculi huius. Quae vero mentem ab humanis hisce rebus ad eam, quae apud Deum est, beatitudinem, & ad regnum ipsius transferunt, & omnia quae sentiuntur ac videntur, tamquam caduca & temporaria contemnere docent, ad invisibilia properare, & speculari, quae non videntur, haec Dei sapientiam vocat. Hactenus *Origenes*, ex cuius dictis abunde cognoscere est, quae sapientia esset Apostolorum, quae doctrina atque eruditio. Quod quidem totum confirmatur ab hisce omnibus antiquiore *Ignatio* Antiocheno Episcopo ubi Epistolam ad Smyrnaeos ita exorditur: Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Θεὸν τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα. ἐνόησα γὰρ ὑμᾶς κατηρτισμένους ἐν ἀνικήτῳ πίστει κτλ. *Glorifico Iesum Christum Deum, qui tanta vos sapientia donavit. Cognovi enim vos perfectos in fide immota &c.* Hoc quoque sensu beatus Martyr Patricius Episcopus se sapientem esse, sapientiaque philosophos superare dicebat, ut ex eius *Actis* intelligimus, quae MS. Graece in Bibliotheca Laurentiana adservantur, & a *Bollandianis* & *Ruinarto* edita sunt. Et hoc sensu ipsae Christianae feminae, & pueri ipsi, docti sapientesque dicuntur ab *Eusebio Praep. Evangel. Lib. I. cap. III.* & *Lactantio Lib. V. Cap. XX.* Alii autem viderint an eodem pariter intellectu sapientes Christiani accipiendi sint apud *Gruterum pag. MXLVIII. In monumentis Christianis:*

B . M.
ACTIAE INNOCENTIAE
SVMMAE CASTITATIS
AC SAPIENTIAE FEMINAE
QVAE VIXIT ANNIS P.
M. XLIII. M. VIII. D. IIII. IVL.
AVGVSTINVS SVBDIAC.
CONIVGI DVLCISSIMAE
CONVIXIT ANN. VII. M. IIII.
D. XX. CONTRA VOTVM
B . M . M . P .

Et *pag. MLV.*

MIRAE INNOCENTIAE AC SAPIENTIAE
PVERO
MARNANO QVI VIXIT A. IIII. ET
MENSES IIII. DIES II.
QVIESCIT IN PACE D. PRID. KAL. DEC.
ARBETIONE ET
LOLLIANO COSS. PARENTES FECERVNT . P.

Hoc est anno Christi 355.

Alia quoque ubi *Pelagius* puer *Sapiens* adpellatur apud eumdem occurrit. Hinc non mirum si Apostolorum vestigiis insistentes primi Christiani, profanam eruditionem, & Rhetorum phaleras, commentaque Philosophorum, aut contemnerent, aut negligerent, ut late a nobis superius demonstratum est; sed omni studio ac sedulitate in eam sapientiam incumberent, quae Dei sapientia a *Paulo* nuncupatur, quaeque mentes, terrenis hisce & caducis re-

bus,

bus contemtis, ad coeleſtia & aeterna evehit, atque ſublimat; quaeque una efficit ut veram & non fucatam philoſophiam profiteamur. Aliam igitur ab hac ſcientiam & philoſophiam, ne ſcientiam quidem & ſapientiam primitivi Chriſtiani prudentiſſime exiſtimabant: Τὸ μέντοιγε, inquit *Origenes Lib. III. contra Celſum*, ἐν πεπαιδευμένοις ἀριθμεῖν τοὺς ἐσφαλμένα δόγματα ἔχοντας, οὐδ' οἱ Ἑλλήνων φιλόσοφοι φήσουσι. καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον δὲ λόγον οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη· πονηρίας δὲ ἵν' οὕτως ὀνομάσω ἐπιστήμη ἐστὶν ἐν τοῖς ψευδοδοξοῦσι καὶ ὑπὸ σοφισμάτων ἠπατημένοις. *Sed in eruditorum numero habendos eſſe, qui falſis opinionibus imbuti ſunt, neque Graecorum Philoſophi dixerint, & iuxta noſtram doctrinam ſapientia non eſt ſcientia nequitiae: nequitiae autem, ut ita dicam, in iis eſt ſcientia, qui falſis opinionibus adhaereſcunt, praeſtigiis fallaciiſque decepti.* Sed de antiquorum Chriſtianorum ſcientia & inſtitutione audiamus iterum loquentem eodem libro *Origenem*, atque ita ſcribentem: ἡμεῖς γὰρ ὅση δύναμις πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ φρονίμων ἀνδρῶν γενέσθαι τὸν σύλλογον ἡμῶν, καὶ τὰ ἐν ἡμῖν μάλιστα καλὰ καὶ θεῖα· τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς πρὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν εἰς μέσον, ὅτε εὐποροῦμεν συνετῶν ἀκροατῶν, ἀποκρύπτομεν δὲ καὶ σιωπῶμεν τὰ βαθύτερα, ἐπὰν ἁπλουστέρους θεωρῶμεν τοὺς συνερχομένους καὶ δεομένους λόγων τροπικῶς ὀνομαζομένων γάλα. *Nos enim quantum viribus atque animis valemus, id enitimur ut coetus noſter hominum prudentium coetus ſit, & noſtra omnia quammaxime honeſta & divina. Tunc audemus in iis, quae ad communitatem habemus, ſermonibus in medium adferre, quum prudentes habemus auditores: occultamus vero profundiſſima quaeque, quum videmus rudiores conveniſſe, qui potius egeant iis ſermonibus, qui figurate lac nominantur.* Alibi autem eodem libro infit: Οἱ καὶ διὰ ἀναγνωσμάτων, καὶ διὰ τῶν εἰς τὰ ἀναγνώ-

ματα διηγήσεων προτρέποντες μὲν τὴν εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων εὐσέβειαν, καὶ τὰς συνθρόνους ταύτῃ ἀρετάς, ἀποτρέποντες δὲ ἀπὸ τοῦ καταφρονεῖν τοῦ θείου, καὶ πάντων τῶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πραττομένων. Nos qui & lectione, & eorum expositione quae lecta sunt, ad summi Dei cultum, & quae illi cognatae sunt virtutes cohortamur; a contemtu divini Numinis, & rebus omnibus, quae praeter rationem fiunt, dehortamur. *Tertullianus* autem Apologetici *Cap XXXIX.* scribit: *Cogimur ad litterarum divinarum commemorationem si quid praesentium temporum qualitas, aut praemonere cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam praeceptorum nihilominus inculcationibus densamus. Itidem etiam exhortationes, castigationes, & censura divina.* Agit ibi de Christianorum coetibus. Ecce primorum Christianorum scholas; ecce instructionem; ecce doctrinas. Sed rem amplius & enucleatius exsequitur idem Theologus praestantissimus ita *Libro De Praescriptionibus* scribens, dum Christianis dogmatibus periculosas ac noxias profanas doctrinas ostendit: *Hae sunt doctrinae hominum & daemoniorum prurientibus auribus natae, de ingenio sapientiae saecularis: quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi confusione etiam philosophiae ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiae saecularis, temeraria interpres divinae naturae dispositionis. Ipsae denique haereses a philosophia subornantur.* Et mox quum locum praesignem Apostoli ad Colossenseses scribentis & inanem philosophiam damnantis, protulisset, *Fuerat*, inquit, *Athenis* (hoc est Paulus) *& istam sapientiam humanam, adfectatricem & interpolatricem veritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque in suas haereses multipartitam varietate sectarum invicem repu-*

pu-

pugnantium. Quid ergo Athenis & Ierosolymis? quid Academiae & Ecclesiae? quid haereticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. Viderint qui Stoicum, & Platonicum, & Dialecticum, Christianis praetulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Evangelium. Quum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, non esse quod ultra credere debemus. Atque ita quidem ille. In similem autem sententiam scribit *Clemens* eruditissimus *Protreptico:* διό μοι δοκεῖ ἐπεὶ αὐτός ἧκεν ὡς ἡμᾶς οὐρανόθεν ὁ λόγος, ἡμᾶς ἐπ' ἀνθρωπίνην ἰέναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν, ἔτι ἀθήνας καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν πολυπραγμονοῦντας . . . . . πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατηχεῖ, καὶ τὸ πὰν ἤδη Ἀθῆναι καὶ Ἕλλας γέγονεν τῷ λόγῳ. *Quamobrem, ut mihi videtur, quoniam ipsum Verbum ad nos venit coelitus, non est nobis amplius eumdum ad humanam doctrinam Athenas, & aliam Graeciam, quin etiam Ioniam. quaerendo curiose . . . . magister omnia nunc sonat, & universum iam Athenae & Graecia factum est Verbo.* Cuius verba mirabiliter confirmantur a Theologo disertissimo *Euseb. Hieronymo*, qui *Prooemio in Librum IIII. Commentar. in Epist. ad Galatas* dum Christianorum studia & doctrinas indicat, & prae aliis extollit ita scriptum reliquit: *Quotusquisque nunc Aristotelem legit, quanti Platonis vel libros novere, vel nomen? Vix in angulis ociosi eos senes recolunt. Rusticanos vero & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat.* Haec primitivorum Christianorum studia non a Scriptoribus nostris tantum. fuisse docemur, sed & de iisdem Ethnici etiam

ipſi teſtantur. Nam vetuſtus Auctor Dialogi, cui *Philopatris* titulus eſt, adfirmat pſalmos eos & hymnos tota nocte cantare ſolitos, ita eos loquentes inducens: ἡλίους δέκα ἄσιτοι διαμενοῦμεν, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες κτλ. *Soles decem ieiuni, & abſque cibo perſeverabimus, & ad hymnos tota nocte cantandos vigilantes &c.* Sed & *Plinius* Epiſtola ad Traianum idem de ſtudiis coetibuſque Chriſtianorum ſcribit. Hoc autem omne graviſſima Pauli auctoritate confirmatur, qui *ad Timotheum ſcribit ab infantia ſacris litteris eruditum, & hortatur ad ſtudium lectionis ne negligat gratiam, quae data ſit ei per impoſitionem manus presbyteri. Tito praecipit, ut inter ceteras virtutes Epiſcopi, quem brevi ſermone depinxit, ſcientiam quoque eligat ſcripturarum. Obtinentem inquit eum qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem, ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & contradicentes evincere,* quae ſunt verba *Hieronymi ad Paulinum.* Vnum igitur erat apud antiquos illos & primitivos Chriſtianos ſacrarum Scripturarum ſtudium, quas iugiter meditando ſapientiam altius imbibebant, & mentem ac deſideria, ſpretis terrenis, ad coelum elevabant: quod praecipue facto illo memorabili oſtenderunt, quum profanos omnes libros illi, qui fuerant curioſa ſectati, Epheſi combuſſerunt; quorum quidem pretia quinquaginta millium drachmarum ſummam complere deprehenſa ſunt, ut memoriae prodidit ſcriptor divinus *Lucas Actor. Cap. XIX.* Sed egregie, & ad rem profecto his olim verbis ad Deum exclamaverat *Auguſtinus Confeſſionum Lib. V. Cap. IV. Fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum eſt, & quaſi nihil habens omnia poſſidet inhaerendo tibi, cui ſerviunt omnia, quamvis nec ſaltem ſeptemtrionum gyrum no-*

ve-

verit, dubitare ſtultum eſt, quin utique melior ſit, quam menſor coeli, & numerator ſiderum, & penſor elementorum, & negligens tui, qui omnia in menſura, & numero, & pondere, diſpoſuiſti. Sapientes igitur erant Chriſtiani olim ſublimi hac ſapientia, hancque unam ſe amplexari profitebantur adverſus eos qui illos indoctos & ineruditos eſſe accuſabant. Ὅτι δὲ βȣ́λεται, inquiebat *Lib. III. contra Celſum. Origenes*, ἡμᾶς εἶναι σοφȣ̀ς ὁ λόγος, δεικτέον καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ Ἰȣδαϊκῶν γραμμάτων, οἷς καὶ ἡμεῖς χρώμεθα· ȣ̓χ ἧττον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰησȣ̃ν γραφέντων καὶ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις εἶναι πεπιςευμένων. *Quod vero nos divinus ſermo velit eſſe ſapientes veteribus & Iudaicis ſcriptis, quibus & nos utimur, demonſtrandum: nec minus tamen & ex iis quae poſt Ieſum ſcripta ſunt, & in Eccleſiis eſſe creduntur.* Hinc, quum ad res tantum coeleſtes animum adverterent, & terrena deſpicerent, Auctor perantiquus, Dialogi, qui *Philopatris* inſcribitur, iniuria eos inridens ἀεροβατȣ̃ντας *aëre gradientes & ſublimes*, καὶ αἰθερίȣς *aetherios*, adpellat; adeoque eos de rebus coeleſtibus, & ſideribus uſque illudens interrogat, inquiens: ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες καὶ ὡς ἀφ᾽ ὑψηλȣ̃ ἅπαντα καθορῶντες ἐξυδερκέςατα καὶ τάδε νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τȣ̃ αἰθέρος; μῶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος; ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γενήσεται; ὁ Ἄρης εἰ τετραγωνήσει τὸν Δία κτλ. *Vos ſupra terram & in ſublime ſublati, & ceu ex alto cuncta intuentes acutiſſime, & haec intellectu adſequuti eſtis ſcilicet: ſed quo pacto ea quae in aethere ſunt habent ſeſe? Num deficiet ſol, & ad perpendiculum Luna interponetur? Num Mars quadrangulo adſpectu Iovem adſpiciet &c.* Sed impudenti huic calumniatori reſpondere poterant Chriſtiani cum *Cypriano Lib. De bono Patientiae: Nos philoſophi non verbis, ſed factis ſumus:*

mus: nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferimus. Virtutum conscientiam magis, quam iactantiam novimus; non loquimur magna, sed vivimus. Haec autem quum ipsa etiam Ethnicorum sapientiorum confessione vera philosophia esset, non mirum si Patres fere omnes coelestem Christianorum sapientiam philosophiae nomine frequenter indigetarunt, & iure quidem optimo. Nam inter *divinam & humanam* Philosophiam distinguit *Vincentius* Lirinensis *Commonit. cap. XIII.* & *Gregorius* Nyssenus in *Vita Gregorii Thaumaturgi*, fidei nostrae doctrinam τὴν θείαν φιλοσοφίαν vocat. Eamdem *Salvianus* massiliensis *Lib. IV. de Gubernat. Dei*, adpellat *Philosophiam Christianam*; uti Eusebius *Histor. Eccles. Lib. II. cap. XIII.* & *lib. IV. cap. VIII.* Χριστιανῶν φιλοσοφίαν, atque τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, quae posterior adpellatio *Clementis* quoque Alexandrini est sub finem *Strom. I.* atque *Socratis Histor. Eccles. lib. IV. cap. XXVII.* & τὴν κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν, ac τὴν ὄντως ἀληθῆ σοφίαν *Clemens* Alexandrinus *Lib. VI.* & in *Protreptico*; τὴν καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίαν, *Gregorius Nazianzenus Orat. in Gregorium Nyssenum*. Εὐαγγελικὴν φιλοσοφίαν, *Theodoritus Therapeut. lib. XII.* ubi etiam Christianos, nuncupat Philosophos: quemadmodum *Philosophi nostrae sectae, quam tuemur*, iidem Lactantio audiunt sub initium *Libri de opificio Dei*; & οἱ φιλόσοφοι τοῦ Θεοῦ *Clementi* Alexandrino *Stromat. VI.* Quos quidem describens tibi Clemens, φιλόσοφοι, inquit, λέγονται παρ' ἡμῖν μὲν οἱ σοφίας ἐρῶντες τοῦ πάντων δημιουργοῦ καὶ διδασκάλου, τουτέστι γνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. *Philosophi apud nos dicuntur, qui amant sapientiam, quae est omnium opifex & magistra, hoc est, filii Dei cognitionem.* Pertinet quoque huc, quod scripturae Vet. Test. dogmata, κατὰ παρ' ἑβραίοις σοφίαν φιλοσοφημένα, vocat

Ori-

Origenes contra Celſum lib. VI. quodque de Ebraeorum agens Prophetis, *Auguſtinus*, *Ipſi*, inquit, *eis erant Philoſophi, hoc eſt, amatores ſapientiae; ipſi ſapientes; ipſi Theologi; ipſi Prophetae; ipſi doctores probitatis atque pietatis. lib. XIIX. de Civit. Dei cap. XLI.* Item quod tradita in *Pentateucho* doctrina ἡ κατὰ Μωσέα φιλοσοφία *Clementi* Alexandrino dicitur *Strom. I.* uti βάρβαρος φιλοσοφία, & σοφία aliquoties *Tatiano contra Graecos*. Eodem denique refer quod *Chryſoſtomus* ait in *1. Corinth. Homil. V.* μεγάλη δύναμις, τὸ τοὺς ἀπεῤῥιμμένους, καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθήματος ἁψαμένους τούτους αθροίζεσθαι ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλοσοφεῖν. *Eſt magna virtus ac potentia abiectos, & qui nullam umquam attigerunt diſciplinam, repente docere philoſophari, quae ſunt ſupra homines.* Speciatim vitam Monaſticam *Iſidorus* Peluſiota τὴν θείαν φιλοσοφίαν vocat *Lib. I. Epiſt. CCLX.* Et *Socrates* de Monachis loquens, quos vi a vita Monaſtica Theophilus Alexandrinus abſtraxerat, *Hiſt. Eccleſ. lib. VI. cap. VII.* ἠνιῶντο, inquit, ὅτι μὴ ἐφιλοσόφουν ὡς ἤθελον τῇ ἀσκήσει προσκείμενοι. *Aegre ferebant, quod ipſis non liceret, ſicut volebant, philoſophari, & Monaſticae diſciplinae ſtudiis incumbere.* Frequenter item Philoſophiae vocabulo ſic utitur *Philo* libro περὶ βίου θεωρητικοῦ ubi de Therapeutis, illorumque ſtudiis agit; & creber eſt etiam huiuſmodi phraſeos apud *Nicephorum Calliſtum* eodem ſenſu uſus. Ob hanc igitur Philoſophiam iure negat *Clemens* Alexandrinus *Lib. 1. Paedag. Cap. VI.* Chriſtianos adpellari poſſe pueros & infantes ad eorum diſciplinarum ignorantiam reſpiciendo: οὐ γὰρ παῖδες ἡμᾶς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαριῶδες, καὶ εὐκαταφρόνητον τῆς μαθήσεως προσηγορεύμεθα, καθὼς οἱ εἰς γνῶσιν πεφυσιωμένοι διαβεβλήκασιν. *Non enim nos pueri & infantes, ad-*

pel-

pellati ſumus, quod ſit puerilis & contemnenda noſtra diſciplina, ut nos calumniati ſunt, qui ſunt inflati ſcientia. Subdit enim: ἀναγεννηθέντες γοῦν εὐθέως, τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν, οὗ ἕνεκεν ἐσπεύδομεν. ἐφωτίσθημεν γάρ· τὸ δὲ ἐστιν ἐπιγνῶναι τὸν θεόν. *Statim itaque regenerati recepimus perfectionem cuius cauſa feſtinabamus. Fuimus enim illuminati: id autem eſt Deum adgnoſcere.*

Sed non ideo omnem profanam ſcientiam, liberaleſque diſciplinas, averſatos eſſe primos Chriſtianos credendum eſt; licet enim eas non omnino requirerent, neque in eis ſe exercerent; rectum tamen illarum uſum non prorſus improbabant: adeoque quum hactenus de ſapientia Apoſtolorum, primitivorumque Chriſtianorum, egerimus, eamque in morum probitate, Deique cultu, & coeleſtium litterarum meditatione collocaverimus, iſthuc ipſum eo modo, quo dixi, intelligendum eſt, ac temperandum. Exculcanda enim Celſi, aliorumque Ethnicorum, calumnia, qua Chriſtianos diffamabant adſerentes ab illis doctum neminem & eruditum admitti, ſuaeque ſapientiae initiis conſecrari; quam quidem putidam & falſiſſimam aegre ferens doctiſſimus *Origenes Lib. III. contra Celſum* eam copioſe ac luculente refellebat. Quum enim locum Pauli ad Corinthios ſcribentis ex *Cap. I.* ubi ſapientiam mundi reprobare videtur, retuliſſet, Ἐκινήθησαν, inquit, τινὲς πρὸς τὸ οἴεσθαι ὅτι οὐδεὶς πεπαιδευμένος, ἢ σοφὸς, ἢ φρόνιμος, προσέρχεται τῷ λόγῳ· καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον δὴ φήσομεν, ὅτι οὐκ εἴρηται, οὐδεὶς σοφὸς κατὰ σάρκα, ἀλλ' οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα . . . . πῶς εὐλόγως ἐγκαλεῖ ἡμῖν ὁ Κέλσος ὡς φάσκουσι, μηδεὶς προσίτω μὲν πεπαιδευμένος, μηδεὶς σοφὸς, μηδεὶς φρόνιμος; Ἀλλὰ προσίτω μὲν πεπαιδευμένος, καὶ σοφὸς, καὶ φρόνιμος, ὁ βουλόμενος. οὐδὲν δὲ ἧττω προσίτω καὶ εἴ τις ἀμαθὴς, καὶ ἀνόητος, καὶ ἀπαίδευτος, καὶ νήπιος· καὶ γὰρ τοὺς τοιούτους προσελθόντας ἐπαγγέλ-

γέλλεται θεραπεύειν ὁ λόγος, πάντας ἀξίους κατασκευάζων τοῦ θεοῦ. Ψεῦδος δὲ καὶ τὸ μόνους ἠλιθίους καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια, πείθειν ἐθέλειν τοὺς διδάσκοντας τὸν θεῖον λόγον· καὶ τούτους μὲν γὰρ καλεῖ ὁ λόγος ἵνα αὐτοὺς βελτιώσῃ. καλεῖ δὲ καὶ τοὺς πολλῷ τούτων διαφέροντας, ἐπεὶ σωτήρ ἐστι πάντων ἀνθρώπων ὁ χριστός. *Haec induxere aliquos ut existimarent ad divinum sermonem nulli erudito, aut prudenti, aditum esse, qui a nobis hoc responsum accipient, dictum non esse*, Nemo sapiens secundum carnem, *sed* Non multi sapientes secundum carnem . . . . *Iure ne igitur Celsus nobis exprobrat, quasi dicamus*, Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens? *Contra enim, accedat quidem eruditus, sapiens, & prudens quilibet, sed nihilominus accedat quivis indoctus, stolidus, ineruditus, infans: tales enim si accesserint, divinus sermo curaturum se promittit, & omnes Deo dignos redditurum. Falsum quoque est solos fatuos, & ignobiles, & sensus expertes, & mancipia, & mulierculas, & puerulos, perducere velle, qui divinum sermonem docent. Hos enim quoque vocat Verbum Dei ut ipsos meliores efficiat: vocat & his multo praestantiores, quia omnium hominum servator est Christus*. Recipiebant igitur primitivi Christiani doctos etiam & eruditos homines, quum & hanc eruditionem saecularem, siquis recte utatur, ad Deum ducere noscerent, quod late exsequitur *Origenes Lib. III. contra Celsum*; litterasque discebant, etsi a docendo abstinerent. *Tertullianus De Idololatria: Scimus dici posse, si docere litteras Dei servis non licet, etiam nec discere licebit: & quomodo quis institueretur ad prudentiam interim humanam, vel ad quemcumque sensum, vel actum, quum instrumentum sit ad omnem vitam litteratura? Quomodo repudiamus*

mus saecularia studia sine quibus divina non possunt? Et nonnullos primi aevi Christianos aliquatenus eruditos superius *Cap. VI.* recensuimus; & exstat etiam ex *Cap. X.* ubi de cuiusque Scriptoris N. T. stilo & eruditione disseruimus. Sed tanta erat divinae sapientiae, prae doctrina ac scientia profana, illecebra atque voluptas, ut qui litteris olim, & eruditione praestiterant, omnem dicendi cultum postea negligerent, omnem scientiae doctrinaeque pompam atque iactantiam deponerent penitus, & abiicerent, infantes & parvuli Deo acceptabiles facti. *Consenuistis*, inquit *Clemens* Alexandrinus *Protreptico ad Graecos*, *in falsa Daemonum religione, venite iuvenes ac recentes ad Dei cultum, veramque religionem; vos referet Deus in numerum puerorum simplicium*. Praeclarum huius rei exemplum nobis *Cyprianus* suppeditat, de quo *Augustinus lib. IV. De Doctrina Christiana*, quum de superfluenti orationis ornatu, & splendida eloquentiae copia & elegantia, disseruisset, *Et tale aliquid*, inquit, *in Epistola beatissimi Cypriani: quod ideo puto vel accidisse, vel consulto factum esse, ut sciretur a posteris quam linguam doctrinae Christianae sanitas ab ista redundantia revocaverit, & ad eloquentiam graviorem modestioremque restrinxerit: quae in eius consequentibus litteris secure amatur, religiose adpetitur, sed difficillime impletur*. Et certe duo summi eloquentiae & facundiae iudices, *Lactantius*, & *Hieronymus*, facilem, puram, elegantem in Cypriano eloquentiam suspexerant; ille *Lib. V. Divin. Instit. Cap. I.* unicum pronuncians, qui nitide ac diserte inter Latinos Christiana mysteria tractaverit; hic *Epistola XIII. ad Paulinum*, *instar fontis purissimi, dulcem incedere, & placidum*, dicens, etsi iam tunc stilum suum compressisset,

ſet, mutaviſſetque. Aliud exemplum in Meropio Paulino, Nolano Epiſcopo, habemus, cuius qualis fuerit eloquentia, ex *Hieronymi* laudibus, Epiſtola citata, luculenter exſiſtit. Quanta vero Poëſeos praeſtantia, & vis, & ornatus, eodem *Hieronymo* alibi iudice, noſſe poſſumus. Et tamen, quum totum ſe Deo devoviſſet, haec omnia neglexit, & carminum illecebras, & orationis phaleras, magna ex parte detraxit, ipſo, quod tamen ex eius quoque ſcriptis perſpicue exſtat, ita atteſtante dum Auſonio ſcribit:

Quid abdicatas in meam curam, pater,
Redire muſas praecipis?
Negant Camoenis, nec patent Apollini,
Dicata Chriſto pectora.
Fuit iſta quondam non ope, ſed ſtudio pari,
Tecum mihi concordia,
Ciere ſurdum Delphica Phoebum ſpecu,
Vocare Muſas numina;
Fandique munus munere indultum Dei,
Petere e nemoribus, aut iugis;
Nunc alia mentem vis agit, maior Deus,
Alioſque mores poſtulat.
Sibi repoſcens ab homine munus ſuum,
Vivamus ut vitae Patri.
Vacare vanis otio, aut negotio,
Et fabuloſis litteris,
Vetat, ſuis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus ſuam.
Quam vis ſophorum callida, arſque rhetorum, &
Figmenta vatum, nubilant;
Qui corda falſis, atque vanis, imbuunt,
Tantumque linguas inſtruunt,
Nihil adferentes ut ſalutem conferant,
Quod veritatem detegat &c.

Possem & hoc ipsum, si minus ab Hieronymo factum, certe ab ipso lacerato κατ' ὄραμα flagellis extortum, adserere; sed ut brevitati consulam ad eius Epistolam quamdam Eustochio scriptam lectorem curiosum amando.

Id vero bene ac sapienter primis illis Christianae religionis exordiis factum est, quum scientia saecularis divinae sapientiae opponeretur, & in Christi dogmatum contemtum, & Christianorum credulitatis inrisionem, litteris, & philosophia Ethnici abuterentur. Nam quum Graeci sapientiam quaererent, placuit Deo, ut ait Apostolus, per stultitiam praedicationis, vanae superstitionis errores evertere; & dum ita suam virtutem & potentiam ostendit, mundum, qui perierat, salvum efficere. Verum quum tam mirabiliter Ecclesiam suam per indoctos & rusticanos Apostolos Deus instituisset, & iam illa altius radices egisset, semper in adinventionibus suis admirabilis, contrario portento eam firmam & inconcussam servare voluit, & obstantes scientiae saecularis errores per ipsam saecularem doctrinam, & profanas litteras, tollere; ut error tandem & superstitio suo ipsa ferro conficeretur & caderet. Tunc viros doctissimos & liberalibus disciplinis ad miraculum instructos, vel ex Ethnicorum divortiis abduxit, vel in ipso Ecclesiae gremio suscitavit, qui profanam doctrinam & sacrilegum Daemonum cultum, omni eruditionis saecularis adparatu, omni philosophiae instrumento, eloquentia quoque ipsa, & dicendi copia & elegantia, expugnarent, ut *Aristides*, *Athenagoras*, *Iustinos*, *Tatianos*, *Theophilos*, *Tertullianos*, *Clementes Alexandrinos*, *Origenes*, *Apollonios*, *Melitones*, *Cyprianos*, *Lactantios*, *Arnobios*, *Minutios Felices*, *Methodios*, *Apollinarios*, *Eusebios*, *Athanasios*,

Gre-

Gregorios, *Basilios*, *Chrysostomos*, *Hieronymos*, *Augustinos*, & sexcentos alios, qui & Ecclesiae hostes ipsis eorum armis mirabiliter debellaverunt; & Ecclesiam tropaeis insignibus exornarunt; & Christianam doctrinam splendide ac magnifice illustraverunt.

De Ioannis Evangelistae rusticitate & imperitia.

CAPVT XVII.

NIL ultra iam nobis timendum, prudenti & docto cuique videatur, ne superstitiosi & hypocritae & plane ἀμοῦσοι homines, huius capitis titulum tamquam Ioanni Apostolo iniuriosium calumnientur, unis ignorantiae suae & ἀβλεψίας praesidiis adiuti, seu potius invidiae & malignitatis stimulis acti; quum tam copiose, tam late, tam luculente, tituli huiusmodi gloriam, maiestatem, amplitudinem, qualis Dei Ecclesiam sola Christi virtute, Deique sapientia, stabilitam decet, superioribus disputationibus demonstraverim. Sed si quibusdam minus perspicaci ingenio, & acri iudicio, praeditis (quamquam in re tam clara & manifesta non multa animi contentione, aut vi vivida, opus est) non satis factum fuisset, ecce ad tertiam, quam mihi proposui, inspectionem & disquisitionem descendo, & quid de educatione, & studiis, & eruditione, ac stilo, Ioannis Evangelistae iudicandum sit, peculiari tractatione differere adgredior. Itaque *Ioannes* Evangelista Galilaeus erat, ex

oppido Bethsaida, ignobili admodum & vili, oriundus, Zebedaei hominis plebeii & piscatoris filius, Iacobi autem frater, & ipse cum fratre piscator, obscuro ministerio vitam pauperem tolerans. Id quidem late ostendit Patrum Graecorum eloquentissimus *Io. Chrysostomus Prooemio in Ioannis Evangelium* cuius lucentissima verba *Cap. VII. pag.* 117. tempestive protulimus; ostendit & *Theophylactus* in Hypothesi in Ioannis Evangelium, cuius pariter verba disertissima *Cap. XIII. pag.* 225. a me mature producta fuerunt. Isthuc ipsum confirmant *Scholiastae Graeci* Ioannis MSS. qui exstabant in Bibliotheca Colbertina a *Rich. Simonio P. I. Hist. Crit. N. Test. Cap. XXVI.* laudati, quorum verba sunt quae sequuntur: Οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς πατρίδος μὲν ἦν ἤτοι κώμης εὐτελοῦς ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, πατρὸς δὲ ἁλιέως, καὶ πένητος. Hoc est: *Hic Evangelista patriam habuit humilem vicum, Bethsaida Galilaeae, patrem autem piscatorem & pauperem.* Quare non video cur *Hieronymus* Epitaphio Marcellae haec scribere non dubitet: *Iesus Ioannem Evangelistam amabat plurimum, qui propter generis nobilitatem erat notus Pontifici, & Iudaeorum insidias non timebat: in tantum ut Petrum introduceret in atrium &c.* Quum incertus sit an ille, qui notus erat Pontifici, Ioannes esset, quod & superius *Cap. II. pag.* 36. animadvertebamus. Et quamquam mercenarios in navicula haberet ipse, & frater, paterque, ut liquet ex *Marco I.* 20. quod forte in caussa est cur *Origenes lib. I. contra Celsum nautas* ναύτας illos adpellet, quum Petrum & Andream *piscatores* ἁλιεῖς vocet; tamen exploratum quoque est, piscatores fuisse, ut habet *Marcus* loco citato *vers.* 19. & eo ministerio vitam toleravisse, ut explicat *Basilius Reg. Fus. VIII.* id quod confir-

mat

mat *Hilarius Lib. II. De Trinit.* de Ioanne loquens his verbis: *Consistit enim mecum in patrocinium editarum superius difficultatum, piscator, egens, ignotus, indoctus, manibus lino occupatus, veste uvida, pedibus limo oblitus, totus e navi.* Id omne si verum est, quod quidem in controversiam revocari non potest, nisi caelestium litterarum auctoritas evertatur; quum id diserte testentur *Matthaeus Cap. IV. vers.* 21. *Marcus cap. I. vers.* 19. *Lucas Cap. V. vers.* 10. iam quid de morum elegantia, & urbanitate, Ioannis sentiendum sit, vel caecutientibus pateat, & ab iis etiam, qui

Vervecum in patria, crassoque sub aere nati

sunt, intelligatur. Rusticus igitur erat, & incultus, & idiotes, & agrestis, prout eius educatio ferebat, id quod *Lucas in Actis Cap. IV.* sua divina auctoritate confirmat eum ἰδιώτην adpellans: quo Graeci Scholiastae statim laudati respicientes de eo scribunt: Οὗτος καὶ ἁλιεὺς καὶ ἰδιώτης ἰδιώτειαν τὴν ἐσχάτην. *Hic piscator erat, & extrema rusticitate idiota.* Et merito quidem ac vere; quum enim in piscandi negotio totus occupatus esset, quomodo animum excolere, expolire mores, litteras discere, artes liberales mente comprehendere, poterat? Hinc bene ac sapienter observat *H. Grotius*, eum lege quidem a pueritia instructum fuisse, ut mos erat Ebraeis, ceterum nulla tinctum aut Ebraica, aut Graeca, litteratura, quod quidem iuxta veterum testimonia enuntiavit, & secundum coeleste illud oraculum *Act. Cap. IV.* ubi Ioannes ἰδιώτης & ἀγράμματος, hoc est, *rusticus* seu *idiota*, & *illitteratus*, declaratur. Egregie & praeclariter de more suo *Ioannes Chrysostomus Homil. I. in Ioannem* totum id adstruit, cuius verba legenda superius citata *pag.* 117. a *Theophylacto*

quoque corroborata: & iuxta quae *Scholiaſtae Graeci* alias memorati de eo ſcribunt: παιδείας δὲ τῆς ἔξωθεν οὐδετιοῦν μετῆν. *Profanae vero eruditionis omnino expers erat.* Iisdemque dicitur ὁ γράμματα μὴ εἰδώς. *Litteras neſciens.* Quare iure optimo *Calmetius* in *Prolegomenis in Ioannem* ſcribere non dubitavit: *Porro humaniorum litterarum rudem fuiſſe Evangeliſtam, nulloque excultum artificialis eloquii & rhetoricae ſtudio, quod ſine eius iniuria dictum volo, conſtat inter omnes.* Sed, quod pluris faciendum eſt, iſthuc ipſum adſeverat quoque vetuſtus auctor *Origenes lib. I. contra Celſum*, ubi ait Ioannem ne elementa quidem litterarum noviſſe: in qua ſententia *Hilarius*, ut vidimus, quoque eſt, *Lib. II. De Trinit.* & *Petrus Chryſologus Serm. XXVIII.* non diſſentit, eum cum Petro & Andrea comparans, cuius quidem verba *Cap. II. pag.* 33. in anteceſſum protulimus. Sed etſi tamdem a Chriſto vocatus eſt, eumque ſuum Apoſtolum renunciavit, non tamen artem piſcatoriam reliquit, aut cultior & eruditior factus eſt, niſi in quantum Chriſti coelitus adlata documenta percepit, quae mores, & Dei cultum, & ritus, religioneſque, reformabant. Hinc & poſt Chriſti etiam obitum & reſurrectionem, in piſcationem incumbebat, quod ipſe adfirmat *Cap. XXI.* Ridiculum plane & exſibilandum illud eſt, quod Iuriſconſultus quidam, melius forte *Papiniani Modeſtinique* reſponſa interpretatus, quam divinorum eloquiorum meditatus ſententias, mihi obiiciens effutiebat, illud ἰδιώτης καὶ ἀγράμματος, quo *Lucas* de Ioanne loquens uſus eſt, de eo tempore intelligendum eſſe, quo nondum Apoſtoli Spiritum Sanctum coelo delapſum acceperant; quum *Lucas* id de eo ſcribat iam poſt ſibi illapſum Spiritum Sanctum una cum Petro ad templum progrediente;

&

& insuper luculente superius ostenderimus, non eloquentiam, non dicendi elegantiam, non profanam eruditionem, ex Spiritus Sancti adflatu Apostolos didicisse; sed divinam, quae Ecclesiam instituendam respiceret, sapientiam. Immo *Io. Chrysostomus Homil. I. in Ioannem* expresse adseverat, neque ante, neque post quam Christum sequutus fuit, Ioannem litteras didicisse ὁ γράμματα μήτε πρότερον μαθὼν, μήτε ὕστερον μετὰ τὸ συγγενέσθαι τῷ Χριστῷ. *Qui litteras neque ante, neque postquam Christum sequutus est, usquam didicit*. Non me quidem latet aliquem, qui nostri temporis Photinianis frigidam suffundit, opinari Ioannem Evangelistam, postquam in Asia diversatus est, aliquid profanae doctrinae & eruditionis vel per se ipse, vel ex discipulis, haurire potuisse; sed quam invictis, quam multis, argumentis iam id minime probabile demonstravi? vel saltem non tale ac tantum illud fuisse, ut eo ad sua scribenda abuteretur, aut ex eo iam profanis doctrinis instructus, eruditusque, videatur. Certe si *librum V. Operis*, quod in praesens a calumniis apertissimis vindico, evoluissent saltem, si minus perlegere voluissent, veritati adeo manifestae fidem adhibere potuissent; ne id etiam perspicue probatum ab *Elia Benedicto* in suis *Dissertationibus Epistolicis III. in priores XVIII. Ioannis versus* commemorem: & cognovissent etiam quam prudenter, quam apte, quam salubriter, Ioannis Evangelistae rusticitatem & imperitiam in propatulo collocare studuissem; & non temere, nec arbitratu meo, sed veterum, classicorumque, & divinorum etiam, Scriptorum testimoniis evidentissimis innixus. O utinam canes mei illi, & obtrectatores, profanas doctrinas, & Graecam eruditionem, a Christiana divinaque sapientia se-

cernere valuiſſent, ut quidem ξισμέγιςος ille *Paulus I. ad Corinth. Cap. I. & II.* inter utramque diſtinguit! O utinam Graecas litteras ſaltem a limine ſalutaſſent, & illam Epigraphen intellexiſſent, quam in fronte operis Ioannis Evangeliſtae imagini adpoſui, ex Epiſtola Paulina petitam: *ὀυκ ἐν διδάκτοις ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις: Non in docibilibus humanae ſapientiae verbis*. O utinam tam caeco & tam praecipiti impetu abrepti non fuiſſent, & eos quantum mens improvida tranſverſos ageret, conſiderare ſubſtinuiſſent; non certum telum, quo Sociniani Chriſti oſores conficiantur, ex Eccleſiae manibus iniuria extorſiſſent: non me indubitati & veri dogmatis defenſorem vexaſſent; non Cenſores illos ſapientiſſimos, qui meum opus recte ac prudenter adprobaverunt, adeo inique exagitaviſſent. Quid iam nunc prohibet quin cum illo exclamem:

Heu heu quo miſeros tramite devio
Abducit ignorantia?

Sed, unde profluxerat, redeat oratio, & iam quid de Ioannis Evangeliſtae ſcriptis & ſtilo iudicandum ſit videamus. Ioannis huius Evangelium, tres Epiſtolas, & Apocalypſin, habemus. Evangelium cur poſt tres illos, qui eum praeceſſerant, Scriptores, exaraverit, iam *Lib. V. De recta Chriſtianorum quoad Trinitatem ſententia Cap. XVII. & XVIII.* expoſuimus, & conſuli etiam poſſunt *Tillemontius* in *Ioanne*, *Rich. Simonius P. I. Hiſt. Critic. N. Teſt. Cap. XIII. Calmetius Proleg. in Evang. Ioannis*. Exploratae autem fidei eſt Ioannem poſt tres alios Evangelium ſcripſiſſe, licet in aliquibus Codicibus, Eius Evangelium vel ſecundo loco poſitum, vel non extremum reperiatur, ut ſuperius *Cap. X. pag. 147. & 148.* animadvertimus, ubi & in Canone

ſcri-

ſcripturarum ab Antonio Guidonis concinnato primo loco recenſeri vidimus; cuius rei ratio redditur in *Prologo* in *Evangelium Ioannis* in Codice MS. Latino Bibliorum, Bibliothecae Laurentianae, quam tempeſtive *Cap. XIII. pag.* 263. deſcriptam in medium adduximus. Ioannis Evangelium ſublimi & arcana prae aliis ſapientia admirabile laudibus merito tulerunt ac ſubſpexerunt, cum Eccleſiae Patres, tum Ethnicorum Philoſophi. Iam de his egi ea *Diſſertatione*, quae *De recta Patrum Nicaenorum fide* inſcripta eſt, *Cap. III.* Reſtat igitur ut de illis aliquid dicam. Itaque *Origenes Praefat. in Ioannem*, inquit, ſi Evangelia veluti primitiae & ſelecta ſacrarum Scripturarum portio cenſenda ſunt, Ioannis Evangelium profecto ipſam eſſe Evangeliorum, & totius Novi Teſtamenti ſelectiſſimam portionem. *Nemo*, ait, *potuit eius ſcripti profunditatem attingere*, *niſi qui ſupra ipſum Ieſu Chriſti pectus*, *ut ſanctus hic Evangeliſta*, *quieſcat*. *Sigillum eſt quo ceterorum Evangelia obſignantur*; *columna*, *quam fulciendae regendaeque Eccleſiae ſuae Deus conſtituit*. Apud alios Patres autem, ut *Paulinum Epiſt. XXIV.* & *Auguſtinum Tract. XXXVI. in Ioannem*, alioſque paſſim, Ioannes Evangeliſta Aquilae comparatus eſt, quippe qui ad thronum uſque Dei volando perveniat. Et quidem ſi Ioannis doctrinae ſublimitas conſideretur, illud Hieronymi ad Paulinum ſcribentis iure uſurpabitur: *Ioannes ruſticus*, *piſcator*, *indoctus? Et unde vox illa obſecro*: *In principio erat Verbum*, *& Verbum erat apud Deum*, *& Deus erat Verbum? . . . . Hoc doctus Plato neſcivit*; *hoc Demoſthenes eloquens ignoravit*. Tot claudit myſteria, quot ſententias, inquit de eo *Ambroſius Lib. III. De Sacr. Cap. II.* Huius Evangelii auctoritatem numquam

quam in dubium revocavit Ecclesia. Quicumque vero ex haereticis illam elevarunt, & reiecerunt, *Alogorum* nomine traducit *Epiphanius Haeres. LI.* & *Augustinus Haeres. XXX.* Porro haeretici illi inverecundo sane commento scriptum hoc Cerintho tribuebant; quasi scilicet legentibus non constet, nusquam in toto Evangelio hoc Cerinthi impietatem non revinci atque damnari. Theodotus quoque Byzantinus haereticus, Ioannis Evangelium & Apocalypsin, tamquam non eius opera, reiecit & improbavit. Si autem eius Evangelii initium ei abiudicare tentant Socinianorum quidam, non mirum; quum eo iugulum Socinianismi petatur, & tota eius machina diruatur. Sed Catholici etiam Critici de quibusdam aliis huius Evangelii partibus prope dubitarunt, ut est historia descensus Angeli in Probaticam piscinam *Cap. V.* & historia Adulterae *Cap. VIII.* de quibus consulendi *Lamius Harmon. Evangel. Simonius Hist. Crit. N. T. Grotius* autem ab alio, postremum Caput scriptum existimat; *Hammondus* duos tantum eiusdem Capitis versiculos. Evangelium a Ioanne Graece scriptum fuisse tota consentit antiquitas, & frustra est *Salmasius* dum contendit Ebraica potius lingua, quam Graeca, fuisse exaratum. Quo tempore vero, in sententiis est, & de hoc consulendi *Calmetius*, *Simonius*, *Tillemontius* supra laudati. Ioannis Evangelii *αὐτόγραφον* in Ecclesia Ephesina septimo saeculo, vel etiam quarto, servatum fuisse docet non ambiguus textus *Petri* Alexandrini in Chronico Alexandrino legendus. Ceterum reip. litterariae imposuit *Bocchius*, ubi in libro *De Florentiae pulcritudine* prodere non est veritus, Evangelii Iohannis archetypum inter sacra Mediceae Gazae Cimelia Florentiae adservari, quare ob hoc ipsum a *Cinellio* vapulat; & ipse quidem Clarissi-

riſſimi ac ſupremi Gazophylacis, *Vincentii Mariae Riccardii* Senatoris, permiſſu quum mihi volumen illud inſpicere, & tractare, & evolvere licuiſſet, perſpicue intellexi, & quidem primore adſpectu, Codicem eſſe IX. ſeu X. saeculo exaratum; nec Ioannis integrum Evangelium continere, ſed Evangeliorum ex quatuor Evangeliſtis περικοπάς, quae per anni curſum in Eccleſia Graeca legi ſolebant. Nec unus Codex, ſed duo ſunt, quorum minor, quum Ioannis Evangelii initium litteris aureis perſcriptum in fronte habeat, interiora minime ſcrutantibus integrum hoc Evangelium eo contineri adcreditum facile eſt. Hinc rumor omnia in maius extollens, & eſſe illud Ioannis αὐτόγραφον praedicans. Codices hi, quibus de etiam egi ſuperius *Cap. XIII. pag.* 206. 242. 243. quum, ut videtur alicuius Conſtantinopolitanae Eccleſiae uſui fuerint, purpura ſolido argento diſtincta, & unionibus pretioſis baccata, contecti ſunt, qui quomodo & quando a Florentinis comparati fuerint, docet *Barthol. Fontius* in ſuis *Annalibus* MSS. qui in Bibliotheca Riccardiana adſervantur, his verbis, ad annum MCCCCLIV. *Evangeliorum Graecus liber Conſtantinopolitana clade ſubductus, a Malcho quodam Graeco homine Florentiam perlatus, ac magno emtus, in ſupremi Magiſtratus Palatio collocatur, ubi & Pandectarum Libri Piſarum ſpolium adſervantur*. Docet etiam *D. Boninſegnius* in *Chronico*; qui addit librum illum CCCC. florenis conſtitiſſe, ſed fallitur ubi adfirmat in eo τετραευαγγέλιον, hoc eſt, quatuor Evangeliſtarum Evangelia contineri; ſicuti ridicule falſus eſt Vir quidam nobilis Florentinus, alioquin doctus, cuius nomini & aeſtimationi parco; qui quum in comitatu eſſet Cardinalis Nerlii huiuſmodi cimelia inviſentis, hunc Codi-

Codicem Praesuli illi apertum obtulit, ut Ebraicum, atque eleganter scriptum, volumen inspiceret rogans; id quod renidens *Ant. Maria Salvinius*, vir longe eruditissimus ac celeberrimus, mihi narrabat. Non quod Ebraice vel Syriace Ioannis Evangelium antiquitus conversum non fuerit, utpote quod ea lingua in arcana Tiberiadis Bibliotheca a Iudaeis servabatur, ut *Epiphanius Haeres. L. Cap. III.* auctor est; & huiusmodi opinio iam obtinuerit, ut superius *Cap. X. pag.* 152. *&* *Cap. XII. pag.* 199. videre est; sed quia vere Codices hi Florentini Graece scripti sunt.

Sed iam de Epistolis Ioannis aliquid pronunciemus. Epistola quidem prima canonicam semper in Ecclesia auctoritatem obtinuit; ad quos autem scripta sit, & unde cognoscatur eam esse Ioannis, quum suum Apostolus nomen non adposuerit, vide apud *Calmetium* in *Prolegomenis*. *Proditur*, inquit hic, *a stilo, a methodo, a sententiis, & potissimum a caritate, qua Ioannes adfluens per Epistolam totam undique redundat. Per eadem, per quae Evangelium, verba exorditur: In principio &c.* Et digna sunt quae in hanc rem habet *Ph. Mesnardus* in *Examine quorumdam Novi Federis locorum iuxta Io. Clerici versionem Cap. XX.* Epistolas Ioannis secundam, & tertiam, diu tamquam canonicas, & tamquam Ioannis Evangelistae foetus, Ecclesia non recepit, ut apud *Origenem*, *Papiam*, *Eusebium*, & *Hieronymum*, videre est; immo Syra Ecclesia nec in praesens recipit, ut *Assemannus Tom. III. Bibl. Oriental. P. I.* auctor est, & ex eo tradit *Beausobrius Hist. Crit. Manich. P. II. Lib. I. Cap. V. §. III.* Ioannis cuiusdam Presbyteri, cuius & Ephesi sepulcrum videbatur, fuisse quidam existimarunt ex veteribus, & inter recentiores *Erasmus*, & *Grotius*,

Caie-

Caietano intra dubitationis limites ſubſiſtente; ſuper quo conſulatur *R. Simonius P. I. Hiſtor. Critic. N. T. Cap. XVII. Tillemontius in Ioanne*, & *Calmetius Prolegom. in II. Ioannis Epiſt.* Sed quum a IV. vel V. ſaltem ſaeculo tamquam canonicae a SS. Patribus receptae & adlegatae fuerint, iam in album divinarum ſcripturarum merito relatae ſunt; & quum ſtilus, ſententiae, & methodus id patiatur, Ioannis Evangeliſtae iure optimo creditae: verum adeatur conſulaturque ſuper hoc doctiſſimus *Calmetius in Prolegomenis*, qui multa de his Epiſtolis docte admodum diſputat, & conſulantur etiam *Tillemontius in Ioanne*, & *Rich. Simonius P. I. Hiſtor. Crit. N. T. Cap. XVII.* ſtatim laudati. Vnum adhuc de Ioannis Epiſtolis animadvertendum eſt, ſeptimus quidem verſiculus *Capitis V. Epiſtolae I.* an genuinus ſit dubitari a quibusdam, ſuper quo adeundi ſtatim citati, *Simonius*, *Tillemontius*, *Calmetius*, quibus adiungendus *Ph. Meſnardus* libro proxime laudato. Ipſe quidem dum Florentinos Codices MSS. N. T. Graecos evolvi in nullo hunc verſiculum inveni, id quod ſparſim adnotavi ſuperius *pag.* 219. 223. 224. 245. 246. 248. 254. In Codicibus Latinis quibusdam vel in margine adſcriptum, vel interpolatum, vel varium inveni, ſed paucis, ut videre eſt *pag.* 258. 260. 269. 284. 285.

Sed quid iam de Apocalypſi dicendum? *Apocalypſis Ioannis*, inquit *Hieronymus* Epiſtola ad Paulinum, *tot habet ſacramenta quot verba. Parum dixi, & pro merito voluminis laus omnis inferior eſt. In verbis ſingulis multiplices latent ſententiae.* Quibus quidem *Dionyſii* Alexandrini apud *Euſebium Lib. VII. Hiſtor. Eccleſ. Cap. XX.* voces ſenſuſque aemulatus eſſe videtur. Sed, an vere Apocalypſim Evangeliſta

Ioan-

Ioannes ſcripſerit, diu dubitatum eſt. Fuerunt qui eam a Cerintho exaratam putarent, quo ſuis deliramentis auctoritatem adſereret, ut *Caius* in *Diſputatione adverſus Proclum*; in quam ſententiam, teſte *Dionyſio* Alexandrino, plurimi Catholici pedibus ivere, quibus *Gregorius Barebraeus* facile adſentiretur, ut apud *Aſſemannum Tom. III. Biblioth. Orient. P. I.* videre eſt; quare Syrae Eccleſiae eam non recepere. Et quidem Cerinthum Apocalypſin quamdam edidiſſe tradit *Theodoretus Lib. II. Haeretic. Fabul. cap. III.* quam *Baronius* Ioannis nomine ab eo vulgatam arbitratur, *Caii* laudati apud *Euſebium Lib. III. Hiſt. Eccleſ. Cap. XXIIX.* auctoritate ſuffultus. Eam tamen aliam ab Ioannis Apocalypſi fuiſſe ex SS. Patribus perſpicue intelligimus, ut obſervat *Tillemontius Nota III. in Cerinthianos. Dionyſius* quidem Alexandrinus loco citato, a Ioanne quodam Apocalypſin ſcriptam opinatus eſt, ſed an hic Apoſtolus eſſet haerebat. Libri ſtilus, & auctoris ingenium, ab Ioannis Evangeliſtae prima Epiſtola, & Evangelio, ſatis videbantur abeſſe, quod eamdem eloquutionis puritatem, & verborum delectum, non praeferret. Quare vel Ioanni Marco, de quo in Actis Apoſtolorum; vel alteri Ioanni, cuius ſepulcrum prope Ioannis Evangeliſtae tumulum Epheſi videbatur, ſatius adſcribendam duxit. Sed quincto quoque ſaeculo de Apocalypſis auctore & auctoritate diſceptatum eſt, ut late in *Prolegomenis Calmetius* oſtendit. Quin in Canone Scripturae ſacrae a Nicephoro Patriarcha CP. concinnato, & ſtichometria, Apocalypſis Ioannis inter apocrypha N. T. recenſetur, ut tradit *Monsfalconius in Bibliotheca Coisliniana Cod. CXXXIII.* obſervans tamen, id in Codice eraſum fuiſſe. At quod eam haeretici quidam reiecerint, ut

Mar-

Marcio, & *Cerdo*, & *Alogi*, & proximiore aetate *Calvinus* ut quidam perhibent, atque *Lutherus*, aliique, nihil moror; quum iam prope certis argumentis conſtet, eius auctorem eſſe Ioannem Apoſtolum; & merito Canonicis ſcripturis adnumeretur, ut apud laudatos *Calmetium*, & *Tillemontium*, & *Simonium Cap. XIX. P. I.* videre eſt, ipſis iam noſtri temporis heterodoxis non repugnantibus. Apocalypſis a *Ioanne* in Inſula Pathmo conſcripta eſt, Apoſtolo ipſo teſtante, *Cap. I. verſ. IX. Ego fui in inſula, quae adpellatur Pathmos, propter verbum Dei, & teſtimonium Ieſu*. Quare mirari ſubit quod *Victorinus* Petavienſis Epiſcopus eam ab Ioanne poſt exſilium editam arbitretur. Graece eam ſcriptam fuiſſe unanimis omnium conſenſus eſt, ſi *Scaligerum* excipias, qui primo eam Ebraice exaratam credidit; ſed fidem in hoc apud omnes decoxit.

Et haec quidem Ioannis Evangeliſtae genuina ſcripta recenſentur, de quorum ſtilo nunc agendum reſtat: quod ut ordine & ratione fiat, prius de ſtilo Evangelii & Epiſtolarum diſſeremus; deinde vero ſeparatim Apocalypſeos eloquutionem examinabimus. Itaque *Fr. Toletus* Cardinalis *Argumento Commentarii in Ioannem*, de Ioannis ſtilo haec enunciat: *Minus quam ceteri Evangeliſtae Graece loquutus eſt. Ebraicis phraſibus abundat. Vnde fit ut Ebraici ſermonis peritia, non minus quam Graeci, ad ſenſum ſententiarum adſequendum, ſit neceſſaria*. *Grotius* vero ὁ κριτικώτατος ad *Cap. I. Ioannis* obſervat, ſupra ceteros Apoſtolos magnam eſſe in Ioannis dictione ſimplicitatem, & ſermonem Graecum quidem, ſed plane ex Syriaco illius ſaeculi adumbratum, unde in illo oratio adeo interciſa, tot copulativae coniunctiones, tot repetitiones vocum, quae per relativa minus frequentata

Iu-

Iudaeis, & alia dicendi compendia, vitari ſolent. Haec omnia confirmantur a *R. Simonio P. I. Hiſt. Critic. N. T. Cap. XXVI.* & *Cap. XXVIII.* & a *Calmetio* in *Prolegomenis in Evangelium Ioannis*, ubi ita infit: *Nonnulla interdum occurrunt ad genium linguae Syriacae ſeu Ebraicae; repetitae quandoque ſententiae, & phraſes quaedam, delicatum Graecae linguae guſtum non ſapiunt*. Hactenus ille bene ac ſapienter. poſſem heic & *Georgii Enjedini* iudicium non diſſimile proferre; ſed quum ille Socinianus ſit, adeoque Ioannis, Chriſti divinitatem adſtruentis, inimicus, & eius ſcriptioni paulo iniquior exiſtimari poſſit, lubenter illud ſilentio praetereo; quum mea cauſſa eiuſmodi auctoritate non indigeat. De differentia autem ſtili Ioannis a ceterorum Evangeliſtarum ſtilo agentem *Calmetium* iterum audiamus. *Suſpicionem alii*, inquit, *in Evangelii illius veritatem moverunt, quod ſtilo plane a ceteris Evangeliſtis non in narratione tantum hiſtoriae, quod in re praeſenti nihil eſſet, ſed in referendis etiam ſermonibus Ieſu Chriſti, auctor utatur. Quis porro credat, Ieſum adeo vario dicendi genere verba ſua exponi voluiſſe, apud S. Matthaeum exempli gratia, & S. Ioannem? Apud poſteriorem hunc Evangeliſtam prolixior eſt oratio, repetitis interdum ſententiis moroſa, & ratiocinationibus, quarum vix ulla adparet connexio, deſultoria: eloquio utitur conciſo, ſententiis crebro, aperto, & fere numquam non parabolico. Apud alios Evangeliſtas Ieſus frequentiſſime utitur eo exordio: Amen dico vobis; apud S. Ioannem vero Amen ingeminatur: Amen Amen dico vobis. Sed haec levia ſunt & nullius ponderis. Solemne eſt ſacris Evangeliſtis, ut peculiarem ſinguli ſtilum in ſuis Operibus praeferant; regionis & aviti ſermonis tenent indolem, & quum*

alte-

alterius dicta narranda suscipiunt, ita plane historiam suam ducunt, ut citra veritatis dispendium, scriptoris ingenio stiloque serviat. Non me quidem fugit *Dionysium* Alexandrinum apud *Eusebium Lib. VII. Hist. Eccles. Cap. XXV.* elegantiam & purioris eloquii cultum quemdam in Ioannis Evangelio observare: cultum nimirum non in delectu tantum, & collocatione verborum, sed etiam in syntaxi, & argumenti connexione. *Nihil*, ait, *in eo opere barbaricum horret, ut collatum a Deo sanctissimo Auctori, non luminis tantum & scientiae, sed etiam eloquii, donum esse videatur.* At in eo quod eloquentiam & dicendi elegantiam attinet excessisse modum *Dionysium* Alexandrinum Critici omnes recentiores fatentur, quum contrarium manifesta res doceat. *Is qualiscumque fuerit in Ioanne defectus abunde reparatur scientiae divinitus adquisitae lumine, mysteriorum profunditate, rerum excellentia, soliditate conceptuum, atque doctrinae utilitate*, inquit *Calmetius*; haec rerum granditas, eloquii maiestas est: & ἀκριβείας plenus est, si id inficiari pertendit *Eniedinus Prooem. in Ioan.* illis verbis: *Si obscuritas concisa, abrupta, minime sibi cohaerens, & ex allegoriis constans oratio, sublimitas dicenda est, fateor Ioannem esse sublimem.* Quare multo iustius de Ioannis Evangelio iudicavit alter Christi Dei inimicus, & Eniedini symmystes, *Wolzogenius*, qui in Prolegomenis Commentariorum in Ioannem ita scribit: *Initium Evangelii Ioannis . . . omni tempore ab omnibus tam antiquis, quam recentioribus Ecclesiae Doctoribus ac Interpretibus habitum est arduum, sublime, & plus in recessu quam in fronte gerens.*

Engedinus eo magis causa caderet, si de Apocalypsi loqueretur. Ipse quidem liber est obscurissimus,

ut *Dionysius* Alexandrinus, *Hieronymusque*, fatentur, utpote qui arcana futurorum & mirabilium eventuum vaticinia comprehendat; quare eam olim tamquam inutilem quidam reiecerunt, ut laudatus Alexandrinus *Dionysius* memoriae prodidit; sed quam magna, quam sublimia, quam admiranda, contineat, & iam cum *Dionysio*, & *Hieronymo*, *Ambrosioque* pronunciavimus, & diligenter evolventibus patet. De eius autem stilo haec ex *Calmetio* describemus: *S. Dionysius Alexandrinus Evangelii, & primae S. Ioannis Epistolae stilum ab Apocalypsi abhorrere penitus adserit.* Illa enim, *addit*, phrasium elegantiam, & sermonis puritatem a barbarismis, soloecismis, & idiotismis prorsus immunem praeseferunt: quippe Deus scientiae & eloquentiae munere discipulum dilectum instruxerat. Haec vero eloquutionem non omnino Graecam, quandoque etiam barbarismis vel soloecismis, vitiatam exhibet. Se demum ab exemplis ea de re producendis ob reverentiam abstinere concludit, cuius praeterea idcirco tantum se meminisse testatur, ut & studiose rem perpendisse, & stili varietatem se comperisse palam omnibus faceret. *Si stili diversitas opus aliquod Auctori alicui certo abiudicaret, Apocalypsis S. Ioanni utique adscribenda non esset. Plurima vero, aetas nempe, temporum circumstantiae, animi genius, rei, qua de agitur, argumentum, ad stili varietatem quammaxime conferunt. Tria Salomonis opuscula, singula peculiarem praeferunt eloquutionem: gravem & sententiis refertam Proverbia; fortem & argumentis revincentem Ecclesiastes; suavem, accuratam, vividam Cantica Canticorum. Praeterea in Pathmo insula, ubi cum Patrum plerisque, & ferme omnibus, Apocalypsin a S. Ioanne editam ducimus, eadem, quae Ephesi, prae-*

stlo

ſto ei non erant auxilia, quibus per viros peritiores & ſtilum expoliret, & opus caſtigaret. Apocalypſis artificium atque venuſtas Viris doctiſſimis plurimis in admiratione fuere. Hieronymi laudes iam ſupra retulimus. Dionyſius Alexandrinus opus, quoad rem ipſam, magnopere commendat. Henricus Morus tanti Apocalypſin pendit ut eius artificium & venuſtatem omnibus praeferat: Nullus umquam liber, *inquit*, maiori cum artificio ſcriptus eſt, unoquoque verbo veluti in bilance penſitato. *Elias Dupinius ſingula, quae hoc volumine continentur, verbis ampliſſimis effert, ſublimem & Propheticum ſtilum, narrationes omnes, & deſcriptiones, praeclaras, & phraſibus Propheticis expreſſas.* Permaximo, *ſubdit*, artificio elaboratum eſt; Veteris Teſtamenti figuras ſibi egregie adcommodatas exhibet; veterum Prophetarum phraſes ad rem ſummopere uſurpat. Atque ita quidem ille. Hiſce omnibus addere lubet, quod *Gagnaeus* in Apocalypſi ſoloecíſmum obſervat; & ſtili defectum aliquem *Ribera*, & *Salmero*, aliique viri docti, quidquid contra ſentiat *Menochius*, deprehenderunt.

Hactenus de Libris Ioannis Apoſtoli genuinis dictum ſit, ut breviter ea, quae falſo huic Apoſtolo tributa fuerunt, vel de eo antiquitus ſcripta ſunt, recenſeamus. Et primum occurrit

Liber S. Ioannis De tranſitu S. Mariae, qui exſtat etiamnum Graece in variis Bibliothecis, ut in Caeſarea iuxta *Lambecium Lib. IV. Comment.* Exſtabat etiam Cod. Colbertino 453. ſub titulo Iohannis Theologi εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν. Ad quod ſcriptum apocryphum reſpicit *Epiphanius* Monachus & Presbyter in Sermone *De Sancta Maria Virgine Deipara &c.* In hoc eodem Codice adnectitur huic opuſculo alter libellus hoc titulo

De Iesu Christo, & eius descensu ex Cruce Commentarius a Sancto Theologo conscriptus. Ὑπόμνημα τ͂ κυρίε ἡμῶν Ἰησε͂ Χριςε͂ εἰς τὴν ἀποκαθήλωσιν αὐτε͂, συγγραφε͂σα (ita perperam pro συγγραφέν) παρὰ τ͂ ἁγίε Θεολόγε. Adlegat *Cangius* in Gloſſario voce προτομή, & alibi.

Acta S. Ioannis a Leucio Charino edita, quorum meminit *Innocentius I. Epiſt. III. ad Exſuperium*, & *Pſeudo-Mellitus De paſſione S. Ioannis Evangeliſtae* a *Florentinio* ad *Martyrolog. Hieronym.* editus; ex quibus Actis fortaſſe accepit *Ioannes Caſſianus*, quae de Ioanne Evangeliſta habet *Collat. XXIV. Cap. XXI.* De his Actis conſulatur omnino *Beauſobrius P. II. Lib. II. Lib. II. Hiſt. Critic. Manich. Cap. V.* ut *Io. Alb. Fabricium* praeteream.

Paſſio S. Ioannis Evangeliſtae ſub Melliti nomine a *Florentinio* edita, & a *Fabricio P. III. Apocryphor. N. T.* iterum excuſa, cuius ſtatim meminimus.

Acta Ioannis, quae *Euſebio*, *Philaſtrio*, *Epiphanio*, *Athanaſio*, *Auguſtino*, *Innocentio I. Turibio*, & in *Stichometria*, memorantur. Sed eorumdem meminit etiam *Ephremus* Patriarcha Theopolitanus ſive Antiochenus apud *Photium Cod. CCXXIX.* Crediderim haec eadem forte non eſſe cum Leucii Actis, de quibus ſuperius egimus; forte enim ea primi Ebionaei ſuppoſuerunt, ut ſubſpicatur *Fabricius* ex *Epiphanio Haereſ. XXX. Cap. XXIII.* Sed huiuſmodi Actis uſos etiam Encratitas, & Manichaeos, & Priſcillianiſtas, exploratae fidei eſt. Quod autem de *Ioanne Caſſiano* ſuperius in *Actis Leucii* dixi, & ex hiſce actis derivari potuit; ſicuti quaedam ex hiſce omnibus defluxiſſe videantur in commentarios *Abdiae*, *Melliti*, *Prochori*, & *Simeonis* ipſius *Metaphraſtae*, qui Commentarium de Ioanne ſcripſit, & Oecumenii Are-

thae-

thaeque Commentariis ſubiicitur in editione Graeca Veronenſi anni MDXXXII.

Liturgia S. Ioannis Evangeliſtae ab *Euſeb. Renaudotio* e Syriaco in Latinam linguam converſa, exſtat apud eumdem in *Liturgiis Orientalibus*, & *Fabricium P. III. Apocryphorum N. T.*

Oratio S. Ioannis Evangeliſtae, quam ex libello ſacrarum precum MS. Floriacenſi, annorum circiter DCCCC. edidit *Edmundus Martene De antiqua Eccleſiae diſciplina in Divinis celebrandis officiis*, & exſtat etiam apud *Fabricium P. III. Apocryph. N. T.*

Prochori Hiſtoria De S. Ioanne Evangeliſta exſtat in *Orthodoxographia*, & in *Patrum Bibliotheca*; ſed illic Graece cum hoc titulo: Προχόρου τοῦ ἐπὶ ταῖς χρείαις τῶν ἑπτὰ καταςαθέντος ἀνεψιοῦ ςεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος περὶ Ἰωάννου θεολόγου καὶ εὐαγγελιςοῦ ἱςορία. *Prochori, qui fuit unus e ſeptem miniſterio Praefectis, conſobrinus Stephani Protomartyris, De Iohanne Theologo & Evangeliſta hiſtoria.* Hoc opus recentius *Fabricio* & *Ittigio* videtur, quam vulgo habeatur.

Circuitus Iohannis inter Apocrypha recenſitus ab *Athanaſio* in *Synopſi*, quem tamen *Bellarminus*, aliique, eſſe eumdem cum Prochori hiſtoria ſubſpicati ſunt.

Epiſtola Ioannis Apoſtoli ad Hydropicum, apud *Pſeudo-Prochorum* in commentitia *De S. Ioanne Narratione*.

Apocalypſis S. Ioannis diverſa a canonica exſtat inter Codices MSS. Hiſtoricos Graecos Bibliothecae Caeſareae Codice CXIX., cuius hoc initium eſt apud *Lambecium* & *Neſſelium*. Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου καὶ περὶ τοῦ ἀντιχρίςου. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριςοῦ παρεγινόμην ἐγὼ Ἰωάννης μόνος ἐπὶ τῷ θαβὼρ κτλ. *Apocalypſis Sancti Ioannis*

Theologi, *&* *de Antichristo. Post adsumtionem Domini nostri Iesu Christi ego Ioannes solus fui in monte Thabor &c.* Eiusdem suppostitiae Apocalypseos meminit *Theodosius* Alexandrinus Commentario inedito ad Dionysium Thracem, qui habetur in Bibliotheca Ioannea Hamburgi inter Libros Holstenianos.

Apocalypses sub Ioannis nomine a Cerintho editas fuisse colligi videtur ex verbis *Caii* Presbyteri apud *Eusebium Lib. III. Histor. Eccles. Cap. XXVIII. & Nicephorum Lib. III. Hist. Eccles. Cap. XIV.* nec *Fabricius* repugnat: sed aliter locum intelligunt doctissimi *Valesius* & *Tillemontius*. *Baronius* tamen id a Cerintho factum adserere non dubitavit, quum forte alium sensum Caii verbis subiecisset; de quo etiam superius egimus.

Apocalypsis Ioannis, miraculosis Caecilii commentariis illustrata, diversa pariter a canonica, aliisque apocryphis memoratis, anno MDXCV. in monte Granatensi reperta fuisse, perhibetur ab Hispanis quibusdam Scriptoribus, & quidem laminis plumbeis exarata, & in hodiernum Hispanorum idioma a Caecilio S. Iacobi Maioris discipulo conversa, & Commentariis illustrata. Hispani illi Scriptores sunt in primis *Franc. Bivarius Comment. ad Pseudo-Dextri Chronic. Michaël de Luna*, *Bernardus de Aldrede Lib. II. Antiquit. Hispan. Cap. XIX. Gregorius Lopezius sive Lupus Madera*, qui commenta illa tueri frustra conatus est: quae tandem anno MDCLXXXII. ab Innocentio XI. Pont. Max. reiecta ac damnata sunt.

Apte,

Apte, adposite, necessario, Ioannes Evangelista rusticus & imperitus adpellatus fuit.

CAPVT XVIII.

Piorum Christianorum esse, atque prudentium, ubi de eloquentia, eruditione, liberalibusque artibus, agitur, Apostolos Christi atque discipulos illarum omnino rudes & imperitos profiteri, & plus omni alio adfirmante adserere atque perseverare, docet vir maximus, & sanctissimus *Ioannes Chrysostomus Homil. III. in Epist. I. ad Corinth. cap. I.* Ὅταν, inquit, οὖν Ἕλληνες κατηγορήσωσι τῶν μαθητῶν ὡς ἰδιωτῶν, πλέον ἡμεῖς ἐκείνων κατηγοροῦμεν αὐτῶν. *Quum igitur Graeci discipulos ignorantiae accusaverint, nos plusquam illi eos accusamus.* Nam nihil utilius Ecclesiae Dei, quam nudam & simplicem veritatem aperire, quum Ecclesia illius sit, qui ipsa, & οὐσιώδης, Veritas est; nihilque ei gloriosius, quam ab universis intelligi tales sui institutores habuisse; ut late superius *Cap. XIV.* demonstravimus. At non solum laetitia adficior quod, quum Ioannis Evangelistae rusticitatem & imperitiam praedicavi, vera, & minime ambigua, profatus sum, ut ex praecedenti *Capite* constat; verum etiam mihi gratulor, quod iis verbis Ioannis simplicitatem & ignorantiam significaverim, quae apta, congrua, Patribus usitata, a divinis eloquiis suggesta, manifeste reperiuntur; adeout melius, & convenientius, alia ab Ecclesiastico Scriptore usurpari non potuissent. Quod ut evidentissime pateat, exemplis in medium addu-

ctis, ostendam illis verbis uti fas esse, ubi de divinis Scriptoribus, ubi de Apostolis, ubi de Ioanne Evangelista, agitur. Et primum de voce RVSTICITAS videamus. En igitur *Hieronymus* Epistola ad Paulinum: *Amos pastor, & RVSTICVS, & ruborum mora distringens, paucis verbis explicari non potest.* Ad Paulam autem & Eustochium scribens: *Ac primum de Isaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit: quippe ut vir nobilis, & urbanae eloquentiae, nec habens quidquam in eloquio RVSTICITATIS admistum.* Praefatione vero in Ezechielem, scribit: *Sermo eius nec satis disertus, nec admodum RVSTICVS est: sed ex utroque medie temperatus.* Sed de Apostolis iam videamus. Eos *Arnobius Lib. I. advers. Gentes, Piscatores, Opifices*, RVSTICANOS, fuisse dicit. Item *Parvulos &* RVSTICOS vocat: & RVSTICOS *Christianos* indigetat. *Hieronymus* Epistola ad Oceanum huc respexisse videtur, dum Christianos RVSTICORVM nomine denotat, & *Prooemio Lib. III. Comment. in Epist. ad Galat.* de Apostolis agens ait: *RVSTICANOS vero & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat.* Epistola ad Salvinam RVDEM Ecclesiam vocat, de Apostolo loquens: *Sed quia RVDEM Christi instituebat Ecclesiam & omni ordini providebat &c.* Hinc occasionem adripuit *Celsus apud Origenem Lib. III.* Apostolos calumniandi, & dicendi, *quae de Iesu doctrina dicuntur, a paucis e Christianorum numero, non prudentioribus, sed RVDIORIBVS, praecepta esse nostrorum hominum.* Sed non mirum si Patres Ecclesiae doctissimi RVSTICOS Apostolos adpellarunt, quum id nominis ipse eis Spiritus Sanctus praeiens suggessisse videatur, ubi per *Lucam Act. cap. IV.* eos ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους declaravit. Nam ἰδιώτης recte Lati-

Latine RVSTICVS apteque convertitur. Et ἰδιώτεια quidem ab *Aemilio Porto* doctissimo homine, & utriusque linguae peritissimo, Latine redditur RVSTICITAS in Suida, voce Ἰδιώτης. Ἰδιωτεύων RVSTICVS exponitur in *Lexico Frellonii*. Ἰδιώτης RVSTICVS, RVDIS redditur in Glossis a *Io. Pricaeo* ad illum Actorum locum laudatis. Hinc RVSTICVS & IDIOTA coniungitur apud *Scholiasten Aristophanis ad Ranas*: ἰδιῶται καὶ ἀγροικοί. *Idiotae ac RVSTICI*. Apud *Lucianum* in *Hermotimo*: Ἀγροικὶς ἄνθρωπος καὶ ἰδιώτης ὡς πρὸς τὰ ὑμέτερα. *RVSTICVS homo, & quoad res nostras idiota*. Sed propius ad divinam expressionem accedit *Plutarchus* in *Apophthegmatis Regum*, apud quem ἀγράμματος καὶ ἀγροικός. *Illitteratus* & RVSTICVS. Omnium vero optime id insinuat *Hieronymus*, apud quem voces RVSTICVS & RVSTICITAS non alio sensu proferuntur, quam eo quem habent ἰδιώτης καὶ ἰδιώτεια. Exempla quaedam statim attulimus, & haec ulterius ex Epistola ad Paulinum nunc adducere iuvat. *Sancta quippe RVSTICITAS*, inquit, *solum sibi prodest: & quantum aedificat ex vitae merito Ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus non resistat*. Et ex intervallo: *Vides quantum inter se distent, iusta RVSTICITAS, & docta iustitia*. Et mox: *Nisi forte RVSTICVM Petrum, RVSTICVM dicimus Ioannem; quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia*. Et in Apologia pro libris adversus Iovinianum scriptis: *Videntur quidem verba simplicia, & quasi innocentis hominis & RVSTICANI, & qui nec facere, nec declinare noverit insidias &c.* Et Epistola ad Marcellam: *Responsum habeant, non adeo me hebetis fuisse cordis, & tam crassae RVSTICITATIS, quam illi solam pro sanctitate habent &c.* Epistola autem ad *Oceanum* de Chri-

stia-

ſtianis & Apoſtolis loquens: *Ignorat momentaneus ſacerdos humilitatem & manſuetudinem RVSTICORVM &c.* Et Epiſtola ad Tranquillinum: *Lubentius RVSTICITATEM, quam doctrinam blasphemam eligam.* Quamquam vero illa ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι Lucae ad omnes Apoſtolos extendi poſſint, ut recte obſervat *Tillemontius* in *Chriſti Vita Art. IX.* & oſtendunt Graeci Patres, qui Apoſtolos paſſim ἰδιώτας adpellant, ut ſuperius *Cap. VII. & VIII.* videre eſt; tamen proprie & peculiariter de Ioanne & Petro eo Actorum loco dicuntur: quare ipſe adpoſite admodum, & ſacris litteris, ſanctiſque Patribus, convenienter, Ioannem Apoſtolum RVSTICVM adpellavi, eiuſque ſimplicitatem & innocentiam RVSTICITATEM dixi. Videamus iam an iure quoque IMPERITVM nuncupaverim. Id quidem ex iis, quae de ruſticitate praemiſimus, conſectarium exſiſtit, quum *Ruſticitas* ignorantiam & imperitiam quamdam ſignificare demonſtraverimus, & eſſe idem atque ἰδιώτην. Audiamus primum Patres de Apoſtolis generatim loquentes. *Minutius Felix* in *Octavio* ILLITTERATOS & IMPERITOS Apoſtolos dicit. IMPERITOS eosdem *Arnobius Lib. I. contra Gentes* adpellat. *Auguſtinus Lib. XXII. De Civit. Dei Cap. V.* INERVDITOS *liberalibus diſciplinis, NON PERITOS grammatica*, & aperte IMPERITOS & INDOCTOS proclamat. *Libro* vero *XVIII.* eiusdem Operis *Cap. IL.* ILLITTERATOS eos nominat, & in *Epiſtola ad Voluſianum* IMPERITISSIMOS. Sed quomodo eos adpellare aliter debuiſſent, quum Spiritus iam Sanctus ἀγραμμάτους declaraviſſet? Quid autem deſignat vox ἀγράμματος? Explicabo aliquatenus, quum adverſarii mei, quae eſt hominum eruditio, litteras Graecas neſciant, vel neſcire ſe ſimulent.

Hen-

Henricus Stephanus in ſuo linguae Graecae Theſauro ita vertit, & exponit ἀγράμματος: *Illitteratus, litterarum rudis, aut indoctus, aut qui nec ipſa quidem litterarum elementa novit.* Hoc poſtremo ſignificatu vocem illam uſurpant *Athenaeus lib. X.* Βοτὴρ δ' ἐςὶν ἀγράμματος. *Paſtor eſt, & ne ipſa quidem litterarum elementa novit.* Et *Lib. III.* Μάγειρος ἀγράμματος. *Coquus litterarum omnino expers. Lucianus:* Αὐλῆσαι τοῖς ἀναύλοις, καὶ ἀναγνῶναι ἢ γράψαι τοῖς ἀγραμμάτοις γραμματικὸν τρόπον, ἀδύνατον. *Tibiis canere iis, qui eam artem prorſus ignorant, & legere vel ſcribere litterarum omnino rudibus, impoſſibile.* Quare hoc ſemper ſenſu vocem illam ἀγράμματος, quum de Ioanne loquerentur, Graeci Patres doctiſſimi, quos Capite antecedenti tempeſtive adlegavimus, intellexerunt, & *Ioannes Chryſoſtomus*, ac *Theophylactus* in primis, ut *pag.* 117. 225. obſervare eſt. At ſi res ita ſe habet; & *Lucas* ἀγράμματον ſignanter Ioannem Apoſtolum vocat; iam quid in me reprenſione dignum? Quid ſacris litteris minime conſonum? Quid Patrum ſanctiſſimorum exemplis contrarium? Num & *Lucas* reprehendendus, quod vocabulo uſus ſit, quo non imperitia quaedam tantum denotatur, ſed omniiugis & maxima inſcitia, & is, quem Graeci ἀναλφάβητον adpellant? Iam me reum agant quod Ioannem imperitum dixerim, quum imperitia ſcientiam & doctrinam ſaltem aliquam non excludat, ut videre eſt *Lib. IV. Inſtitutionum Civil. Tit. III. §. Imperitia*, ut ſexcenta exempla conſulto praeteream: nam ſi id contigerit, eo magis *Lucae* dicam ſcribent, quod Ioannem non tantum imperitum dixerit, ſed vocem adhibuerit, quae etiam analphabetum deſignet. Quod ſi *Hieronymus* Epiſtola ad Paulinum, ruſticum Ioannem & indoctum fuiſſe ne-

gat;

gat, id ait non ad ſtili elegantiam, non ad profanam eruditionem, ſed ad divinitus ei datam ſcientiam, reſpiciens: *Ioannes*, inquit, *ruſticus*, *piſcator*, *indoctus? Et unde vox illa obſecro. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum? . . . . . Hoc doctus Plato neſcivit; hoc Demoſthenes eloquens ignoravit*. Eant modo vitilitigatores & maleferiati homines nugaciſſimi, & Lucam in ius vocent: eant & Spiritui Sancto diem dicant. Nunquid haec pietas, & religio, & ſanctitudo? Annon potius impietas, Deique contemtus, & improbitas haudquaquam ferenda? Miror equidem ſi Magiſtratus ſacrorum Cenſorum haec ferat, nec huiuſmodi vappis adverſus manifeſtam coeleſtium litterarum auctoritatem blasphemantibus iuſta poena inrogata os impuriſſimum obſtruat.

De meorum Calumniatorum ruſticitate & imperitia.

CAPVT XIX.

Qvam vere & apte Ioannes Evangeliſta ruſticus & imperitus a me dictus fuerit, luculentiſſime hactenus demonſtravi; oſtendique ſimul ea verba profanam eruditionem & eloquentiam, non coeleſtem & divinitus adflatam ſapientiam, excludere, ut ex *Cap. XV. & XVII.* intelligere eſt; Nunc probandum reſtat ruſticitatem & imperitiam meis Calumniatoribus convenire ad miraculum, ſed talem ac tantam ut nullam litterarum cum ſacrarum, tum profanarum, cognitionem,

nem, nullam coeleſtem ſapientiam admittat. Id facile atque evidenter elucebit, ſi demonſtravero illos, non ſacrarum tantum Scripturarum ſtudio & intelligentia, ac Sanctorum Patrum commentationum, Hiſtoriaeque Eccleſiaſticae, peritia & cognitione deſtitui, quod late ſuperius toto opere certiſſimis argumentis evictum eſt, ſed, non dicam Graecis, at ne Latinis quidem litteris etiam ſatis inſtructos eſſe, & vix patrias ſuas, ſcilicet Italicas, noſſe: ſi inſuper demonſtravero, non zelo religionis, non pietatis ſtudio ductos, ſed ſola invidentia & malignitate, ſola vindictae libidine, indoctos hoſce & hypocritas homines, ſeu potius canes rabidos, genuinum mihi dentem infixiſſe. Et quod primum attinet *Ruſticitatem* de vitio dici temere vociferabantur, adeoque ruſticum dici, Sancto Ioanni Evangeliſtae iniurium & contumelioſum eſſe. Iam quoad ſacras litteras, quoad Patres & Scriptores ſanctiſſimos attinet, *Ruſticitatem*, pro ſimplicitate, & eruditionis defectu, accipi ſupra aperte & perſpicue demonſtratum eſt, & ab *Hieronymo* etiam *ſanctam* & *iuſtam* ruſticitatem dici; quare iuxta hos falſum eſt ruſticitatem inter animi vitia computari. Sed num, ſi a ſacris Scriptoribus calumniae iſtorum, verborumque offuciae & praeſtigiae, reprobantur, ab optimis Latinitatis auctoribus fulcientur ac firmabuntur? Non per eum, qui Pentapolin ſulphure & igne pluvio delevit. Nihil enim aliud ut plurimum apud hos *Ruſticitas* ſignificare videtur, quam aſperiorem vitae cultum, atque urbana quadam elegantia ac feſtivitate carentem, qualis, exempli gratia, Xenocratis fuiſſet, quem ideo crebro Plato monebat, *Diogene Laërtio* auctore, ut Gratiis ſacra faceret. Hoc ſenſu *Martialis Lib. VII.*

Quae-

Quaere aliquem Curios ſemper, Fabioſque loquentem,
Hirſutum, & dura ruſticitate trucem.

Eodem ſenſu *Plinius Lib. XXXV. cap. IV. Poſt eum M. Agrippa vir ruſticitati, quam deliciis, propior.* Apud *Ovidium I. Amor. Eleg. VIII.* ruſticitas feminae eſt, verecundiorem eſſe, nec iocis & luſibus indulgere, id quod procaciores faciunt:

Ludunt formoſae: caſta eſt quam nemo rogavit;
Aut ſi ruſticitas non vetat, illa rogat.

Heinc *II. Amor. Eleg. IV.* ruſticae procacem & petulantem obponit:

Sive procax aliqua eſt, capior quia ruſtica non eſt.

Et paſſim quidem apud elegantiſſimum Poëtam ruſticitas pro paulo ſeveriore modeſtia uſurpatur, qualem nos in ſanctarum Virginum pleriſque ſubſpicimus ac laudamus, qualem a ſanctimonialibus noſtris exigimus. Hic idem Sulmonenſis Vates *Epiſtol. XIX.*

Et decor, & vultus ſine ruſticitate pudentes.

ubi *Ant. Volſcus*: *ſine ruſticitate. Ea eſt quae nihil intuetur.* Hactenus igitur virtutem ſeveriorem in ruſticitate reperimus, nec eam quidem, de qua *Flaccus*:

Virtutis vitium nomen ferat.

Ideo autem, aut qui litteris minus exculti ſunt, aut qui civilitate quadam, & urbanitate minus emolliti, ruſtici dicuntur: quia ruſtici proprie ſunt, qui ruri habitant, quare *Plautus*:

Vrbani fiunt ruſtici.

Et *Virgilius*:

. . . . curas venientem extendit in annum
Ruſticus.

Ii autem, ut plurimum, nec elegantiores ſunt, nec

nec litteris bonisque artibus exercentur. Hinc etiam pro simplici adhibetur, ut apud *Virgilium Eclog. II.*

Rusticus es Corydon, nec munera curat Alexis

Atque id Viri docti ad hunc locum animadvertunt. Pro minus culto & agresti *Propertius* accepit *Lib. IV. El. I.*

Curia, praetexto quae nunc nitet alta senatu,
Pellitos habuit rustica corda patres.

Rusticus apud *Quinctilianum Lib. II. cap. XIX.* indoctum imperitumque significat: *Manus indoctae ac rusticae.* Heinc *rustice* passim pro *imperite*, atque *indocte*. *Cicero III. Offic. Vrgent sane rustice, negant eum posse, & in eo perstant. Gellius Lib. XIII. Cap. IV. Quod nunc autem barbare quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse sed rusticum, & cum eo vitio loquentes, rustice loqui dictitabant.* Apud *Horatium I. Sermonum Satyr. III.* etiam pro *negligenter* offenditur:

. . . . rideri possit eo quod
Rusticius tonso toga defluit.

Iam constitisse, arbitror, apud eos, qui Latine scribunt, animi vitium voce *Rusticitas*, minime denotari; sed asperiores tantum, & minus cultos mores, id quod vel ex patria, vel ex educatione, vel ex ipsa etiam corporis temperatione contrahi potest. Quod si a quibusdam vitium animi interdum rusticitatis nomine significatur, id in caussa esse non debet, cur alio sensu eodem vocabulo non utamur: vel quia hi non sunt optimi Latinitatis Scriptores; vel quia cuilibet voci, quae sensum multiplicem habet, pro materia & argumento, quo de agitur, certa vis potestasque subiicitur. Sed & pluria exempla apud nostrae linguae Scriptores suppetunt, ex quibus aperte constat, vocem *Rusticità*,

Rusti-

Rustichezza, *Rustico*, *Rozzo*, pro imperitia & ignorantia, & cultus defectu, passim a nostris usurpari, quae quidem modo proferre fert animus. En antiquus Evangeliorum Interpres Italicus, de quo superius *cap. XIII. sect. IV. §. II. numer. CCI. pag.* 313. egimus, Prologo quem Evangelio Marci praefigit ita infit: *Però che San Marco è un abbreviatore del Vangelo di San Matteo, e non dice altro quasi, o molto poco, che dice Matteo; posto che dica altrimenti, cioè più mozzo, e più ROZZO.* Interpres autem Italicus *Epistol. D. Bernardi* in Vocabulario nostrae Academiae laudatus habet: *Ma il suo sermone sia RVSTICANO piuttosto, che cittadinesco e pulito.* Quid autem aliud quam simplicitatem, & civilis educationis defectum significat apud *Iac. Sannazarium Arcad. Prof. VI.* ubi ait: *Pareva il Troiano Paris, quando nelle alte Selve tra li semplici armenti in quella prima RVSTICITA' dimorava con la sua Ninfa?* Beatus vero *Iordanus* in suis *Concionibus* rusticum formoso opponit: *Quando altresì sei bello, o rustico.* Et ecce quam facile eminuit, me apte, adposite, ac decenter, ubi de Ioanne Evangelista in meis Commentariis egi, loquutum fuisse; temere, vero indocte, & inique, indoctissimos mei Criminatores me esse calumniatos; quum in ea, quam mihi struxerunt, calumnia, sive ad Scripturarum Oracula, sive ad Sanctorum Patrum sententias, sive ad Graecam, Latinam, Italicam, linguam respexeris, ignorantia ubique, & stultitia singularis exsistat.

FINIS.

AD-

ADDENDA ET EMENDANDA.

Pag. 12. QVod tamen mihi fecisse non videor. *Lege:* Quod tamen crebro mihi fecisse non videor.

Pag. 14. susdeque. *Lege:* susque deque.

Pag. 15. In quo semper veniam impetratam subintelligo. *Adde*, Nam nec venia sufficeret, siquis concessa lectione abusurus esset, vel facile in errorem labendi periculum immineret.

Pag. 28. *Ioannes* autem *Chrysostomus* Acta Apostolorum edisserens. Lege: *Ioannes* autem *Chrysostomus* in *Evangel. Ioannis Cap.* I. *Homil.* I.

Pag. 29. *Lib. XII. De Civit. Dei Cap. V.* Adde: *Ioannes Chrysostomus Hom.* I. *in Ioannem. Petrus Chrysologus Serm. XXVIII.*

Pag. 30. Apud *Clementem* Alexandrinum *Lib. IV.* στρωματ. Adde: *Ioannes Chrysostomus* vero *Homil. XXXIII. in Matthaeum* Iacobum quoque publicanum fuisse ait, & Iacobum quidem, ut videtur, Alphaei F.

Pag. 36. Et *Hilarius Lib. II. De Trinitate* confirmat. *Adde:* Atque omnium latissime *Ioannes Chrysostomus Hom. I. in Ioannem.*

Pag. 40. *Ita postremus Philosophorum. Adde:* ad quae verba consulantur *Nic. Rigaltius*, & *Ioseph Binghamus Lib. I. Origin. Eccl. Cap. I. §. XII. tom. I.*

——— Vetulos passim traducit: *Adde*, homunculum quoque Asclepiadem Christianum vocat quidam in *Actis S. Pionii.*

Pag. 41. & LIGNATORES. *Adde*: Et demonstrat etiam *Binghamus Tom. I. Origin. Eccles. Lib. I. cap. II. §. XII.*

§. *XII.* & Caecilius apud *Minutium Felicem* homines *artium ſordidarum* Chriſtianos adpellat.

Pag. 42. *Euſebius Lib. III. Hiſtor. Eccleſ. cap. XX. Adde: Ioſephus* autem *Aſſemannus*, Maronita, Praeſul eruditiſſimus, *Tom. III. Bibliothecae Oriental. Par. II.* tradit Agheum quemdam, Thadaei diſcipulum, & ſericarum veſtium opificem, in Perſide, Aſſyria, Media, Armenia, alibique Evangelium adnunciaviſſe.

Pag. 44. *Deturpat caput ſuum. Adde*: Hinc fiduciam ſumſit Montanus, ut ſuarum muliercularum prophetias & viſiones iactaret: & ſaeculo III. ineunte Perpetuae Felicitatiſque Martyrum viſiones celebres erant, & creditae; ut ex earum *Actis* apud *Ruinartium*, & *Auguſtino Serm. CCLXXX. & CCLXXXII.* conſtat.

Pag. 45. *loqui in Eccleſia. Adde*: Sed quomodo intelligendus venit *Cl. Guillialdus* ad verba Pauli ſuperius prolata ita ſcribens? *Nondum interdictum erat mulieribus publice tum orare, tum praedicare & vaticinari, ut argumento ſunt multarum illius temporis acta?* Id vero quod *Paulus* Epiſtola *ad Corinthios* de feminis praecipit, confirmat, *I. ad Timoth.*

Pag. 47. Memoriae proditum eſt. *Adde:* Mulieris laſcivae & tandem Chriſtianae effectae, adeoque deindae caſtae, egregiam narrat hiſtoriam *Iuſtinus Martyr Apolog. I.* Paulo ſerius eſt Afrae, Dignae, Eunomiae, Eutropiae, atque Hilariae, exemplum, quae & meretrices fuerunt, & martyres; nam anno CCCIIII. paſsae ſunt, ut ex earum *Actis* apud *Ruinartium* liquet.

Pag. 48. & omnia illis redundant. *Adde:* Epiſtolae quoque *ad Romanos Cap. XV.* idem *Paulus* eleemoſynam memorat, quam Macedones & Achivi contule-

tulerant in pauperes ſanctorum εἰς πτώχους τῶν ἁγίων, qui erant Ieroſolymis. Et Iacobus qidem, & Cephas, & Ioannes, Paulo & Barnabae iniunxerant, ut pauperum Ieroſolymitanorum memores eſſent; id quod ipſe *Paulus Epiſtola ad Galat. Cap. II.* diſerte ſcribit.

Pag. 49. qui l' embraſſaſſent. *Adde*: Hanc ſententiam non improbat *Mich. Lequienius Diſſert. VII. Damaſcenica*; & adridere videtur quoque *Nic. Nourrio Adpar. ad Biblioth. Max. Patrum Diſſ. I. in ſaecul. I. Cap. VI.*

Pag. 51. in Ἀγάπη. *Adde: Binghamum Tom. VI. Origin. Eccleſ. Lib. XV. Cap. VII. § VI. & ſeqq. Boldettum Obſervat. in Coemet. Lib. II. Cap. XIII.*

Pag. 57. *Cap. VIII. & Lib. III.* Adde: & *Boldettum Lib. 1. obſervat. in Coemet. cap. XXXIX.*

Pag. 59. Chriſtum adorantes ibidem exhibentur: *Adde*, Sanctus Didymus quum ad Theodoram Virginem liberandam lupanar ingrederetur, pileo caput contexerat, ut eius *Acta* apud *Ruinartum* teſtantur.

——— Vel negatores: *Adde*, Quare *Acta Sancti Pionii* tradunt beatum Martyrem impoſitas ſibi a ſacrilegis coronas manibus diſcerpſiſſe, ac proieciſſe.

Pag. 60. *Tillemontius* in *Paulo Art. XXVI. Adde:* Praeclariter *Hieronymus* in *Caput Ezechielis XLIV.* 20. *Perſpicue*, inquit, *demonſtratur, nec raſis capitibus, ſicut ſacerdotes cultoreſque Iſidis atque Serapis, nos eſſe debere; nec rurſum comam demittere, quod proprie luxurioſum eſt, Barbarorumque, & militantium, ſed ut honeſtus habitus ſacerdotum facie demonſtretur; nec calvitium novacula eſſe faciendum, nec ita ad preſſum tondendum caput, ut raſorum ſimiles*

esse videamur, sed in tantum capillos demittendos, ut operta sit cutis.

Pag. 61. Calvus depingitur. *Adde:* ut apud *Boldettum Lib. I. cap. XXXIX. Tab. I. & II. & Tab. VI. num. 16. Lib. II. cap. XVI. Tab. VII. num. 72.*

——— Hinc *Actorum cap. XXI.* quibusdam ut capita radant iniungitur. Totum delendum est.

Pag. 62. Dominicani Monachi utuntur. *Adde*, Non tamen ita tondebantur antiqui Christiani, sed capillos tantum per ambitum in coronae formam recidebant, unde Clerici coronati dicebantur, de quo late *Binghamus Tom. II. Origin. Eccles. lib. VI. cap. IV. §. XVII.* Illa autem tonsura; quam Lucae imaginis esse diximus, adparet etiam in antiqua Solonis gemma apud *Ful. Vrsinum*.

Pag. 63. Numismatis constat. *Adde:* Nec quasdam saeculi X. picturas in Codicibus MSS. exstantes moror, quae Evangelistas imberbes interdum exhibent, & quas inferius *Cap. XIII. sect. I. §. IV. n.* ... indicabimus.

Pag. 66. Feminas serperet. *Adde:* Locum autem Clementis *Acta SS. Perpetuae & Felicitatis* inlustrant, ubi dicunt Perpetuam dispersos capillos infibulasse. Isthuc vero ipsum, ad quod *Clemens & Tertullianus* hortantur, ex *Paulo* Apostolo didicerant, qui *Epistola ad Timoth. I. cap. II. vers. 9.* feminas cum pudore & modestia ornari iubet, μὴ ἐν πλήγμασιν hoc est *crinium cincinnis*, quod male Simonis a Cassia Interpres *Aegidius*, *Parrucca* vertit, ut observabat *Ant. Mar. Salvinius*; qui quidem ornatus dicitur *Petro Epistola I. Cap. III. v. 3.* ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν κόσμος, & pariter ab eo feminis prohibetur.

Pag. 68. Tab. XXI. fig. I. Adde: Et *Boldettum Lib. I. Cap. XXXIX. Tab. III. num. 3.*

Pag. 69.

Pag. 69. *Lib. III. Paedagogi.* Adde: & S. Agnes pretiosis vestibus induta exhibetur apud *Boldettum Lib. I. cap. XXXIX. Tab. III. num.* 3.

Pag. 72. ut ipsius *Abdiae Lib. VIII.* videre est. *adde:* Et Apostolorum imagines tunicatae prostant apud *Boldettum Lib. I. Cap. XXXIX. & Bonarotium ad Vitra antiqua, & Aringhium;* & in Codice Evangeliorum Syriaco, scripto anno DLXXXVI. Bibliothecae Laurentianae.

——— Videre est: *adde:* Pallium autem Marci Evangelistae VI. saeculo adhuc exstabat, & eo, sepulturae mandato praedecessore, Patriarcha Alexandrinus induebatur, ut apud *Tillemontium* in *Marco* exstat.

Pag. 76. Valere iubentibus: *adde:* Id quod consonat praeceptis *Pauli I. ad Timoth. cap. II. v. 9.* & *Petri Epist. I. cap. III.* & observat de Christianis antiquis *Boldettus Lib. I. cap. LIIX.* quamquam ostendit simul Sanctos Martyres, aliosque Christianos, pretiosis vestibus indutos saepe sepultos fuisse.

Pag. 77. Et quidem antiqua pictura Apostolorum in Codice Evangeliorum Syriaco, cuius supra meminimus, pallium eorum subfuscum exhibet.

Pag. 80. Non temere quidem opinatur. *Adde:* Quin Bonifacius Martyr Aglaidos servus coccinea armelausia indutus dicitur in eius *Actis* apud *Ruinartum*.

Pag. 81. *Paedag. cap. XII.* Adde: Quod ante *Paulus Epist. I. ad Timoth. cap. II. & Petrus Ep. I. cap. III.* fecerant.

Pag. 82. apud *Aringhium* adlegat. *adde:* Apud *Boldettum* quoque *Lib. I. Observ. in Coemet. cap. XXXIX.* Figura XXI. occurrit, in qua quidam in suis vestibus huiusmodi calliculas praeferens.

Pag. 85. quis esset ad operandum. *adde:* Confirmari id aliquatenus ex *Claudiano* potest, qui *libro III. De laudibus Stilicon.* de Diana loquens canit:

——— *duo cingula vestem*
Crure tenus pendere vetant.

Pag. 87. comprehendere datur. *adde:* Hinc S. *Asterius* Amasenus *Oratione de S. Euphemia*, quae anno CCCVII. passa est, ait eam depictam se vidisse pulla veste ac pallio philosophiam professam. Sic mater pueri, qui cum Romano passus est,

Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu & sanguine,

apud *Prudentium*.

Pag. 91. Fides penes Auctorem esto. *adde:* Marci Evangelistae corpus, quod Venetiis adservatur, digitum aureo annulo insignem habuit, ut *Io. Stringa Histor. Vitae & Translation. S. Marci* testatur. Sed quid de eo sentiendum sit alii viderint.

——— a quibusdam ostenditur. *adde:* Annulum a S. Saturo Pudenti donatum fuisse, & quidem proprio sanguine adspersum, perhibent *Acta SS. Perpetuae & Felicitatis*.

Pag. 92. *De annulis cap. XIII. adde:* Sed in primis consulendus est *Boldettus Lib. II. cap. XIV.* ubi plures huiusmodi annulos Christianorum profert e sepulcris effossos.

Pag. 94. nusquam cernere est. *Lege*, raro cernere est.

——— *Comment. Cap. VII.* Adde: Et in vetustis picturis Codicis Evangeliorum Syriaci, de quo alias mentionem fecimus.

Pag. 96. fere semper occurrunt. *adde:* Et in antiquis picturis Codicis Evangeliorum Syriaci, Maria Deipara calceata semper adspicitur.

Pag. 98.

Pag. 98. *Severanus*, & *Bonarotius*: *adde*: Quamquam, quod dicimus, vestis formam Christianos cum Ethnicis habuisse communem, intelligendum est de vestibus, quae nullam superstitionem praeseferrent; secus enim Christiani omnino iis abstinebant, prout de coronis diximus, & constat ex *Actis SS. Perpetuae & Felicitatis*, ubi: *Et quum delati essent in portam, & cogerentur habitum induere: viri quidem sacerdotum Saturni; feminae vero, sacratarum Cereri: generosa illa in finem usque constantia repugnavit.*

Pag. 102. Et *Calmetium* videre est: *adde*: Quod si *Tertulliani* auctoritatem sequi luberet, quasdam etiam mulieres divites Christo adhaesisse dicendum esset: ita enim *Lib. IV. adversus Marcionem* scribit: *Divites Christo mulieres adhaerebant, quae & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & uxor regis procuratoris.*

Pag. 115. peculiariter differemus: *adde*, Et idem sentiendum videtur, ubi invenerimus aut primitivos Christianos cum Ethnicis Philosophis disputantes, aut scholas instituentes, atque in iis docentes, de quibus pluria congerit eruditus *Nourrius Adpar. ad Biblioth. max. Patr. Dissert. I. in saecul.* 1. *cap. X.*

Pag. 147. Videre est: *adde*: Apud *Assemannum Tom. III. Biblioth. Orient. Par. I.* in Catalogo mox citando legitur. *Anaphora S. Matthaei Pastoris*: ad calcem autem Codicis haec adnotantur: *Explicit Liturgia S. Matthaei Pastoris, qui & Hermas, unus ex LXX.* Num hinc ortus error ut Liturgia quaedam Matthaei Evangelistae crederetur?

Pag. 147. *Secundum Syros* vocabatur. *adde*: *Praedicatio S. Matthaei Apostoli Hierapoli* memoratur apud *Assemannum Tom. III. Biblioth. Oriental. Part. I. in*

Catalogo Codic. MSS. Oriental. ad Congr. de Prop. Fid. transmissorum.

Pag. 147. omnino consulendus: *adde:* Insuper in Codice Librorum Novi Federis Italico Bibliothecae Bargiacchianae, Marci Evangelium tertio loco positum est, ut inferius *Cap. XIII. sect. IV. §. I. n.* CC. *pag.* 312. videre est.

Pag. 148. facile subspicemur: *adde*, Et quidem in Codice Latino Bibliorum Bibliothecae Laurentianae, quo de agimus inferius *Cap. XIII. sect. II. §. I. num. LXXXV.* adnotatum est, Evangelium Ioannis statim post Evangelium Matthaei collocari, & verba ibidem exscripsimus.

Pag. 160. ἐπιςέλλων. *adde:* Et quidem librorum curam habebat, & Timotheo, ut sibi libros & membranas adferat, iubet. *II. Timoth. cap. V.*

Pag. 165. in ipsis eius Epistolis exstat: *adde:* Quare Tatianus Pauli Apostoli dictionem in clariorem & elegantiorem loquutionem redigere conatus est, quaedam in ea mutans & interpolans, ut scribit *Eusebius lib. IV. cap. XXIX.*

Pag. 168. P. I. lib. I. cap. IV. §. V. adde: Pauli Ὁράσεις seu *Visiones*, commemorat *Marcus* Patriarcha Alexandrinus in *Quaesitis;* nisi forte idem sunt ac ἀναβατικόν.

Pag. 171. in Liturgiis Orientalibus. *adde*: Et *Nourrius Adparat. Dissert. II. in saecul. I.* In Catalogo Librorum Orientalium statim laudato apud *Assemannum* habetur *Praedicatio Sancti Iacobi fratris Domini, & Episcopi Ierusalem.* Item *Absolutio in fine Liturgiae, rhythmo Sancti Iacobi.*

Pag. 173. *Acta Petri* nuncupari. *adde:* In Catalogo Librorum Orientalium supra laudato apud *Assemannum* recensentur *Acta Sanctorum Philippi & Petri Apostolorum.*

Pag. 173.

Pag. 173. *Caveus*, Adde: *Nourrius Diſſert. II. in ſaecul. I.*

Pag. 177. Apocrypho agit. *adde:* Qui manu exaratus exſtat in Bibliotheca S. Crucis *Pluteo XIV. numer.* 166.

Pag. 186. *De Patribus Apoſtolicis. adde:* CLEMENTINAE eidem Clementi Romano tributae, opus *Recognitionibus* non abſimile, de quo pariter laudatus *Cotelerius*, apud quem exſtat.

Pag. 188. *Epiphanius Haereſ. LXIII. Adde:* PERIODI APOSTOLORVM.

PRAEDICATIO SANCTI BARTHOLOMAEI APOSTOLI IN CIVITATE VAHAT.

PRAEDICATIO SANCTI THOMAE APOSTOLI IN INDIA.

PRAEDICATIO SANCTI SIMEONIS FILII CLEOPHAE.

PRAEDICATIO S. MATTHIAE APOSTOLI; qui quidem quinque Libri recenſentur in *Catalogo Librorum Oriental. MSS. Sacrae Congreg. de Propag. Fide* apud *Aſſemannum Tom. III. Biblioth. Oriental. Par. I. num. XVIII.*

Pag. 188. *Tom. II. Patrum Apoſtolicorum. adde:* PETRI ET PAVLI SANCTORVM APOSTOLORVM CONSTITVTIONES Πέτρȣ καὶ Παύλȣ τῶν ἁγίων ἀποςόλων διατάξεις. Hunc Titulum praeferunt Conſtitutiones quaedam illis Apoſtolis tributae, quae Collectionem quamdam Canonum Eccleſiaſticorum & Legum Imperatoriarum in quinquaginta Titulos diviſam, praecedunt in *Codice Graeco Membranaceo MS.* forma folii Bibliothecae Laurentianae *Plut. X. n.* 10. Illarum initium eſt, quod ſequitur: Ἐγὼ Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομεν ἐργάζεσθαι τὸς λαὸς ἑ ἡμέρας κτλ. Has Conſtitutiones is titulus conſequitur: Περὶ τῆ φυ-

λάτ-

λάττειν ἕκαςον τὴν τάξιν καὶ λειτουργίαν. Συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαςικῶν εἰς πεντήκοντα τίτλους διῃρημένη. Hae Conftitutiones Petri & Pauli a *Cotelerio*, quod fciam, non memorantur; nec alibi eas vidi.

Pag. 189. Italice converfa. *adde:* Exftat etiam Latine in Bibliotheca S. Crucis *Plut. XIV. n.* 166.

Pag. 205. *Bargiacchiorum:* Adde: *Neriorum, Venturiorum, Martiniorum, & Bartoliniorum.*

Pag. 206. Non femel animadverti. *adde:* Sic Fridericus Vrbini Dux, auro, argento, purpura, & holofericis tegminibus, libros, quos magno numero collegit, inftruxiffe traditur a *Leandro Alberto* in fua *Italiae Defcriptione.*

Pag. 209. *Gaddios:* *adde:* *Cerretanios*, & *Auguftinum Cerretanium* praecipue, Florentinae Ecclefiae Canonicum longe Reverendiffimum.

Pag. 210. *Alex. Politus.* *adde:* Congregationis Scholarum Piarum Sacerdos, &

Pag. 211. Poëtas iam & oratores. *Lege* Poëtas & Oratores.

Pag. 218. quod deinde confequitur. *adde:* Huiufmodi Synaxaria per menfes faepe digeruntur, quale eft quod Goarius in fine Euchologii edidit: & quando tam Evangelia quam Lectiones continent, ἀποςολοευάγγελα adpellantur.

Pag. 221. potans mentem. *adde:* Qui quidem verfus iam ab *Allatio Difs.* 1. *De Lib. Ecclef. Graec.* editi fuerunt.

——— in margine. *adde*, Sicuti etiam videre eft in editione N. T. a *Rob. Stephano* adornata.

Pag. 226. *non rationalis. Lege: non oratoriae*,

Pag. 226. XXIV. XXV. *adde:* Et hi quidem Prologi, qui fingulis Evangeliis praefiguntur, a Theophylacto ipfo compofiti fuerunt, ut elucet ex edi-

tione

tione Novi Teſtamenti a *Rob. Stephano* facta, in qua ſub illius nomine hi Prologi habentur. Conſulendus de his inferius *numerus XXI.*

Pag. 227. *Benefaciat omnibus audientibus.* Adde: Hi verſus ab *Allatio* quoque *Diſſert. I. De Lib. Eccleſ. Graecor.* editi fuerunt, quos tamen diverſe alicubi legit, ut pro εὐεπιμόλοις, εὐεπιξόχοις; pro Λεόντιον, Ἰωάννην; pro εὐθυμίας, εὐβουλίας; pro ἐσπουδασμένον, ἐσπουδασμένοις; pro συντόνοις, συντόνως; pro καλλιγραφήσαντα, καλλιεργήσαντα. In interpretatione pro *ſtantibus*, lege, *adrectis auribus.* & pro, *Leontium mirare, tranquillitatis.* lege: *Leontii mirare ſolertiam.*

Pag. 231. adflatu divino: *adde:* Horum verſuum quosdam edidit *Allatius Diſſ.* 1. *De lib. Eccleſ. Graec.*

Pag. 233. *In comprehenſionem Prodromi.* Lege. *In conceptionem Praecurſoris.*

Pag. 237. Patri adparuit. *adde:* Secundum Epigramma ab *Allatio* quoque editum eſt: ſed apud eum pro ἐπιίςωρ legitur ἐπιβήτωρ; & pro ἐδάχθη, ἐμίχθη.

Pag. 238. §. *ſequentem num. ultimo.* Lege §. *XIII. huius ſectionis.*

Pag. 248. antiquis enarrantur. *adde:* Hunc Codicem ſcriptum anno CCCXCIV. tradit *Langius*, ſed falſo; nam ſcriptio ipſa ſe eſſe ſequiorum temporum manifeſtat.

Pag. 252. ἤρξατο κτλ. *adde:* Et quae *Robertus Stephanus* in ſuo Novo Teſtamento edidit.

——— ἐπὶ Νέρωνος κτλ. *adde:* Hoc autem edidit *Monsfalconius* in *Palaeographia.*

Pag. 257. Epiſtolis praemittuntur. *adde:* Et hi quidem Prologi, ſeu argumenta fere omnia, edita ſunt, vel in Moguntinis Bibliis, quae in Bibliotheca Laurentiana adſervantur, vel in Bibliis Rob. Stephani, vel in Lugdunenſibus anni MDXXV.

Pag. 295.

Pag. 295. Forte expoſitiones Pelagii ſunt. Id totum delendum.

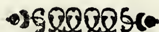
Pag. 349. quaereret auctoritatem. *adde*: Colophonem addat vir eruditiſſimus *Ger. Io. Voſſius*, etſi heterodoxus, *Lib. III. De Idololatr. cap. IC.* ita ſcribens: *Nec enim neceſſe eſt credamus, Clementem ſciſſe omnia, quae facerent ad arcana naturae. Ne id quidem credere eſt opus de Apoſtolis; licet Chriſtus Ioan. XVI. 13. promiſerat miſſurum ſe Spiritum Sanctum, qui in omnem eos duceret veritatem. Quippe hoc reſtringendum ad veritatem earum rerum, quae ad ſalutis pertineant negotium: imo ne harum quidem omnium, quia Apoſtoli ipſi (I. Corinth. XIII. 9.) ex parte viderunt, & prophetarunt: ſed omnium, quae ſcire eſt opus alteram ad vitam conſequendam.*

INDEX

RERVM MEMORABILIVM.

A

B

C

D

E

F

G

H

I

Libri

M

N

O

P

R

S

V

Z

